

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

Z. NISHANOVA, Z. QURBONOVA, S. ABDIEV

PSIXODIAGNOSTIKA VA EKSPEREMENTAL PSIXOLOGIYA

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim
vazirligi tomonidan 5140800 – Pedagogika va psixologiya
bakalavriat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun
o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

**«TAFAKKUR-BO'STONI»
Toshkent – 2011**

UDK: 159.9.072(075)

88

H69

Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya: o'quv qo'llanma
/ Z. Nishanova, Z. Qurbonova, S. Abdiev; O'z R Oliy va o'rta maxsus
ta'lim vazirligi. -T.: «Tafakkur-Bo'stoni». 2011. 304 bet

BBK 88ya7

O'quv qo'llanmada maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar hamda kattalarni psixologik tekshirish metodikalari bayon etilgan. Diqqat, xotira, tafakkur, nutq, xayol va shaxs xususiyatlarini o'rganishga oid xorijiy testlar, metodikalar o'zbek bolalariga moslashtirilgan holda berilgan. Psixologlar, o'qituvchilar hamda pedagogika-psixologiya ta'lim yo'nalishi(5140800) talabalariga mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

TDPU psixologiya kafedrası mudiri, psixologiya fanlari
nomzodi N.G.Kamilova

TVXTXQTMOI dotcenti, psixologiya fanlari nomzodi
S.M.To'ychieva

ISBN – 978-9943-362-23-9

№ 1511-6311

©«TAFAKKUR-BO'STONI» 2011 y.

I. PSIXODIAGNOSTIKA PREDMETI, MAQSADI, VAZIFALARI

Maktabgacha ta'lim muassasasi, umumta'lim maktablaridagi o'quv-tarbiya jarayoni bolalarning qobiliyati va layoqatlarini har tomonlama rivojlantirishga, ular shaxsini shakllantirishga qaratilgan. Pedagogik jarayonning mahsuldorligi pedagogning o'z o'quvchilarini yaxshi bilishiga, ta'lim va tarbiyaning xilma-xil metodlarini qo'llashiga bog'liq.

Albatta, pedagogika fan sifatida tarbiyachiga pedagogik psixologiya sohasidagi tayyor «retseptlar»ni bera olmaydi. Bunday ko'nikmalar bolalar bilan bevosita muloqot jarayonida, ular xulq-atvorining motivlarini, hissiy-shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilish mobaynida egallanadi. Bu haqida mashhur rus pedagogi K.D.Ushinskiy quyidagicha yozgan edi: «Biz unday yoki bunday qiling deb tushuncha bermaymiz. Biz ularga: Siz boshqarmoqchi bo'lgan psixik hodisalarning qonuniyatlarini o'rganing va ularga mos ravishda harakat qiling, deymiz».

Lekin tarbiyachilar bolalar psixologiyasi bo'yicha bilimlarni juda kam qo'llaydilar, asosan o'quvchilar o'zlashtirmaganlarida, taraqqiyotdan chetlashish yoxud buzilishlar sodir bo'lgandagina foydalanishga harakat qiladilar. Bolalarning bunday holatlari chegara holatlari sifatida, psixik taraqqiyot kamchiligi o'laroq shaxs aktsentuatsiyasining turli ko'rinishi sifatida tasniflanishi mumkin. Ularni aniqlash uchun bolalar psixologiyasi, klinik patopsixologiya va psixiatriya kabi sohalaridagi bilimlar talab qilinadi. Bundan tashqari tarbiyachi bolalar psixologiyasining akseleratsiya (tez etilish), pedagogik qarovsizlik kabi muammolarini hal qilishiga to'g'ri keladi.

O'qituvchi ta'lim va tarbiyadagi qiyinchiliklar nega va qanday paydo bo'lishini tushunishi uchun, avvalo bola psixik taraqqiyotining asosiy qonuniyatlarini bilishi va turli psixik holatlarning psixologik diagnostika metodlarini egallashi zarur. O'qituvchi bolalar bilan ishlashda psixodiagnostik tadqiqot doimiy kuzatish jarayonida

olingan natijalardan qanchalik to'g'ri foydalana olishi ham muhim hisoblanadi.

Tajribaga asoslangan psixologik diagnostika fan sifatida XIX asr oxirida vujudga keldi. Xuddi shu davrda psixologiyada o'lchash g'oyasi keng tarqaldi. Psixodiagnostikaning mustaqil fan sohasiga aylanishi olimlarning insonlar psixikasidagi individual farqlarga qiziqishining ortishi bilan bog'liq.

Psixodiagnostika psixologik diagnoz qo'yish haqidagi fandir. Bunda diagnoz ko'rsatkich va tavsifnomalarni birgalikda tahlil qilish asosida sinaluvchining holati va xususiyatlari haqidagi xulosalardan iborat.

Psixologik diagnoz (diagnosis – grekcha, aniqlash, bilish degan ma'noni anglatadi) shaxs individual - psixologik xususiyatlarining hozirgi holatiga baho berish, rivojlanishini oldindan aytish (prognoz qilish) va psixodiagnostik tekshiruv vazifalaridan kelib chiqib, tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan psixolog faoliyatining so'nggi natijasidir.

Psixodiagnostik tadqiqotlar amaliyotida psixologik diagnoz qo'yishning 3 bosqichi farqlanadi:

Simptomatik diagnozda mavjud har qanday EHM bajarishi mumkin bo'lgan tadqiqotda olingan natijalar qayta ishlanadi.

Etiologik diagnozda (kelib chiqish sabablari) biror xususiyatning mavjudligigina emas, balki uning vujudga kelish sabablari ham hisobga olinadi.

Tipologik diagnozda sinaluvchi shaxs tuzilishida olingan natijalarning ahamiyati va o'rni aniqlanadi.

1.1 Psixodiagnostik tadqiqotlarning vazifalari va xususiyatlari

Bolalarni psixodiagnostik tadqiq qilish yosh xususiyatlariga, u yoki bu yosh davri uchun etakchi faoliyat turining ta'siriga, individual tipologik tavsifnomalarning taraqqiyot darajasiga bog'liq ravishda ba'zi xususiyatlarga ega. Bola taraqqiyotining har bir yosh

davri bolalar bilan ishlashning usullari va metodlarini, eksperimental tadqiqotning o'z maqsadlari va vazifalarini talab qiladi.

Kichik yoshdagi bolalarni psixodiagnostik tekshiruv yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya sohasi hisoblanadi. Olingan natijalar yordamchi xarakterga ega bo'lib, pedagog tomonidan bola psixik taraqqiyoti xususiyatlarini aniqlashda qo'llaniladi. Bunda ta'lim va tarbiya dasturi, turli hayotiy sharoitlarda (faoliyatda, muloqotda va boshqalarda) shaxs xulq-atvori xarakteristikalarini tuzishda hisobga olinadi. Eksperimental tadqiqotdan olingan natijalar oilada, bog'chada, maktab va boshqa jamoat joylarida individual va guruhviy tarbiyaviy-pedagogik tadbirlar sxemasi tuzishda foydalanilishi mumkin. O'qituvchi o'z ishida doimo bolalar psixofiziologik masalalari bilan to'qnashadi. Uni vaqtinchalik natijalargina emas (masalan, chorakning oxiriga kelib o'quvchilarning o'zlashtirishi kabi), balki u yoki bu jismoniy va ruhiy sifatlarning rivojlanish istiqbollari aytib beradigan natijalar qiziqtiradi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida boshlang'ich sinflarda psixodiagnostik tadqiqotlar quyidagi vazifalarni hal qiladi:

1. Diagnostika uchun zarur ma'lumotlarni olish. Bunda bola psixik holati va shaxsi xususiyatlarining ba'zi belgilarining ko'rinishini o'rganish maqsadida tadqiqot olib boriladi. Tadqiqotda olingan ma'lumotlar yordamchi xarakterga ega bo'lib, bola xulq-atvorining haqiqiy xususiyatlari, uning psixik funktsiyalari taraqqiyot darajasi bilan taqqoslashda namoyon bo'ladi. Masalan: darsda bola diqqatining barqaror emasligi, diqqatini bir joyga to'plashga qiynalishi, aqliy ish qobiliyatining pastligi, tez chalg'ishi va boshqalar bilan ajralib turadi. Lekin xulq-atvorning ko'rsatilgan belgilari bola xulq-atvori ehtiyojlari va motivlari ierarxiyasining (bosqichma-bosqich) o'zgarishi natijasi bo'lishi mumkin. Bunda o'qituvchi shaxs nonormal holati ko'rinishlaridan biriga miya etishmovchiligining funktsional belgilariga duch keladi. Ikkala holatda ham u yoki bu o'quvchining o'zlashtirishi va intizomi pasayishi tashqaridan sezilsa-da, psixodiagnostik tadqiqotlarda o'rganilayotgan o'zgarishlar manbalari, rivojlanishi va kelgusida

qanday bo'lishi psixologik holat belgilari ham o'rganiladi. Psixodiagnostik tadqiqotlar bola psixik funksiyalari rivojlanish darajasining, aqliy taraqqiyot darajasi, yosh va ma'lumot bilan o'zaro bog'liqligini o'rganish uchun ham o'tkaziladi. Bu tadqiqotlar bolada ma'lum qiziqishlar, amaliy malakalar va kasb tanlash payti kelganda juda muhimdir.

2. Psixik taraqqiyot o'zgarishini o'rganish uchun zarur ma'lumotlarni to'plash. Agar «ko'ndalang kesim» metodlari orqali psixodiagnostik tadqiqot ma'lum bosqichda bola psixik taraqqiyoti darajasini, ya'ni psixik funksiyalar rivojlanishining dolzarb zonasini aniqlaydigan bo'lsa, «uzunasiga kesim» (longitudinal) psixodiagnostik tadqiqotlarida bola psixik taraqqiyoti xususiyatlari rivojlanishda, ya'ni ta'lim va tarbiya jarayonida o'rganiladi. O'yin va o'qish faoliyatida juda ko'p marta o'tkazilgan eksperimental-psixologik tadqiqotlar bola shaxsining shakllanishi va rivojlanishiga muayyan faoliyatning ta'sir ko'rsatkichi bo'lishi mumkin. Bolada o'tkazilgan psixodiagnostik tadqiqotlar muhim prognostik ahamiyatga ega, chunki qo'llanilgan metodlarning o'quv-tarbiyaviy ta'sirini hisobga olgan holda shaxs rivojlanishi istiqbollarini aniqlash imkoni yaratiladi.

3. Aqliy zaiflik darajasini yoki boshdan kechirgan kasallik tufayli psixik kamchiliklarni aniqlashga qaratilgan psixodiagnostik tadqiqotlar – maxsus yordamchi maktabda o'qishi haqida masala hal bo'layotganida tibbiy pedagogik hay'at (komissiya) yordamidan foydalanish mumkin.

4. Bolalarda paydo bo'lgan etarlicha o'rganilmagan yangi psixik holatlarni tahlil qilish uchun ilmiy maqsadda psixologik tadqiqot o'tkazish. Vazifa bunday ko'yilganda tadqiqotchini qiziqtirgan masala bo'yicha katta guruhlarda tadqiqotlar o'tkaziladi. Bu erda olingan natijalarning statistik ishonchiligi muhim ahamiyat kasb etadi.

1.2. Psixodiagnostika tarixi

Psixologik diagnostika fan sifatida XIX asr oxirida eksperimental asosda vujudga keldi. Psixologik diagnostikaning

vujudga kelishida F.Galton (1879); J.Cattell (1890); H.Ebbinghaus (1891); A.Binet va V.Henri (1896); A.Binet va Th.Simon (1905) larning ishlari katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bu tadqiqotlarda individual farqlarni o'rganishning yangi statistikaga asoslangan quroli – test ishlatila boshlagan. Psixologiyada ilk bor psixometrik yo'nalish asoschisi F.Galton testlar yaratgan. Dastlabki test aqlni o'lchash metodi sifatida qo'llanildi, keyinchalik esa undan shaxsni, uning reaksiyalarini o'rganishda foydalanila boshlandi. Psixodiagnostikada yangi metodlarni ishlab chiqish psixiatrik shifoxonalarning ehtiyojlari tufayli kuchaytirildi. Keyinchalik esa kasb tanlash ishlari bilan bog'liq psixotexnikaning taraqqiyoti bilan yanada rivojlantirildi.

Psixologik diagnostika fan sifatida 1920-yillarda keng shakllana bordi. Shveytsariyalik psixolog va psixiatr H.Rorschach (1921)ning «Psixodiagnostika» asari nashr etilishi bilan psixodiagnostikaga asos solindi. Psixodiagnostika tushunchasi individni o'rganadigan barcha metodlar majmuini o'z ichiga oladi. Bu kitob nashr etilishi bilan psixologik diagnostika taraqqiyotida yangi davr boshlandi, u psixometriyadagi shaxsni o'rganish yangi metodlari bo'lmish proektiv metodlar bilan bog'langan edi. Proektiv psixologiya bir butun shaxsni o'rganish mumkin emas, deb talqin qiluvchi psixometrik nuqtai nazar va bixeviorizmga qarshi e'tiroz bildiruvchi fan sifatida rivojlana boshladi.

Keyinchalik psixodiagnostikada yangi metodlar yaratilishi bilan birga birlashtirilgan (kombinatsiya qilingan) testlar qo'llanila boshlandi. Masalan, aqlni o'rganish metodlari orasida amerikalik psixolog D.Wechsler(1939, 1955)ning subtestlari keng tarqaldi. Yangi proektiv metodlar ham yaratilib, keng foydalanila boshlandi. (Amerikalik psixolog G.Murray(1935, 1943)ning Tematik Appertsepsion Testi (TAT), nemis psixologi S.Rosenswegning frustratsiyaga bo'lgan reaksiyani o'rganish bo'yicha testi va boshqalar.) Shaxsiy savolnomalar (MMRI, 16 PF) keng tarqaldi.

Rus psixologiyasida diagnostik metodlardan foydalanish o'z tarixiga ega. Bu jarayonda shartli ravishda 2 bosqichni ajratish mumkin.

Birinchi bosqich o'tgan asr 20-yillarining boshidan 30 yillar o'rtasigacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu davrda pedagogika va psixotexnikada test metodlari keng tarqaldi. Bunga bog'liq ravishda pedalogiya – bola haqidagi fan rivojlana boshlandi. Uning predmeti – bolalar hayotini o'rganish, irsiyatning rolini, jismoniy va ma'naviy taraqqiyot qonunlarini aniqlash, bolalar psixikasida kasallik ko'rinishlarini o'rganishdan iborat (K.N.Kornilov, 1917).

Bu davrda psixologik diagnostikaning rivojlanishiga M.S.Bernshteyn, L.S.Vigotskiy, P.P.Blonskiy, S.G.Gellershteyn, N.D.Levitov, G.I.Rossolimo, P.I.Shpilreyn, A.M.Shubert va boshqalar katta hissa qo'shdilar. Olimlar tomonidan ilgari surilgan qator ilg'or fikrlar keyinchalik rivojlantirilmadi, chunki 1936 yildan keyin bu sohadagi barcha tadqiqotlar to'xtatildi va psixodiagnostikaning keyingi rivojlanishiga jiddiy to'siq yuzaga keldi.

Mashhur rus psixologi L.S.Vigotskiy shaxs psixik taraqqiyoti xususiyatlarini o'rganishga muhim hissa qo'shdi. Uning ta'limoti insonga xos bo'lgan psixik jarayonlar va inson ongining tarixiy rivojlanishiga bag'ishlandi. Uning fikricha, bolalar psixik taraqqiyoti insoniyat madaniyatini o'zlashtirishi natijasida ro'y beradi. Bunda shaxs shakllanishida ta'lim va tarbiya jarayonlari etakchi rol o'ynaydi.

Psixodiagnostikaning rivojlanishidagi ikkinchi bosqich 50 – 60-yillarga to'g'ri keladi. Bu davrda aqliy taraqqiyotni o'rganishga katta e'tibor berildi. Jumladan, A.A.Lyublinskaya tadqiqotlarida nutq va uning funktsiyalarining rivojlanish xususiyatlari o'rganilgan. A.R.Luriya rahbarligida faoliyatni boshqarishda nutqning roli o'rganildi. A.N.Leont'ev va A.V.Zaporozets rahbarligida asosiy psixik jarayonlarning rivojlanishida faoliyatning roli o'rganilgan. D.B.Elkonin rahbarligida nutqning rivojlanishi va bog'cha davrida o'yinning etakchi faoliyat turi sifatidagi roli aniqlandi. Bu tadqiqotlardan olingan natijalar bolalar uchun ta'lim va tarbiya dasturlarini tuzishda asos bo'lib xizmat qildi.

Rus psixologlari tomonidan ishlab chiqilgan aqliy taraqqiyotni sifatiy tahlil qilish tamoyili qator vazifalarni hal qilishda o'z

mahsuldorligini namoyon qildi va ko'pgina tadqiqotlarda o'z aksini topdi (Z.I.Kalmikova, 1975, 1982; G.A.Vardanyan, 1979; L.A.Venger, 1974; K.M.Gurevich, 1980; V.I.Voytko, Yu.Z.Gilbux, 1981; D.B.Elkonin, 1982; V.V.Stolin, A.G.Shmelev, 1987; L.F.Burlachuk, S.M.Morozov, 1989 va boshqalar).

Psixologik diagnostikaning kichik amaliy yo'nalishi u yoki bu hodisalarni bilishga va tavsiflashga qaratilgan. B.G.Ananev (1968) psixologik diagnostikani psixologik tadqiqotlarga qaratilgan yo'nalish, deb ta'riflaydi, uning maqsadi, psixofiziologik funktsiyalar, jarayonlar va shaxs xususiyatlari rivojlanish darajasini aniqlash, turli qo'zg'atuvchilar ta'sir qilganda inson holatini bilish, insonning mehnat qobiliyatini, layoqatini aniqlashdan iborat.

K.K.Platonov (1974) psixologik diagnostikani psixik hodisalarning xossa va xususiyatlarini o'rganish haqidagi fan, deb hisoblagan. K.N.Gurevich (1974) esa insonlarni psixologik va psixofiziologik belgilari bo'yicha ajratish va tavsiflash metodlari haqidagi fan deb hisoblaydi. V.V.Stolin va A.G.Shmelev (1984) psixodiagnostikani psixologik diagnoz qo'yish haqidagi fan deb bilishgan. Diagnoz (tashxis) – sinaluvchining alohida ko'rsatkich va xarakteristikalarini chuqur tahlil qilish asosida uning xususiyati va holati haqidagi xulosadir. Shu bilan birga psixodiagnostik tadqiqot, eksperimental tadqiqotdan tubdan farq qiladi. Psixodiagnostik tadqiqotda aniq individ individlar guruhi haqida ma'lumot olinadi, eksperimental tadqiqotda nazariy faraz tekshiriladi. Shuning hisobiga psixodiagnostika maxsus metodik tamoyillarga bo'ysunadi.

Lekin psixologik diagnostikaga turlicha ta'rif berishlariga qaramasdan, uning asosiy tushunchasi «psixologik diagnoz» tushunchasi bo'lib qoladi. Hayotda biz kasalxonalarda turli kasalliklarga diagnoz (tashxis) qo'yishlariga o'rganib qolganmiz. Bunda tashxisning to'g'riligi tekshirishning turli klinik metodlaridan foydalanishga bog'liq bo'ladi. Qator hollarda bunday diagnostika murakkab apparaturali test metodlaridan foydalangandan keyingina mumkin bo'ladi. Eksperimental diagnostikada ham tadqiqotchi turli metodlar, apparaturali testlardan foydalanadi. Olingan ma'lumotlar

asosida psixolog sinaluvchining xulq-atvori, faoliyati haqida xulosa chiqaradi, ya'ni shaxsga psixologik diagnoz qo'yadi.

Psixologik diagnoz qo'yishning umumiy sharoitlariga aloqador asosiy mezonlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

psixologik diagnoz insonga xos bo'lgan maxsus hodisa va xususiyatlarni ochib berishi kerak;

har qanday diagnoz olingan natijalarni bayon qilish bilan chegaralanmasligi, u yoki bu belgining vujudga kelish sababi, oqibati, keyingi rivojlanishi ham namoyon bo'lishi kerak.

Psixologik diagnoz tadqiqot sharoitida inson xulq-atvorini xarakterlaydigan material asosida tushuntirilishi kerak. Sinaluvchining shaxsiy hayot va psixik faoliyati haqida eksperimental tadqiqot yo'li bilan ma'lumotlar asosida psixologik diagnoz qo'yiladi. Tadqiqotchi psixik faoliyat natijalari haqida ma'lumot olish uchun turli psixodiagnostik metodlardan foydalanadi (N.A.Menchinskaya, 1966; Z.I.Kalmikova, 1968; S.Ya.Rubinshteyn, 1970; B.V.Zeygarnik, 1976; V.M.Bleyxer, 1976; L.F.Burlachuk, 1979; M.K.Gurevich, 1984 va boshqalar).

Respublikamizda psixodiagnostikaning rivojlanishiga M.G.Davletshin, B.R.Qodirov, G'.B.Shoumarov, E.G'.G'oziev, V.A.Tokareva, R.Z.Gaynutdinov, V.M.Karimova, R.I.Sunnatova, Sh.R.Baratov, A.Jabborov, Z.T. Nishanova, Sh.A.Do'stmuhammedova, E.N.Sattorov, G.To'laganova kabi olimlar o'z hissalarini qo'shganlar.

1.3. Psixologik tadqiqot metodlarini tanlashni asoslash

Psixologiya shaxsning bolalik davridagi xususiyatlari va psixik taraqqiyot darajasini aniqlash uchun turli eksperimental psixologik metodlardan foydalanadi. Psixologik tadqiqotlarda foydalaniladigan metodikalar u yoki bu faoliyat jarayonida shaxs psixik xususiyatlarining namoyon bo'lishini aniqlashdan iborat.

Bolalar psixologiyasida eksperimental metodikalarni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish psixologlar va pedagoglarning asosiy

vazifasidir. Eksperimental topshiriqlar majmui bola psixik taraqqiyotini, aqliy darajasini, uning maktabda o'qishga tayyorligini aniqlashga mo'ljallangan. Jumladan, maktabda o'qishga tayyorlikni bildiruvchi belgilar quyidagilardir:

- a) psixik jarayonlarning ixtiyoriyligi;
- b) aqliy ish qobiliyatining etarlicha davomiyligi;
- v) yangi bilim va malakalarni maqsadga yo'naltirilgan ravishda o'zlashtirish imkoniyati;
- g) borliqni bilishga qiziqishning mavjudligi;
- d) tevarak atrofdagi voqea va hodisalarni farqlay olish va umumlashtira olishi;
- e) fikrlay olish va boshqalar.

Yuqorida qayd etilgan belgilarning mavjudligi pedagoglar va psixologlar tomonidan o'quv jarayonida turli didaktik vosita va usullar yordamida aniqlanadi.

Eksperimental tadqiqot sharoitida yuqoridagi belgilarning mavjudligi so'zli, predmetli va psixometrik metodikalar yordamida aniqlanadi. Har bir konkret holda olingan ma'lumotlarni sifatli tahlil qilish va ularni boshqa metodlardan olingan natijalar bilan bog'lash zarur.

Psixologik diagnostikada metodikalarning ishonchliligi muhim hisoblanadi. Sodda qilib aytganda, bu tushuncha «testda olingan natija nechog'lik to'g'riligini ko'rsatadi». (A.Anastazi). Har qanday metodikaning, testning ishonchliligi o'rganilayotgan psixologik xususiyatlarning ularda aks etishi nuqtai nazaridan to'g'ri qo'llanishini xarakterlaydigan ma'lumotlar majmui sifatida qaralmog'i kerak (L.F.Burlachuk, S.M.Moroz, 1989).

Shunday qilib, maqsadga muvofiq tanlangan metodika va testlar psixik faoliyat ko'rinishlarini to'liq va har tomonlama o'rganish imkonini beradi.

Bolalar ustida psixologik tadqiqotlar o'tkazish tajribasi shundan dalolat beradiki, qo'llanilayotgan psixodiagnostika metodikalarini shartli ravishda u yoki bu psixik jarayonlarni o'rganish metodikalariga ajratish mumkin. (L.I.Poperechnaya 1978; L.A.Venger, V.V.Xolmovskaya 1978; Z.I.Kalmikova, 1982;

V.M.Bleyxer, I.V.Kruk, 1986). Masalan, bola xotirasi haqida faqat bir metod asosida xulosa chiqarish mumkin emas, buning uchun metodikalar majmuini qo'llash kerak. Shu bilan bir vaqtda, har bir eksperimental metodika o'zining asosiy yo'nalishidan tashqari (ya'ni shaxsning ma'lum xususiyatini o'rganishdan tashqari) psixikaning boshqa xususiyatlarining holati haqida ba'zi ma'lumotlar beradi. Masalan: bolaga berilgan 10 ta so'zni qanday yodlashiga qarab, faqat uning xotirasi haqidagina emas, balki ixtiyoriy diqqati, harakatlarining maqsadga yo'naltirilganligi, ularning sabablari haqida ham bilsa bo'ladi.

Tarbiyachi-tadqiqotchi tadqiqot uchun u yoki bu metodikani tanlaganida ko'rsatma salgina o'zgartirilsa metodikaning yo'nalishi o'zgarib ketishini nazarda tutishi kerak. Topshiriqni bajarishga kirishishdan oldin bola unga bo'lgan ko'rsatmani to'g'ri tushunganligiga ishonch hosil qilish kerak. Bajarilayotgan topshiriqning muvaffaqiyati ko'p hollarda shunga bog'liq bo'ladi.

Psixologik-pedagogik tadqiqotning sifati eksperimentda qo'llaniladigan metodikalar soniga bog'liq bo'ladi. Lekin bog'cha va maktab yoshidagi bolalar bilan tadqiqot o'tkazganda ularning tez charchashini hisobga olish zarur. Shuning uchun bir tadqiqot o'tkazganda, tadqiqot vazifalariga bog'liq ravishda tanlangan 5 – 7 metodikadan foydalanish tavsiya etiladi. Bir necha bosqichda o'tkaziladigan tadqiqotlarda ko'proq metodikalardan ham foydalanish mumkin. Eksperimental tadqiqot usullarini yaxshi egallash ham muhimdir. Tadqiqotchi tajriba vaqtida bola bilan qanchalik yaxshi munosabatda bo'lsa, bola topshiriqni shunchalik yaxshi bajaradi.

Tadqiqot o'tkazish uchun eksperimental metodikalarni tanlashda quyidagilarni e'tiborga olish zarur:

a) tadqiqot maqsadi – psixik taraqqiyot darajasini aniqlash, uning yoshiga, ma'lumotiga mosligi, shaxs xususiyatlarini aniqlash;

b) sinaluvchining yoshi va uning hayot tajribasi, unga ta'lim va tarbiya berilayotgan sharoit;

v) bolaning eksperimental tadqiqotga moslashishi, muloqotga kirishishi, verbal aloqa o'rnatish xususiyatlari.

Bolaga tanlangan eksperimental psixologik metodikalarni qiyinligi o'sib borish darajasida berish kerak.

1.4. Eksperimental psixologik tadqiqotlarni o'tkazish, olingan natijalarni talqin qilish va xulosa chiqarish

Tarbiyachi qancha ko'p eksperimental psixologik tadqiqotlar o'tkazsa, uning tajribasi shuncha ortib boradi. U quyidagilarni o'z ichiga oladi: bola faoliyatining xususiyatlarini o'yin va o'quv vaziyatlarida tahlil qilish; maktab, maktabgacha ta'lim muassasasi, oila sharoitiga moslashish, moslasha olmaslik darajasini aniqlash; bolaning ichki dunyosini tushunib olish istagi; shaxsi xususiyatlarini har tomonlama rivojlantirishda unga har qanday yordam ko'rsatish.

Psixolog-eksperimentator faoliyati tadqiqotda ta'sir qiladigan alohida xususiyatlarga ega. Shuning uchun M.P.Kononova (1963) ta'kidlaganidek, bo'lajak tadqiqotchi o'zida quyidagi sifatlarni shakllantirmog'i lozim:

- a) tadqiqot qarorlarini tez va aniq tuzish;
- b) bola topshiriqni qanday bajarayotganligiga va uning xulq-atvorini kuzatishga diqqat qaratish;
- v) bola bilan yaxshi aloqaga kirishish, uning hamma aytganini yozib, xulqidagi ba'zi reaksiyalarni to'g'ri baholash qobiliyatini yo'qotmaslik va boshqalar.

Bundan tashqari, tadqiqotchi eksperimental tekshiruvga turlicha munosabatda bo'lishi kerak. Masalan, bog'cha yoshidagi bolalarni shunga qiziqtirish kerakki, bolalar eksperimentator xonasida ko'proq bo'lib, uning hamma talablarini bajarishga intilsin. Bunga bolalarga qiziqarli rasmlarni ko'rsatib, ularni hikoya qilib berish kubiklardan har xil narsalar yasash orqali erishish mumkin. Bolada qiziqish paydo bo'lishi bilan birga uning xotirasi, diqqati, mantiqiy jarayonlari o'rganiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari va o'smirlar bilan tadqiqot o'tkazgan paytda ular bilan shunday kirishib ketish kerakki, bolalarda tajribaga qiziqish, tadqiqotchiga ishonch va o'z ichki dunyosini ochish istagi paydo bo'lsin. Shuni ta'kidlash joizki, hamma bolalar ham tekshiruvga qiziqadilar. Lekin ba'zi hollarda,

ular takroran tadqiqotda ishtirok etishdan bosh tortadilar. Ko'pincha bu tengdoshlariga nisbatan yomon natijalar olganda eksperimentatordan ortiqcha so'z eshitganda paydo bo'lishi mumkin. Bunday bolalarga o'zgacha munosabatda bo'lish darkor. Ular arzimasi sabab uchun ham maqtovga muhtojlar.

Eksperimental-psixologik tadqiqot natijalari ishonchli bo'lishi uchun, tadqiqotchi uni o'tkazishda ma'lum sxema (umumiy reja)ga amal qilishi kerak. Tadqiqotchi ishini bolaning hayoti, uning jismoniy va psixik taraqqiyotining xususiyatlari, oilada, maktabda, MTMda ta'lim va tarbiyaning ijtimoiy-madaniy sharoitlarini aks ettiradigan materiallar bilan tanishishdan boshlashi kerak. Tadqiqotchi uchun bola tug'ilishi bilan bog'liq (onasi homiladorlik toksikozlari bo'lganligi, chala tug'ilganligi va h.k.), 3 yoshgacha bo'lgan davrdagi taraqqiyotining xususiyatlari haqidagi ma'lumot ham muhimdir (nevrologik xususiyatlar va tanasida kasallik mavjudligi – titrab-qaltiraydigan xuruj, kunduzgi va tungi enurez (siyib qo'yish), duduqlanish, bosh miya va markaziy nerv sistemasi kasalliklari, bola qachondan boshlab yura boshlagan, gapira boshlagan, bog'chaga va maktabga kelishdan oldin qanday rivojlangan). Bu ma'lumotlarni ota-onalar bilan tanishganda, bolaning shaxsiy daftarini ko'rib chiqqanda, u bilan bevosita suhbatlashganda olish mumkin.

Bola rivojlanishi haqida ma'lumotlarni xronologik ketma-ketlikda bayon etish maqsadga muvofiqdir (1-jadval).

1-jadval

Bolaning jismoniy va psixik rivojlanishi xususiyatlari

Bolaning F.I.O.	Bola haqida ijtimoiy va psixologik ma'lumotlar				
	Tug'il- gan yili	Ota-onasi haqidagi ma'lumot	Tug'ilishining ba'zi xususiyatlari	Sog'lig'i	Jismoniy va psixik rivojlanish xususiyatlari

MTMga, maktabga kelishi bilan tarbiyachi yangi ma'lumotlarni qo'shib boradi. Bu unga bolaning jismoniy va psixik taraqqiyotini kuzatish imkonini beradi.

Bolaning individual-psixologik xususiyatlarini o'yin faoliyatida, topshiriqlarni bajarish jarayonida, o'quv faoliyatida, psixologik-pedagogik eksperiment sharoitlarida uning xulq-atvorini kuzatib ham o'rganish mumkin. Kuzatishda olingan ma'lumotlar oldindan tayyorlangan tadqiqot qaroriga yoziladi.

Eksperimental-psixologik tadqiqotda kuzatish jarayoni ixtiyoriy bo'lib, odatda hayotiy sharoitlarda pedagog ixtiyoriy ravishda kuzatadi. MTMda, boshlang'ich sinflarda bo'lajak tarbiyachining ishi ixtiyoriy va ixtiyorsiz kuzatish malakalarini bir xilda rivojlantirishni talab qiladi.

Eksperimental-psixologik tadqiqot o'tkazishdan oldin pedagog-tadqiqotchi bola bilan suhbatlashadi. Bunda u bola bilan ijobiy - hissiy aloqa o'rnatib, bajariladigan topshiriqning maqsad va vazifalarini tushuntirib beradi. Suhbat psixologik tadqiqot metodi sifatida bola haqida ma'lumot olish imkonini beradi. Suhbat oldindan tayyorlangan savollar asosida o'tkazilishi stixiyali ravishda kechishi mumkin. Bunda tadqiqotchi suhbat jarayonida bolaning oilasiga tengqurlariga tegishli bo'lgan, unga yoqmaydigan savollarni bermasligi kerak. Suhbatda bola shaxsining xususiyatlari, o'zining jismoniy va psixik holatiga, ishchanligiga baho berishi aniqlanadi.

Tekshiriluvchining ijtimoiy-madaniy darajasi, ma'lumoti, qiziqishlari, ehtiyojlari, o'zaro fikrlashuv qobiliyati aniqlanadi. Ba'zi hollarda suhbat psixoprofilaktik va psixoterapevtik maqsadlarda o'tkaziladi, bunda bola boshidan kechirayotgan qo'rqinch, xavotirlanish, o'ziga ishonmaslik kabi holatlar yo'qotiladi. Shunday qilib, tarbiyachi suhbat jarayonida tadqiqot oldiga qo'ygan vazifaga bog'liq ravishda bola hayoti haqida muhim ma'lumot olishi kerak. Eksperimental psixologik tadqiqot o'zining quyidagi shartli sxemasiga ega. (1-sxemaga qarang).

Eksperimental vaziyatda bola beriladigan yo'l-yo'riq, ko'rsatmani tushunishi muhim rol o'ynaydi. Ko'rsatma tushunarli, bolaning yoshi va aqliy rivojlanish darajasiga mos bo'lishi kerak.

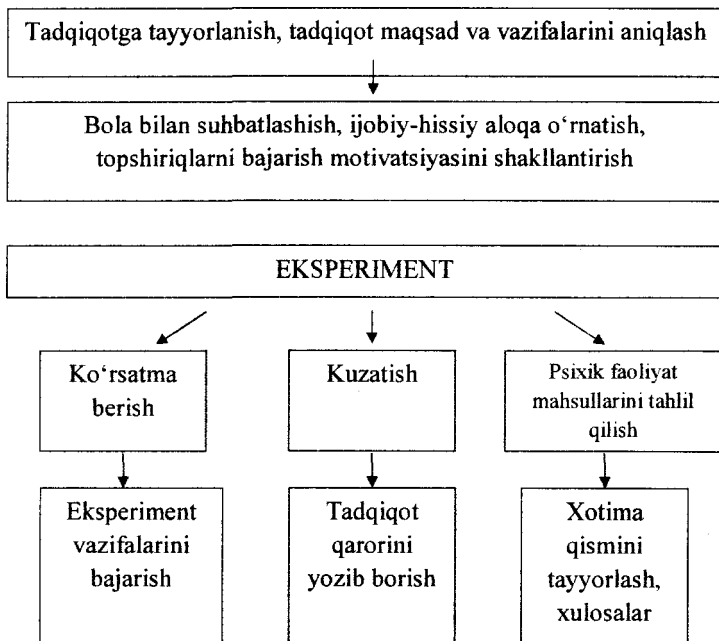
Bola topshiriqni bajarishni boshlaganidan so'ng ko'rsatmani misollar yordamida qo'llab-quvvatlash bilan mustahkamlash zarur, bu esa sinaluvchida faoliyatga ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Tajriba jarayonida tadqiqotchi bola nimada qiynalayotganini aniqlaydi va unga yordamlashadi. Ko'rsatmaga kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishlar haqidagi barcha ma'lumotlar oldindan tayyorlangan tadqiqot qaroriga yozib qo'yiladi.

Ekspерiment jarayonida olingan natijalarni puxta yozib borish, keyingi sifat tahliliga asos bo'ladi. A.Binening (1910) ta'kidlashicha, eksperimental-psixologik tadqiqotni o'tkazish uchun ruchka, ozgina qog'oz va ko'p chidam zarur. Tadqiqotchi u yoki bu olingan ma'lumotni iloji boricha tezroq qarorga yozib olishi kerak. Har bir tajriba qarori alohida qog'ozda bo'lishi lozim (2-jadval).

1-sxema

Bolani eksperimental-psixologik o'rganish sxemasi

Bolani eksperimental- psixologik tekshiruv qarori

Topshiriq, uning xususiyatlari	Ko'rsatmani tushunishi	Topshiriqni bajarish (muvaqqiyatli, muvaqqiyatsiz, ketkazilgan vaqt)	Sinaluvchi xulq- atvori (hissiy, nutqiy reaktsiyalar)

Tekshiruv qog'ozlari har xil bo'lishi mumkin. Ular alohida psixodiagnostik tadqiqot natijalarini yozib olish uchun maxsus shaklga ega bo'ladi.

Unda qator metodikalar majmui ham aks etishi mumkin. Tekshiruv qog'ozlarini to'g'ri to'ldirish, qarorlarini yozib borish turli metodikalar bo'yicha olingan natijalarni umumlashtirish, tekshirilayotgan bolalarni bir yosh guruhida taqqoslash imkonini beradi. Tajriba davomida pedagog-psixolog bola faoliyatini iloji boricha tabiiy sharoitlarga yaqinlashtirishi kerak. Masalan, o'rta guruh bolalari uchun shunday topshiriqlarni tanlash kerakki, ular o'yin vaziyatida bajarilsin. Katta bog'cha bolalari va boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu topshiriqlar o'quv faoliyati elementlari bilan birga qo'shilishi mumkin.

Eksperimental psixologik tadqiqot bir necha bosqichda o'tkazilishi zarur. Bu bolaning yangi sharoitga yaxshi moslashishiga, u bilan ijobiy aloqa o'rnatishga imkon beradi. Birinchi bosqichda tadqiqotchi bola bilan aloqa o'rnatadi, uning qiziqish va ehtiyojlarini aniqlaydi. Bola ba'zi topshiriqlarni tadqiqotchi oldida bajaradi. Ikkinchi bosqichda olingan ma'lumotlarga aniqlik kiritiladi, boshqa metodikalarda olingan natijalar bilan o'zaro bog'liqlik aniqlanadi. Uchinchi bosqichda tajribada olingan natijalar tahlil qilinadi, ular umumlashtirilib, xulosa chiqariladi.

Tadqiqotchi olingan ma'lumotlarni bir joyga to'plab, sinaluvchi shaxsining xarakteri, aqli, xotirasi, hissiyoti, psixik buzilishlar mavjudligi yo'qligi haqida xulosa chiqariladi.

Tadqiqotning so'nggi qismidagi xulosalar shaxsga psixologik diagnoz qo'yish, sinaluvchi psixikasidagi o'zgarishlarni oldindan aytib berish, olingan ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatlari bilan bog'liq ravishda hamda pedagog amaliy faoliyatida tavsiyalar berish maqsadida qiziqarlidir. Shuni esda tutish zarurki, eksperimental vaziyat bola uchun odatdagidan boshqacha bo'ladi. Shuning uchun olingan natijalar har doim ham haqiqiy ko'rsatkichlarga mos tushmasligi mumkin.

Eksperimental tadqiqot xarakteriga bog'liq ravishda undan olingan natijalardan o'quv-tarbiya jarayonida foydalanish mumkin.

Quyidagi kuzatishni keltiramiz:

Tarbiyachi bog'chada mashg'ulotlar o'tkazish jarayonida 6 yoshli Gulnora (K.) ismli qizcha xulq-atvoridagi boshqalarnikidan farq qiluvchi ayrim xususiyatlarni payqab qoladi. Qiz mashg'ulotlarda tez-tez chalg'ib ketadi, ko'pincha parishonxotir. Tarbiyachi topshirig'ini bir zumda bajarmaydi. Bir topshiriqni tashlab, ikkinchisiga tez o'tib ketadi, hech bir ishni oxiriga etkazmaydi. O'quv topshiriqlari bajarilmaydigan boshqa vaqtlarda u o'zgalardan farq qilmaydi. Qizning diqqat, tafakkur hissiy jarayonlarini o'rganish uchun bog'chada tadqiqot o'tkaziladi. Tekshiruv natijalari qizning psixik jarayonlarida hech qanday psixik o'zgarish yo'qligini tasdiqlaydi. Topshiriqlarni bajarish vaqtida charchash, faol diqqat darajasining pastligi kuzatiladi. Lekin bu xususiyatlar sinaluvchi diqqatini ishning boshqa shakllariga ko'chirish bilan osonlikcha bartaraf etilgan. Shunday qilib, eksperimental psixologik tadqiqot qizning psixik taraqqiyoti normada ekanligini, psixik jarayonlarning o'zgarib turishi esa ba'zi omillarning ta'siri oqibatida ro'y berishini ko'rsatdi.

Tarbiyachining vazifasi – bu omillarni to'g'ri aniqlash, keyinchalik bola bilan individual ish olib borib, ko'rsatilgan xususiyatlarni yo'qotishdan iborat. Yuqoridagi misolda ixtiyoriy diqqat darajasining pastligi, ish qobiliyatining sustligi o'zining ob'ektiv sabablariga ega. Qizning 3 yoshgacha rivojlanish tarixidan ma'lum bo'ladiki, u asfiksiya (kislorod etishmasligi sababli bo'g'ilish) bilan tug'ilgan, tug'ruqdan so'ng bosh miyasi

yallig'langan. Uzoqroq davom etadigan ish faoliyatida bu narsa o'z ta'sirini ko'rsatib, qiz tez charchab qoladi. Tarbiyachi bola bilan individual ish olib borganda, albatta shuni hisobga olishi zarur.

Bolalarni eksperimental-psixologik o'rganish natijalaridan o'quv mashg'ulotlari vaqtida psixik jarayonlarning ixtiyoriyligini rivojlantirishda ham foydalanish mumkin.

Psixologik tadqiqot natijalaridan bolalar bilan individual ish olib borishdagina emas, balki guruhiy o'quv-tarbiya tadbirlarini o'tkazishda ham foydalansa bo'ladi. Bunda tarbiyachi o'quv-tarbiya jarayonida har bir guruh a'zosining rolini to'g'ri aniqlashi mumkin. Shunga asosan ta'sirning u yoki bu shaklidan foydalaniladi.

Psixodiagnostik tadqiqotlar tarbiyachiga guruhning, har bir shaxsning u yoki bu psixik funktsiyalari rivojlanish printsiplarini hisobga olgan holda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish imkonini beradi.

1.5. Psixodiagnostika haqida umumiy tushuncha

Hozirgi zamon psixologiyasi har xil usullar bilan kishi amaliy faoliyatiga ta'sir qilish imkoniga ega. Shunday usullardan biri, bu turli toifadagi odamlarga psixologik yordam ko'rsatishdan iboratdir. Ammo psixologik yordam ko'rsatish uchun, avvalo, ulardagi psixik o'zgarishlar sabablarini va unga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash zarurati tug'iladi. Bunda biz psixodiagnostika faniga va uning metodlari hamda metodikalariga murojaat qilamiz. O'z-o'zidan savol tug'iladi: «psixodiagnostika» atamasi nimani anglatadi va u nimalarni o'rganadi hamda uning nazariy, amaliy vazifalari nimalardan iborat?

«Psixodiagnostika» atamasi **psixologik tashxis qo'yish** degan ma'noni anglatib, shaxsning ruhiy holatida to'liq biror-bir alohida xususiyati haqida xulosa chiqarishdir, bunda «tashxis» shaxsning taraqqiyot ko'rsatkichi va tavsifnomalarni birgalikda tahlil qilish asosida sinaluvchining holat va xususiyatlari haqidagi xulosalardan iborat. «Psixodiagnostika» atamasi ilk bor **Rorshaxning «Psixodiagnostika»** asari chop etilishidan so'ng psixiatriyada

qo'llanilgan bo'lib, u tez orada tibbiyotdan tashqarida ham keng miqyosda ommalasha boshladi. «Diagnoz», ya'ni «tashxis» esa shaxs rivojlanishidagi har qanday og'ishlarni, hattoki uning holat va xususiyatlarining konkret taraqqiyot darajasini aniqlash demakdir.

Psixodiagnostika – bu maxsus bilimlar sohasi bo'lib, individ guruhning psixologik taraqqiyot ko'rsatkichlarini, holat va xususiyatlarini baholash uchun metodika va metodologiyalar nazariyasi ishlab chiqish bilan bog'liqdir. Psixologiya fani o'rganayotgan har qanday jarayon psixodiagnostikaning baholash ob'ekti bo'lishi mumkin. Masalan: o'zaro hamkorlik qilayotgan shaxslarning xatti-harakatlari va muloqotida yuzaga keladigan, alohida bir odam sezgisidan boshlab, murakkab ijtimoiy- psixologik jarayongacha.

Psixodiagnostika fanining **nazariy vazifalari** quyidagilardan iborat:

psixik ko'rinishlar tabiati va ularni ilmiy jihatdan printsiplial baholashning imkon darajasini aniqlashtirish;

hozirgi paytda psixologik ko'rinishlarning miqdorini baholash va uning ilmiy asoslanganlik holatini o'rganish;

psixodiagnostik usul va uslublarning asosiy metodologik talablari nimalardan iborat;

psixodiagnostik tadqiqotning shart-sharoitlari, natijalarni qayta ishlash hamda ularni interpretatsiya qilish usullarining ishonchliligi nimalarga asoslangan;

test va psixodiagnostik metodlarning tuzilishi hamda ilmiyligini tekshirishning asosiy muolajalari nimalardan iborat.

Psixodiagnostika fanining **amaliy vazifalari** psixolog faoliyatining maxsus sohasiga taalluqli bo'lib, amaliy psixologik tashxis qo'yish bilan bog'liqdir. Bunda masala nafaqat nazariy, balki psixodiagnostik tadqiqotni tashkil qilish va o'tkazishning amaliy jabhalarini qamrab oladi hamda quyidagi vazifalardan iboratdir:

psixodiagnostga mutaxassis sifatida qo'yiladigan kasbiy talablarni aniqlashtirish;

psixolog haqiqatdan ham u yoki bu psixodiagnostik metodlarni mutaxassis sifatida muvaffaqiyatli o'zlashtirib olgani haqida minimal amaliy shartlar, ya'ni kafolat sifatida;

psixodiagnostika sohasida o'z ishini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun psixolog o'zida mujassamlashtirishi shart bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar;

psixologning psixodiagnostika sohasida malakali mutaxassis ekanligini hamda amaliy jihatdan tayyorgarligini baholash mezonlarini hamda dasturlarini ishlab chiqish.

Bu vazifalar majmuasi, ya'ni psixodiagnostika fanining nazariy va amaliy vazifalari bir-biri bilan bog'liqdir. Ushbu sohada etuk mutaxassis bo'lib etishish uchun, psixolog nazariyani va amaliy psixodiagnostikaning asoslarini yuqori darajada o'zlashtirib olgan bo'lishi shart.

Amaliyotda individ, guruhning psixik taraqqiyot darajasi o'rganiladi hamda quyidagi vazifalardan biri amalga oshiriladi:

biror-bir xususiyatga xos taraqqiyot holatini aniqlash;

taraqqiyot dinamikasini va qandaydir vaqt davri mobaynida qayta tarbiyalash imkonini aniqlash;

ta'lim-tarbiya natijasida, o'tkazilgan pedagogik eksperiment natijasida individ guruh xulqi va ruhiyatidagi real o'zgarishlarni kuzatib borish;

shaxs sifatlarining oldingi taraqqiyot dinamikasi va qonuniyatlari tahlili asosida kelajakdagi taraqqiyotini aniqlab olish;

sinaluvchi kishilar guruhlarini taraqqiyot darajasi natijasiga asoslanib kelajakdagi ishlar uchun toifalarga ajratish;

u yoki bu topshiriqlarni bajara olishiga qarab individ guruhlarining yaroqliligini aniqlash, masalan o'z xizmat vazifasini bajara olishda kasbiy tayyorgarligini tekshirish;

psixokorreksion ishlar olib borish maqsadida individ guruhning ijtimoiy me'yorga mos yoki mos emasligini aniqlash;

individ yoki guruhning kelajak hayot yo'liga yordam berish maqsadida tavsiyalar ishlab chiqish.

Yuqorida sanab o'tilgan vazifalar psixodiagnostika fani uchun umumiy hisoblanadi. Bu vazifalardan aksariyati maktabgacha tarbiya

muassasalarida va maktab ta'limlarida har xil yoshdagi bolalarga mos ravishda olib boriladigan ish jarayonlarida u bu darajada hal qilinadi.

Psixodiagnostika xususiy jihatdan quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

bola tug'ilgandan boshlab maktab ta'lim jarayoniga tayyorgarligi, yosh davrlarining psixologik taraqqiyot dinamikasini o'rganadi (bilish jarayonlari, intellektual qobiliyatlari, shaxs sifatlari hamda shaxslararo munosabatlarini). Bunda har bir bolaga maxsus psixodiagnostik kartochka to'ldiriladi va uning rivojlanish ko'rsatkichlari har oyda yoki yilda qayd qilinib boriladi;

har bir bolaning psixik va xulqiy rivojlanishidagi individual qobiliyatlarini tekshirish, uning o'rtacha standart me'yorlardan chetlashishlari, ya'ni ijobiy (rivojlanishda oldindami) salbiy (rivojlanishdagi qoloqligi) tomonlarini aniqlash;

bolaning ta'lim va tarbiya jarayonidagi yutuqlarini aniqlash maqsadida psixologik xizmat ko'rsatish va uning natijasida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish;

bolani yanada rivojlantirish maqsadida uning iqtidori, layoqati va individual qobiliyatlarini hamda qiziqishlarini tashxislash hamda ilmiy asoslangan psixologik maslahat va kasbga yo'naltirish ishlarini olib borish;

bolaning psixologik holati haqida ota-onalarga, o'qituvchilarga zarur bo'lgan har tomonlama ma'lumotlar to'planib, bolaga mos ravishda ta'lim va tarbiya metodlarini tanlash.

Psixodiagnostika fani psixologiya tarmoqlaridan biri bo'lib, shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini, aqliy taraqqiyotini aniqlab o'lchash, ya'ni hisoblab chiqaruvchi metodlarini o'rgatuvchi fandır.

Psixodiagnostika – shaxsning individual-psixologik xususiyatlari farqlarini (aniqlab o'lchashda) har xil metodlar bilan aniqlab o'lchasa-da, keyinchalik proektiv metodlar, so'rovnomalar paydo bo'lishi jarayoniga asos bo'lib xizmat qildi. Shu bilan birga psixodiagnostikaning rivojlanishida nazariy jihatdan metodikalarning kamligi ko'rinib qoldi. Psixodiagnostikaga matematik-statistik

metodlar va korrelyatsiya hamda tahlil qilish, faktorli analiz paydo bo'lishi va takomillashuvi, psixometrik tadqiq qilish amaliy jihatdan juda katta samara berdi.

Fan va texnikada diagnostikaning juda ko'p turlari bor. Masalan: tibbiyot diagnostikasi kasalning kelib chiqishini o'rganadi va aniqlaydi; texnik diagnostika – har xil texnika sistemalari, elektron hisoblash mashinalari, kompyuterlarning salbiy xususiyatlarini aniqlab, ularni bartaraf qilishni o'rgatadi; sport diagnostikasi – jismoniy jarayonlarning o'zgarish holatlarini o'rganadi va aniqlaydi; psixologik diagnostika – shaxs guruhlarining psixik xususiyatlari, holatlari va taraqqiyot ko'rsatkichlarini aniqlab, sifatli va miqdoriy jihatdan o'lchab beradi.

Test – shaxsning aqliy taraqqiyotini, qobiliyatini, irodaviy sifatlarini va boshqa psixik xususiyatlarini tekshirishda qo'llaniladigan qisqa standart masalalar.

Testlashtirish – psixodiagnostika metodlaridan biri bo'lib, standartlashtirilgan savol va topshiriqlar yordamida individual farqlarni o'rganish, alohida shkalalar bilan o'lchash.

Etuklik testlari psixodiagnostika metodlaridan biri bo'lib, konkret bilim, malaka va ko'nikmalarning o'zlashtirish darajasini aniqlab beradi. Etuklik testi 3ga bo'linadi: harakat testlari, og'zaki va yozma testlar. Harakat testlari mexanizmlar, materiallar asboblari bilan ishlash layoqatini aniqlab beradi.

Intellectual testlar – psixodiagnostika metodlaridan biri bo'lib, individning aqliy taraqqiyoti darajasini aniqlab beradi.

Proektiv test motivatsiyaning anglanilmagan yoki to'liq anglanilmagan shakllarini o'rganishga qaratilgan va bu jihati bilan inson psixikasining tobora intim sohasiga kirishning yagona psixologik metodidir.

«Proektiv» atamasi ilk bor Lourens Fenk tomonidan 1939 yilda qo'llangan. Shuningdek, u shaxsni tadqiq etishning proektiv metodlari tasnifini ham keltiradi:

Strukturalash metodlari (Rorshaxning siyoh dog'lari testi, bulutlar testi, uch o'lchamli proektsiya testi).

Konstruktsiyalash metodikalari (MAR, olam testi).

Sharhlash metodikalari (SATO, TAT, Rene Jil testi).

To'ldirish metodikalari (tugallanmagan gaplar, hikoyalar, One assotsiativ testi).

Katapsis metodikalari (psixogramma, proektiv o'yin).

Ekspressiyani o'rganish metodikalari (dastxat, muloqot tahlili).

Ijod mahsulini o'rganish metodikalari (rasmi testlar, yozma ishlar va hokazo).

Bunday metodikalarning asosiy xususiyati material aniqmasligi, xayrixohlik muhiti va qadriyatli fikrlar mavjud emasligidir. Ular, avvalo, shaxsning munosabatlar sohasini aks ettiradi va maktab nevrozi uchun xos bo'lgan maxsus reaksiyalarni aniqlash imkonini beradi.

Mazkur ishlar o'quvchilarni maktab, kollej va litseylarda o'qish jarayonida psixologik-pedagogik jihatdan chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, ularning individual xususiyatlarini, ta'lim va tarbiyadagi nuqsonlar sabablarini yoritishga yo'naltirilgan. Psixodiagnostika ishlari guruhda yakka holda o'tkaziladi. Bu asosda amaliy psixologlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

Ongli maqsadi mavjud bolalar, umumta'lim maktablari va akademik litsey hamda kasb-hunar kolleji o'quvchilari, oliy o'quv yurti talabalarining yosh davri taraqqiyoti mezonlariga muvofiqligini psixologik tekshiruvdan o'tkazadi. Ularning kamolot darajasini belgilaydi. O'quvchilarning kasbiy yaroqliligini diagnostika qiladi. Ularning hissiyotlari, irodaviy sifatlari, o'z-o'zini boshqarish imkoniyati, intellektual darajasini tekshiradi.

Maktab yoshidagi bolalar, talabalarda uchraydigan ta'lim malakalari, ko'nikmalarini egallashdagi nuqsonlar, xulqidagi kamchiliklar, intellektual taraqqiyot, shaxs fazilatlaridagi buzilishlar sababini diagnostika qiladi.

Bolalarning voyaga etgan tengqurlari bilan munosabatini o'rganish uchun ularni tekshiradi.

Iqtidorli yoshlar, talabalar, aspirantlar tanlovlarida ishtirok etish, ilmiy tavsiyalar ishlab chiqish.

Hozirgi zamonda fanga ma'lum, insonning psixologik jarayonlar, xususiyatlar va holatlarini o'rganish maqsadida tuzilgan

psixodiagnostik metodikalar amaliyotda keng qo'llanilmoqda. Yangi ilmiy tushunchalarni bayon qilish, ilmiylikni kafolatlash maqsadida, ularga xos belgilarni o'rganish uchun eksperimental psixodiagnostik vositalarni ishlab chiqish va hayotga tatbiq etish borasida juda katta ishlar amalga oshirilmoqda. XX asr boshlarida ancha yaxshi rivojlangan fanlarning, masalan fizika fanining tushuncha va tadqiqot metodlariga bir qancha talablar qo'yildi va qabul qilindi, bu psixologiyaga ham fan sifatida taalluqlidir. Bu operatsionalizatsiya va verifikatsiya talablaridir.

Operatsionalizatsiya talabi asosida shu narsa yotadiki, yangi ilmiy tushunchani fanga kiritishda albatta aniq, konkret muolajalar, usul va metodlarni ko'rsatib berish va ular yordamida ilmiy tushunchalarni bayon qilishda bu ko'rinishlar haqiqatdan mavjudligiga ishonch hosil qilish lozim. Operatsionalizatsiyada har qanday tadqiqotchi amaliy harakati ish jarayonida ilmiy tushunchadagi ko'rinishlar bayoni haqiqatdan ham aynan shu xususiyatlarga ega ekanligiga ishonch hosil qila olsin.

Verifikatsiya talabi shuni anglatadiki, ilmiylik statusiga talabgor har qanday ilmiy tushuncha, fanga kiritilayotgan yangiliklar, albatta, haqiqiy ma'nosiga ega ekanligini aniqlash maqsadida tekshiruvdan o'tkazilishi shart. «Verifikatsiya» so'zi «tekshirish» ma'nosini anglatadi. Bu har qanday tushuncha bo'shliqdan paydo bo'lmaganligini, haqiqatdan ham mavjudligini isbotlashda, unga mos psixodiagnostik muolajalar yordamida amalga oshiriladi. Masalan, biz fanga «motiv» tushunchasini kiritmoqchimiz, u holda birinchi navbatda ushbu tushunchaga oid bizga ma'lum tushunchalar va ushbu tushuncha ma'nosiga oid diagnostik belgi, ko'rinishlarni aniq tavsiflab bera olishimiz kerak. «Motiv» tushunchasini quyidagicha ta'riflab ko'raylik. «Motiv – bu ichki, psixologik, o'zini anglagan yoki o'z-o'zini anglamagan odam harakatini qo'zg'atuvchi manba hamda u bir maqsadga yo'naltirilgan holda faollikni qo'llab turadi».

Bolalar psixodiagnostikasi amaliyotida faqat validli aniq va ishonchli metodlar qo'llanilishi shart, aks holda natijalarning ishonchsizligi va noaniqligi hamda xulosa chiqarishda xatoliklar kelib chiqishi xavfi yuzaga chiqishi mumkin.

Qo'llanilayotgan metodlar sifatiga, uning yordamida olingan natijalarga, ya'ni unga ishonish mumkinligiga psixodiagnostik metoddan foydalangan shaxs mas'uldir. Ta'lim tizimidagi muassasalarda pedagog-psixologlar mas'ul shaxsdir. Bundan tashqari bolalar bilan psixodiagnostik tashxislar o'tkazishda bir qator kasbiy-ahlokiy tavsifga ega talablar qo'yilgan. Bu asosiy kasbiy-axloqiy talablar quyidagilardir:

Har qanday sharoitda ham psixologik tashxis natijalari bola shaxsiga ziyon etkazish maqsadida qo'llanmasligi shart.

Psixologik tashxisni faqat bolalarning va ota-onalarning roziligi bilan o'tkazish mumkin (faqat ayrim holatlar bundan istisno, ya'ni tibbiyot va huquqiy sohalarida). Go'daklik yoki balog'at yoshigacha bunday qarorlarni ota-onalar bolalar ishtirokida qabul qilishi mumkin.

Ota-onalar, (ota-onalik huquqidan mahrum qilinganlar bundan mustasno) mutaxassis psixolog psixodiagnostik tadqiqot natijalari asosida tayyorlagan xulosalarni bilishga haqlidir. Psixolog o'z navbatida ota-onalarning farzandlari ruhiyati haqidagi savollariga to'liq, ishonchli va haqqoniy javob berishi shartdir.

Psixologik tashxis natijalari, shaxs taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi har xil omillarni hamda ota-onalarning, pedagoglarning fikrlarini inobatga olmasdan, bolaning ta'lim va tarbiyasiga taalluqli takliflarni hal qilishga asos bo'la olmaydi.

Ta'lim tizimida ishlayotgan psixolog, psixologik tashxis ishlarini o'qituvchi va tarbiyachi bilan hamkorlikda olib borgan holda, ularni bola ruhiyati haqida zarur ma'lumotlar bilan ta'minlab borishi shart.

Psixodiagnostikada qo'llanilayotgan ko'pgina metodikalar yosh me'yorlari atamasi bilan bog'liq. Bu, birinchidan, ruhan va jismonan sog'lom hamda tasodifan tanlab olingan bolalar guruhida o'rganilayotgan xususiyatlarning o'rtacha taraqqiyot darajasi bilan bog'liq holda tavsiflanadi. Bolada yosh me'yorlari o'rganilayotgan xususiyatlar taraqqiyot darajasining og'ishi, o'tkazilgan tadqiqotdan olingan natijalar bilan aniqlanadi. Agar uning individual ko'rsatkichlari me'yordan yuqori bo'lsa, u holda bola o'z

tengqurlaridan ilgarilab ketgan, buning aksi bo'lsa tengqurlaridan orqada qolgan degan xulosa chiqariladi.

Ikkinchidan – bu o'z-o'zidan me'yorlarni o'rganib turishdir. Ma'lumki, jamiyatning rivojlanib borishi bilan bolalardagi intellektual, shaxsiy va xulqiy taraqqiyotning o'rtacha ko'rsatkichi o'zgarib boradi. Bu, albatta, bundan o'n yil oldingi me'yorlardan hozirgi paytda foydalanish mumkin emasligini ko'rsatib beradi, shuning uchun ham har bir metodikani har 3 – 5 yilda albatta qayta tekshirib ko'rish talab qilinadi.

Uchinchidan, boladagi u yoki bu psixologik xususiyatlarning taraqqiyot darajasini baholash bilan uning kelajakdagi taraqqiyoti haqida xulosa chiqarib bo'lmaydi. Chunki bu nafaqat uning taraqqiyot darajasi bilan, balki bolaning uquvchanlik qobiliyati, yangi hayotiy tajribalarni o'zlashtira olishi, ta'lim sifati hamda ko'pgina boshqa omillar va sharoitlar bilan bog'liqdir.

Bundan tashqari, har qanday psixodiagnostik metodikalarni qo'llash va xulosa chiqarish uchun, avvalo uni sinab ko'rish kerak.

Psixodiagnostik metodikalarni ishlab chiqish va sinab ko'rish bosqichlari quyidagilardir.

Psixodiagnostika so'zi psixologiyada ikkita asosiy ahamiyat kasb etadi. Birinchisi ilmiy psixologik bilimlar va tadqiqotlar sohasi hisoblansa, ikkinchisi psixologik bilimlarni amaliyotda qo'llay olish sohasidir. Ilmiy soha sifatida psixodiagnostika: printsiplar, har xil psixodiagnostik metodlarning ilmiyligini tekshirish muolajalarini va usullarini qamrab oladi. Amaliy soha sifatida psixodiagnostik metodlarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikma va malakalarini psixolog-diagnostda shakllantirishga qaratilgan.

Ilmiy va amaliy sohada ham odamning psixologik jarayonlari, xususiyat va holatlarini baholash haqida fikr yuritiladi.

Hozirgi zamon psixologiyasida juda ko'p psixodiagnostik metodlardan foydalaniladi, ammo ularning hammasi ham ilmiy asoslangan deb aytolmaymiz. Bundan tashqari, metodlar ichida tadqiqot va xususiy psixodiagnostik metodlar mavjud. Xususiy psixodiagnostik metodlar shunday metodlar sirasiga kiradiki, ular o'rganilayotgan psixologik xususiyatning aniq miqdoriy va sifatiy

tavsiflarini ko'rsatib bera oladi, ya'ni muayyan bir xususiyatni baholash maqsadida qo'llaniladi.

Yuqorida aytib o'tilgan maqsad uchun qo'llanilmaydigan metodlar, faqat psixologik jarayonlarni, insonning xususiyat va holatini o'rganadigan metodlar tadqiqot metodlari deb yuritiladi. Ular asosan empirik va eksperimental ilmiy tadqiqotlarda qo'llaniladi. Ularning asosiy maqsadi – ishonchli bilimlar, faktlarni olishdir. Psixodiagnostik va tadqiqot metodlari farqlarini ko'rsatib beruvchi ikkita misol ko'rib o'tsak:

1-misol. Shaxsni psixodiagnostik tekshiruv metodi.

Bu 16 faktorli R.Kettell testi. Mazkur standartlashtirilgan savolnoma o'ziga 187ta mulohazani qamrab olgan bo'lib, 16ta guruhga bo'lingan shkalalar mavjud. Har bir shkala yordamida shaxsning alohida bir belgisini baholash mumkin, bunda baholash standart ballarda beriladi. Ushbu testdagi mulohaza, ko'rsatma, qo'llashdagi muolajalar, natijalarni sharhlash va xulosalar – hamma voqea-hodisalarda bir xil qo'llaniladi va o'zgartirilmaydi.

2-Misol. Shaxsni tadqiqot qilish metodlari.

Masalan, odamni maxsus sharoitda kuzatish orqali, aniq bir xulqini o'rganish uchun mo'ljallangan eksperiment ishlab chiqilmoqda. Eksperimentni shunday tuzish mumkinki, tadqiqotchini qiziqtirayotgan shaxs xulqidagi ko'rinish, belgilarning har birini alohida o'rganish imkonini bersin. Sinovchi, sinoluvchilar xulqini kuzatish orqali shaxs belgilarining alohida xususiyatlari va unga mos xulq-atvor shakllari haqida xulosa chiqarish uchun ishlab chiqilgan eksperiment o'tkazadi. Bundan tashqari, bolalar bilan o'tkaziladigan psixologik-pedagogik eksperiment, ularni maxsus eksperimental sharoitda kuzatish imkonini beruvchi izlanishlar ham tadqiqot metodi deb yuritiladi.

Bu psixodiagnostik metodlar psixologiyaning turli sohalarida va har xil insonlar faoliyatida qo'llaniladi. Ilmiy psixologiyada bu metodlar asosan eksperimental izlanish va bu jarayonni tashkil qilishda, amaliy psixologiyada esa – psixologik maslahat, psixokorreksiya hamda psixologning kasbiy faoliyatidagi boshqa

jabhalarda, masalan, kasbga yo'naltiruvchi malakali mutaxassislar tayyorlashda qo'llaniladi.

To'g'ri tashkil qilingan eksperimentda hamma vaqt ham sinaluvchining u yoki bu psixologik xususiyati taraqqiyot darajasini aniq baholash zarur, chunki o'tkazilgan eksperiment o'rganilayotgan xususiyatga ta'sirini ko'rsatdimi, yo'qmi, bilib olishimiz shart. Yuqorida aytib o'tilgan fikrlar psixologik maslahat va psixologik korrektsiya ishlariga ham taalluqlidir. Psixologik maslahat olib borayotgan psixolog mijozdagi har xil psixologik xususiyatlarning taraqqiyot darajasini baholashi shart. Uning bu ishi shifokor mehnatini yodga soladi, ya'ni shifokor bemorning kasalini va muolaja metodini aniqlashda diagnostik ishlar o'tkazadi.

Psixolog ham diagnostika bilan shug'ullanar ekan, avval mijozning psixologik taraqqiyot darajasini tashxislab, so'ngra maslahat va korrektsiya ishlarini amalga oshiradi.

Jahonda psixodiagnostik metodlarning mingdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularni sxematik qarab chiqilmasa, farqlab olish juda ham mushkul. Psixodiagnostik metodlarning umumiy sxematik klassifikatsiyasini quyidagicha ko'rsatib o'tish mumkin:

Kuzatish asosidagi psixodiagnostik metodlar.

Savolnomali psixodiagnostik metodlar.

Ob'ektiv psixodiagnostik metodlar, bunga inson xulq-atvor reaksiyalari analizi va faoliyat mahsuldorligini o'rganish ham kiradi.

Psixodiagnostikaning eksperimental metodlari.

Kuzatish asosidagi psixodiagnostik metodlar, albatta, kuzatish olib borish hamda olingan natijalardan psixodiagnostik xulosalar chiqarishning muvaffaqiyatli garovidir. Bunday kuzatishda standart sxemalar va sharoitlar kiritiladi, bunda nimani kuzatish, qanday kuzatish, kuzatish natijalarini qanday qilib belgilab borish, qanday baholash hamda sharhlash asosida xulosa chiqarish aniq belgilab olinadi. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan psixodiagnostik talablar – standartlashtirilgan kuzatish deb yuritiladi. Bunga misol sifatida, qandaydir topshiriqning echimi bo'yicha kichik guruhning ish faoliyatini ko'rib chiqamiz (R.Beyls metodi bo'yicha).

Sharoitni engillashtirish

Muammo echimini taklif qilish
 Savollarga javob berish
 Ma'lumotlar berish
 Tushuntirib berish
 Yordam berishni taklif qilish
 Yordam so'rash
 Tushuntirib berishni so'rash
 Ma'lumotlar berishni so'rash
 Savollarga javob berishni so'rash
 Muammo echimini so'rash
 Muammoni yanada chigallashtirish.

Bu sxema xulq-atvorni kuzatishning 12 xil tipini qamrab olgan, unda 6ta ijobiy va 6ta salbiy ko'rinishlar ifodalangan.

Kuzatish natijalarini miqdoriy tahlil qilishda statistik metodlarni quyidagicha tartibda qo'llash lozim:

olingan natijalarni foizlar bo'yicha hisoblash;
o'rtacha arifmetik qiymatni topish;
o'rtacha kvadrat og'ishni topish (sigma);
son qatoridagi miqdorlar tarqoqligini aniqlash (dispersiya);
omillar o'rtasidagi muayyan munosabatlar mavjudligini tahlil qilish (korrelyatsiya);

metodikalar ishonchlilik darajasini aniqlash (Styudent mezon).

Savolnomali psixodiagnostik metodlar maxsus standart bo'yicha tanlab olingan savollarga yozma og'zaki javoblarni tahlil qilishdir. Ushbu metodning bir necha turi mavjud: anketa, savolnoma, intervyu. sinaluvchi savollarga javob berishidan tashqari, o'zi haqida ma'lumot berishi anketa metodi deb aytiladi.

Sinaluvchiga beriladigan savollar majmuasi savolnoma metodi deyiladi. Bu savollar ochiq va yopiq usulda bo'ladi.

Standartlashtirilgan javoblarga, sinaluvchi o'ziga mos javobni berishi yopiq savollar deyiladi. Masalan: «ha», «yo'q», «bilmayman», «roziman, rozi emasman», «aytish qiyin».

Sinaluvchi mustaqil ravishda hohlagan javobni berishi ochiq savollar deyiladi, bu javoblar yopiq savollardan farqli ravishda, faqat sifatiy tahlil qilinadi.

Bundan tashqari, savolnomali psixodiagnostik metodlar shaxs sifatlarini to'g'ridan-to'g'ri aks ettiruvchi savollar hamda to'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilmagan savollar usulida bo'lishi mumkin. To'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilgan savollarga sinaluvchi o'zida u yoki bu psixologik sifatlarning ko'rinishlari bor yo'qligi haqida javob beradi. To'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilmagan savollar, sinaluvchidagi o'rganilayotgan xususiyatga to'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilmagan bo'lib, ammo uning shaxs sifatining bu xususiyati psixologik taraqqiyotini o'rganishga qaratilgan bo'ladi. Masalan, shaxs sifatlaridan «xavotirlanish»ni diagnostika qilish uchun savollarga murojaat qilamiz (bezovtalik, o'ychanlik):

Ochiq savol: «Kuchli xavotirlanish holatiga tushib qoladigan hodisalar haqida gapirib bersangiz».

Yopiq savol: «Siz ko'p hollarda xavotirlanish holatida bo'lasizmi? Quyidagi javoblardan birini tanlang va belgilang «ha», «yo'q», «ba'zan», «bilmayman».

To'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilgan savol: «Sizda xavotirlanish degan shaxs sifati mavjudmi?».

To'g'ridan-to'g'ri yo'naltirilmagan savol: «Sizda imtihon paytida bezovtalik holati vujudga keladimi?».

Yozma savolnomalardan tashqari, og'zaki savolnomalar ham mavjud, bu intervyu deb yuritiladi. Unda psixolog sinaluvchiga o'zi savol berib, o'zi javoblarni yozib boradi, bu savollar oldindan aniqlanib, tayyorlab qo'yiladi ular xuddi yozma savollar tipidagi kabi bo'lishi mumkin.

Psixodiagnostik metodlardan yana biri faoliyat mahsuldorligini analiz qilish orqali kontent-analiz hisoblanadi. Kontent-analizning vazifasi shundan iboratki, u kishining psixologik tavsifini aniqlash va baholashda, uning nima ish qilayotganligi, asosan yozma ijodi mahsuli tahlili orqali o'rganishga qaratilgandir.

Eksperimentning psixodiagnostik metod sifatidagi muhim jihatlari shundan iboratki, sinaluvchining biron-bir xususiyatini

baholashda maxsus psixodiagnostik eksperiment ishlab chiqiladi va tashkil qilinadi. Bunday eksperiment muolajalari bir qancha tibbiy voqealarni o'z ichiga oladi, ya'ni bu hodisalar sinaluvchining o'rganilayotgan xususiyatini namoyon qilish hamda bu sifatning taraqqiyotini baholash va belgilashning standart metodikasini ishlab chiqishga qaratilgan. Psixodiagnostik eksperimentni tashkil qilish va o'tkazish natijasida tadqiqotchi o'zini qiziqtirayotgan muammolar, bo'yicha maxsus tarzda tashkil qilingan eksperimental tadqiqotda sinaluvchi xulq-avtorini kuzatish orqali ma'lumotlarga ega bo'ladi. Masalan, tadqiqotchini shaxs sifatlaridan xavotirlanish muammosi qiziqtiradi. Bu holda diagnostik eksperiment quyidagi tarzda olib boriladi. Sinaluvchi imtihon sinovlari kabi voqelik holatiga tushiriladi qandaydir murakkab ishni vaqt tig'izligida bajarib qat'iy natijalar olishga undaydi. Sinaluvchi topshiriqni bajarayotgan paytda, uning xulqida har xil yuqori darajali «xavotirlanish» kuzatilib va belgilab borilishi mumkin.

Biz yuqorida psixodiagnostik metodlar va ularning turlari hamda qo'llanishi haqida ma'lumotlar berdik, har qanday psixolog yuqori malakali mutaxassis bo'lib etishishi uchun, albatta, ushbu psixodiagnostik metodlarni o'zlashtirishi va amaliyotda foydalana olish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi shart.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Psixodiagnostika predmeti.
2. Diagnostoz bosqichlari.
3. Psixodiagnostikaning nazariy, amaliy va xususiy vazifalari.
4. Psixodiagnostikaning fan sifatida vujudga kelishi, rivojlanish tarixi.

II . PSIXODIAGNOSTIKANING KASBIY-AXLOQIY JIHATLARI

2.1. Eksperimentator shaxsiga qo'yiladigan talablar

Psixodiagnostika – bu psixologning kasbiy faoliyatidagi murakkab va juda ma'suliyatli sohadir. Shuning uchun ham psixodiagnostikaga bir qator ijtimoiy-axloqiy talablar qo'yilgan bo'lib, ular quyidagilardir:

Psixodiagnostika sirlarini saqlash.

Psixodiagnostik metodikalarning ilmiy asoslanganligi.

Sinaluvchiga ziyon etkazmaslik.

Xulosalarning ob'ektivligi.

Taklif qilingan tavsiyalarning samaradorligi.

Yuqorida qayd qilib o'tilgan talablarning, har birini psixodiagnostikaning tamoyillari sifatida alohida ko'rib chiqamiz.

Psixodiagnostikaning **sir saqlash tamoyili** – sinaluvchining ruxsatisiz olingan natijalarni e'lon qilmaslik, bu birinchi navbatda balog'at yoshiga etgan odamlarga taalluqlidir. Agar sinaluvchilar balog'at yoshiga etmagan bo'lsa hamda psixodiagnostik natijalarni e'lon qilish uchun ota-onalarning bolalar uchun ma'naviy va huquqiy mas'ul bo'lgan shaxslarning ruxsati bo'lishi shart. Faqat ba'zi hollarda ilmiy maqsadda, ya'ni eksperimental tadqiqotning bir qismi sifatida e'lon qilish bundan mustasno, ammo sinaluvchilarning aniq ismi-shariflarini bayon etish tavsiya qilinmaydi.

Psixodiagnostik metodikalarning **ilmiy asoslanganlik tamoyilida** metodikaga validlik, ishonchlilik talabi qo'yiladi, ya'ni olingan natijalarga to'liq ishonch imkonini bersin.

Ziyon etkazmaslik tamoyilida psixologik tashxis natijalaridan hech qachon tadqiqotda qatnashgan odamlarga nisbatan zarar etkazish maqsadida foydalanmaslik nazarda tutiladi.

Xulosalarning ob'ektivlik tamoyili test o'tkazayotgan odamning sub'ektiv ustanovkalarga tobe bo'lmasligi, test olingan natijalardan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan bo'lib, validli va ishonchli metodika yordamida o'tkazilgan bo'lishi shart.

Taklif qilinayotgan tavsiyalarning samaradorlik tamoyilida tavsiyalar albatta taklif qilinayotgan odamga yordam berishi shart. Test natijalari asosida taklif qilinayotgan tavsiyalar befoyda tasodifiy holatlarni keltirib chiqarmasligi kerak.

Psixodiagnostika bilan shug'ullanuvchi odamlarga maxsus malakaviy talablar qo'yiladi. Asosiylari quyidagilardir:

nazariy tayyorgarlik;

psixodiagnostik metodikalarni va ularni o'tkazish shart-sharoitlarini mukammal bilishi;

biron-bir metodikani amaliyotda qo'llay olishda zaruriy tajribaga ega bo'lishi.

Har qanday psixodiagnostik metodika yo'q joydan paydo bo'lmaydi, balki (tashxislash) o'rganilayotgan ob'ektning psixologik nazariyasi asosida vujudga keladi va rivojlanadi. Masalan, intellekt testlari, intellektning hayotiy voqeliklarda namoyon bo'lishi, ahamiyati, tuzilishi va uning tabiati haqidagi ilmiy tasavvurlarga asoslanadi. Shaxs testlari, shaxsning tuzilishi, shaxs xususiyatlarining taraqqiyoti va tabiati, ilmiy ma'nosi haqidagi nazariyalarga asoslanadi.

Psixodiagnostik metodikalardan to'g'ri foydalana olish uchun albatta uning nazariy asoslarini bilish shart, aks holda psixodiagnost tadqiqot natijalarining analizi, sharhlash va xulosalarda xatoliklarga yo'l qo'yishi mumkin.

Eksperimentator biron-bir psixologik testni mukammal o'zlashtirib olmagan bo'lsa va hech bo'lmaganda o'zida boshqa bir odamda sinab ko'rmagan bo'lsa, uni qo'llashga haqli emas. Bundan tashqari, psixodiagnostik metodikalarni qo'llashning shart-sharoitlariga qat'iy amal qilish shart. Ammo har qanday voqelikda ham psixologik tashxis bilan kim shug'ullanishidan qat'i nazar – mutaxassismi yoki qiziquvchimi, quyidagi ma'naviy-ahlokiy me'yorlarga rioya qilishi shart:

Shaxsni o'z xohishsiz psixologik tadqiqotga jalb qilish man qilinadi, faqat ba'zi bir hodisalar bundan mustasno, ya'ni sud tibbiyot amaliyotlari agar qonun bilan chegaralanmagan bo'lsa.

Psixologik testlar o'tkazishdan oldin sinaluvchi, tadqiqot jarayonida o'zi anglamagan holda, o'z fikri va hissiyotlari haqida ma'lumotlar berib turishi to'g'risida ogohlantirib qo'yilishi kerak.

Har bir odam agar qonun bilan chegaralanmagan bo'lsa, test natijalarining qachon, kim tomonidan va qanday maqsadda qo'llanilishi haqida bilishga haqlidirlar.

Psixologik test natijalari tadqiqot o'tkazgan shaxs tomonidan sinaluvchiga tushunarli bo'lgan shaklda tayyorlab taqdim qilinadi.

Voyaga etmagan bolalar bilan o'tkazilgan test natijalarini ularning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar bilishga haqlidir.

Agar test shaxsning psixologik taraqqiyot darajasini aniqlash maqsadida o'tkazilsa, u holda sinaluvchi nafaqat testning maqsadini, balki kim tomonidan nima asosida test natijalarining xulosasi chiqarilishini bilishga haqlidir.

Amaliyotda psixologik testlarni qo'llashda asosiy javobgarlik ulardan foydalanayotgan shaxslar, tashkilotlar va psixologlar zimmasidadir.

2.2. Testlarning klassifikatsiyasi

Psixologiyada test deb, o'rganilayotgan xususiyatning rivojlanganlik darajasini, miqdoriy va sifat ko'rsatkichlarini bir-biriga taqqoslash imkonini beruvchi standartlashtirilgan psixodiagnostik metodikaga aytiladi. Metodikaning standartlashtirilishi tushunchasining ma'nosi shundan iboratki, u voqea, hodisalardan boshlab sinaluvchiga beriladigan ko'rsatmalar, hisoblash usuli, olingan natijalarni sharhlash bilan tugaydigan, butun jarayonning hammasi, hamma vaqt va har joyda bir xil qo'llanilishiga aytiladi.

Testlar yordamida olingan baholar, agar test to'g'ri qo'llanilgan bo'lsa, test qachon, qaerda, qanday qilib va kim tomonidan qo'llanilganidan qat'i nazar ularni bir-biri bilan tenglashtirish, taqqoslash deb yuritiladi. Har xil psixodiagnostik metodikalarda

testlarning validlik, ishonchlilik, aniqlik va bir xillik mezonlariga juda qat'iy talablar qo'yiladi.

Testlarning ko'plab turlari mavjud va ularni qo'llanish asoslariga qarab bir necha guruhga bo'lish mumkin: test predmetligi bo'yicha (sifati bo'yicha, ya'ni aynan sifatni testlar yordamida baholash); testlarda topshiriqlardan foydalanishning alohida xususiyati; materiallar bo'yicha sinaluvchiga talablar; ob'ekt bo'yicha baholash. Predmetligi bo'yicha testlar intellektual shaxsiy va shaxslararo testlarga bo'linadi. Testlarda topshiriqlardan foydalanishning alohida xususiyati bo'yicha amaliy, obrazli va so'zli testlar. Test materiallarining tavsifi bo'yicha sinaluvchiga talablar, blankali va apparaturali testlarga bo'linadi. Ob'ekt bo'yicha baholash – protsessual testlar, yutuqqa erishish testi, holat va xususiyatlar testi.

Intellektual testlar shaxsning aqliy faoliyati rivojlanganlik darajasi va ularni alohida bilish jarayonlarini (idrok, diqqat, xayol, xotira, nutq) baholashda qo'llaniladi.

Shaxs testlari insonning barqaror individual xususiyatlari, xatti-harakatlarini aniqlash, bunga: temperament, xarakter, motivatsiya, emotsiya va qobiliyatlarni aniqlovchi testlar kiradi. Bundan tashqari, shaxsni har tomonlama, shaxs holatini kompleks baholash alohida xususiyatining rivojlanganlik darajasini baholash testlari ham mavjud. Bunga Kettell, MMPI va boshqa testlar kiradi.

Xususiy testlar yordamida, shaxsning alohida belgilari, motivlar, emotsiyalar, masalan xarakter aktsentuatsiyasi, xavotirlik, lokus nazorati, yutuqqa erishish motivi, tajovuzkorlik va boshqalar aniqlanadi.

Shaxslararo testlar har xil ijtimoiy guruhlarda odamlarning munosabati sifatida ijtimoiy-psixologik o'z-o'zini attestatsiya qilish testi.

Amaliy testlar o'ziga topshiriq va shakllarni qamrab oladi, bunda sinaluvchi aniq predmet materiallari ularni almashtiruvchi materiallar bilan ko'rgazmali-harakatli reja asosida amaliy ish bajaradi.

Obrazli testlar obrazlar, surat, rasm, sxema va tasavvurlar bilan mashqlarni o'zi ichiga oladi.

Verbal testlar soʻzli topshiriqlardan iborat, ular tushunchalarni aniqlash, xulosa chiqarish, har xil soʻzlarning maʼnosini anglash va taqqoslash hamda bu soʻzlar bilan har xil mantiqiy operatsiyalarni bajarishni oʻz ichiga oladi.

Testlarda qoʻllaniladigan koʻpgina topshiriqlar kompleks xarakterga ega va bu testlarda amaliy, nazariy, obrazli va verbal topshiriqlar mujassamlashgan. Bu odamning real hayotdagi koʻp vazifalari kompleks xarakterga ega ekanligi bilan bogʻliqdir. Shuning uchun ham, testlar, kishining real hayotdagi yutuqqa erishish imkoniyati va xulqini aytib berish uchun oʻtkaziladi.

Blankali testlar – sinaluvchida test materiallari sifatida har xil shakldagi blankalarda foydalaniladi, masalan, rasmlar, sxemalar, jadvallar va savolnomalar.

Apparaturali testlar – bu shunday testlarki, unda test natijalarini qayta ishlash va koʻrsatish uchun har xil turdagi apparaturalar qoʻllaniladi, masalan, audio va videotexnika, elektron hisoblash mashinalari.

Protsessual testlar yordamida qandaydir bir psixologik xulqiy jarayon oʻrganiladi va unga aniq miqdoriy va sifatiy tahlil beriladi, masalan, materiallarni esda olib qolish jarayoniga, individlarning guruhda shaxslararo hamkorlik jarayoni tahlilini misol sifatida keltirish mumkin.

Yutuqqa erishish testlari kishining qandaydir bir faoliyatida, bilish sohasining qandaydir bir turida yutugʻini baholashda qoʻllaniladi, masalan, tafakkurning mantiqiyligi, diqqatning barqarorligi, verbal tafakkurning rivojlanganlik darajasi.

Holatlar va xususiyatlar testlari shaxs psixologik sifatlarining barqarorligini diagnostika qilish bilan bogʻliqdir, masalan, shaxs xislatlari, temperament xususiyati, qobiliyatlari va boshqalar.

Proektiv testlar maxsus guruhga ajratiladi. Proektiv test kishining u yoki bu psixologik sifatini toʻgʻridan-toʻgʻri emas, balki bavosita baholaydi. Bunday baholash kishining koʻp maʼnoli ob'ektlarni qanday qabul qilishi va talqin qilishining analizi natijasida olinadi. Bunga: surat syujetining noaniqligi, shaklsiz dogʻlar, tugallanmagan jumlar va boshqalar kiradi. Bunday ob'ektlarni tahlil

qilish va baholashi kishi ongsiz ravishda o'z-o'zining «proektsiyasini» ko'rsatib berishi deb yuritiladi.

Bu guruh testlariga, Rorshax testi, Tematik Appertseptiv Test (TAT) va boshqalar kiradi.

Proektiv testlar sinaluvchining yashirin va anglanilmagan psixologik xususiyatlarini psixodiagnostika qilish zarurati tug'ilganda qo'llaniladi.

Psixodiagnostik eksperiment metod sifatida kamdan-kam voqelikda, asosan, kishining zarur psixologik sifatini boshqa usullar bilan aniqlash va baholash imkoniyati bo'lmaganda qo'llaniladi.

Protsessual testlar, tadqiqotchini sinaluvchida kechayotgan psixik va xulqiy jarayonlarning xususiyatlari qiziqtirganda qo'llaniladi, yutuqqa erishish testlari esa kishining qobiliyati, ko'nikma va malakalarini baholash vazifasini o'taydi.

Intellekt testlaridan kishining intellektual taraqqiyotining umumiy ko'rsatkichini aniqlash va miqdoriy baholash zarurati tug'ilganda foydalaniladi.

Psixodiagnostik metodlar singari testlarga ham qat'iy talablar qo'yiladi:

1. Testning ijtimoiy-madaniy adaptatsiyasi.

Bu so'zlar tuzilmasi, test topshiriqlari va test baholari hamda sinaluvchiga berilayotgan test topshiriqlari ushbu jamiyat madaniyati milliy qadriyatlariga mos bo'lishi zarur degan ma'noni anglatadi. Masalan, Evropada tuzilgan test boshqa bir mamlakatda birinchi marta qo'llanilayotgan bo'lsa va bu mamlakatda intellekt strukturasi so'z-mantiqiy bo'lmasa, balki obrazli amaliy tafakkurli bo'lsa, test albatta ijtimoiy-madaniy moslashtirilgan bo'lishi shart. Agar test moslashtirilmagan holda, ya'ni qanday bo'lsa shundayligicha qo'llanilsa, u holda biz juda past natijalar olamiz va natijalar ushbu mamlakatda yashovchi kishilarning tafakkuri taraqqiyotining ko'rsatkichiga mos kelmaydi. Ba'zan buning aksi, ya'ni ushbu mamlakatda so'z-mantiq tafakkuri asosiy rolga ega bo'lsa-yu, test topshiriqlari amaliy tafakkurga oid bo'lsa, u holda biz aqliy taraqqiyotning noadekvat ko'rsatkichiga ega bo'lamiz.

2. Test topshiriqlarining sodda tuzilganligi va bir ma'noliligi.

Ushbu talabga binoan, testning soʻz va boshqa topshiriqlarida yaʼni, soʻz, rasmlar kishilar tomonidan har xil idrok qilinishi va tushunilishi momentlari boʻlmasligi kerak.

3. Test topshiriqlarini bajarishda vaqtning chegaralanganligi.

Bunda psixologik test topshiriqlarini bajarishda vaqt 1,5-2 soatdan oshmasligi lozim, chunki kishi oʻzining ish qobiliyatini yuqori saviyada uzoq muddat ushlab turishi juda mushkuldir.

4. Ushbu test uchun meʼyorlarning mavjudligi.

Test meʼyorlari deb, ushbu test reprezentativligining oʻrtacha koʻrsatkichi tushuniladi, yaʼni koʻp odamlardan toʻplab olingan koʻrsatkichlarning oʻrtacha koʻrsatkichi bilan individning koʻrsatkichi taqqoslanib, uning psixologik taraqqiyoti baholanadi. Test meʼyorlari asosan, sinalluvchilarning yoshi, jinsini aniq bilgan holda, katta tanlama guruhidan olingan test natijalarining oʻrtacha bahosi va keyinchalik ularning yoshi, jinsi va bir qancha relevant koʻrsatkichlarini differentsiyalash bilan aniqlanadi.

Test meʼyorlari – bu kishilar taraqqiyotining oʻrtacha koʻrsatkichi. Har qanday meʼyor, oʻlchov ham vaqti bilan oʻzgarib turadi, chunki ishlar davomida kishilarning ham psixologik taraqqiyotida oʻzgarishlar boʻladi, masalan, XX asrning birinchi choragida kishilarning intellektual taraqqiyotiga qoʻyilgan meʼyorlar, shu asrning oxirgi choragida qoʻyilgan meʼyorlarga toʻgʻri kelmaydi chunki ushbu yillar mobaynida kishilarning aqliy taraqqiyot koʻrsatkichlari ancha yuqorilagan.

Bundan tashqari, empirik qoidalar mavjud boʻlib, unga koʻra kamida har besh yilda test meʼyorlari qayta koʻrib chiqilishi shart, asosan bu intellektual testlarga talluqlidir.

Test meʼyorlariga qoʻyilgan talablardan tashqari, test oʻtkazishni, natijalarni qayta ishlash va tahlil qilishning qatʼiy qoidalari mavjud. Bular quyidagilardir:

U yoki bu testni qoʻllash uchun psixolog test bilan tanishib chiqib, oʻzida boshqa bir kishida sinab koʻrishi kerak. Bu testni oʻtkazish bilan bogʻliq boʻlgan xatoliklarning oldini olish imkonini beradi.

Sinaluvchi test topshiriqlarini bajarishidan oldin va ko'rsatmalarni yaxshi tushunib olishi uchun oldindan tayyorgarlik ko'rib qo'yish.

Test o'tkazish vaqtida, sinaluvchilar mustaqil ishlashi, bir-biriga xalaqit bermasligini va ta'sir o'tkazmasligini nazorat qilib turish, chunki bu test natijalarini o'zgartirib yuborishi mumkin.

Har bir test natijalarini qayta ishlash va tahlil qilish uchun asoslangan va aniq ishlangan matematik-statistik usullarni oldindan tayyorlab qo'yish.

Biz test turlari va uning me'yorlariga qo'yilgan talablarni o'rganib chiqdik, endi test me'yorlarining reprezentativligi, validligi, ishonchliligiga to'xtalib o'tsak.

Test tuzilishining asosiy statistik printsiplari 1980-yillarda V.S.Avanesov, A.Anastazi, V.K.Gayda, V.P.Zaxarovlarning adabiyotlarida to'liq yoritib o'tilgan. Ammo ko'rsatib o'tilgan adabiyotlarda psixometrik testlarning asosiy muammosi, test me'yorlari to'liq yoritib berilmagan. Bu birinchi navbatda amerikalik testolog A.Anastazining ishlariga taalluqlidir. Anastazining yaratgan qo'llanmasi, g'arb testologlari tomonidan ikkita asosiy printsipli zaruriy tanqidiy muhokamalarga ega bo'lmaydi, bular diagnostik me'yoriy sifat tarzida statistik me'yorlarning qo'llanilish muammolari va normal modellarga hamma empirik ma'lumotlarning taqsimlanishi haqidagi ma'lumotlar muammosi.

Endi biz differentsial asosiy tushunchalar tizimi tuzilishining qisqacha kontekstini analiz qilib o'tamiz:

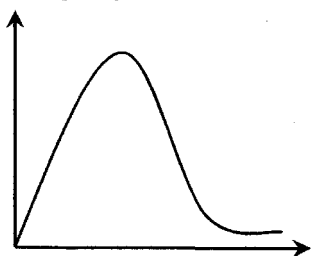
1. Test shkalalarining statistik tabiati. Psixodiagnostikada tipik o'lchov testi – bu qisqa topshiriqlarning punktlarning ketma-ketligi, sinaluvchi tomonidan topshiriqlar bajarilishi natijasida ularning bir xil miqdoriy tahlil qilinishi demakdir. Masalan, alohida topshiriqlardan tuzilgan intellektual testlarning interpretatsiya qilinishi: «echimi to'g'ri», «echimi noto'g'ri», «javob yo'q» (vaqt etishmasligi sababli topshiriqni o'tkazib yuborilishi), shaxsiy savolnomalarning tahlil qilinishi: sinaluvchi tomonidan ta'kidlanishi lozim bo'lgan javoblar berilishi: «tasdiqlashi», «inkor qilinishi» («rozi emasman», «yo'q»).

Umumiy ballar kalit orqali hisoblab chiqiladi, kalit har bir punkt bo'yicha sonlar bilan ifodalanadi. Masalan, topshiriqning to'g'ri echimiga – «+1», noto'g'ri o'tkazib yuborilganiga – «0». Bunda ballar to'g'ri javoblarning miqdorini ko'rsatib beradi.

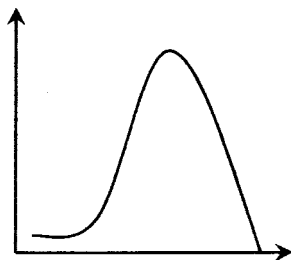
2. Psixometrikada o'lchov muammolari va test punktlarining xususiyatlari.

O'lchov ko'rsatkichi «etalon» hisoblanadi. Etalon bu – o'lchanayotgan xususiyatga berilgan kattalikni bir maromda saqlab turuvchi fizik ob'ektdir, differentsial psixometrikada bunday fizik etalonlar mavjud emas. Psixometrikada etalon rolini testlarning o'zi bajaradi, buni shunday tushunish kerakki, topshiriqning murakkabligi kishi qobiliyatiga to'g'ri proporsional kattalik deb qarash mumkin. Ya'ni, topshiriq qancha murakkab bo'lsa, uning echimini topish uchun kishi qobiliyatining darajasi shuncha yuqori bo'lishi kerak. Test punktlarining kuchi va murakkabligini test o'tkazish yordamidagina aniqlash mumkin. Murakkablikni aniqlash «foizli o'lchov» bilan belgilanadi, test topshiriqlariga «to'g'ri» javob bergan sinaluvchilar foiz bilan aniqlanadi, ya'ni «foiz» qancha kichik bo'lsa, murakkablik shuncha yuqori bo'ladi.

Test punktlarining xususiyatini test ballarining taqsimlanishi ko'rsatib beradi. Agar test ballarining taqsimlanishi egriligi o'ng tomonli assimetriyaga ega bo'lsa, unda test murakkab topshiriqlardan tuzilgan, agar egrilik chap tomonli assimetriyaga ega bo'lsa, u holda test topshiriqlari sodda tuzilgan hisoblanadi va quyidagi ko'rinishga ega:

a) o'ng tomonli ijobiy

b) chap tomonli salbiy

2.3. Metodikalarga qo'yiladigan talablar

Pedagogik-psixologik eksperiment, tadqiqotning ishonchli vositasi bo'lishi hamda natijalarning haqqoniyligiga ishonch hosil qilish uchun va ushbu natijalar asosida to'g'ri xulosa chiqarish uchun tadqiqotda qo'llanilgan psixodiagnostik metodika ilmiy asoslangan bo'lishi kerak, bunda metodlar quyidagi talablarga javob berishi lozim: validlik, ishonchlilik, bir sifatlilik va aniqlik. Endi har bir talabni alohida ko'rib chiqamiz.

«**Validlik**» atamasi Evropa tillaridan olingan bo'lib u quyidagi ma'noni anglatadi: «to'laqonli», «yaroqli», «mos». **Psixodiagnostik metodikaning validlik** sifatidagi tavsifi uning aynan o'rganilayotgan psixologik xususiyatga mo'ljallanganligi va ushbu psixologik xususiyatni baholashga mosligi hamda yaroqliligini ko'rsatib beradi.

Metodikaning validlik tavsifi ushbu metodika orqali haqiqatdan ham psixologik sifatni o'lchash mumkin, degan xulosadan tashqari uni qo'llash mumkin bo'lgan sohani va uning sharoitlari haqidagi ma'lumotlarni ham o'ziga qamrab oladi.

Psixodiagnostik metodikaning validligi haqida mulohaza qilar ekanmiz, validlikning bir necha turi borligini va ularning har birini alohida ko'rib chiqish hamda baholash zarurligini qayd etamiz. Validlik – nazariy, amaliy, empirik, ichki va tashqi bo'lishi mumkin.

Nazariy validlik – qo'llanilgan metodika yordamida olingan ko'rsatkichlarni, boshqa metodik vositalardan olingan ko'rsatkichlar bilan ya'ni ko'rsatkichlar orasida nazariy asoslangan bog'liqlik borligini va tadqiqot qilinayotgan sifat ko'rsatkichlari mosligi bilan aniqlanadi.

Nazariy validlik bitta nazariyaga tayangan holda, aynan bir xususiyatga tegishli har xil metodikalardan foydalanish natijasida olingan ko'rsatkichlarni korrelyatsiyasi bilan tekshiriladi.

Empirik validlik – sinaluvchining reaksiyasi va xatti-harakatini kuzatish orqali, uning haqqoniy xulqidagi diagnostik ko'rsatkichlarning bir-biriga mosligi bilan tekshiriladi. Agar sinaluvchining xarakterini qo'llanilgan metodika yordamida baholasak, ushbu odamning hayotdagi xarakter ko'rinishining qo'llanilgan metodi-

kadan olingan ko'rsatkichlar bilan bir xilligini aniqlasak, u holda metodikani empirik va amaliy validli deb hisoblasak bo'ladi.

Empirik validlik mezonlari bo'yicha metodika odamlarning amaliy faoliyat natijalari hamda haqqoniy hayotiy huquqlarining ko'rsatkichlarini taqqoslash bilan tekshiriladi.

Ichki validlik – metodikadagi topshiriqlar, subtestlar, mulohazalarning umumiy maqsadga mosligini anglatadi. Metodikadagi subtestlar, topshiriqlar va undagi savollar qisman butunlay biz o'rganayotgan xususiyatni o'lchay olmasa, u holda ushbu metodika ichki validli emas yoki ichki validlik etarli darajada emas, deb hisoblanadi.

Tashqi validlik ham xuddi empirik validlikka o'xshash, undan farqli tomoni shundaki, sinaluvchining xulqiga taalluqli asosiy tashqi ko'rinishlarning ko'rsatkichlari bilan metodikadagi ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligiga e'tibor qaratiladi.

Metodikani tuzish jarayonida darhol uning validligini baholash juda murakkabdir. Odatda metodikaning validligini tekshirish va aniqlashda metodika uzoq muddat qo'llanilgandan so'ng u haqida xulosa chiqarish mumkin, chunki yuqorida ko'rsatib o'tilgan validlikning to'rt turi ham tekshirilishi zarurdir.

Validlikning turlaridan tashqari uning mezonlarini bilish ahamiyatga molikdir:

A) Xulqiy ko'rsatkichlar – sinaluvchining har xil hayotiy voqeiklardagi reaksiya va xatti-harakatlari;

B) Sinaluvchining faoliyatidagi yutuqlari: o'quv, ish, ijodiy va hokazolar;

V) Har xil nazorat sinov va topshiriqlarning bajarilganligi haqida ma'lumotlar;

G) Boshqa metodikalar yordamida olingan ma'lumotlar – validlik tekshirilayotgan metodikaning boshqa metodika bilan bog'liqligining etarli darajadali.

Metodikaning ishonchliligi – metodika yordamida barqaror, qat'iy ko'rsatkichlarni olish imkoniyatlari bilan tavsiflanadi.

Psixologik test natijalarini nazorat qilish murakkab omillarga bog'liq va bu quyidagilardir:

**asbob-uskunalarining o'lchov sifati;
psixologik testlarning doimiy relevant tavsifi;
sinaluvchining ko'rsatmalarni to'g'ri tushunishi;
sinaluvchining xulqi, xatti-harakati;
sinaluvchining dolzarb psixologik holati.**

Psixodiagnostik tadqiqot jarayonida ushbu omillarning o'zgarishi o'lchovning ishonchlilik darajasini pasaytiradi, chunki bu omillarning doimiyligini saqlab turishning imkoni yo'q, shuning uchun ham psixodiagnost metodikaning yuqori darajada ishonchliligiga amin bo'lishi juda qiyin. Ushbu omillarning asosiylaridan biri metodikaning o'zining ishonchliligidir, chunki qolgan omillarning olingan natijalar doimiyligiga ta'siri ancha kamdir.

Psixodiagnostik metodikalarning ishonchliligini ikki xil usul bilan tekshirib chiqish mumkin:

Ushbu metodika yordamida har xil odamlarda olingan natijalarni taqqoslash.

Aynan bir xil sharoitda metodikani qo'llash va undan olingan natijalarni taqqoslash.

Metodikaning aniqligi – psixodiagnostik tadqiqot paytida biror-bir xususiyatni baholashda ozgina o'zgartirishga ham javob qaytarish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Metodikaning aniqligini texnik o'lchov asbob-uskunalarining aniqligi bilan izohlash mumkin. Masalan: santimetrga bo'lingan metrdan ko'ra millimetrga bo'lingan chizg'ich bilan aniqroq o'lchash mumkin.

Psixodiagnostik metodika qanchalik aniq bo'lsa, o'lchovning sifati shuncha yuqori bo'ladi. Ammo amaliy psixodiagnostikada hamma vaqt ham o'lchovning aniqligi, baholashning yuqori darajasi talab qilinmaydi. Masalan, butun tadqiqotda tanlama sinaluvchilarni ikkiga bo'lish kerak bo'lsa, u holda qo'llanilayotgan metodika aynan shunga mos holda bo'linishi kerak, undan ko'pga ham, kamga ham emas. Agar sinaluvchilar beshta guruhga bo'linishi shart bo'lsa, u holda beshta o'lchov shkalasi bor metodikani qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi va ular beshta punktdan iborat bo'lishi kerak, masalan «ha», «yo'qdan ko'ra ha», «yo ha, yo yo'q», «yo'q hadan

ko'ra», «yo'q» shaklida. Metodikanig bir sifatliiligi ushbu metodika yordamida olingan natijalar qay darajada, aynan bir xususiyatga taalluqli o'zgarishni o'lchashi bilan tavsiflanadi. Agar o'rgani-
layotgan xususiyatlardan olingan ko'rsatkichlar, ushbu metodika bilan bog'liq bo'lmagan boshqa bir xususiyat ko'rsatkichlarini namoyon qilsa, u holda ushbu metodika bir sifatlilik mezoniga mos bo'lmaydi. Masalan, tadqiqotchini shaxsning xulq motivlarini baholash qiziqтира, u sinaluvchining xulq motivlariga taalluqli to'g'ridan-to'g'ri savollar berishi mumkin, u holda olingan javoblar bir xillik mezoniga mos tushishi kamdan-kam hollarda ro'y berishi mumkin, chunki sinaluvchi o'z xulq motivlarini anglagan holda eksperimentatorga xulq motivlarining ijobiy tomonlarini ko'rsatishga harakat qiladi.

O'quvchi, talabaning faqat bilimlarni o'zlashtirishini baholash ham bir sifatlilik mezonini to'liq qanoatlantira olmaydi, chunki bilimni o'zlashtirishga hamisha ham ob'ektiv baho qo'yilmaydi, bunda o'quvchining bilimlaridan tashqari, uning o'qituvchi bilan munosabati va o'quvchining xulqi ko'rinishi ham namoyon bo'ladi.

Psixodiagnostikada biror-bir metodikani qo'llashdan oldin tadqiqotchi ushbu metodikani validligi, ishonchliligi, aniqligi va bir sifatlilik talablariga javob bera olishiga to'liq ishonch hosil qilishi shart. Aytib o'tilgan mezonlardan asosiylari: validlik va ishonchlilikdir, agar o'lchov uskunolari bu ikkala mezonga mos kelmasa, u holda psixodiagnostikada bu vositalarni qo'llash umuman mumkin emas. Mabodo metodikaning aniqligi va bir sifatliiligi to'liq bo'lmasa ham uni aniq shartlar asosida qo'llash mumkin. Ammo quyidagilarni unutmaslik zarur:

noaniq metodika, o'tkazilayotgan eksperiment natijalari biror-bir xususiyatdagi kichik o'zgarishlarni aniqlash imkonini bermaydi;

metodika bir sifatliiligining to'liq emasligi, hamisha ham aynan baholanayotgan xususiyatdagi o'zgarishlar darajasi bilan olingan ko'rsatkichlarni taqqoslash imkonini bermaydi.

Psixodiagnostik natijalarga qo'llanilgan metodikadan tashqari voqea hamda hodisalar ham ta'sir qiladi, ya'ni berilgan ko'rsatmalarni sinaluvchining to'g'ri tushunmasligi va test vaqtida

sinovchining xulqi va shaxs xususiyatlari o'z ta'sirini ko'rsatishi mumkin. Agar voqelikni sinaluvchi imtihon sifatida qabul qilsa, o'zini shu voqelikka mos tarzda tutadi. Yuqori xavotirli odamni hamisha va hamma payt yuqori «xavotirlik» holati qamrab oladi, har qanday hodisani xavf sifatida qabul qiladi. Kichik darajali xavotirli odam buning aksidir, ya'ni o'zini erkin tutadi.

Sinaluvchilarning xulqi, xatti-harakati va ularning ko'rsatgan natijalari ko'rsatmalarni qanday tushunishi bilan bog'liqdir. Shuning uchun ham psixologik tashxisda ko'rsatmalarning aniq tuzilishi va ularning tez anglab olinishiga qat'iy talablar qo'yiladi:

ko'rsatma sodda va tushunarli bo'lishi;

bir xil ma'nodagi so'z va talaffuzlarni o'ziga qamrab olmasligi;

ko'rsatmaning iloji boricha yozma shaklda bo'lishi (ko'rsatma berayotgan shaxs, ko'rsatmani har xil paralingvistik tarkibiy qismlar orqali ifodalashi mumkin: mimika, talaffuz, temp, pauza va xatti-harakatlar).

Ba'zan tadqiqot natijalariga sinovchining xulqi va xatti-harakati ham ta'sir qilishi mumkin. Masalan, eksperimentator haqida sinaluvchining fikri ijobiy bo'lsa, uning xatti-harakatida, munosabatida imkoni boricha sinovchiga yaxshi natija berishga harakat qiladi. Buning aksi bo'lsa, eksperimentatorga nisbatan sinaluvchida antipatiya bo'ladi.

Asosiy ko'rsatma: eksperimentator bosiq, muvozanatli, xatti-harakati sinaluvchilarga nisbatan yaxshi va do'stona bo'lishi kerak.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

Psixodiagnostikaning tamoyillari qaysilar?

Psixodiagnost shaxsiga qo'yiladigan talablar haqida nimalarni bilamiz?

Psixodiagnostikaning ma'naviy-axloqiy me'yorlari.

Testlarning turlari, me'yorlari.

Psixodiagnostik tadqiqotlarni o'tkazish.

Metodikaning validligi, validlik turlari, mezonlari.

Metodikaning ishonchliligi.

Metodikaning aniqligi haqida nimalarni bilamiz?

III. BOLALAR TAFAKKURI VA UNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI

Tafakkur ijtimoiy hayot sharoitida shakllanadigan jarayon bo'lib, u dastavval keng predmetli faoliyat sifatida namoyon bo'ladi. Keyinchalik u «aqliy» xatti-harakat xarakterini oluvchi shaklga aylanadi. Tafakkur inson bilish faoliyatining oliy shakli sifatida atrof olamni umumlashtirgan holda vositali aks ettirish imkonini beradi, predmetlar bilan hodisalar o'rtasida aloqa va munosabatlarni tashkil qiladi.

Tafakkur — yangilikni qidirish va ochishdan iborat psixik jarayondir. Bu yangilik sub'ektiv bo'lishi, ya'ni uni kimlardir qachonlardir topgan bo'lishi mumkin, lekin sub'ekt tafakkur jarayoni yordamida o'zi uchun uni yangidan kashf etadi, aks holda biz ko'proq xotira, o'tgan tajribalarimizni qayta tiklagan bo'lamiz. Bolalarni o'qitishda tafakkurning shu muhim xususiyatini asos qilib olish mumkin.

Maktabgacha tarbiya yoshi — psixik rivojlanishning intensiv bosqichi hisoblanadi. Aynan mana shu yoshdan bolada juda katta o'zgarishlar ro'y beradi, ya'ni psixofiziologik funktsiyalarning takomillashuvidan boshlab, to murakkab yangi shaxsiy obrazlarning paydo bo'lishigacha bo'lib o'tadigan jarayonlar sodir bo'ladi. Yangi obrazlarni, xayoliy hodisalarni analiz qilish maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga xosdir, ammo natijalar hamisha ijobiy bo'lmasa ham, bolalar faoliyatini tahlil qilganimizda, biz shu narsaga amin bo'ldikki, bolalar predmetlarni tasavvur qilibgina qolmay, ularning o'zaro bog'liqligini ham xayolan tasavvur qilar ekan.

Tasavvurning rivojlanishi, tafakkurning shakllanayotgan jarayoni bilan tavsiflanadi, bu shakllanish bolaning xayoliy tasavvurlarining ixtiyoriy ko'rsatkichlari bilan bog'liqdir. Bunday imkoniyat 5-6 yoshli bolalarda yanada yuqoriroq bo'ladi, chunki bola yangi aqliy harakat usullarini juda tez o'zlashtirib oladi. Aqliy faoliyatda yangi usullarning shakllanib borishi, tashqi predmetlarning harakatini o'zlashtirib olishdagi bola xatti-harakati, ta'lim va tarbiya jarayonida muhim ahamiyatga ega. Bu, o'z

navbatida, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning obrazli tafakkuri rivojlanishi uchun eng maqbul imkoniyat davridir.

4-5 yoshli bolalarda ko'nikma va malakalarning rivojlanishi hamda shakllanishida intensivlik ko'zga tashlanadi, bu esa tashqi muhitni o'rganishga zamin yaratadi. Aql rivojlanishidagi bunday ko'rsatkich, ko'rgazmali harakatli tafakkurga «tayyorgarlik davri» hisoblanadi. Bu esa, o'z navbatida, bolaning o'rab turgan atrof-muhitni o'rganish jarayonida faktlarga asoslangan holda tasavvur va tushunchaga ega bo'la olishiga ko'mak beradi. Ko'rgazmali-harakatli tafakkur turi, tafakkurning yangi turlari shakllanishiga, ya'ni ko'rgazmali-obrazli tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu shu bilan ta'riflanadi-ki, bola muammoli vaziyatlarning echimini tasavvurlar shaklida qabul qilgan holda amaliy harakatlarni qo'llamaydi. Maktabgacha tarbiya yoshining so'ngida ko'rgazmali-obrazli tafakkurning eng yuqori formasi—ko'rgazmali-sxematik tafakkurning rivojlanishi ko'zga tashlanadi.

Ko'rgazmali-sxematik tafakkur tashqi muhitni o'zlashtirib olish uchun juda katta imkoniyatlar yaratadi, ya'ni har xil predmetlarni va hodisalarni umumlashtirishning modeli uchun manba bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, tafakkurning ko'rgazmali-sxematik formasi, mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning asosiy negizi hamdir.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, 5–7 yoshli bolalar muammoli vaziyatlarning echimini topishda masalaga tafakkurning uch xil formasi bilan yondashar ekan. Bular:

ko'rgazmali - harakatli tafakkur;

ko'rgazmali - obrazli tafakkur;

mantiqiy tafakkur.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda asosan obrazli, so'z-mantiqli va ko'rgazmali-harakatli tafakkur turi rivojlangan bo'ladi. So'z-mantiqli tafakkur turi esa maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda endi rivojlanish davrida bo'ladi. Mana shuning uchun ham maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning intellektini diagnostika qilish uchun, birinchi navbatda obrazli, so'z-mantiqli va ko'rgazmali-harakatli tafakkur turlariga e'tibor qaratish kerak.

Biz bayon qilayotgan psixodiagnostik metodikalar tafakkurning aynan mana shu ikki turiga taalluqlidir.

Obrazli – soʻz-mantiqli tafakkur ham, koʻrgazmali-harakatli tafakkur ham oʻziga xos bir qancha xususiyatlarga ega. Ushbu xususiyatlar har xil topshiriqlar echimini izlash bosqichlarida namoyon boʻladi. Mana shu bogʻlanishlar va munosabatlar tufayli bolalardagi obrazli – soʻz-mantiqli va koʻrgazmali-harakatli tafakkurni diagnostikalash uchun, biz har ikkala tafakkur turining muhim jihatlarini inobatga olgan holda, ushbu tafakkur turlariga beshtadan metodika tavsiya qilamiz.

Kichik va katta maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning intellektual taraqqiyot koʻrsatkichlari yosh davrlari bilan bir-biridan farqlanishi sababli, ushbu metodik majmuaga 3 yoshdan 4 yoshgacha va 4 yoshdan 5 yoshgacha bolalarning yoshidagi farqlarni inobatga olgan holda alohida har xil variantlar kiritilgan.

Endi har ikkala tafakkur turiga tavsiya qilingan metodikalarga toʻxtalib oʻtamiz.

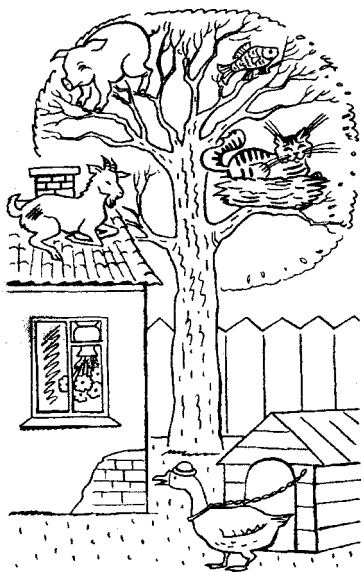
OBRAZLI, SOʻZ-MANTIQLI TAFAKKUR TURINI BAHOLASH UCHUN METODIKALAR

3.1. «Mantiqsiz tasvirlar» metodikasi

Ushbu metodika yordamida bolaning atrofdagi borliq hamda ushbu moddiy dunyodagi bir qancha ob'ektlarning orasida oʻzaro bogʻlanishlar va munosabatlar haqida elementar obrazli tasavvurlari: hayvonlar bilan, ularning hayotiy koʻrinishlari bilan, tabiat bilan baholanadi.

Ushbu metodika yordamida bolaning mantiqiy mulohazasi va oʻz fikrini grammatik jihatdan toʻgʻri ifodalay olishi aniqlanadi. Metodikani tashkil qilish jarayoni quyidagicha olib boriladi:

1-rasmda tasvirlangan koʻrinishlar bolaga tavsiya qilinadi, unda hayvonlar bilan bogʻliq bir qancha «mantiqsiz» hodisalar mavjud.

1-rasm

Bolaga rasmni ko'rsatish jarayonida, unga quyidagi ma'noda ko'rsatma beriladi: «Diqqat bilan ushbu rasmdagi tasvirlarni ko'rib chiq hamda bizga shuni ayt-chi, rasmda hamma narsa o'z joyida chizilganmi va ushbu ob'ektlar to'g'ri tasvirlanganmi? Agar sen qaysidir ob'ektni o'z joyida tasvirlangan emas, deb hisoblasang, nima uchun shunday bo'lishi kerakligini tushuntirib ber va sen bizga aslida qanday bo'lishi kerakligini aytib ber?».

Ko'rsatmaning ikkala qismi ham ketma-ketlik bilan bajariladi. Birinchi navbatda bola xatolarni aytib, rasmlarda ko'rsatib beradi, so'ngra haqiqatda qanday bo'lishi lozimligini izohlaydi.

Rasmlarni ko'rish va topshiriqni bajarish vaqti chegaralangan, ya'ni uch daqiqa vaqt beriladi. Bu vaqt mobaynida bola iloji boricha mantiqsiz voqelikni ko'proq topishi va haqiqatdan qanday bo'lish kerakligini tushuntirib berishi kerak.

Natijalarni baholash

10 ball – agar bola berilgan 3 daqiqa mobaynida rasmdagi hamma mantiqsiz tasvirlarni (jami 7 ta) aniqlab hamda qoniqarli

tushuntirib bera olishga ulgursa va haqiqatdan qanday bo'lishini sharhlab bera olsa, ushbu baho qo'yiladi;

8 - 9 ball – bola hamma mantiqsiz tasvirlarni aniqlab va belgilab chiqsa, ammo birdan uchtagacha tasvirni haqiqatdan qanday bo'lishini sharhlab bera olmasa qo'yiladi;

6 - 7 ball – bola hamma mantiqsiz tasvirlarni aniqlab va belgilab chiqsa, ammo 3 - 4 tagacha tasvirni haqiqatdan qanday bo'lishini sharhlab bera olmasa qo'yiladi;

4- 5 ball – bola hamma mantiqsiz tasvirlarni aniqlasa-yu, ammo 5 - 7 tagacha tasvirni chegaralangan vaqt mobaynida sharhlab berishga ulgura olmasa qo'yiladi;

2 - 3 ball bola chegaralangan vaqt mobaynida 1 - 4tagacha tasvirni aniqlab bera olmadi va sharhlashga vaqti etmasa;

0-1 ball — chegaralangan vaqt mobaynida bola rasmdagi 7 ta mantiqsiz tasvirlardan 4 tasini topsa qo'yiladi.

Izoh: 4 va undan yuqori ball, agar bola berilgan 3 daqiqa mobaynida topshiriqning birinchi qismini to'liq bajara olsa, ammo ularni tushuntirib va sharhlashga ulgura olmasa qo'yish mumkin.

Taraqqiyot darajasi haqida xulosa chiqarish:

10 ball — juda yuqori

8- 9 ball — yuqori

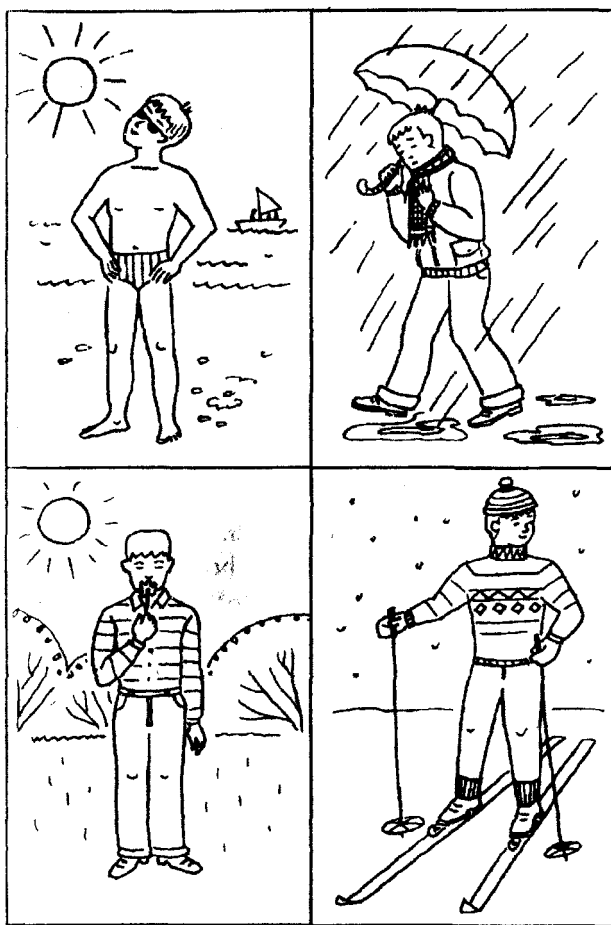
4 - 7 ball — o'rtacha

2- 3 ball — past

0-1 ball — juda past

3. 2. «Yil fasllari» metodikasi

Ushbu metodika 3 yoshdan 4 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan. Bolaga 2-rasm ko'rsatiladi va ushbu rasmlarga diqqat bilan qarab, rasmning har bir qismida yilning qaysi fasli tasvirlanganligi so'raladi. Topshiriqni bajarish uchun 2 daqiqa vaqt beriladi. Berilgan vaqt mobaynida bola nafaqat yil fasllarini aytib berishi, balki nima uchun shunday ekanligini va fasllarning belgilarini ko'rsatib bera olishi hamda ushbu qism aynan mana shu faslga tegishli ekanligini asoslab berishi kerak.

2-rasm

Natijalarni baholash.

10 ball – berilgan vaqt mobaynida bola rasmdagi yil fasllarini bir-biri bilan bog'liq holda to'g'ri aytib bera olsa va har bir faslning ikkitadan belgisini ko'rsatib bera olsa (jami har bir faslning 8 ta belgisi ko'rsatilsa) qo'yiladi;

8 - 9 ball – bola rasmdagi har bir yil faslini bir-biriga bog‘liq holda to‘g‘ri aytib bersa va yil fasllarining umumiy olganda 5- 7 tagacha belgisini to‘g‘ri ko‘rsatib bera olsa qo‘yiladi;

6-7 ball – bola yil fasllarini to‘g‘ri aniqlab, ammo o‘z fikrini tasdiqlovchi jami 3 - 4 ta fasl belgisini ko‘rsata olsa qo‘yiladi;

4 - 5 ball – bola faqat yil fasllarining faqat 2 tasini aniqlab bera olsa va o‘z fikrini tasdiqlovchi jami 1 - 2 tagacha yil fasli belgisini ko‘rsatib bersa qo‘yiladi;

0 - 3 ball – bola yil fasllarining birortasini ham to‘g‘ri aniqlay olmasa va birorta ham fasl belgisini ko‘rsatib bera olmasa (ushbu ballar bolaning yil fasllarini topishga harakat qilganligiga bog‘liq holda) qo‘yiladi.

Taraqqiyot darajasi haqida xulosa chiqarish.

10 ball — juda yuqori

8 - 9 ball — yuqori

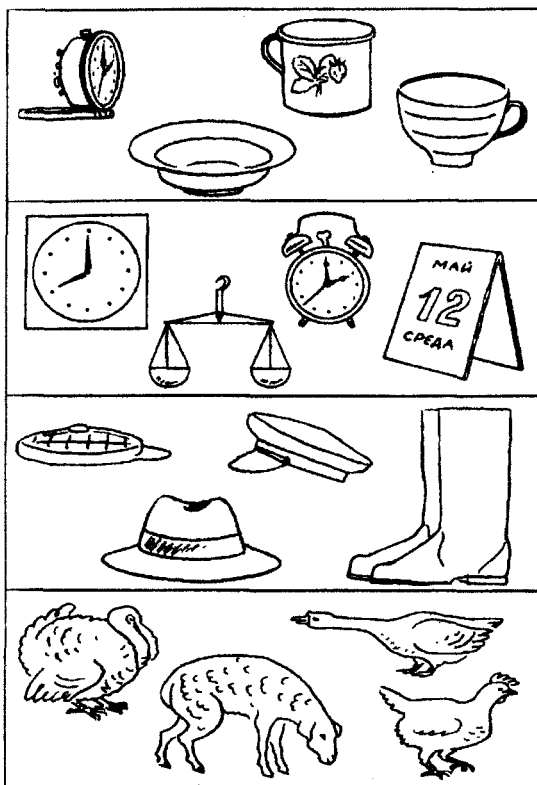
6 - 7 ball — o‘rtacha

4 - 5 ball — past

0- 3 ball — juda past

3.3. «Bu erda nima ortiqcha?» metodikasi

Ushbu metodika 4 yoshdan 5 yoshgacha bo‘lgan bolalarga mo‘ljallangan va bundan oldingi metodikaga o‘xshashdir. Bu metodika bolalarning obrazli, so‘z-mantiqli tafakkur jarayonini analiz va umumlashtirish operatsiyalarini tadqiq qiladi. Metodikada bolalarga har xil predmetlar tasvirlangan rasmlar tavsiya qilinadi va quyidagicha ko‘rsatma beriladi: «Har bir rasmda tasvirlangan 4 ta predmetdan biri ortiqcha. Diqqat bilan rasmga qarab, qaysi predmet ortiqcha va nima uchun ortiqcha ekanligini tushuntirib ber». Topshiriqni bajarish uchun 3 daqiqa vaqt beriladi.

3-rasm

Natijalarni baholash.

10 ball – bola o‘ziga berilgan topshiriqni 1 daqiqadan kam vaqtda bajarib, har bir rasmdagi ortiqcha predmetning nima uchun ortiqcha ekanligini sharhlab bera olsa qo‘yiladi;

8 - 9 ball – bola topshiriqni 1 daqiqadan 1,5 daqiqagacha to‘g‘ri bajara olsa qo‘yiladi;

6 - 7 ball – bola topshiriqni 1,5 daqiqadan 2 daqiqagacha to‘g‘ri bajara olsa qo‘yiladi;

4 - 5 ball — bola topshiriqni 2 daqiqadan 2,5 daqiqagacha to‘g‘ri bajara olsa;

2 - 3 ball – bola topshiriqni 2,5 daqiqadan 3 daqiqagacha to‘g‘ri bajara olsa qo‘yiladi;

0-1 ball – bola 3 daqiqa mobaynida topshiriqni to‘g‘ri bajara olmasa qo‘yiladi.

Taraqqiyot darajasi haqida xulosa chiqarish:

10 ball — juda yuqori

8 - 9 ball — yuqori

4 - 7 ball — o‘rtacha

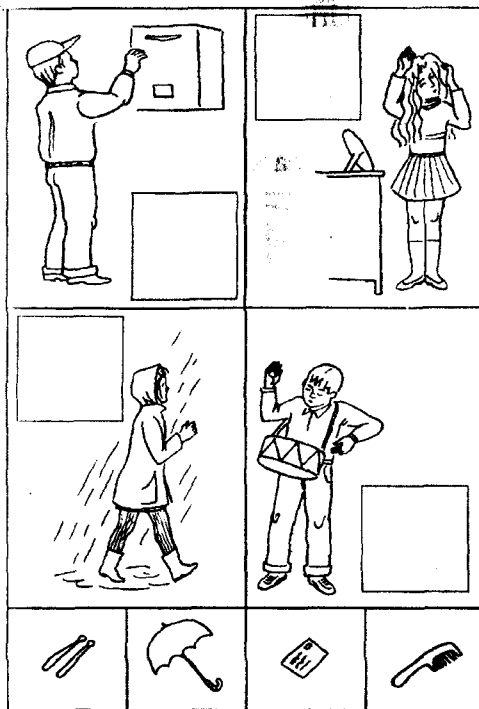
2 - 3 ball — past

0-1 ball — juda past

3.4. «Rasmlarga qanday predmet etishmaydi» metodikasi

Bu metodika 3 yoshdan 4 yoshgacha bo‘lgan bolalarning tafakkurini diagnostik tadqiq qilish uchun mo‘ljallangan. Topshiriqni bajarishdan oldin bola bilan tushuntirish ishlari olib boriladi, ya'ni unga rasmlar ko‘rsatilib, bu rasmlarda bolalar tasvirlanganligi, ushbu tasvirlar to‘liq bo‘lishi uchun qanday predmetning etishmasligi, bu predmetlar rasmning pastki qismida tasvirlanganligi aytib o‘tiladi.

Bolaga beriladigan topshiriqning asosiy mohiyati shundan iboratki, u iloji boricha rasmdagi tasvirlar to‘liq bo‘lishi uchun zarur predmetlarni topib ko‘rsatib berishi kerak.

4-rasm

Natijalarni baholash.

10 ball — topshiriqqa ketgan vaqt 30 soniyadan kam bo'lsa qo'yiladi;

8 - 9 ball — topshiriqni bajarishga ketgan vaqt 31 soniyadan 49 soniyagacha bo'lsa qo'yiladi;

6 - 7 ball — topshiriqni bajarishga ketgan vaqt 50 soniyadan 69 soniyagacha bo'lsa qo'yiladi;

4 - 5 ball — topshiriqni bajarishga ketgan vaqt 70 soniyadan 89 soniyagacha bo'lsa qo'yiladi;

2 - 3 ball — topshiriqni bajarishga ketgan vaqt 90 soniyadan 109 soniyagacha bo'lsa qo'yiladi;

0 - 1 ball — topshiriqni bajarishga ketgan vaqt 110 soniya va undan ko'p bo'lsa qo'yiladi.

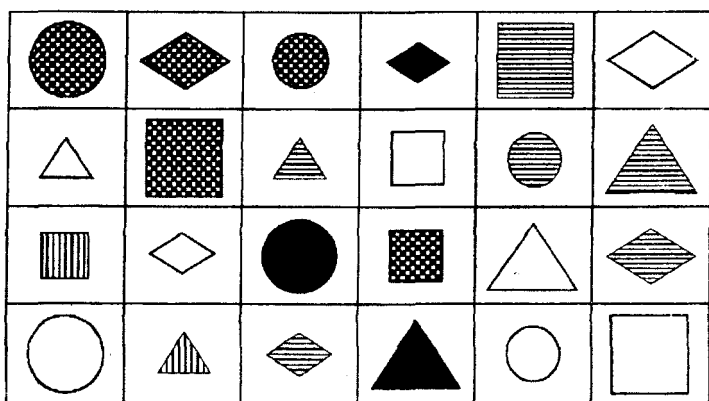
Taraqqiyot darajasi haqidagi xulosa 1.3¹⁴ metodika singari chiqariladi.

3.5. «Guruhlarga bo'lib ko'r-chi» metodikasi

Ushbu metodika 4 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalarning obrazli so'z-mantiqli tafakkurini baholash uchun mo'ljallangan. Bolaga 5-rasmdagi tasvirlar ko'rsatilib, quyidagi yo'riqnoma beriladi:

«Diqqat bilan ushbu rasmdagi tasvirlarni ko'rib chiq va ularni iloji boricha ko'p guruhlarga bo'l. Har bir guruhga, umumiy belgisi bir xil bo'lgan figuralarni kirit va har bir figuraning nomini ayt hamda qanday belgilar asosida bo'lib chiqqaningni tushuntirib ber».

Topshiriqni bajarishga 3 daqiqa vaqt berilgan.

5-rasm

Natijalarni baholash.

10 ball — bola hamma figuralarni 2 daqiqadan kam vaqtda guruhlarga bo'lib chiqsa qo'yiladi.

Bu figuralar guruhi quyidagicha: uchburchak, aylanalar, kvadratlar, romblar, qizil figuralar (rasmda ular qora rangda berilgan), ko'k figuralar (ular to'g'ri chiziq bilan shtrix qilingan), sariq figuralar (katakalar bilan belgilangan), katta figuralar, kichik figuralar;

8 - 9 – ball bola hamma figuralarni 2,0 daqiqadan 2,5 daqiqagacha bo‘lib chiqsa qo‘yiladi;

6 - 7 ball – bola hamma figuralarni 2,5 daqiqadan 3,0 daqiqagacha bo‘lib chiqsa qo‘yiladi;

4 - 5 ball – 3 daqiqa mobaynida bola 5 dan 7 tagacha guruhga bo‘lib chiqsa qo‘yiladi;

2- 3 ball – 3 daqiqa mobaynida bola 2 dan 3 tagacha guruhga bo‘lib chiqsa qo‘yiladi;

0-1 ball – 3 daqiqa mobaynida bola 1ta guruhdan ko‘p guruhga bo‘la olmasa qo‘yiladi.

Taraqqiyot darajasi haqida xulosa 1.3 - metodika singari chiqariladi.

KO‘RGAZMALI - HARAKATLI TAFAKKUR TURINI BAHOLASH UCHUN METODIKALAR

3.6. «Konturlarni birlashtirish» metodikasi

Bolalarga 6- rasm ko‘rsatiladi va ushbu metodikadagi topshiriqning maqsadi tushuntirib beriladi, ya‘ni qalam ruchka yordamida imkoni boricha tez va aniq chap tomondagi konturlarni o‘ng tomonda berilgan rasmlarga ko‘chirib chiqish zarur. Bunda bolaning chiziqlarni to‘g‘ri chizganligiga va figuralarning burchaklarini aniq birlashtira olishiga e‘tibor qaratish zarur. Topshiriq bajarib bo‘lingandan so‘ng vazifaning toza, aniq va tez bajarilganligi baholanadi.

Natijalarni baholash.

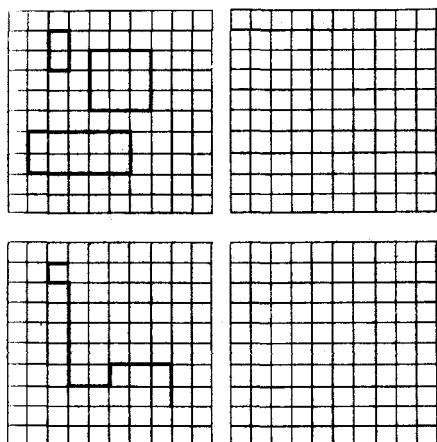
Topshiriq bajarish tezligi va sifatiga qarab ballarda baholanadi.

10 ball – bola hamma topshiriqni bajarishga 90 soniyadan kam vaqt sarflab, figuralarning burchaklarini to‘g‘ri va aniq birlashtira olsa hamda chiziqlar berilgan konturlarga aniq mos kelsa qo‘yiladi;

8 - 9 ball – topshiriqni bajarishga 90 soniyadan 109 soniyagacha vaqt sarflansa, ammo quyidagi kamchiliklarning

birortasi mavjud bo'lsa: bir ikkita chiziqlarning to'g'ri emasligi; ikki yoki uchta chiziq figura burchaklari noto'g'ri birlashtirilgan bo'lsa; ikkitadan to'rttagacha chiziqlar konturdan tashqariga chiqib ketgan bo'lsa; to'rttadan beshtagacha figura burchaklarini birlashtirishda noaniqlikka yo'l qo'yilgan bo'lsa qo'yiladi;

6-7 ball – hamma topshiriqni bajarishga 105 dan 120 soniyagacha vaqt sarflansa, ammo quyidagi kamchiliklarning birortasi mavjud bo'lsa: uch yoki to'rtta chiziqlarning egriligi; to'rttadan oltitagacha figura burchaklarining noto'g'ri birlashtirilganligi; beshtadan oltitagacha chiziqlar konturdan tashqariga chiqib ketganligi; oltitadan ettitagacha figura burchaklarini birlashtirishdagi noaniqlik bo'lsa qo'yiladi;

6-rasm

6- 7 ball – hamma topshiriqni bajarishga 105 dan 120 soniyagacha vaqt sarflansa, ammo quyidagi kamchiliklarning birortasi mavjud bo'lsa: uch yoki to'rtta chiziqlarning egriligi; to'rttadan oltitagacha figura burchaklarining noto'g'ri birlashtirilganligi; beshtadan oltitagacha chiziqlar konturdan tashqariga chiqib ketganligi; oltitadan ettitagacha figura burchaklarini birlashtirishdagi noaniqlik bo'lsa qo'yiladi;

4-5 ball – topshiriqni bajarishga 120 dan 135 soniyagacha vaqt sarflansa, ammo quyidagi kamchiliklarning birortasi mavjud bo'lsa qo'yiladi: besh yoki oltita chiziqlarning egriligi; ettitadan o'ntagacha burchaklarning noto'g'ri birlashtirilganligi; ettita sakkizta chiziqlarning konturdan chiqib ketganligi; sakkiztadan o'ntagacha burchaklarning noaniq birlashtirilganligi;

2 - 3 ball – topshiriqni bajarishga 135 dan 150 soniyagacha vaqt sarflansa, quyidagi kamchiliklardan birortasi mavjud bo'lsa

qo'yiladi: 7 tadan 10 tagacha chiziqning egriligi; 11 tadan 20 tagacha burchaklarning noto'g'ri birlashtirilganligi; 9 tadan 10 tagacha chiziqlarning konturdan tashqariga chiqib ketganligi; 11 tadan 17 gacha burchaklarning noaniq birlashtirilganligi;

0-1 ball – topshiriqni bajarishga 150 soniyadan ko'p vaqt sarflansa, bir yoki ikkita chiziqdan tashqari, qolgan chiziqlarning noto'g'ri chizilganligi; bir yoki ikkita burchakdan tashqari, qolgan burchaklarni birlashtirishdagi xatoliklar uchun qo'yiladi.;

Taraqqiyot darajasi haqida xulosa chiqarish.

10 ball – juda yuqori

8 - 9 ball – yuqori

4 - 7 ball – o'rtacha

2 - 3 ball – past

0-1 ball – juda past

3.7. «Labirintdan chiqish, yo'lini top» metodikasi

Ushbu topshiriqda bolalarga 7-rasm ko'rsatilib, topshiriqda labirintning tasvirlanganligi, unda strelka bilan labirintga kirish nuqtasi va chiqish joylari ko'rsatilganligi tushuntirib o'tiladi. Bunda bola uchli tayoqchani olib, rasm ichidan yurgizib, labirintdan imkoni boricha tez chiqib ketishi hamda tayoqchani imkoni boricha aniq yurgizib, labirint devoriga tegib ketmasligi kerak.

7-rasm

Natijalarni baholash.

10 ball – topshiriq bola tomonidan 45 soniyadan kam vaqt mobaynida bajarilsa, ammo bola tayoqcha bilan labirint devoriga biror marta ham tegib ketmasa qo‘yiladi;

8 - 9 ball – topshiriq bola tomonidan 45 soniyadan 60 soniyagacha vaqt mobaynida bajarilsa, o‘tish jarayonida 1-2 marta labirint devoriga tegib ketsa qo‘yiladi;

6 - 7 ball – topshiriq 60 soniyadan 80 soniyagacha vaqt mobaynida bajarilsa va labirintdan o‘tish jarayonida 3 - 4 marta labirint devoriga tegib ketsa qo‘yiladi;

4 - 5 ball – topshiriq 80 soniyadan 100 soniyagacha bajarilsa, bola labirintdan o‘tish jarayonida, labirint devoriga 5 - 6 marta tegib ketsa qo‘yiladi;

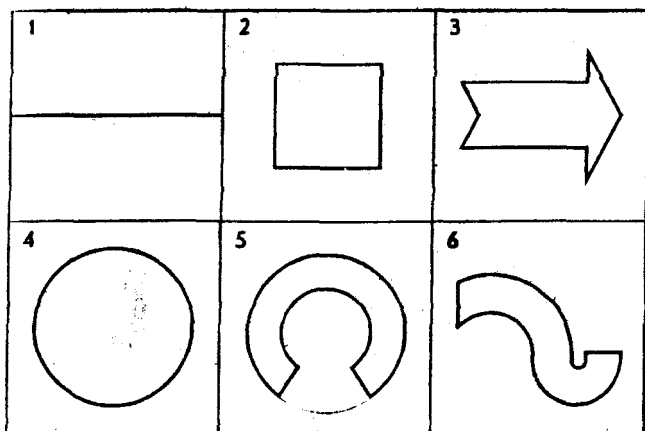
2 - 3 ball – topshiriq 100 soniyadan 120 soniyagacha bajarilsa, bola labirintdan o‘tish jarayonida, labirint devoriga 7- 9 marta tegib ketsa qo‘yiladi;

0-1 ball – topshiriqni bajarishda 120 soniyadan ko‘p vaqt sarflasa yoki umuman bajara olmasa qo‘yiladi.

Taraqqiyot haqidagi xulosa 6 - metodikadagi kabi chiqariladi.

3.8. «Figuralarni qirqib chiq» metodikasi

Ushbu metodika 4-5 yoshli bolalarning ko‘rgazmali - harakatli tafakkurini o‘rganishga mo‘ljallangan. Topshiriqning maqsadi, qog‘ozga chizilgan figuralarni tez va aniq qirqib olishdan iborat. 8-rasmda berilgan 6 ta kvadratda har xil figura tasvirlangan. Ushbu rasmlar bolaga bir butun holatda berilmaydi, balki har bir kvadratdagi rasmlar alohida beriladi. Buning uchun tadqiqotchi rasmlarni oltita kvadratga qirqib chiqadi. Bolaga har bir kvadratdagi tasvirlar ketma- ketlikda beriladi. (Rasmlar tartib raqami bilan belgilangan) va qaychi bilan figuralarni imkoni boricha tez va aniq qirqib olish kerak.

8-rasm

Natijalarni baholash.

Metodika natijalarini baholashda, bola topshiriqni bajarishga sarflangan vaqt va aniqlikka e'tibor qaratiladi.

10 ball – hamma figuralar bola tomonidan 3 daqiqadan kam vaqtda qirqib olinsa hamda figuralar konturi andazadan 1 mm.dan ko'p farq qilmasa qo'yiladi;

8-9 ball – hamma figuralar 3 daqiqadan 4 daqiqagacha qirqib olinsa hamda figuralar konturi aslidan 1.mm dan 2 mm.gacha farq qilmasa qo'yiladi;

6-7 ball – hamma figuralar 4 daqiqadan 5 daqiqagacha qirqib olinsa hamda figuralar konturi aslidan 2.mm dan 3.mm gacha farq qilmasa qo'yiladi;

4-5 ball – hamma figuralar 5 daqiqadan 6 daqiqagacha qirqib olinsa hamda figuralar konturi aslidan 3 mm.dan 4 mm.gacha farq qilmasa qo'yiladi;

2-3 ball – hamma figuralar 6 daqiqadan 7 daqiqagacha qirqib olinsa hamda figuralar konturi aslidan 4 mm.dan 5 mm.gacha farq qilmasa qo'yiladi;

0-1 ball – bola topshiriqni 7 daqiqadan ko‘p vaqt mobaynida bajara olmasa hamda qirqib olingan figuralar konturi aslidan 5 mm.dan ko‘p farq qilsa qo‘yiladi.

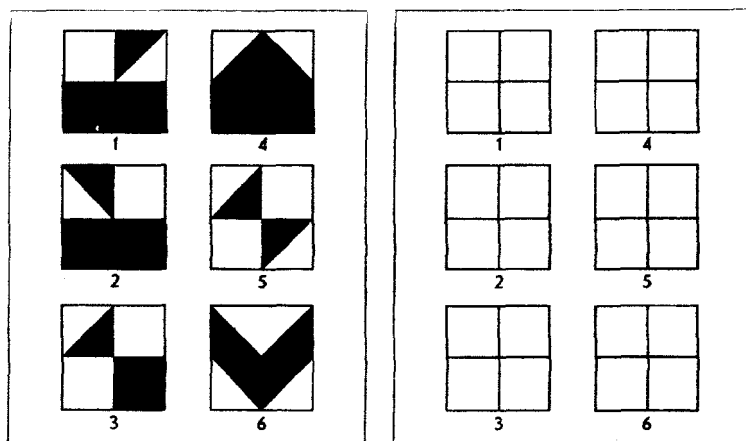
Taraqqiyot haqida xulosa 6 - metodikadagi kabi chiqariladi.

3.9. «Tasvirlarni ko‘chirish» metodikasi

Ushbu metodika 3 yoshdan 4 yoshgacha bo‘lgan bolalarga mo‘ljallangan. Topshiriqning mohiyati shundan iboratki, 10-rasmda o‘ng tomondagi maxsus tayyorlab qo‘yilgan kvadratlar ichiga, shu rasmdagi, chap tomonda berilgan kataklar ichidagi tasvirlarni ko‘chirish kerak. Buning uchun bolaga qora flomaster hamda quyidagicha ko‘rsatma beriladi:

«O‘ng tomondagi kataklarga, aynan chap tomondagi figuralarga o‘xshash rasmlarni chizish kerak. Bunda iloji boricha toza va bo‘yaladigan joylarda bo‘shliq qoldirmaslikka hamda figuralar konturidan chiqib ketmaslikka harakat qilish lozim».

Topshiriqni bajarishga ajratilgan vaqt – 5 daqiqa.

9-rasm.

Natijalarni baholash.

10 ball – bola hamma topshiriqni 5 daqiqa mobaynida bajarib bo‘ldi. Unda bo‘yaladigan joylarda bo‘shliq qolmasa, chizilgan

figuralar konturi esa topshiriq andozasidan 1 mm.dan ko'p farq qilmasa qo'yiladi;

8 - 9 ball – bola topshiriqni bajarishga 5 daqiqa vaqt sarflasa, bo'yaladigan har bir figuralarning 1-2 joylarida bo'shliq qolsa, chizilgan figuralar konturi aslidan 1 mm.dan ko'p farq qilmasa qo'yiladi;

6 - 7 bal – bola topshiriqni bajarishga 5 daqiqa vaqt sarflasa, bo'yaladigan har bir figuralarning 3 - 4 joyida bo'shliq bo'lsa, chizilgan bir necha figuralar konturi aslidan 1,5 mm.dan ko'p farq qilmasa qo'yiladi;

4 - 5 ball – bola 5 daqiqada 4 - 5 figurani bo'yashga ulgursa, ammo bo'yalgan figuralarning 5 dan 1 qismidan kam joylarida bo'shliq bo'lsa va aslidan 2 mm.gacha farq qilmasa qo'yiladi;

2 - 3 – ball bola 5 daqiqada 2 - 3 figurani bo'yashga ulgursa, ammo bo'yalgan figuralarning 5 dan 1 qismidan kam joylarida bo'shliq bo'lsa va aslidan 2 mm.gacha farq qilmasa qo'yiladi;

0-1 ball – bola 5 daqiqada bitta figurani bo'yashga ulgursa hamda bo'yalgan figuraning 4 dan 1 qismida bo'shliq bo'lsa va figura aslidan 3 mm.gacha farq qilmasa qo'yiladi;

Taraqqiyot darajasi haqida xulosa chiqarish.

10 ball — juda yuqori

8- 9 ball — yuqori

4- 7 ball — o'rtacha

2 - 3 ball — past

0 - 1 ball — juda past

Bolalar topshiriqni bajarishda xatoga yo'l qo'yadilar. Lekin ular bu topshiriqni tezroq bajarish. 10-11 yoshli bolalar qo'llanmani yaxshi tushunadilar, o'z xatolarini o'zlari tuzatishadi.

3.10. Bolalarning bilish faoliyatini o'rganish uchun o'yinchoqlardan foydalanish

Bolaning dastlabki taraqqiyotida harakat va fikrlash jarayonlarini diagnostika qilish maqsadida o'yinchoqlardan foydalanish o'ta mahsuldor usul hisoblanadi. O'yinchoq bolaga

to'plagan tajribasini namoyon qilish, uni ijodiy qayta ko'rish (qurish-yasash), yangilarini yaratish imkonini beradi. Bolaning o'yinchoqlari qanchalik ko'p bo'lsa, unda shunchalik ko'p ijodiy kuchlar rivojlanadi, bola shunchalik tez tashqi muhitni o'zlashtirib oladi.

A.A.Fayvusovich (1928) tadqiqotlarining ko'rsatishicha, diqqatning ko'chishini va atrofdagi predmetlarga ichki ehtiyojni shakllantirish maqsadida, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi o'yinchoqlarni almashtirib turish zarur. Masalan: 6 oygacha bo'lgan bolalarda bir kunda 2-3 marta, 1-2 yoshdagi bolalarda bir kunda 3-4 marta, 3 yoshgacha bolalarda bir kunda 4-5 marta almashtirib turish lozim.

Sodda va aniq o'yinchoqlarga murakkabroq va mavhumroq o'yinchoqlar qo'shish, ularning bola psixik taraqqiyotiga moslab tanlanishi bolada fazoviy va so'z-mantiqiy tafakkurning rivojlanishiga imkon beradi. Qoidaga ko'ra o'yinchoqlarning diagnostik o'lchovlari quyidagilardir:

- a) o'yinchoqlarni ko'rganda bolada hissiy qo'zg'alish mavjudligi va uni ushlab ko'rish istagi;
- b) harakatlarning faolligi va ko'proq ushlab ko'rish;
- v) o'yinchoqni uni bajaradigan funktsiyasiga mos ravishda o'ynash;
- g) o'yin vaziyatida yangi (almashtiruvchi) elementlarning mavjudligi;
- d) o'yinning davomiyligi;
- e) berilgan o'yinchoqqa ehtiyojning saqlanishi.

Bu ehtiyojlar 1 – 3 yoshdagi bolalarda o'yin vaziyatida faollikni aniqlashga qaratilgan. Kattaroq yoshdagi bolalar uchun diagnostik o'lchovlar birmuncha kengayadi. Ularga nutq rivojlanganligi, fazoviy ko'rish tasavvurlarining, xayolining, tafakkur operatsiyalarini bajarish usullarining rivojlanganligi kabi o'lchovlarni kiritish mumkin. Shuning uchun ham maktabgacha ta'lim muassasasida tarbiyachi u yoki bu psixik jarayonlarni rivojlantirish maqsadida didaktik materiallardan foydalanishi mumkin (rasmlarga qarab hikoya tuzish, kubiklar yasash, rasmlar chizish va boshqalar).

3.11. “Qismlardan rasm hosil qilish” metodikasi

Metodika A.N.Bernshteyn (1911) tomonidan taklif etilgan bo‘lib, tafakkur xususiyatlarini, rasm yaxlitligini tahlil qila olish, uning ba’zi qismlari ketma-ketligini o‘rnata olish qobiliyatini o‘rganishga mo‘ljallangan. Tajriba o‘tkazish uchun rasmlar to‘plami (murakkabligi ortib boradigan 6 ta rasm) kerak bo‘ladi: birinchi 3 ta rasm 4 qismga bo‘lingan bo‘lishi lozim, qolganlari ko‘proq qismlarga bo‘linadi. Bunda birinchi va to‘rtinchi rasm bir xil bo‘lishi kerak, lekin ular har xil qilib kesilgan bo‘ladi. Tadqiqotni bir necha marta takrorlash uchun rasmlarning turli variantlari bo‘lishi zarur. Rasmlar namunalari ixtiyoriy ravishda tanlanishi mumkin, masalan, hayvonlarning, alohida predmetlarning rasmlari. Bolaga rasm qismlari to‘nkarilgan holda tartibsiz, namunasiz ko‘rsatiladi.

Tadqiqotchi tadqiqot qarorida topshiriq, uning oxirgi natijasi qancha vaqt bajarilganligini yozib boradi. Sinaluvchining harakatlarini tahlil qilishga, harakatning maqsadga yo‘naltirilgan rejasi mavjudligi va yo‘qligini aniqlashga, u aqliy faoliyat jarayonida tayanch belgilarga tayanganligiga e’tiborni qaratish zarur.

3 – 5 yoshdagi sinaluvchilar uchun bunday topshiriqlarni bajarishda rasm namunasi ham ko‘rsatilib turiladi. Bola qo‘llanmani qanchalik yaxshi o‘zlashtirgani, ilgari idrok etilgan obrazni uning alohida qismlaridan qayta yarata olganini ta’kidlash mumkin. Tadqiqot qarorida bolaning harakatlari bayon etiladi: tartibsiz «sinash va xato qilish» harakatlariga ega, maqsadga yo‘naltirilgan va boshqalar. Bunday topshiriqlarni bajarish xususiyatlari, faqatgina fazoviy ko‘rish xayoli, ko‘rgazmali tafakkur holati haqidagina emas, balki tafakkur tanqidiyligining shakllanish darajasi haqida ham bilish imkonini beradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar tafakkurining individual xususiyatlari?
2. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning obrazli tafakkurini tadqiq qilishning qanday metodikalarini bilasiz?
3. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning ko‘rgazmali-harakat tafakkurini tadqiq qilishning qanday metodikalarini bilasiz?

IV. MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLA SHAXSI VA SHAXSLARARO MUNOSABATLARINI O'RGANISH

Maqsad: Pedagog-psixologlarni maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning shaxsi va shaxslararo munosabatlarini tashxislashga o'rgatish hamda ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

Bog'cha yoshidagi bolalar shaxsining shakllanishiga ko'ra, bu davrni 3 bosqichga ajratish mumkin:

birinchi davr – 3- 4 yosh oralig'ida bo'lib, emotsional jihatdan o'z-o'zini boshqarishning mustahkamlanishi bilan bog'liq;

ikkinchi davr – 4-5 yoshni tashkil qilib, axloqiy o'z-o'zini boshqarish shakllanadi;

-uchinchi davr esa, shaxsiy ishchanlik va tadbirkorlik xususiyatlarining shakllanishi bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha davrda axloqiy tushunchalar borgan sari qat'iylasha boradi. Ularning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan kattalar, shuningdek, tengdoshlari ham axloqiy tushunchalar manbai bo'lishi mumkin. Axloqiy tajribalar asosan muloqot, kutish, taqlid kilish jarayonida, kattalarning maqtov va tanqidlari ta'sirida o'tadi hamda mustahkamlanadi. Bu baho va maqtovlar bolaning muvaffaqiyatga erishishga harakatlarining rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Bog'cha yoshidagi davrda bolalarda muloqotning yangi motivlari yuzaga keladi, bu shaxsiy va ishbilarmonlik motivlaridir. Shaxsiy muloqot motivlari – bu bolani tashvishga solayotgan ichki muammolar bilan bog'liq, ishbilarmonlik motivi esa, u yoki bu ishni bajarish bilan bog'liq bo'lgan motivlardir. Bu motivlarga asta-sekinlik bilan bilim, ko'nikma va malakalarni egallash bilan bog'liq o'qish motivlari kiradi.

3–3,5 yoshlar oralig'ida o'zlarining muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklariga munosabatlarini bildiradi va bu munosabat, asosan o'zlariga beradigan baholar asosida shakllanadi. 4 yoshli bolalar esa, o'z imkoniyatlarini real baholay oladilar. Lekin, 4– 5 yoshli bolalar hali shaxsiy xususiyatlarini idrok etishga va baholashga qodir emaslar, shuningdek, o'zlari haqida ma'lum bir

xulosani bera olmaydilar, o'z-o'zini anglashi, layoqati katta bog'cha yoshida rivojlanib, avval u qanday bo'lgani va kelajakda qanday bo'lishini fikrlab ko'rishga harakat qiladilar.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bola shaxsini tadqiq qilish juda murakkab jarayon, chunki ko'pgina shaxs metodlari katta yoshli odamlarga mo'ljallangan va bolaning o'z-o'zini analiz qilish imkoniyatlariga asoslanmagan. Bundan tashqari, psixodiagnostika yordamida o'rganiladigan shaxs sifatleri maktabgacha tarbiya yoshida to'liq shakllanmagan va beqarordir.

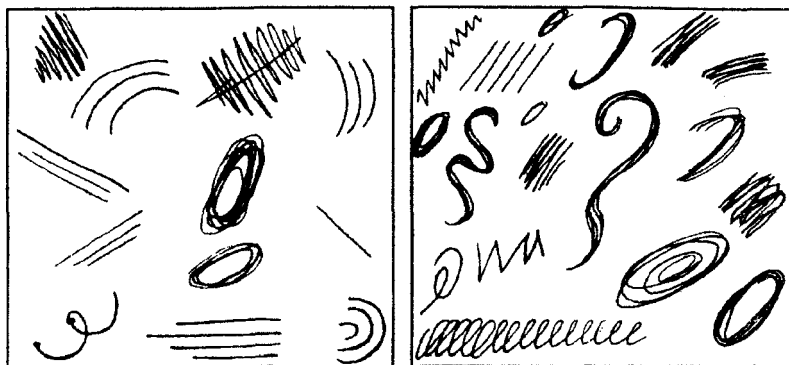
Bolalar psixodiagnostikasi ixtiyorida faqat maxsus proektiv metodlar, ya'ni bolaning yutuqqa erishish motivlari va xavotirlanish holatlarini o'rganish metodlari mavjud shaxs sifatlarini baholashda ekspert metodlaridan foydalanish mumkin. Bunda ekspert sifatida bolani yaxshi biladigan kattalar, tarbiyachilar, ota-onalar maydonga chiqadi. Faqat ana shunday tarzda bolaning shaxs sifatlariga baho bera olish imkoniyatlariga ega bo'lamiz.

Birinchi metodikamiz bolalardagi yutuqqa erishish motivining taraqqiyot darajasini baholashga mo'ljallangan. Bunda maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning har xil vaziyatlardagi faoliyatida muvaffaqiyatga faol intilishlari tashxislanadi. Yutuqqa erishish motivi shaxsga tug'ma holatda berilmaydi. Balki maktabgacha tarbiya yoshida shakllanib borib, bola maktabga qabul qilinayotgan davrga kelib, bolaning beqaror shaxs sifatiga aylanishi mumkin. 5-6 yoshli bolalarda, ushbu ehtiyoj ularning individual sifatlarida bir-biridan juda katta farqlanadi. Bunda yutuqqa erishish motivi kuchli bo'lgan bolalar asosan hayotida juda katta muvaffaqiyatlarga erishadilar, agar ushbu ehtiyoj sust rivojlangan bo'lsa, u holda omadsizliklardan qochish motivi bolalarda yuqori o'rinda turadi.

4.1. «Eslab qol va rasmlarni qayta chiz» metodikasi

Bolaga ketma-ketlik bilan ikkita rasm ko'rsatiladi, uni bola bir daqiqa mobaynida ko'rib chiqib, eslab qolishi zarur, so'ngra esa xuddi shunday kattalikdagi oq qog'ozga qaytadan chizib berishi tushuntirib beriladi.

Bola tomonidan bajarilgan ish ballar bilan baholanadi va tahlil qilinadi.

10-rasm

Bola tomonidan bajarilgan ishning sifatiiy tahlili

10-rasmdagi chiziqlarning birlashuvi

1a. Har qanday bir-biri bilan birlashib ketmagan chiziqlar guruhi “+ 1” ball bilan baholanadi.

1b. Har qaysi chiziqlar guruhi boshqa chiziqlar bilan birlashib ketgan bo‘lsa, “- 1” ball bilan baholanadi.

Masalan:

2a. Har qaysi parallel chiziqlar, 3 yoki 1 tadan ortiq chiziqlar “+ 1” ball bilan baholanadi.

2b. Agar parallel chiziqlar bir-biri bilan birlashib ketgan bo‘lsa, “- 1” ball bilan baholanadi.

Izoh: +1 -1

3a. Har qaysi ikki va undan ko'p to'liqsimon chiziqlar, agar ularning uzunligi balandliklaridan 3 marta katta bo'lmasa hamda ular bilan kesishmasa

" + 1 " ball bilan baholanadi.

3b. Buning aksi bo'lsa " - 1 " ball bilan baholanadi.

Masalan: → (+1)

   → (-1).

4. Rasmda geometrik figuralarga o'xshash chiziqlar " + 1 " ball bilan baholanadi.

Masalan:

      → (+1)

5. Har qanday 3 va undan ortiq geometrik figuralardan tuzilgan va jamlangan rasmlar " + 1 " ball baholanadi.

Masalan:

     → +1, → (+2)

6a. Har bir aylana shaklidagi va bir necha marta takrorlangan, ammo o'rtasida bo'shliq bo'lgan chiziqlar " + 1 " ball bilan baholanadi.

Buning aksi bo'lsa " - 1 " ball bilan baholanadi.

Masalan:

 → (+1) → (-1).

7a. Har qaysi alohida joylashtirilgan nuqta " + 1 " ball bilan baholanadi;

7b. Har qaysi o'z tabiiy shaklidan kattalashtirilgan va ikki marta nuqta ustida yuritilgan bo'lsa - 1 ball bilan baholanadi.

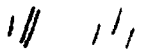
Masalan:

• → (+1), • → (-1)

8a. 3 va undan ortiq nuqtalar jamlanmasi +1;

8b. Agar ular bir-biri bilan birlashib ketgan bo'lsa " - 1 " ball bilan baholanadi.

Yuqoridagi rasmlar tahliliga umumiy izoh:

1. Agar 3 va undan ortiq parallel chiziqlar, bir xil masofada va bir xil shaklda tasvirlangan bo'lsa, ya'ni guruh chiziqlar deb qabul qilinib, "+1" ball bilan baholanadi yoki guruh chiziqlari deb yuritilmaydi. Ular alohida yakka chiziqlar deb yuritilib, "+1" ball bilan baholanadi .

Har qaysi sinaluvchining natijalari algebrik usul bilan umumlashtiriladi.

II. rasmda foydalanilmagan masofalar

Rasmda grafik tasvirlar bilan to'ldirilmagan masofa hisoblab chiqiladi, eng quyi qismdan eng chekka qismigacha sm hisobida o'lchab boriladi, ya'ni 1 sm 1 va «+» belgisi bilan olinadi.

III. diagonal konfiguratsiyalar

Diagonal konfiguratsiyalar deb, $15^\circ - 75^\circ$ cha masofada to'g'ri chiziqlar bir-biri bilan tutashtirishiga aytiladi.

Masalan:

Quydagi figura diagonal konfiguratsiya deb yuritilmaydi,

sababi u parallelogramm asosi bo'lib qolayapti. Bu ham yuqoridagi kabi baholanadi.

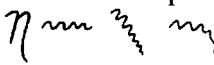
Izoh: Har qaysi diagonal konfiguratsiya alohida baholanadi. Har bir diagonal chiziq alohida baholanmaydi.

Masalan: + 1 ball; + 1 ball + 1 ball bilan baholanadi, ammo + 2 ball bilan baholanadi, chunki bu figura ikkita alohida konfiguratsiyadan iborat.

IV. S shakldagi chiziqlar

Ikki xil egilishdan tashkil topgan va ular qarama-qarshi yo'nalishga yo'naltirilgan bo'lsa, alohida baholanadi.

Masalan: va + 1 ball baholanadi.

Har bir ikki va undan ortiq to'liqsimon chiziqlar bir yo'nalishda tasvirlanmagan bo'lsa, alohida baholanib, +1 ball beriladi.

Umumiy ballar jamlanib, bolaning yutuqqa erishish motivi, taraqqiyot ko'rsatkichi va muvaffaqiyatsizlikdan qochish motivi ko'rsatkichi aniqlanadi.

4.2. «Kerakli chehrani tanla» metodikasi

Ushbu metodika amerikalik psixologlar R.Temml, N.Dorkiy va V.Amen tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bolalarning xavotirlanish darajasini tashxislash uchun mo'ljallangan. Metodika bolalar hayotida ro'y beradigan hodisa va voqealarni aks ettirgan 14 ta rasmdan iborat bo'lib, rasm ikki xil variantda: o'g'il va qizlar uchun alohida variantlarda berilgan. Har bir rasimga qo'shimcha ravishda ikki xil bola qiyofasi berilgan, biri «Quvnoq», yana biri «Xomush».

Taklif qilingan rasmlarda maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar hayotida har kuni uchraydigan voqealiklar tasvirlangan va ular bolalarda yuqori darajadagi xavotirlanish holatini uyg'otishi mumkin. Masalan: 1-rasm (kichik bolalar bilan o'yin), 5-rasm (katta yoshli bolalar bilan o'yin), 13-rasm (bola ota-onasi bilan) bolada ijodiy emotsional ko'rinishga ega, 3-rasm (tajovuzkorlik ob'ekti), 8-rasm (tanqid, hayfsan), 10-rasm (tajovuzkorona harakat) va 12-rasm (yolg'izlanish) salbiy emotsional harakatga ega, 6-rasm (yolg'iz o'zini uxlatish), 7-rasm (yuz-qo'lini yuvish), 9-rasm (inkor qilish), 11-rasm (o'yinchoqlarni yig'ish) va 14-rasm (yolg'iz o'zi ovqatlanish) tasvirlari ikki xil, ya'ni ijobiy va salbiy xarakterga ega. Ikki xil karakterlanadigan rasmlar asosiy proektiv talqinlarga ega.

Tadqiqotchi bolaga rasmlarni tartib raqami bilan ko'rsatib, ularning har biriga ko'rsatma berib boradi. Masalan: 1-rasm kichik bolalar bilan o'yin «Sen nima deb o'ylaysan, bolaning yuzi quvnoqmi xomush?».

Har bir bolaning ogʻzaki javoblari qaydnomada belgilab boriladi. Bolalardan olingan natijalar miqdor va sifat jihatdan tahlil qilinadi.

Miqdoriy analiz qaydnomasida olingan natijalar asosida bolaning xavotirlanish indeksi aniqlanadi.

$$XI = \frac{\text{emotsional negativ tanlovlar miqdori} \times 100\%}{14}$$

3,5 yoshdan 7 yoshgacha bolalar xavotirlanish koʻrsatkichi boʻyicha quyidagi shartli guruhlariga ajratiladi:

1. Yuqori xavotirlanish darajasi. XI 50 % koʻp boʻlsa.

2. Oʻrtacha xavotirlanish darajasi. XI 20 % dan 50 % gacha boʻlsa.

3. Quyi xavotirlanish darajasi. XI 0 % dan 20 % gacha boʻlsa.

Sifat tahlilida esa bolaning har bir javobi alohida tahlil qilinadi va uning atrofidagi odamlar bilan muloqotdagi emotsional tajribasiga xulosa beriladi.

4.3. «Men kimman» metodikasi

Ushbu metodika yordamida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning oʻz-oʻzini baholashi tashxislanadi. Tadqiqotchil 10 xil shaxs sifatleri haqida savol berib, qaydnomada belgilab boradi va ular ballarga aylantiriladi.

Natijalarni baholash

«Ha» shaklidagi javoblar 1 ball bilan, «Yoʻq» shaklidagi javoblar 0 ball bilan baholanadi. «Bilmayman» va «Baʼzan» javoblariga 0,5 ball beriladi. Bolaning oʻz-oʻzini anglashi umumiy ballar yigʻindisi bilan aniqlanadi.

Bola taraqqiyoti haqida xulosa:

10 ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – oʻrtacha

2-3 ball – past

0-1 ballgacha – juda past

№	Shaxs sifatlarini sharhlash	Og'zaki javoblar shkalasini baholash			
		Ha	Yo'q	Ba'zan	Bilmayman
1	Yaxshi				
2	Mehribon				
3	Aqli				
4	Tartibli				
5	Gapga kiruvchan				
6	E'tiborli				
7	Muloyim				
8	Qobiliyatli				
9	Mehnatsevar				
10	Rostgo'y				

4.4. Shaxslararo munosabatlarni o'rganish metodlari

«Bola atrofdagi odamlar bilan qanday munosabatda» metodikasi. Ushbu metodik savolnoma bolaning kommunikativ sifatlarini baholashga mo'ljallangan. Ushbu metodik savolnoma yordamida bolaning atrofidagi odamlar bilan kommunikativ qobiliyatlari tashxislanadi va bu quyidagi mezonlarga asoslanadi.

Mehribonlik.

Odamlarga e'tiborliligi.

Rostgo'yli.

Muloyimligi.

Muloqotchanligi.

Saxiyligi.

Hamisha birovlariga yordam berishga tayyorligi.

Haqiqatgo'yli.

Hayotiy quvnoqligi.

Mas'uliyatliligi.

tasq abul

Ota-onalarga, tarbiyachilarga va qarindoshlarga mo'ljallangan kommunikativ shaxs savolnomasi.

Sizning farzandingiz mehribonmi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz e'tiborlimi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz rostgo'ymi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz muloyimmi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz muloqotchanmi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz saxiymi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz hamisha birovlariga yordam berishga tayyormi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz haqiqatgo'ymi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz quvnoq va hayotdan zavqlanuvchimi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Sizning farzandingiz mas'uliyatlimi?

a) ha b) yo'q v) ba'zan g) bilmayman

Natijalarni baholash:

Bolaning har bir «ha» javobi 1 ball bilan, «yo'q» javobi 0 ball bilan, «bilmayman» «ba'zan» javoblari 0,5 ball bilan baholanadi.

10 ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – o'rtacha

2-3 ball – past

0-2 ballgacha – juda past

4.5. «Harakatdagi tanlov» metodikasi

Ushbu metodikaning maqsadi – maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning shaxslararo munosabatini guruhlarda o'rganish va baholashdan iborat. Ushbu metodika bolalar uchun mo'ljallangan sotsiometrik metodlardan biri hisoblanadi.

Guruhdagi har bir bolaga uni qiziqtiradigan va o'zida bo'lishni hohlaydigan predmetlar beriladi. Bu har xil o'yinchoqlar, rasmlar hamda shirinliklar bo'lishi mumkin. Bola quyidagicha ko'rsatma oladi: senga berilgan 3 ta predmetning o'zingga yoqadiganini eng yaqin o'rtoq deb hisoblagan bolaning shkafiga qo'y, keyingi predmetni esa o'rtacha o'rtog'ing shkafiga, oxirgisini esa o'zing bilan unchalik o'rtoq bo'lmagan bolaning shkafiga qo'y.

Har bir bola ushbu predmetlarni tarqatib bo'lgandan so'ng, tadqiqotchi har bir bolada qancha predmet yig'ilgani haqida xulosa chiqaradi va bolaning guruhdagi sotsiometrik o'rni aniqlanadi. Bu

quyidagi formula bilan ishlab chiqiladi: $C = \frac{K}{n-1} \cdot 100\%$, bunda C –

bolaning o'rtoqlari bilan shaxslararo munosabatdagi o'rni, K – esa bolaning o'rtoqlaridan olgan predmetlar miqdori, n – guruhda testda qatnashgan bolalar soni.

Natijalarni baholash:

10 ball – agar bolaning ko'rsatkichi 100% bo'lsa

8-9 ball – bolaning ko'rsatkichi 80 – 99% bo'lsa

6-7 ball – bolaning ko'rsatkichi 60 – 79% bo'lsa

4-5 ball – bolaning ko'rsatkichi 40 – 59% bo'lsa

2-3 ball – bolaning ko'rsatkichi 20 – 39% bo'lsa

0-1 ball – bolaning ko'rsatkichi 0 – 19% bo'lsa

10 ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – o'rtacha

2-3 ball – past

0-3 ballgacha – juda past

4.6. Bilish faoliyatini diagnostika qilish metodlari

Shaxsni psixologik o'rganishda eksperimental metodikalar majmui qo'llaniladi (S.Ya.Rubinshteyn (1970); B.V.Zeygarnik (1976); V.M.Bleyxer (1976); E.T.Sokolova (1980); L.F.Burlachuk, S.M.Morozov (1989). Lekin bolalar taraqqiyotini psixologik diagnostika qilish metodlariga bag'ishlangan amaliy tavsiyalar juda kam. (I.A.Sikorskiy, 1901; E.Klapared 1911; K.N.Kornilov, 1921; I.V.Kruk, 1983; A.S.Spivakovskaya, 1988). Pedagogika universitetlari va institutlari talabalari uchun pedagogik faoliyat amaliyotida qo'llash mumkin bo'lgan aniq psixologik metodlarni beradigan o'quv qo'llanmalar yo'q. Psixologiya bo'yicha mavjud o'quv qo'llanmalar esa talabalarni bolalarni psixologik o'rganish metod va metodikalar bilan juda oz darajada tanishtiradi. (V.S.Muxina, 1985; M.V.Gamezo, I.A.Domashenko, 1986).

Ilk bolalik davrining psixodiagnostikasi turli yosh davrlarida bola rivojlanishini baholash imkonini beradigan uning psixik taraqqiyot me'yorlariga mos yoki mos emasligini aniqlash, mavjud me'yordan chetga chiqishlarini aniqlash, uni tuzatishning individual choralarini rejalashtirish va oldini olish bo'yicha vositalar va metodlar majmuidan iborat.

Turli yosh davridagi bolalar guruhini tekshirishda psixodiagnostika metodikalari o'z xususiyatlariga ega. Masalan, chaqaloqlik davridagi bolalarni tekshirishda sensomotor harakatlarni o'rganishga mo'ljallangan metodlar qo'llaniladi: boshini ushlab turishi, predmetlarni ushlashi, o'tirishi, qayrilib qarashi, predmetning orqasidan ko'z bilan qarashi va boshqalar. (A.Anastazi, 1982). 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni tekshirishda sodda harakatlarni og'zaki qo'llanmalarni bajarishga qaratilgan topshiriqlar beriladi. Qalam va qog'oz, plastilin va boshqa o'quv vositalari qo'llaniladigan topshiriqlar bola katta bo'lgan sayin qiyinlashtirib boriladi.

Bolalarni psixologik tekshiruvda chet el va sobiq ittifoq psixologlari foydalangan an'anaviy metodikalarni ko'rib chiqamiz.

4.7. Sensomotor ta'sirlanish va diqqatni o'rganish uchun metodikalar

Insonning sensomotor sohasi asosiy nerv jarayonlari harakatchanligi tipini, ixtiyoriy diqqat darajasini, ishga qobiliyatlilik sur'atini xarakterlaydi. Ma'lumki, bola hayotining dastlabki yillarida jismoniy va ruhiy sifatlarining rivojlanishida sensomotor faollik bosh miya faoliyatida shartli reflektor aloqalarning mustahkamlanishiga imkon beradi (Ya.P.Frumkin, S.M.Livshits, 1979). Ular shu bilan birga temperament, iroda, hissiyot xususiyatlarining hamda bilish psixik jarayonlarining rivojlanishiga yordam beradi (E.A.Golubeva, 1980; E.B.Ayurova, 1986).

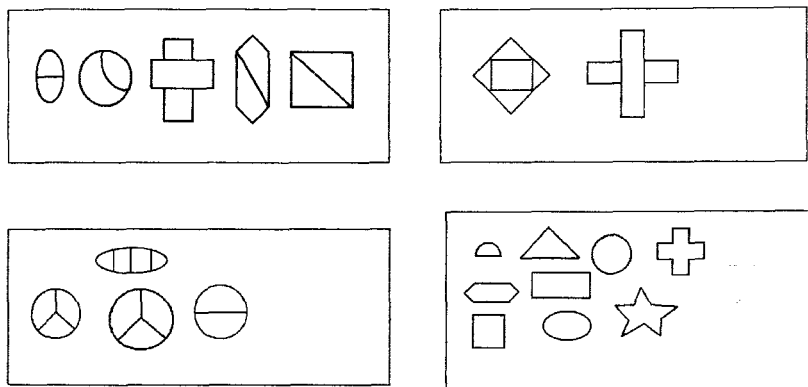
Masalan, 1-2 yoshli bolalar sensomotor sohasini tekshirishda an'anaviy metodlardan foydalanib, u yoki bu harakat malakalarining qanday shakllanganligiga, ularning ma'lum yosh davridagi o'rtacha ko'rsatkichi qanchalik mosligiga e'tibor beriladi. Ko'pincha bu tadqiqotlar bolalar motor harakat rivojlanishidagi kechikishlarni aniqlashga qaratilgan bo'ladi. Harakat rivojlanishida kechikish mavjudligi keyinchalik bolaning barcha psixik taraqqiyotida kechikish sodir bo'lishining ob'ektiv zamini sifatida qaralishi kerak. Shu bilan birga, erta yurgan bola o'z tengdoshlarini barcha tomondan qoldirib ketadi, deb faraz qilish ham xatodir. Bola hayotining dastlabki ikki yilidagi umumiy jismoniy taraqqiyot bolaning keyingi aqliy taraqqiyotini belgilamaydi (P.H.Mussen, 1987).

Bolaning sensomotor sohada rivojlanish darajasi haqida uning atrofidagi turli predmetlar, jumladan, o'yinchoqlar bilan harakat qilish xususiyatlari darak berib turadi. O'yinchoqdan diagnostik qurol sifatida foydalanish uning tevarak-atrofidagi hodisalarni bilishga intilishi va faollik darajasi hamda predmetlardan foydalanishda amaliy ko'nikmalarining mavjudligini aniqlash imkonini beradi. Kattaroq bolalarni tekshirishda konkret psixologik metodikalaridan foydalanish mumkin. Chunki xuddi shu davrdan boshlab, so'zli topshiriqlarni bajarish bo'yicha yo'l-yo'riqlarni tushuna boshlaydi, unda zarur shaxsiy sifatlar shakllangan, bilishga qiziqish

rivojlangan, u kattalar bilan birga eksperimental psixologik tadqiqotlarda nisbatan uzoqroq ishtirok etish holatida bo'ladi.

SEGEN DOSKASI

Bu metodika oligofrenopedagogika asoschilaridan biri E.Segen tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bolaning shakllarni farqlash qobiliyatini aniqlashga, motorika xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan (N.A.Shivarev, 1970). Qattiq qog'oz kartonga 1-rasmdagi figuralar chiziladi.

11-rasm. Segen doskasi

Keyin ular ehtiyotkorlik bilan qirqib olinadi. Har bir variant bir-biridan murakkabligi bilan ajralib turadi: 1 - doskada 10 ta har xil butun figuralar bor; 2 - doskada 2 ta figura bo'lib, ularning har biri ikki qismdan iborat; 3 - doskada har biri ikki va uch qismdan iborat 4 ta figura; 4 - doskada ikki qismdan iborat 5 figura.

Bolaga 10 soniya davomida doska ko'rsatiladi. Keyin doskadagi figuralar stol ustiga tushadigan qilib ag'dariladi. Eksperimentator ularni aralashtirib, har bir figurani o'z joyiga qo'yishni so'raydi. Tajriba boshida eksperimentator 2-3 namunani

ko'rsatib berishi mumkin. Keyin bolaning o'zi topshiriqni qanday bajarayotganini diqqat bilan kuzatadi. Bunda bola «sinash va xato qilish» kabi harakatlar qiladimi, figuralarni joyiga qo'yishda bola qanchalik diqqat-e'tiborli, buni u qanchalik o'rganadi, tadqiqotchi shu kabilarga e'tibor berib, kuzatishi kerak. Birinchi topshiriqni bajargandan so'ng, keyingi qiyinroq topshiriqqa o'tiladi. Sinaluvchining har bir topshiriqni bajarish vaqti, uning qilgan harakatlari maxsus qog'ozga yozib boriladi (3-jadval).

Sinaluvchi topshiriqlarni o'zi bajara olmasa, 1 daqiqadan so'ng unga yordamlashish mumkin.

3-jadval

Figuralarni joylashtirish bo'yicha topshiriqlarni
bajarish qarori

Doska №	Sinaluvchi harakatlari	Ko'rsatilgan yordam turi	Topshiriqni bajarish vaqti

Bu metodika juda sodda bo'lib, 3 yoshdan katta bolalarni tekshirishda foydalanish mumkin. Bolalar figuralarni o'yin deb qabul qilib, bu topshiriqlarni qiziqib bajaradilar.

V. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR PSIXODIAGNOSTIKASINING O'ZIGA XOSLIGI

Bolalarda maktabga chiqish vaqtida psixologik rivojlanish darajasiga ko'ra o'ziga xos xususiyatlar paydo bo'ladi. Bu xususiyatlar shundan iboratki, bolalar bir-birlaridan intellektual-axloqiy jihatdan farqlanadilar. Ular bir xil ko'rsatma va psixodiagnostik holatga har xil javob berishlari mumkin. Ba'zi maktabga kirayotgan bolalarga kattalar uchun mo'ljallangan psixodiagnostik testlar mos keladi. Ayrim rivojlanishi past bo'lganlariga bog'cha yoshidagi bolalar uchun mo'ljallangan testlar to'g'ri keladi. Asosan, o'z-o'zini verbal baholash, tashqi muhitni ongli baholash holatidagi testlarda bu aniq bilinadi. Shuning uchun kichik maktab yoshidagi bolalar bilan u yoki bu psixodiagnostik testni o'tkazishdan avval bolaning real psixologik rivojlanishiga mos keluvchi testni tanlab olish kerak. 6-7 yoshdagi bolalarning maktab ta'limiga tayyorgarligiga oid empirik ma'lumotlarga ko'ra, 50 foizdan 80 foizgacha bolalar u yoki bu jihatdan boshlang'ich ta'lim dasturini o'zlashtirishga tayyor emas. Ko'p bolalar maktabga chiqishga tayyor bo'lsalar-da, aqlan 5-6 yosh darajasida rivojlangan bo'ladilar. Agar bunday bolaga uning uchun murakkab va qiziqarsiz psixologik testlar berilsa, bu testlar rivojlangan aql, diqqat-e'tibor va xotira talab qilganligi sababli, ular testni bajara olmaydilar. Bu intellektual qobiliyatning yo'qligi emas, shaxsiy psixologik rivojlanish etarli bo'lmaganligi sababli sodir bo'ladi.

Agar vazifa o'yin sifatida qiziqarli qilib berilsa, test natijasi yuqori bo'lishi mumkin. Mazkur holatlar bolalar psixodiagnostikasida amaliy psixologlar tomonidan hisobga olinishi kerak.

3-4 - sinf o'quvchilari uchun qiziqarli va kattalarga mo'ljallangan testlar to'g'ri kelishi ham mumkin. Test o'tkazishda faollik, ruhiy qiziqish yuqori bo'lsa, natija ham yuqori bo'ladi. Agar kattalar test vaqtida ongli ravishda irodasini ishga solib o'zini boshqara olsalar, kichik yoshdagi maktab bolalari va hatto o'smirlar ham buni bajara olmaydilar.

Kattalar uchun mo'ljallangan testlarni kichik maktab yoshidagi bolalarga qo'llashda ma'lum cheklashlar mavjud. Bu cheklanishlar shaxslararo munosabatlar, shaxs va idrokni tahlil qilishga mo'ljallangan testlarga tegishlidir. Kattalar uchun qo'llanilayotgan intellektual (aqliy) testlarning ko'pchiligi so'z-mantiqiy tafakkurning rivojlanish darajasini aniqlash uchun ishlatiladi. Bu xususiyat kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida taraqqiy etib, o'smirlik davriga kelib rivojlanishi tugallanadi. Amaliyot va hayotdagi o'rniga ko'ra, kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida ko'rgazmali-harakat va ko'rgazmali-obrazli tafakkur so'z-mantiqiy tafakkurdan ustun turadi. Bundan tashqari, katta odamlar uchun mo'ljallangan testlar ularning hayotiy tajribasini hisobga olgan holda tuziladi. Shuning uchun bu testlar kichik bolalarda qo'llanganda jiddiy yondashish va soddalashtirilishi lozim. Ba'zan kichik maktab yoshidagi bolalar uchun yangi variantdagi testlar tuzishga to'g'ri keladi. Bu holatda yangi muammo tug'iladi, ya'ni bir psixologik sifatni, tuzilishi va ma'nosi har xil testlarning natijasini solishtirish orqali aniqlash lozim bo'ladi. Kattalarni turli testlar yordamida baholash, ularni solishtirishni talab qiladi va doimo bir xil natija bermaydi. Testlararo solishtirishning natijasi o'tkazish koeffitsienti bilan baholanadi. Bunda bir testdan ikkinchi testga o'tishda mumkin bo'lgan xato ko'zda tutiladi. O'tkazish koeffitsienti bir psixologik xususiyatni baholash uchun mo'ljallangan ikki usul natijalari sifatida qaraladi.

O'tkazish koeffitsienti uchun tekshiriluvchilarning soni etarli darajada ko'p bo'lishi, shaxsiy ko'rsatkichlar dispersiyasi esa juda kichik bo'lishi kerak. Masalan; o'smirlar Vekslerning bolalar va kattalar uchun mo'ljallangan testlaridan, 1- da 100 foiz ko'rsatkich, 2 - da esa 85 foiz ko'rsatkich bilan baholanishdi. O'tkazish koeffitsienti 1,25 ni tashkil qiladi. Bu koeffitsient kichik maktab yoshidagi bolalar uchun mo'ljallangan test natijasini katta yoshdagilar uchun mo'ljallangan test natijasiga bo'lib olinadi. Olingan 1,25 natija amaliy psixolog uchun bolalarni kichik yoshdagi bolalar test varianti bilan tekshirib, o'smirlarni katta yoshdagi odamlar testi bilan tekshirish, bu bevosita ko'rsatkichlarni 1,25 ga

bo'lib yoki ko'paytirib katta yoshlilar testi natijasiga solishtirish imkonini beradi.

Katta yoshlilar uchun mo'ljallangan shaxsni o'rganuvchi testlarni bolalar psixodiagnostikasida qo'llashdagi cheklanishlar jiddiy ahamiyatga ega, chunki kattalardagi sifatlar kichik bolalarda, aksincha, kichik bolalardagi o'ziga xos xususiyatlar kattalarda bo'lmashligi ham mumkin. Shuning uchun katta yoshlilar testi etarli darajada validlikka ega bo'lmashligi ehtimoli mavjudligidan, birinchi tomondan, hali boladagi yo'q xususiyatni baholash kerak bo'ladi. Ikkinchi tomondan, ulardagi biror-bir xususiyat baholanmay qolishi mumkin.

Bu holatdan chiqish uchun katta yoshlilar testini bolalar uchun qo'llashda uning psixologik o'sishini va yoshga bog'liq psixologik xususiyatlarni bilish lozim. Bularni bilgan holda test natijalarini baholash mumkin. Bolalar va kattalarning shaxsiy rivojlanish darajasini bevosita solishtirish, baholash juda qiyin, kattalar shaxsini miqdoriy baholashdan ko'ra sifat jihatdan baholash muhimrokdir. Lekin miqdorni baholashning ham alohida o'rni mavjud.

Tavsiya etilayotgan psixodiagnostik metodlar tizimidan maktabga kirayotgan kichik yoshli bolalarning va boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy jarayonlarini, shaxsiy va shaxslararo munosabatlarini, ulardagi amaliy ko'nikmalarni baholash maqsadida foydalaniladi. Bu tizim asosida bolalarning maktabga psixologik tayyorgarligini, ularning boshlang'ich sinflarda o'zlashtirish darajasini baholash mumkin. Bunday psixodiagnostik baholash kompleksiga quyidagilar kiradi:

1. Atrof-muhitda umumiy mo'ljal olish.
2. Bolalarning maktab ta'limiga munosabati.
3. Diqqat-e'tibor.
4. Xotira.
5. Tafakkur.
6. Nutq.
7. Badiiy-tasviriy qobiliyat.
8. Maktab malakasi va ko'nikmalari.
9. Muvaffaqiyatga erishish motivlari.

10. Shaxs xususiyatlari.

11. Shaxslararo munosabatlar.

Bu to'plamga kiritilgan metodikalardan foydalanib, bolaning maktabga tayyorligi yoki tayyor emasligini baholash va rivojlanishdan oldinda borayotganligini aniqlash mumkin. Bu usullar bolaning qobiliyatlarini aniqlash va u bilan maqsadga muvofiq holda mashg'ulot olib borishga yordam beradi. Metodikalar to'plami maktabdagi muayyan bir tarbiyaviy ishlarning samaradorligini to'g'ri baholash imkonini berish bilan birga 6–7 yoshdan 10–11 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'rganishda qo'llash mumkin bo'lgan usullarni ham o'z ichiga oladi. Bu usullar yordamida olingan baholar bitta yagona standart tizimga o'tkaziladi va kichik maktab yoshidagi maktab o'quvchisining psixologik rivojlanishi individual xaritasiga yoziladi.

To'plamga 3 xil tipdagi metodikalar kiritilgan.

1. Bola endi maktabga kirayotganda qo'llaniladigan uslublar.

2. Maktab ta'limiga tayyorgarligini va ruhiy rivojlanganligini baholovchi testlar.

3. Bolaning ruhiy rivojlanishini aniqlovchi testlar.

Bolalar uchta asosiy sohada – bilish jarayonlari, shaxs xususiyatlari, shaxslararo munosabatlar asosida psixologik jihatdan o'rganiladi. Agar bolaning ruhiy rivojlanish darajasi baholanishi zarur bo'lsa, ularning har biri maxsus usullar bilan baholanishi mumkin.

Bu to'plamdagi metodikalar diqqat, tafakkur, xotira, nutq va idrokning rivojlanish darajasini aniqlaydi. O'quv faoliyati motivatsiyasi, muvaffaqiyatga erishish, o'rtoqlari va katta yoshlilar bilan munosabat xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan. Psixologiyada har bir bilish jarayonlarini o'rganishda turli-tuman natijalar olinganligi sababli metodikalarning minimal aniqligiga e'tibor berilgan. Birinchidan, bola tarbiyasiga ta'sir etuvchi holatlar, ikkinchidan, o'qitish va tarbiya ta'sirida shakllanadigan xususiyatlar, masalan: diqqat - e'tibor, xotira, idrok, tafakkur, nutq, tasavvur, muvaffaqiyat motivatsiyasi va shu kabilar. Har bir metodika bitta ko'rsatkichni baholash imkonini beradi va 5–10 daqiqa vaqt talab qiladi. Har bir

bolani har tomonlama tekshirish uchun 3–6 soat vaqt kerak bo‘ladi. Tavsiya etilayotgan uslublar yordamida bolani psixodiagnostika qilish quyidagi vazifalar echimini ta’minlaydi:

1. Mazkur bola qanday rivojlanayotganligini aniqlash.
2. Boladagi layoqat va qobiliyatni o‘z vaqtida aniqlash.
3. O‘qishdan ortda qolish noto‘g‘ri tarbiyaning sababini topish.
4. Kelajakda tanlanadigan kasbga tayyorlanish va tanlash uchun bolaga, o‘qituvchiga va ota-onalarga ilmiy asoslangan tavsiyalar berish.

Bu metodikalar yordamida bolani tekshirishda vaqtni tejashning yana bir usuli yakka tartibda emas, balki guruhiiy tekshirish olib borishdir. Bu shart-sharoitlar to‘g‘risida har bir uslubdan keyin yozma izohlar berilgan. Agar izohlar yo‘q bo‘lsa, bu uslubni ham yakka tartibda, ham guruh sharoitida qo‘llash mumkin.

Psixodiagnostik tekshirishga kirishishdan oldin quyidagilarni bajarish lozim:

1. Metodika matnini diqqat bilan o‘qib, tanishib chiqish kerak.
2. Izohlar mavjud bo‘lsa, uni o‘qish lozim.
3. Metodikani qo‘llash uchun kerakli narsalarni tayyorlash.
4. Metodika yordamida hech bo‘lmasa bir bolani sinov uchun mukammal tekshirib, natijalarni tahlil qilib ko‘rish lozim.

5.1. Bolaning maktab ta’limiga tayyorgarligi va bilish jarayonlari rivojlanish darajasini aniqlash metodlari

Bolalarning maishiy turmush haqidagi tushunchalarini aniqlash, atrof-muhitda mo‘ljallanib olinishini o‘rganish. Bolaning turmush haqidagi tushunchalar boyligiga: o‘zi, yaqinlari, qarindoshlari, atrofdegilari, u yashayotgan hududdagi kishilar, buyumlar haqidagi tushuncha va bilimlari kiradi. Bunday bilimlar bola ulg‘aygan sari ortib boradi.

Turmush haqidagi tushunchalar boyligini tadqiq etish uchun 6–7 yoshdan 10–11 yoshgacha bolalarga beriladigan savollar 10 tadan oshmasligi kerak. Har bir yosh uchun savollar ma’no jihatidan bir xil bo‘lsa ham, lekin asta-sekin murakkablashib boradi. Masalan:

maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaga «Isming nima?» deb savol bersak, 1-sinf o'quvchisiga bu savol biroz boshqacha beriladi: «Isming va familiyang kim?», 2-sinf: «Ota-onangning ismi va familiyasi qanday?», 3-sinf: «Buving va buvangning familiyasi va ismi qanday?» tarzida o'zgarib boradi. Savollarning har bir yosh xususiyatlarini, shu yoshdagi turmush haqidagi tushunchalar boyligini, shu savollarga javob bera olish qobiliyatini hisobga olib tuzilganligi yuqoridagi misoldan ham ko'rinib turibdi. Har bir yoshdagi bola shu savollarga javob bera olishiga qarab ball bilan baholanadi.

Quyidagi metodikada javoblar 0-1 ball bilan baholanadi. Lekin ba'zan shunday holatlar xam bo'ladiki, bolaning javobini 0 - 1 ball bilan baholab bo'lmaydi, shuning uchun mezonga 0,5 ballni kiritishga to'g'ri keladi. Ba'zan savollarga javob berish jarayonida bola savolga bilmagani uchun emas, bu savolga javob berish imkoniyati yo'qligi yoki xohlamagani uchun javob bermasligi ham mumkin va tadqiqotchi bunday holatni e'tiborga olishi kerak.

«Bolalarning tevarak-atrofdagi umumiy yo'nalishi va maishiy bilimlar boyligi»

Metodikaning ushbu varianti maktabga qabul qilinayotgan bolalar uchun mo'ljallangan. Shuningdek, 1–5-sinf o'quvchilarining tevarak-atrofdagi yo'nalishi, maishiy bilimlar boyligi ham shunga o'xshash variantlar orqali o'rganiladi. Javoblar tahlili, baholar chiqarish, shu asosda taraqqiyot darajasini belgilash o'rtasida ham o'xshashlik mavjud. Maktabga endi qabul qilinayotgan bolalar uchun savollar:

1. Isming kim? (familiyani ismi bilan birga aytish xato hisoblanadi).

2. Yoshing nechada?

3. Ota-onangning ismlari?

4. Sen yashayotgan shahar qanday nomlanadi?

5. Sen yashayotgan ko'cha qanday nomlanadi?

6. Uying va kvartirangning nomeri qanday?

7. Qanday hayvonlarni bilasan? Ulardan qaysilari yovvoyi va qaysilari uy hayvonlari? (kamida ikkitadan hayvon nomini aytishi kerak).

8. Yilning qaysi faslida daraxtlar barg chiqaradi va qaysi faslda to'kiladi?

9. Kunning sen uyg'onadigan, tushlik qiladigan va uxlashga tayyorlanadigan payti nima deb ataladi?

10. Sen foydalanadigan kiyimlar va oshxona jihozlarining nomlarini ayt?

(To'g'ri javob – 3 tadan kam bo'lmagan kiyimlar va 3 tadan kam bo'lmagan har xil oshxona jihozlari aytilishi kerak).

Har bir savolga berilgan to'g'ri javob uchun bola 1 balldan oladi. Maksimal ball, bola barcha savolga to'g'ri javob bersa 10 ballni tashkil etadi. Har bir savolga javob berish uchun 30 sekund vaqt ajratiladi. Shu vaqt ichida javob bermasa, xato deb hisoblanadi va 0 ball bilan baholanadi.

Barcha savollarga to'g'ri javob berib, 10 ballni qo'lga kiritgan bola maktabda o'qish uchun to'liq psixologik tayyor hisoblanadi. Shu vaqt ichida bolaga qo'shimcha savollar ham berish mumkin, ammo aytib berish kerak emas.

1-sinf uchun savollar

1. Sening familiyang, isming va otangning ismi kim?

2. Oying va dadangning yoshi nechada?

3. Buving va bobongning ismlari kim?

4. Sen yashayotgan davlatning poytaxti qanday nomlanadi?

5. Qarindoshlaring yashaydigan ko'cha qanday nomlanadi?

(Bu savolga to'g'ri javob uchun hech bo'lmaganda qarindoshlari yashaydigan ko'chalardan birining nomini to'g'ri aytishi kerak).

6. Qarindoshlaring tanishlaringning uy nomeri va kvartirasining nomeri qanday?

7. Uyingiz atrofida uchratish mumkin bo'lgan qushlarni sana?

8. Qaysi oyda qor yog'adi va qachon eriy boshlaydi?

9. Sen maktabga asosan soat nechada ketasan va maktabdan kelasani? (to'g'ri javob soat bilan birga daqiqa ham ko'rsatilgani hisoblanadi?).

10. Uylaringda bor bo'lgan asboblarning nomini ayt? (Bu savolga to'g'ri javob – uchtadan kam bo'lmagan asboblarning nomi aytilsa).

2-sinf uchun savollar

1. Ota-onangning ismi, familiyasi va otasining ismlari kim?

2. Akang yoki singlingning yoshi nechada?

3. Biron-bir yaqin qarindoshlaringning familiyasi, ismi va otasining ismi kim?

4. Sen yashaydigan viloyatning bosh, katta shahri qanday nomlanadi?

5. Qarindoshlaring tanishlaring yashaydigan shahar va ko'cha qanday nomlanadi?

6. Tog'ang yoki xolang yashaydigan uy va kvartira nomeri qanday? (To'g'ri javob uchun ikkalasidan birining manzilini to'g'ri aytsa etarli).

7. O'rmonda yashaydigan hayvonlar qanday nomlanadi? (To'g'ri javob uchun ulardan kamida to'rttasining nomini aytishi kerak).

8. Qaysi oyda daraxtlarda kurtaklar paydo bo'ladi? Qaysi oydan boshlab sen yashaydigan erda barglar sarg'ayadi?

9. Oying va dadang asosan soat nechada ishdan qaytishadi? (To'g'ri javob uchun daqiqaini aytmadan soatini aytsa kifoya).

10. Uylaringda mavjud bo'lgan barcha jihozlarni ayt? (To'g'ri javobga kamida uchta har xil jihoz nomini aytishi kerak).

3-sinf uchun savollar

1. Buving va bobongning ismi, familiyasi va otasining ismi kim?

2. Buving va bobongning yoshi nechada? (Agar ular hayot bo'lmasa, necha yoshida vafot etgan?).

3. Uzoq qarindoshlaringdan birontasining familiyasi, ismi va otasining ismi kim? Avval kim haqida gapirmoqchi ekanligingni ayt?

(Bu savolga javob: hech bo'lmaganda uzoq qarindoshlaridan birining nomini aytishi kerak).

4. Sen yashaydigan tuman qanday nomlanadi? (Bu savolni bir necha marta o'zgartirish mumkin).

5. Ota-onang tug'ilgan shahar qanday nomlanadi? (To'g'ri javob: bola ota-onalaridan biri tug'ilgan joyni aytishi kerak).

6. Qarindoshlaringning telefon nomeri qanday? (To'g'ri javob uchun faqat bitta nomer aytsa kifoya).

7. Daryoda yashaydigan baliqlarning nomlarini sana?

8. Dunyoning qaysi mamlakatlarida qish yoki yoz bo'lmaydi?

9. Asosan soat nechada nonushta va kechki ovqat tanovul qilasan? (To'g'ri javobga soat va daqiqani aytishi kerak).

10. Transport vositalarining ba'zi birlari qanday nomlanadi? (To'g'ri javob uchun kamida uchta transport nomini aytishi kerak).

4-5 - sinflar uchun savollar

1. Tog'ang yoki xolangning familiyasi, ismi va otasining ismi kim? (Qarindoshlaridan hech bo'lmaganda birining familiyasi, ismi va otasining ismini aytishi kifoya).

2. Tog'ang yoki xolangning yoshi nechada? (To'g'ri javob uchun ulardan birining yoshi ko'rsatilishi kerak).

3. Qo'shnilaringdan birining familiyasi, ismi va otasining ismi kim? (To'g'ri javob uchun hech bo'lmaganda bitta qo'shnisini aytishi etarli).

4. Sening Respublikang bilan chegaradosh bo'lgan davlatlar poytaxtlari qanday nomlanadi? (Bu savolga to'g'ri javob uchtdan kam bo'lmagan davlat poytaxtini aytishi zarur).

5. Buving va bobong tug'ilgan shahar qanday nomlanadi?

6. Qarindoshlaring yashaydigan shaharlarga qanday qo'ng'iroq qilish kerak? (To'g'ri javob: hech bo'lmasa biriga qanday qo'ng'iroq qilish mumkinligini aytishi hisobga olinadi).

7. Dengizda yashaydigan hayvonlar qanday nomlanadi? (To'g'ri javob uchun shunday hayvonlardan kamida ikkitasini aytishi kerak).

8. Dunyoning qaysi mamlakatlari juda sovuq va juda issiq? (To'g'ri javob uchun hech bo'lmaganda shunday mamlakatlardan

biri, qaysinisi ekvator zonasida joylashgan va shimoliy qutbga yaqin bo'lgan bironta mamlakat aytilishi lozim).

9. Shanba va yakshanba kunlari soat nechada televizorda sening sevimli ko'rsatuvlaring boshlanadi? (To'g'ri javob uchun bunday ko'rsatuvlardan kamida ikkitasi boshlanadigan soati, daqiqani aytishi kerak).

10. Biron-bir qiziqarli narsani qaerdan o'qish mumkin? (Kitoblar, gazetalar va jurnallar nazarda tutiladi).

5.2. «Bolaning maktab ta'limiga munosabati» metodikasi

Bu metodikaning maqsadi maktabga yangi qabul qilinayotgan o'quvchilarda o'qish motivi yoki o'qishga qiziqish bor-yo'qligini aniqlashdan iborat. Bolaning o'qishga munosabati, boshqa ruhiy belgilar bilan bir qatorda o'qishga va maktabga tayyor yoki tayyor emasligini belgilovchi holatdir. Bolaning bilish jarayonlari normal, boshqa bolalar bilan o'zaro munosabatlari qoniqarli bo'lsa ham uni maktab ta'limiga tayyor, deb aytish qiyin. O'qishga qiziqish bo'lmasa ham ikkita ruhiy tayyorgarlik belgisi – ya'ni bilish jarayonlari, kommunikativlik qobiliyatlari yaxshi rivojlangan bo'lsa, o'qishning dastlabki bosqichida maktabga va bilim olishga bo'lgan qiziqish uyg'onishi mumkin. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayni shu kichik maktab yoshidagi bolalarni 0 ballik va 1 ballik mezon orqali baholash bilan cheklanmaslik kerak.

Birinchidan, bu erda qiyin savollar bo'lishi mumkin, shuning uchun bolalar biriga to'g'ri, biriga noto'g'ri javob berishi ehtimoli bor.

Ikkinchidan, berilayotgan javoblarning bir qismi to'g'ri, bir qismi noto'g'ri bo'lishi ham mumkin.

Agar bola qiyin savollarga to'liq javob bera olmasa, 0,5 ball bilan baholanadi, to'g'ri, shubha uyg'otmaydigan to'liq, yaxshi bahoga loyiq javob bersa 1 ball bilan baholanadi, javob bir tomonlama to'liq bo'lmasa 0,5 ball bilan baholanadi. Masalan, 2-savol: «Nima uchun maktabga borish kerak?» – degan savolga to'liq bo'lishi uchun shunday javob berishi kerak:

«Kerakli bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilish uchun». Noto'liq javob «O'qish uchun». Noto'g'ri javoblarda bilim olish, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish haqida hech qanday ma'lumot yo'q. Masalan, «Maktabda maza qilib o'ynaymiz». Agar qo'shimcha savoldan keyin bola to'liq javob bersa 1 ball, qo'shimcha savollardan keyin ham o'z fikrlariga hech qanday o'zgartirish kiritmasa 0,5 ball.

Natijalar tahliliga ko'ra 8 balldan yuqori ball to'plagan bolalar maktab ta'limiga to'liq tayyor, 5–8 ball to'plaganlar to'liq tayyor emas, 5 balldan kam to'plaganlar esa maktab ta'limi uchun tayyor emas deb topiladi.

Bolalarga tavsiya etiladigan savollar

1. Maktabga borishni xohlaysanmi?
2. Nima uchun maktabga borish kerak?
3. Maktabda nima bilan shug'ullanasan? (Odatda maktabda nima qilishadi).
4. Maktabga borishga tayyor bo'lish uchun nima qilish kerak?
5. Dars nima? Unda nima bilan shug'ullanishadi?
6. Maktabdagi darslarda o'zini qanday tutish kerak?
7. Uy vazifasi nima?
8. Nima uchun uy vazifasi bajariladi?
9. Maktabdan uyga kelib nima bilan shug'ullanasan?
10. Maktabga borib o'qiy boshlasang, hayotingda qanday o'zgarishlar ro'y beradi?

Savolning mazmuniga mos keluvchi javoblar to'g'ri deb qabul qilinadi. Agar noto'liq bo'lsa, qo'shimcha savollar beriladi. Har bir savolning ma'nosini bola to'g'ri tushunganligiga ahamiyat berish kerak.

Ushbu metodika bo'yicha bolalar to'plashi mumkin bo'lgan maksimal ball – 10 ball bo'lib, bu bolaning ruhiy jihatdan maktab ta'limiga to'la tayyor ekanligini bildiradi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Bolaning maktabda o'qishga psixologik tayyorligining mezonlari?
2. Bolaning maktabda o'qishga psixologik tayyorligini qanday metodikalar orqali aniqlash mumkin?

VI. DIQQATNI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

Diqqatning barqarorligi va mahsuldorligini aniqlash.

Bolaga Landolt halqachalari tasvirlangan varaq ko'rsatiladi va quyidagicha ko'rsatma beriladi:

«Hozir biz sen bilan bitta o'yin o'ynaymiz. Bu o'yinning nomi «Diqqatingni bir joyga to'pla va tezroq ishlashga harakat qil». O'yinda sen boshqa bolalar bilan musobaqalashasan. Biz sening qanday natijaga erishganingni ko'ramiz va boshqa bolalarning natijalari bilan solishtiramiz. O'ylaymanki, sening natijalaring ham boshqalarnikidan qolishmaydi». Bolaga Landolt halqalari varaqasi ko'rsatiladi va nima qilish kerakligi tushuntiriladi. Halqa qatorini navbatma-navbat diqqat bilan ko'rib chiqib, ulardan ko'rsatilgan yorig'i borini topib, o'chirib chizib chiqishi kerak.

Bu ish 5 daqiqa vaqt davomida bajariladi. Tekshiruvchi har bir daqiqa orasida «Chiz» deydi. Bola Landolt halqalarini ko'rib chiqayotganda, qaerga kelgan bo'lsa, o'sha javobga shu buyruqdan so'ng vertikal chiziq chizadi. 5 daqiqa vaqt o'tgach, tekshiriluvchi «To'xta» degan buyruqni eshitgandan so'ng o'sha erga 2 ta vertikal chiziq chizib, ishni to'xtatishi kerak. Tadqiqotchi natijalarni tahlil qilar ekan, bola daqiqada va umuman 5 daqiqada qancha halqalarni ko'rib chiqqani, 1 daqiqada 1 va 5 daqiqa davomida nechta xatoga yo'l qo'ygandligini aniqlaydi. Bola diqqati mahsuldorligi va barqarorligi quyidagi formula asosida aniqlanadi.

$$S = \frac{0,5 N - 2,8 n}{60}$$

Bunda S – diqqatning mahsuldorligi va barqarorligi, N – bola tomonidan har bir daqiqada ko'rib chiqilgan halqalar miqdori, n – bola tomonidan yo'l qo'yilgan xatolar miqdori.

Natijaning miqdoriy tahlilida har bir 60 sekundlik vaqt uchun alohida formula asosida hisob bajariladi.

Barcha S - ko'rsatkichlari uchun grafik chiziladi.

Ushbu grafik asosida bola diqqatining mahsuldorligi va barqarorligi dinamikasining o'zgarishi haqida xulosa chiqarish mumkin.

tasvirlangan varaq ko'rsatiladi va quyidagicha ko'rsatma beriladi:

6.1. «Diqqatning bo‘linishini baholash»

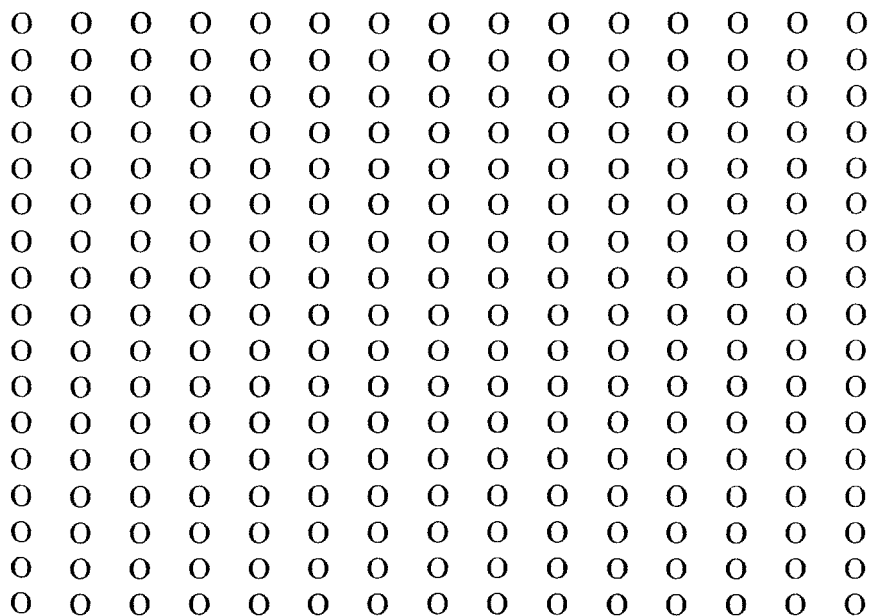
Bu metodikani o‘tkazish uchun Landolt xalqalari kerak bo‘ladi. Endi bolaga yuqoridagi metodikadagi kabi hammasini emas, balki ikki xil tipdagi halqalarni ikki xil usul bilan belgilash topshirig‘i beriladi.

Natijalar tahlili yuqoridagi metodikadagi singari amalga oshiriladi.

6.2. «Diqqatning ko‘chishini baholash»

Bu metodikani o‘tkazish uchun Landolt halqalari kerak bo‘ladi.

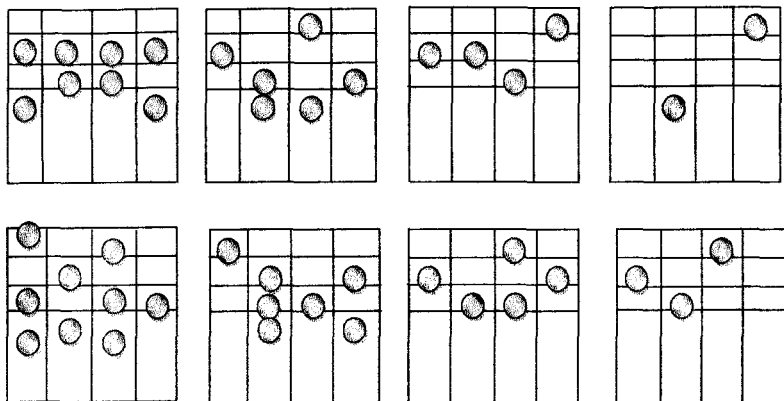
Bolaga quyidagi ko‘rsatma beriladi: «1 daqiqa oralig‘ida faqat bir tipdagi halqalarni, ikkinchi vaqt oralig‘ida ikkinchi xil tipdagi halqalarni belgilab borishingiz kerak». Shu holat 3-4-5chi vaqt oralig‘ida ham takrorlanadi. Natijalar yuqoridagi metodikadagi kabi tahlil qilinadi.

Landolt xalqalari. Diqqatning xossalarini o‘rganish uchun.

6.3. «Diqqat hajmini aniqlash»

Kichik maktab yoshi va undan katta yoshdagi o'quvchilar diqqatining hajmi maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga qo'llangan metodika asosida aniqlanadi. Bu metodikaning mohiyati shundan iboratki, unda bolaga 1-2 sekund davomida 8 ta kartochka navbatma-navbat ko'rsatiladi. Tekshiriluvchi bu rasmdagi nuqtalarni eslab qolib, bo'sh kartochkalarga qo'yib chiqishi kerak.

12-rasm

Bola diqqatining hajmi 10 ballik tizimda baholanadi.

10 ball – diqqatning hajmi 6 birlik va undan yuqori.

8-9 ball – diqqatning hajmi 4-5 birlikni tashkil etadi.

4-7 ball – diqqat hajmi 2-3 birlikni o'z ichiga oladi.

0-3 ball – diqqat hajmi 2 birlikdan kam bo'lsa.

10 ball – to'plagan bolalar nafaqat maktab ta'limiga to'la tayyor, balki tengdoshlaridan ancha ilgari ketgan.

8-9 ball – bola maktab ta'limiga to'la tayyor, lekin 3-4 - sinf o'quvchilari uchun normadan biroz past hisoblanadi.

4-5 ball – maktabga endi borayotgan bola uchun bu ko'rsatkich qoniqarli, lekin maktab o'quvchisi uchun juda past.

0-3 ball – bu ko'rsatkich maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun etarli darajada, yaxshi rivojlanmagan diqqatning hajmiga ega. Bunday bolalar maktab ta'limiga tayyor emas.

6.4. P'eron- Ruzer metodikasi

Metodika qurish-yasash xususiyatlari, maqsadga yo'nalgan ko'nikmalarni egallash imkoniyatlarini, harakatlarning yangi usullarini o'zlashtirishni o'rganishga mo'ljallangan. Bu metodika yordamida ixtiyoriy diqqat hajmi, uning barqarorligi haqida bilib olish mumkin. Tajriba o'tkazish uchun 10 qatordan geometrik figuralar chizilgan maxsus qog'oz varag'i oldindan tayyorlanadi (2-ilova).

Yuqoridagi to'rtta figuraga turli belgilar qo'yib chiqilib, qog'ozdagi boshqa figuralarga ham xuddi shunday belgilar qo'yib chiqish sinaluvchiga taklif etiladi. U o'z harakatlarini namuna bilan solishtirishi mumkin. Olingan natijalarni tahlil qilish va qayta ishlashda 100 ta figurani chizishga ketgan vaqt, ehtimoli bo'lgan xatolar soni, topshiriqni bajarish xarakterini tahlil qilishda yosh me'yorlarini hisobga olish zarur (4-jadval).

4-jadval

7-8 yoshli bolalar uchun P'eron - Ruzer metodikasi bo'yicha qog'ozni to'ldirish normalari (M.P.Kononova natijalari, 1963).

To'ldirish vaqti	Xatolar soni	Sifati(%) ()
1 daqiqa 15 soniya	-	100
1 daqiqa 45 soniya	2	60
1 daqiqa 50 soniya	3	50
2 daqiqa 10 soniya	6	20

Bunda sinaluvchining chalg'iganligi, ishni davom ettirish zarurligi haqida eslatilganligi va hokazolar e'tiborga olinadi.

Diqqatning ko'chishi, uzoq davom etadigan aqliy ishga qobiliyatini o'rganish maqsadida I.V.Kruk (1986) tomonidan taklif etilgan metodikaning o'zgartirilgan variantini qo'llash mumkin. Uning mazmuni quyidagicha: bola 1-qog'ozni to'ldirgandan so'ng, to'ldirish qo'llanmasi o'zgartirilib, 2-qog'oz taklif etiladi; o'sha belgilarni boshqa geometrik figuralarga qo'yib chiqish kerak. Keyin 3-qog'oz ko'rsatiladi: toq qatorlar 1-qog'oz namunasi bo'yicha, juft qatorlarni 2-qog'oz namunasi bo'yicha to'ldiriladi. Olingan natijalar quyidagicha qayta ishlanadi. 1 va 2-chi qog'ozlarni to'ldirish uchun ketgan vaqt orasidagi farq vaqt etishmovchiligi $-E$ ni aniqlash orqali amalga oshiriladi:

$$E=t_1+t_2$$

Bu erda t – qog'ozlarni to'ldirish uchun ketgan vaqt.

Bundan tashqari, xatolar farqi (XF) quyidagi formula bilan aniqlanadi.

$$XF=3K-/IK+2K/;$$

Bu erda k – har bir qog'ozni to'ldirishdagi xatolar.

Xatolar farqi ko'rsatkichi ixtiyoriy diqqat darajasining pastligi, aqliy ish qobiliyati yomonligi mezoni sifatida qaralishi mumkin.

Bolalar bu topshiriqni qiziqib bajaradilar, yaxshiroq natijaga erishishga intiladilar. 5-6 yoshli bolalar qog'ozni to'ldirishni yuqoridagi 4 ta figuraga qarab bajaradi. 9-10 yoshli o'quvchilar esa 1 daqiqadan so'ng bu ishlarni eslab qolib mustaqil bajaradi.

6.5. Shult jadvali bo'yicha sonlarni izlash

Bu metodikadan diqqatning ko'chish va bo'linish xususiyatlarini, sensomotor reaksiyalar tezligini o'rganish uchun foydalaniladi. Sinaluvchilarga 1 dan 25 gacha sonlar ixtiyoriy joylashtirilgan 5 ta jadval ketma - ket ko'rsatiladi (3-ilova).

U sonlarni tartib bilan izlab ko'rsatishi va ovoz chiqarib aytishi kerak. Har bir topshiriqni bajarish vaqti tadqiqot qaroriga yozib boriladi (5-jadval).

Sinaluvchi faoliyatini miqdoriy baholashdan tashqari sensomotor reaksiyalar tezligining sifatiy tahlili ham amalga oshiriladi. «Topshiriqni bajarish xususiyatlari» bo'limiga sinaluvchi o'zini qanday tutganligi, verbal va emotsional reaksiyalari yozib boriladi. 6-7 yoshli bolalar uchun bitta jadvalni 1-1,5 daqiqa qarash me'yoriy hisoblanadi, o'rtacha o'quvchilar uchun 45 soniyadan 1 daqiqagacha me'yor hisoblanadi. Katta bog'cha davridagi bolalar va 1-2-sinf o'quvchilari ba'zi sonlarni chalkashtirib yuboradilar. 10-12 yoshli bolalar uchun sensomotor reaksiyalar tezligi oshishi, harakatlarning avtomatlashuvi xarakterlidir.

5-jadval.

Shult jadvalidan foydalanishda tadqiqot qarori

№ jadval	Topshiriqni bajarish xususiyatlari	Vaqt (soniya)

Har bir topshiriqni bajarish xususiyatlari hamda 5 ta jadval bo'yicha olingan natijalarni tahlil qilib, tadqiqotchi nerv jarayonlari o'zgarishini, jismoniy va ruhiy zerikish hodisasini aniqlaydi. Masalan, agar har bir keyingi topshiriqni bajarish vaqti oshib borsa, tez charchash, ixtiyoriy diqqat darajasining susayganligidan dalolat beradi. Bu metodikadan foydalanish bolalarning diqqati xususiyatlarini tajribada o'rganish imkonini beradi.

6.6. Krepelin bo'yicha sanash va hisoblash

Bu metodikadan murakkab sezgi harakat reaksiyalarini, ish qobiliyatini, ixtiyoriy diqqat barqarorligini, psixik jarayonlar kechishining tezligini aniqlash uchun foydalanish mumkin. Ushbu metodikani qo'llash uchun sinaluvchi bir necha o'nliklar ichida eng

sodda arifmetik operatsiyalar – qo‘shish va ayirishni bilishi kerak. Krepelin metodikasida sinaluvchiga qo‘shilishi va ayrilishi kerak bo‘lgan sonlar jufti yozilgan maxsus qog‘oz taklif etiladi (4-ilova).

Krepelin bo‘yicha hisoblashda, (masalan: 30 da 3 gacha, 100 dan 7 gacha) tadqiqot qarorida to‘xtab qolishning uzoqligi va xatolar xarakteri qayd etib boriladi.

Masalan:

30-3....27....24....21....19*....18....15....12....9....6....3....0

Xato hisoblashlar ham hisobga olinib (*) bilan belgilab qo‘yiladi, sinaluvchiga xatolarni to‘g‘rilash taklif qilinadi. Vaqt nuqta bilan qayd etiladi. Qoidaga ko‘ra «nuqta» shartli ravishda 1 soniyaga to‘g‘ri keladi.

Shuni qayd etish lozimki, bu metodika aqliy ish qobiliyati jadalligini o‘rganishga ham mo‘ljallangan. Bajarilgan qo‘shish va ayirishlar soni ko‘pligi aqliy malakaning avtomatlashganidan, diqqatni uzoq vaqt bir narsaga to‘play olish qobiliyati mavjudligidan dalolat beradi. Bajarilgan topshiriqlar sonining kamligi, ko‘p to‘xtab qolish faol diqqatning barqaror emasligidan, psixik tez charchashga moyillikdan dalolat beradi.

6.7. Burdon korrektur sinovi

Boshlang‘ich va yuqori sinf o‘quvchilari faol diqqatining xususiyatlarini, uning ko‘chishi xususiyatlarini o‘rganish uchun B.Bourdon-ning korrektur sinovi metodikasidan foydalanish mumkin. Bu metodika diqqatning tebranishi, ko‘rish analizatori uzoq vaqt ishlaganda bir xil ko‘ruv qo‘zg‘atuvchilariga nisbatan sinaluvchining charchashini aniqlashga imkon beradi. Buning uchun P.A.Rudik tomonidan o‘zgartirilgan Burdon testi maxsus qog‘ozda ko‘rsatiladi. Qog‘ozda harflar tasodifiy ravishda yozilgan bo‘lib, sinaluvchi ularning ikkitasi to‘rttasini o‘chirishi kerak. Bunda eksperimentator har 30 60 soniyada sinaluvchi qalami turgan joyni belgilab ko‘yadi, shu bilan birga barcha topshiriqni bajarish uchun ketgan umumiy vaqt ham hisobga olinadi.

Tajribani bir sinaluvchi ustida individual va guruh bilan o'tkazish mumkin. Tajribani boshlashdan oldin, sinaluvchilarga ko'rsatma beriladi va 1 daqiqa davomida mashq qildirib o'rgatiladi, mashqlardan so'ng sinaluvchi asosiy vazifani bajarishga kirishadi. Tajriba 5 daqiqa davom etadi (5-ilova).

Tadqiqot natijalarini qayta ishlash maxsus qog'oz orqali amalga oshiriladi. Unda o'chiriladigan harflar o'rni va o'chiriladigan harflar soni o'ng tomonda va har bir qatorga o'tganda bu o'chiriladigan sonlarning yig'indisi chap tomonda beriladi. Kalit (blank)ni sinaluvchi qog'ozi ustiga qo'yib tadqiqotchi miqdoriy tahlilni osongina olib borishi mumkin (6-ilova).

Korrektur sinovni bajarish natijalari (diqqatning to'planganligi, topshiriqni bajarish tezligi, diqqatning ko'chishi)ni miqdoriy aniqlash mumkin. Diqqatning to'planganlik darajasi (K)ni quyidagi formula yordamida hisoblash mumkin:

$$K = \frac{P_1 - P_2 - P_3}{P} * 100\%$$

bu erda p_1 – to'g'ri o'chirilgan harflar yig'indisi;

p_2 – o'chirilmay qolgan harflar yig'indisi;

p_3 – noto'g'ri o'chirilgan harflar yig'indisi;

p – o'chiriladigan harflar AMKZ larning umumiy yig'indisi.

Diqqatning to'planish darajasi (K)ni topish uchun umumiy va ishning har bir daqiqasi bo'yicha (K_1 , K_2 , K_3 , K_4 , K_5)larni hisoblash mumkin.

Psixotexnikada diqqatning to'planishi (K)ni sifatiiy baholashda quyidagi mezon qabul qilinadi: juda yaxshi – 81–100%, yaxshi – 61–80%, o'rta – 41–60%, yomon – 21–40%, juda yomon – 0–20%.

Topshiriqni bajarish tezligi ko'rsatkichi (A) quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$A = \frac{S}{t}$$

bu erda S – sinaluvchining korrektur jadvalda ishlagan qismi;

t – bajarigan vaqti.

Diqqatning ko'chishini o'rganish uchun sinaluvchiga korrektur jadvaldagi toq va juft qatorlardagi har xil harflar to'plamini o'chirish taklif etiladi. Diqqatning ko'chish darajasi (C) quyidagi formula bilan hisoblanadi:

$$C = \frac{S_0}{S} \cdot 100.$$

bu erda S_0 –xato ishlangan qatorlar soni;

S – sinaluvchi jadvalda ishlagan qatorlarning umumiy soni.

Tadqiqot natijalarini grafik tarzida tasvirlash mumkin. Bunda abtissa o'qiga – ish tezligining o'zgarishi (ma'lum vaqt birligida qarab chiqilgan harflar soni) va ordinata o'qiga aniqlikning o'zgarishi (o'sha vaqt oralig'ida xatolar soni) joylashtiriladi. Bu diqqatning o'zgaruvchanligi xarakterining rivojlanishini kuzatish imkonini beradi. To'g'ri o'chirilgan harflar soniga qarab diqqat barqarorligi darajasi haqida xulosa qilish mumkin. Xatolar qog'ozning hamma erida borligi diqqatning tebranishi haqida ma'lumot beradi. Agar tajriba oxirida xatolar ko'payib ketsa, bu diqqatning umumiy kuchsizligi, ish qobiliyatining sustligidan dalolat beradi. Topshiriqni tez bajarish va xatolarning yo'qligi o'quvchida ixtiyoriy diqqat barqarorligidan dalolat beradi.

Bog'cha yoshidagi bolalarda bu tadqiqotni o'tkazish uchun frantsuz oftalmologi E.Landolt tomonidan korrektur sinovning uzuklarga asoslangan o'zgartirilgan variantini qo'llash mumkin.

Tajriba qog'ozini turli tarafga qaratilgan – uzuklarning tasodifiy to'plamidan iboratdir (7-ilova).

Tajriba va unda olingan natijalarni qayta ishlash, xuddi B.Bourdon jadvali metodikasiday olib boriladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Segen doskasi metodikasi orqali nimalarni o'rganish mumkin?
2. P'eron-Ruzer metodikasining mazmuni qanday?
3. Landolt halqachalari metodikasi orqali nimalarni o'rganish mumkin?
4. Burdon korrektur sinovi metodikasi orqali nimalar o'rganiladi? Uning qanday o'zgartirilgan variantlarini bilasiz?

VII. XOTIRANI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

Barcha yoshdagi bolalarda xotira juda kuchli rivojlanadi. Kichik bolalar ham vaqt va fazoni yaxshi farqlay oladilar, soʻz boyligi ortib boradi. Bularning barchasi bolaning kattalar bilan, tengdoshlari bilan muloqotga kirishishi natijasida sodir boʻladi.

Xotiraning rivojlanishi bola bilan ishlashda taʼlimning qaysi metodlari ustunligiga, uni oʻrab turgan muhit idrok obrazlari bilan qanchalik «boyligiga» bogʻliq. Materialning sezgi organlariga taʼsir etishi, idrok xususiyatlarini hisobga olgan holda koʻrish, eshitish, ushlab koʻrib bilish, hid bilish, taʼm bilish xotiralar ajratiladi. Materialni esda saqlab qolish va uni qayta esga tushirishga bogʻliq ravishda harakat, mexanik, obraz (assotsiativ), mantiqiy, hissiy xotiralarga ajratiladi. Maʼlumotni saqlashning uzoqligiga bogʻliq ravishda qisqa muddatli (operativ) va uzoq muddatli xotiralar ajratiladi. Maʼlumotni esda olib qolish, inson tomonidan biror maqsad qoʻyilmasdan ixtiyorsiz, oʻrganilayotgan materialni esda saqlab qolish uchun maqsad qoʻyilganda ixtiyoriy esda olib qolinadi. Umumiy xotira olingan materialni esda saqlab qolish, esda saqlash va qayta esga tushirishdan iborat jarayon boʻlib, bu tarkibiy qismlarni doimo rivojlantirishni talab etadi.

Psixologiyada xotirani oʻrganish uchun maxsus metodikalar mavjud.

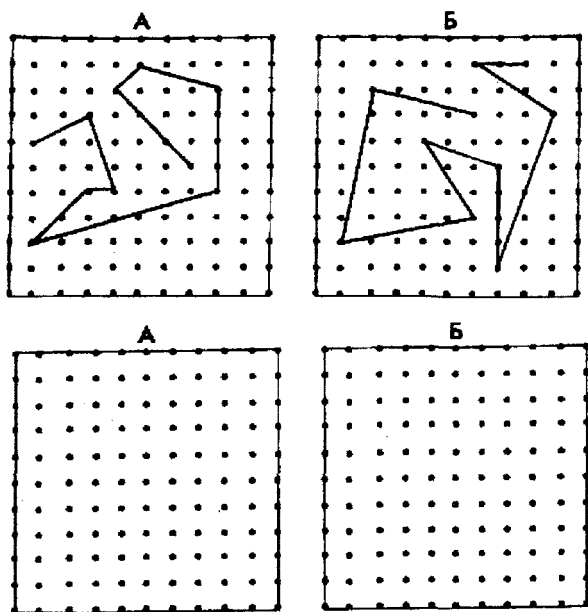
7.1. «Qisqa muddatli koʻrish xotirasi hajmini aniqlash»

Bolaga galma-gal quyidagi A va B rasmlar koʻrsatiladi.

Bolaga rasmning A va B qismlari koʻrsatilgandan soʻng unga trafaret shakli taqdim etilib, boladan 13-rasmning har bir qismidagi barcha chiziqlarni ushbu trafaretda ifoda etishi talab etiladi.

Har ikkala tajriba natijalari sifatida xotira orqali toʻgʻri qayta esga tushirilgan chiziq deb, namuna sifatida koʻrsatilgan chiziqlardan uzunligi va yoʻnalishi jihatidan hech qanday farq qilmaydigan chiziqlar qabul qilinadi (chiziqlardan chetlanish, uning buklanishi, burchaklari saqlangan holda bitta katakdan oshmasligi lozim).

To'g'ri esga tushirilgan chiziqlar soni ko'rish xotirasi hajmining ko'rsatkichi hisoblanadi.

13-rasm

7.2. «Tezkor ko'rish xotirasini baholash»

Xotiraning ushbu turi masalani echish jarayonida to'g'ri javobni aniqlash uchun kerakli axborotni shaxs qay darajada uzoq muddat xotirada saqlay olishi mumkinligi bilan belgilanadi. Axborotni saqlab turish vaqti, tezkor xotiraning qo'shimcha sifatlariga masalani echish vaqtida bola tomonidan yo'l qo'yilgan xatolarni ham kiritish mumkin. (Xato deganda masalani echish uchun kerak bo'lgan axborotni saqlay olmaslik kabi xususiyatlar nazarda tutiladi). Bolaning tezkor ko'rish xotirasini va uning ko'rsatkichlarini quyidagi tajriba bilan aniqlash mumkin. Bolaga tartib bilan 15 sekunda mo'ljallangan 6 tadan har xil shtrixlangan uchburchaklar ifodalangan kartochka taqdim etiladi. Bola shunday kartochkadan

birini ko'rib bo'lgandan so'ng, bu kartochka olib qo'yilib, o'rniga 24 ta uchburchakni o'z ichiga olgan katta kartochka ko'rsatiladi. Ushbu kartochkada albatta bola hozirgina ko'rgan 6 ta uchburchak ham tasvirlangan.

Vazifaning maqsadi, bola ushbu kartochkadagi 24 ta uchburchakdan avvalgi alohida berilgan kartochkadagi 6 ta uchburchakni qidirib topib, to'g'ri ko'rsatishidan iborat.

Ko'rish xotirasi rivojlanish darajasining ko'rsatkichi, masalani echish vaqtidan (daqiqqa hisobida) qilingan xatolar sonini ayirish va ularning yig'indisiga 1 sonini qo'shish bilan aniqlanadi.

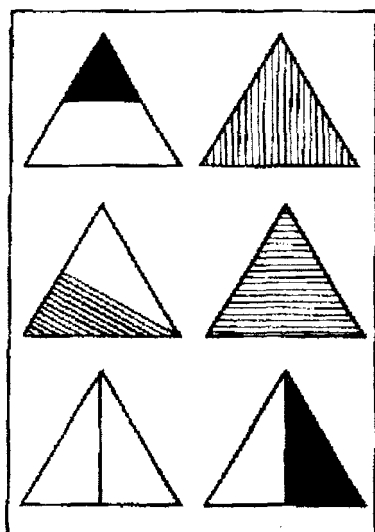
Bola tomonidan qaysidir sababga ko'ra noto'g'ri ko'rsatilgan uchburchaklar xato deb qaraladi.

Bu ko'rsatkich quyidagicha aniqlanadi: har biri 6 ta uchburchakni o'z ichiga olgan 4 ta kartochkadagi to'g'ri topilgan uchburchaklar yig'indisini topib, u 4 ga bo'linadi, bu to'g'ri javoblarning o'rtacha miqdoridir.

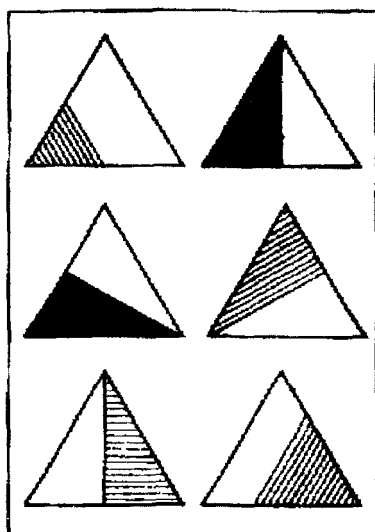
Ushbu son 6 dan ayriladi va hosil bo'lgan natija xatolarning o'rtacha sonini ifodalaydi. Shundan so'ng bolaning vazifani echish uchun sarflagan o'rtacha vaqti barcha vazifalarni echish uchun sarflagan umumiy vaqtini 4 ga bo'lish orqali aniqlanadi. Bolaning 24 ta uchburchakni kartochkadan to'g'ri topishi uchun sarflayotgan vaqtining oxirini bilish uchun tekshiruvchi: «Sen qo'lingdan kelganicha vazifani echib bo'ldingmi?» degan savolni beradi. Bola berilgan savolga to'liq ishonch bilan javob berib, uchburchaklarni qidirishni to'xtatsagina u o'z ishini yakunladi, deb hisoblanadi. Bolaning umumiy (24 talik) kartochkadagi 6 ta uchburchakni topish uchun sarflagan o'rtacha vaqt u tomonidan yo'l qo'yilgan xatolar soniga bo'linsa, qidirilayotgan ko'rsatkichni qo'lga kiritish imkoniyatiga ega bo'linadi.

Bolaning umumiy (24 uchburchakli) kartochkadan uchburchaklarni to'g'ri yoki noto'g'ri topganligi to'g'risidagi axborotni aniqlash jarayonining tezligini oshirish uchun 24 uchburchak har birining chap burchagi ostiga birin-ketin raqamlab chiqish bilan erishiladi. Masalan, birinchi 6 ta uchburchakli

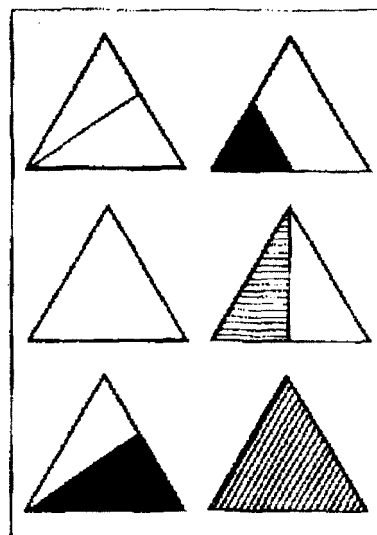
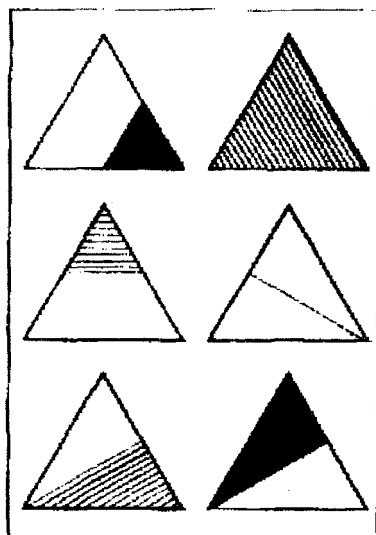
kartochkaga (kartochka raqami rim raqami bilan 6 tadan belgilangan). Umumiy (24 uchburchakli) kartochkadagi;

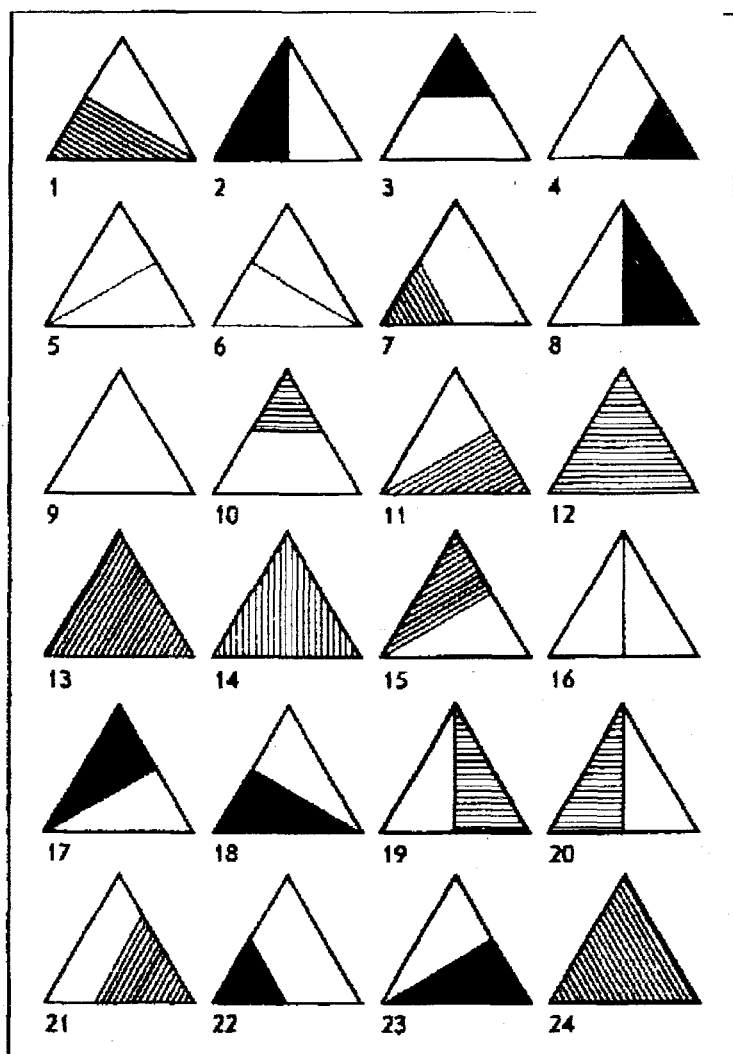

I

II

1,-3,-8,-12,-14,-16- uchburchaklar birinchisiga;
 2,-7,-15,-18,-19,-21- uchburchaklar ikkinchisiga;
 4,-6,-10,-11,-17,-24- uchburchaklar uchinchisiga
 5,-9,-13,) ko'rsatkichlarini 10 balli shkala orqali standart
 ko'rsatkichlarga o'tkazish uslubini taqdim etish mumkin.

Natijalarni baholash.

10 ball 8 yoki undan yuqori birlikdan iborat qisqa muddatli xotira hajmiga ega bo'lsa, bu hol 10–12 yoshli bolalarga tegishlidir.

Shunday 10 ballni qisqa muddatli xotirasi 7-8 birlikni tashkil etgan 6–9 yoshli bolalar ham qo'lga kiritadilar.

8 ballni 6–9 yoshli bolalar 5-6 ta birlikni eslab qolsalar qo'lga kiritadilar.

10–12 yoshli o'quvchilar esa, qisqa muddatli xotira hajmida 6-7 birlikni esda qoldirishlari kerak.

6–9 yosh bo'lgan, qisqa muddatli xotira hajmi, 3–4 birlikni tashkil etgan o'quvchilar 4 ball oladilar. Shuncha ballni yoshi 10–12 da bo'lgan, qisqa muddatli xotira hajmi 4-5 birlikni tashkil etgan o'quvchilar ham oladi.

2 ball 6–9 yoshli bolalarga, agarda ularning qisqa muddatli xotira hajmi 1-2 birlikdan iborat bo'lsa beriladi. Shuncha ballga yoshlari 11-12 da bo'lgan bolalar qisqa muddatli xotira hajmi 2-3 birlikdan iborat bo'lsa, ega bo'ladilar.

0 ball bilan 6–9 yoshli, ko'rsatkichlari nolga teng bo'lgan bolalar baholanadi. Shu ball 10–12 yoshli qisqa muddatli xotira hajmining 0-1 birligiga ega bo'lgan bolalarga beriladi.

Rivojlanish darajasi haqida xulosalar

6–7 yoshli bolalarning qisqa muddatli xotirasi hajmining baholari asosida maktabda o'qishi uchun tayyorligi haqida xulosalar quyidagicha chiqariladi:

Maktab ta'limi uchun to'liq tayyorlangan va qisqa muddatli xotirasi hajmi yaxshi rivojlangan deb, 10 ball to'plagan bolalar qabul qilinadi.

Maktab ta'limi uchun umumiy tayyorlangan va qisqa muddatli xotira hajmi o'rtacha rivojlangan deb 8 ball to'plagan bolalar tan olinadi.

Qisqa muddatli xotira hajmi 4 balli bolalar o'qitish uchun to'liqsiz tayyorlangan deb hisoblanadilar.

Qisqa muddatli xotira hajmi 2 balli bo'lgan bolalar maktab ta'limi uchun tayyor emas, deb xulosa chiqariladi.

Va nihoyat, qisqa muddatli xotira hajmi 0 ga teng bo'lgan bolalar umuman maktabda o'qitishga tayyor emas deb hisoblanadi.

7.3. «Eshitish xotirasini baholash»

Bu xotira turini aniqlash uchun bolaga 1 sekund oralig'ida 4 ta so'zlar to'plami ketma-ket o'qib beriladi.

- I. Oy, daraxt, sakramoq, sariq, qo'g'irchoq, sumka;
- II. Gilam, stakan, suzmoq, og'ir, kitob, olma;
- III. Divan, hazillashmoq, palto, telefon, sanchqi, dovyurak;
- IV. Maktab, odam, uxlamoq, qizil, daftar, gul.

Shu so'zlar to'plamini eshitib bo'lgandan so'ng, sinaluvchiga taxminan sekund o'tgach, keyingi 36 ta so'zlar to'plami shoshilmay, har bir so'z 1 sekunddan oraliq bilan o'qib eshittiriladi.

Stakan, maktab, sanchqi, tugma, gilam, oy, stul, odam, divan, sigir, televizor, daraxt, qush, uxlamoq, dovyurak, hazillashmoq, qizil, oqqush, surat, o'g'ri, suzmoq, to'p, sariq, sakramoq, daftar, palto, kitob, gul, telefon, olma, qo'g'irchoq, sumka, ot, etmoq, fil, uy.

Bu 36 ta so'z to'plami tasodifiy ketma-ketlikda barcha qatordagi so'zlardan iborat. Har bir to'plamdagi so'zlarni farqlash uchun ular turli chiziqlar bilan belgilanadi.

1-to'plamdagi so'zlar tagiga 1 ta to'g'ri chiziq chizilgan; 2-so'zlar to'plamiga 2 ta to'g'ri chiziq chizilgan; 3-so'zlar to'plamiga bitta uzun chiziq va oxirgi 4-so'zlar to'plamiga ikki qator uzun chiziq chizilgan.

Bola eshitgan 36 ta so'z ichida qisqa to'plamdagi so'zlar bor yo'qligini topib, bor bo'lsa «ha», bo'lmasa «yo'q» deb javob berish kerak. Katta to'plamdagi so'zlardan kichik to'plamni topishi uchun bolaga 5 sekund vaqt beriladi. Agar farqlay olmasa, tadqiqotchi keyingi so'zga o'tib ketadi.

Baholash natijalari

Tezkor eshitish xotirasi ko'rsatkichi katta to'plamdan 6 ta so'zni topishi uchun ketgan o'rtacha vaqtga qarab aniqlanadi. O'rtacha

- vaqtni topish uchun bola topshiriqni bajarishga sarflagan umumiy vaqt 4 ga bo'linadi.
- 0 O'rtacha vaqtni xatolar soniga bo'lib, 1 qo'shilsa, operativ eshitish xotirasi hajmi aniqlanadi. Noto'g'ri topilgan topa olinmagan so'zlar xato hisoblanadi.

7.4. «Bevosita xotirani diagnostika qilish»

Metodikani o'tkazish uchun qog'oz va ruchka kerak bo'ladi.

Tadqiqot o'tkazishdan avval bolaga quyidagicha ko'rsatma beriladi:

«Hozir men senga turli xil so'z va gaplar aytaman hamda bir to'xtalib olaman. Sen mana shu to'xtalgan vaqtimda aytgan so'z gaplarimni eslab qolib uni qog'ozga yozishing, rasmini chizishing kerak bo'ladi.

Tezroq yozishga, chizishga harakat qil. Men aytadigan so'zlar ko'p, vaqtimiz esa oz».

Bolaga birin-ketin quyidagi so'z va iboralar aytib beriladi. «Uy, tayoq, daraxt, balandga sakrash, quyosh nur sochmoqda, quvnoq odam, bolalar to'p o'ynashayapti, soat to'xtab qoldi, qayiq daryoda suzyapti, mushuk baliq emoqda».

Tadqiqotchi har bir so'z yoki so'z birikmasini aytib bo'lgandan so'ng 20 sekund tanaffus qiladi. Shu vaqt ichida bola aytilganlarni yozishi, chizib olishi kerak.

Agar bu vaqt ichida bola topshiriqni bajarishga ulgurmasa, tadqiqotchi uni to'xtatib qo'yib, navbatdagi so'zni o'qiydi. Tajriba tugagandan so'ng, boladan qog'ozga chizilgan rasm yoki yozilgan so'zlardan foydalanib, so'z va so'z birikmalarini aytib berishi so'raladi.

Natijalar tahlili:

1 ball — o'z chizmalari va yozuvlaridan foydalanib, aytilgan so'zlarni to'g'ri va xatosiz esga tushira olsa;

0,5 ball — chizgilari, yozgan narsalariga asoslanib, berilgan so'zga yaqinroq so'zni esga tushirsa;

0 ball — noto'g'ri esga tushirilsa.

Umumiy maksimal ko'rsatkich – 10 ball

Bu ballni bola barcha aytilgan so'zlarni to'g'ri, to'liq esga tushirsa to'play olishi mumkin.

Minimal ko'rsatkich – 0 ball.

Rivojlanish darajasi haqida xulosa

10 ball – bevosita eshitish xotirasi juda yuqori darajada rivojlangan.

8-9 ball – bevosita eshitish xotirasi yuqori darajada rivojlangan.

4-7 ball – bevosita eshitish xotirasi o'rtacha darajada rivojlangan.

2-3 ball – past darajada rivojlangan.

0-1 ball – kuchsiz rivojlangan bevosita eshitish xotirasiga ega.

7.5. «Esda qoldirish jarayonining dinamik xususiyatlari»

Bolaga 10 ta so'zdan tarkib topgan qator bir necha marta qaytarish orqali eslab qolish uchun tavsiya etiladi.

Har bir takrorlashdan so'ng, bola tomonidan eslab qolingan so'zlar soni aniqlanadi.

Quyidagi so'zlar qatorining birortasidan foydalaniladi:

1. Uy, parta, oq, yaxshi, nok, bo'r, kuchli, piyola, sham, stol.

2. Mushuk, ruchka, qizil, yomon, olma, pol, kuchsiz, sanchqi, chiroq, qalam.

3. Qo'g'irchoq, qoshiq, qizil, mashina, baland, cho'tka, ona, kitob, tovuq, anor.

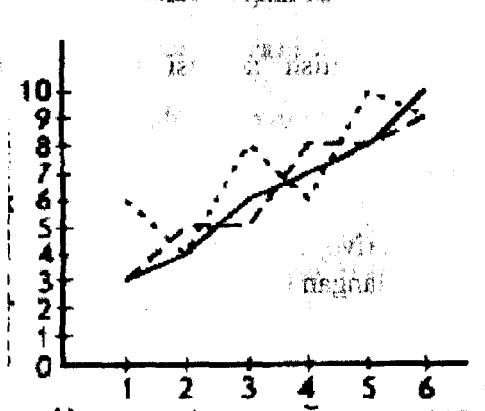
4. It, deraza, gul, gilam, konvert, osmon, harf, uyqu, quyi, pichoq.

5. Soat, shamol, baliq, yulduz, fil, qand, qog'oz, stul, arqon, shaftoli.

Eslatma: Bolalarning esda qoldirish dinamikasini diagnostika qilishda, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun so'zlar qatorini shunday tuzish kerakki, birinchi so'z ikkinchi so'zga, ikkinchi so'z uchinchisiga aloqador, ma'nodosh bo'lmazligi lozim.

Bolaning eslab qolishi va qayta aytib berishi uchun tadqiqotchi soʻzlar qatorini 6 martagacha qaytarishi mumkin (undan koʻp emas).

Har bir qaytarishdan soʻng toʻgʻri va xatosiz eslab qolingan soʻzlarni belgilab borib, grafikda aks ettiriladi.

Grafik asosida:

- Eslab qolish dinamikasi,
- Eslab qolish mahsuldorligi aniqlanadi.

Grafikda har bir takrorlashdan soʻng eslab qolgan soʻzlarining soni ortib borsa – eslab qolish dinamikasi yaxshiligini bildiradi.

Agar koʻrsatkich oʻzgarmasa, oʻrtacha darajadaliqidan dalolat beradi.

Agar har bir takrorlashdan soʻng ham eslab qolgan soʻzlar soni kamayib borsa, bu eslab qolish dinamikasining sustligini bildiradi.

Natijalar tahlili

Olingan natijalar boʻyicha bolaning eslab qolish dinamikasi quyidagicha baholanadi: etarli darajadagi yaxshi dinamik esda qoldirish jarayoni – aʼlo.

Esda qoldirish oʻrtacha dinamik jarayoni – qoniqarli.

Esda qoldirish dinamik jarayon emas – qoniqarsiz. Shuningdek, bu jarayon quyidagi ballar mezoni boʻyicha ham baholanadi.

10 ball — bola 10 ta soʻzni xatosiz toʻgʻri eslab qolib, ayta olgan va bunga 6 marta takrorlash shart boʻlmagan. 8-9 ball – 6 marta takrorlashdan soʻnggina 10 ta soʻzni toʻgʻri eslab qolsa.

6-7 ball — 6 marta takrorlashdan soʻng 7–9 ta soʻzni esda qoldirsa.

4-5 ball – 6 marta takrorlashdan soʻng 4–6 tagacha soʻzni eslab qolsa.

2-3 ball – 6 marta takrorlashdan soʻng faqat 2-3 ta soʻzni eslab qolib aytsa.

0-1 ball – 6 marta takrorlashdan soʻng ham 1 ta soʻzni eslasa umuman esda qoldira olmasa.

Rivojlanish darajasi haqida xulosa

8-10ball – bola maktab taʼlimiga tayyor, uning esda qoldirishi yuqori va oʻrtacha dinamiklikka ega.

4-7 ball – oʻqishga etarli darajada tayyor emas.

0-3 ball – umuman maktab taʼlimiga tayyor emas.

7.6. Meyli testi yordamida koʻrish va eshitish xotirasini oʻrganish

R.Meili testi 1961 yilda ishlab chiqilgan boʻlib, 7–14 yoshli bolalar va kattalarning koʻrish va eshitish xotirasini oʻrganishda foydalaniladi. Tadqiqot ikki bosqichdan iborat (6-jadval).

Birinci bosqichda rasmda tasvirlangan predmetlarni xotirada olib qolish va koʻrish xotirasi oʻrganiladi. Ikkinchi bosqichda tadqiqotchi oʻqib bergan soʻzlarni – predmetlarning nomlarini eshitib, esda olib qolish qobiliyati oʻrganiladi. Bu tadqiqotlar bir kunda oʻtkazilmaydi, bu esa xotiraning oʻrganilayotgan xususiyatlarini yaxshilab tahlil qilishga imkon beradi.

Tajriba oʻtkazish uchun turli predmetlar tasvirlangan 60 ta soʻzlar toʻplami – 2 - qatorda kerak boʻladi. Koʻrish xotirasi oʻrganilayotganda quyidagi qoʻrsatma beriladi: «Hozir men sizga turli predmetlar tasvirlangan rasmlarni koʻrsataman, siz ularning nomini istalgan tartibda aytasiz». Rasmlarning har biri 2 soniya koʻrsatiladi. 10 soniya tanaffusdan soʻng sinaluvchi predmetlarni aytadi. Eksperimentator toʻgʻri aytilgan predmetlarni ham, rasmda

yo‘q bo‘lgan qo‘shib qo‘yilgan predmetlarning nomini ham yozib boradi. Rasmlarning 2-seriyasini boshqa kuni, so‘zlar qatori bo‘yicha tajribalar ham boshqa kunlari o‘tkaziladi.

6-jadval

Meyli testi uchun qo‘zg‘atuvchi material tadqiqot bosqichlari

1 - bosqich		2 - bosqich	
Rasmlarning 1-seriyasi	Rasmlarning 2-seriyasi	So‘zlarning 1-qatori	So‘zlarning 2-qatori
no‘xat	chig‘anoq	karton	jadval
eshak	krovat	vagon	hafta
kalit	truba	dehqon	so‘m
arava	nok	pianino	qarg‘a
qo‘ng‘iroqcha	supurgi	botinka	fleshka
stol	echki	karta	ari
olcha	buket	tepalik	ko‘zoynak
etik	tramvay	ushoq	suv
vilka	arra	pero	ovchi
baliq	stul	ko‘mir	qo‘y
bochka	bola	olmaxon	bulut
bosh	bolg‘a	qurol	terak
bufet	shisha	yigitcha	qalam
atirgul	g‘ildirakli arava	nok	velosiped
parovoz	taroq	dasturxon	botinka
kreslo	zambarak	sho‘rva	echki
bayroq	daraxt	plash	salon
xo‘roz	olma	mushuk	sohil
qaychi	kitobcha	pichoq	burun
zontik	shlyapa	bosma qog‘oz	po‘kak
vaza	uy	sirka	mehmonxona
sigir	it	gul	sovun
divan	skameyka	mehnat	ilon
kaptar	eshik	osmon	tova
soat	piyola	gugurt	qush
qariya	daryo	siyoh	salat
ko‘zoynak	pech	qulf	raketa
chiroq	skripka	qul	nonushta
oyoq	papiros quti	daraxt	qor
pianino	ot	yong‘in	truba

Eshitish xotirasini o'rganish bo'yicha tadqiqot ham shunday o'tkaziladi. Sinaluvchiga quyidagi qo'rsatma beriladi: «Hozir sizga so'zlar qatorini o'qib beraman, siz esa eshitib bo'lganingizdan so'ng, ularni istalgan tartibda menga aytib berasiz». Tadqiqotchi tadqiqot qaroriga sinaluvchi aytgan barcha so'zlarni – takrorlaganlarini ham, yo'q so'zlarni qo'shib qo'yganlarini ham yozib boradi. Olingan natijalar foizlarda miqdoriy o'lchash orqali tahlil qilinishi mumkin.

7.7. Ko'rib esda olib qolingan narsani qayta tiklash

Ko'rish xotirasi xususiyatlarini D.Wechsler (1945) taklif etgan metodika yordamida o'rganish mumkin. Bu metodika xotira shkalasini o'rganish subtestlaridan biridir. Sinaluvchiga turli geometrik figuralar tasvirlangan rasmlarga qarash taklif etiladi (8-ilo va). Har bir rasm sinaluvchiga 10 soniya ko'rsatiladi. Keyin sinaluvchi toza oq qog'ozga ko'rgan narsasini qayta esga tushirib, chizishi kerak. Tajriba natijalarini miqdoriy tahlil qilish mumkin.

Figura A: 1) ikki kesishgan chiziq va ikki bayroq – 1 ball; 2) to'g'ri joylashtirilgan bayroq – 1 ball; chiziqlar kesishganda to'g'ri burchak – 1 ball. Eng yuqori baho – 3 ball.

Figura B: 1) katta kvadrat ikkita diametri bilan – 1 ball; 2) katta kvadrat 4 kichik kvadrat – 1 ball; 3) ichki diametr barcha ichki kvadratlar bilan – 1 ball; 4) kvadratchalardagi 4 ta nuqta – 1 ball; 5) aniq taqsimlanganlik – 1 ball. Sinaluvchi olishi mumkin bo'lgan eng yuqori baho – 5 ball.

Figura V: 1) ochiq to'g'ri to'rtburchak – 1 ball; 2) markaz va o'ng chap tomon to'g'ri esga tushirilgan – 1 ball; 3) bir noto'g'ri chizilgan qismni hisobga olmaganda, figura umuman to'g'ri – 1 ball; 4) figura to'g'ri esga tushirilgan – 1 ball; eng yuqori baho – 3 ball.

Figura G: 1) katta to'g'riburchak ichida kichik to'g'riburchak – 1 ball; 2) ichki to'g'riburchakning hamma uchlari tashqi to'g'riburchak uchlari bilan birlashtirilgan – 1 ball; 3) kichik to'g'riburchak katta to'g'riburchakda aniq joylashtirilgan – 1 ball; eng yuqori baho – 3 ball. Eng yuqori natija – 14 ball.

Bu metodikadan maktabgacha ta'lim muassasalarining katta va tayyorlov guruhi bolalarini hamda boshlang'ich sinf o'quvchilarini tekshirishda foydalanish mumkin. Bu topshiriqlarni bajarganlaridan so'ng bolalarning nafaqat geometrik figuralarni xotirada olib qolish va uni esga tushirish qobiliyatlari haqidagina emas, balki xotira bo'yicha rasm chizish malakalarining shakllanganligi, sensomotor faoliyat holati haqida ham bilib olish mumkin.

7.8. Bentonning ko'rish xotirasini o'rganish testi

Bu testni A.L.Benton (1952) turli shakldagi rasmlarni ko'rib esda olib qolish xususiyatlarini o'rganish uchun ishlab chiqqan. Sinaluvchiga ko'rsatiladigan rasmlar 3 guruhga birlashtirilgan. Barcha guruhlar o'zaro teng. Ularning har biri 10 ta namuna kartochkalaridan tuzilgan. Kartochkalarda bir nechta oddiy geometrik figuralar aks ettirilgan (8-ilova).

Har bir kartochka 10 soniya ko'rsatiladi. Kartochkalar ko'rsatilgandan so'ng ularda chizilgan figuralarni esga tushirib chizish taklif etiladi. Olingan natijalar miqdoriy va sifatiy tahlil qilinadi. Sinaluvchi to'g'ri chizgan figura – 1 ball bilan, noto'g'ri chizilgan figura – 0 ball bilan baholanadi. Tadqiqot natijalarining umumiy bahosi faqatgina ko'rish xotirasining holati haqidagina emas, balki aqliy taraqqiyot darajasi haqida ham bilishga imkon beradi.

7.9. Tovushlarni eslab qolish uchun o'tkaziladigan sinovlar

Ma'nosiz so'zlarni esda olib qolish uchun o'tkaziladigan sinovlar mexanik xotira hajmini o'rganishga qaratilgan. Tajriba quyidagicha o'tkaziladi: sinaluvchiga alohida qog'ozga yozilgan tovushlar aytiladi (7-jadval), keyin istalgan tartibda esga tushirish so'raladi.

Tadqiqot natijalarini qarorga qayd qilish sxemasi

Sinaluvchi F.I

yoshi

sini

Samira N.

11,5 yosh

5-sinf

5.03.2011

10-00

o'quvchisi

sana

vaqt

Qo'zg'ovchi material	Ko'rsatishlar soni									
1-seriya	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
na	-	-	-	-	-	-				
ko		-			-	-				
la			-	-	-	-				
ra	-		-	-	-	-				
tu			-	-	-	-				
ma		-	-	-	-	-				
no	-			-	-	-				
zi	-		-	-	-	-				
nu				-	-	-				
la		-	-			-				
Aytilgan «ortiqcha» tovushlar	si		ru da							
Esga tushirilgan tovush	3	5	7	7	8	10				
2-seriya	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
salom	-	-	-	-	-					
doli				-	-					
kozim	-		-							
mira		-		-	-					
nulim		-	-		-					
kiryam	-		-	-	-					
vokar	-		-	-	-					
torik		-			-					
siza		-		-	-					
viga					-					
Aytilgan «ortiqcha» so'zlar										
Esga tushirilgan so'zlar soni	4	5	6	6	9					

Avval 1-seriyadagi qo'zg'atuvchi material – 10 ta bir bo'g'indan iborat tovushlar o'qib beriladi va sinaluvchidan ularni takrorlash so'raladi, keyin bu tovushlar yana o'qib beriladi. Tadqiqot qarorida barcha tovush birikmalari qayd etiladi. Navbat bilan har bir ko'rsatishdan so'ng jadvalda aytilgan so'z birikmalari va tovushlar qayd etiladi. Ikki seriyani o'tkazish uchun o'rtacha 12 daqiqa vaqt kerak bo'ladi.

7.10. Eslab qolish uchun sinov

10 ta so'zni eslab qolish uchun diqqat barqarorligini aniqlashda sinov o'tkazish mumkin. Bu metodikadan katta bog'cha yoshidagi bolalar va kichik maktab o'quvchilari xotirasini aniqlashda foydalanish mumkin. Tajriba o'tkazish uchun bir qatorga yozilgan 10 ta so'z kerak bo'ladi. So'zlar shunday tanlangan bo'lishi kerakki, ular orasida aloqa o'rnatish qiyin bo'lsin.

Eslab qolinadigan so'zlar

№1	№2
Tog'	O'rmon
Arra	Non
Atirgul	Deraza
Sovun	Stul
Non	Suv
Oyoq	Aka
Pero	Ot
Ko'zoynak	Qo'l
Divan	Asal
Daryo	Bolg'a

Tajribani boshlashdan oldin sinaluvchiga quyidagi ko'rsatma beriladi: «Hozir sizning eslab qolish qobiliyatingizni tekshirmoqchiman. Buning uchun men sizga so'zlarni o'qib beraman. Keyin siz esda olib qolganlaringizni aytasiz». Bunda

oldindan tayyorlab qo'yilgan tajriba qarorida sinaluvchi aytgan so'zlar yozib olinadi (8-jadval).

8-jadval

10 ta so'zni eslab qolish va uni qayta esga tushirish bo'yicha tadqiqot qarori

Sarvar N.

11 yosh

4-sinf

sinaluvchi F.I.

yoshi

o'quvchisi

02.03.2011 y

11-20

sana

vaqt

Qo'zg'atuvchi so'zlar	Ko'rsatishlar soni										1 soat 40 daqiqada esga tushirilgan so'zlar
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Tog'	-	-	-	-							-
Arra	-			-							-
Atirgul		-	-	-							-
Urug'	-			-							-
Deraza		-	-	-							-
Non			-	-							-
Pero			-	-							-
Ko'zoynak	-		-	-							-
Pal'to		-		-							-
Daryo	-	-	-	-							-
Aytilgan «ortiqcha» so'zlar											
Esga tushirilgan so'zlar soni											

Tajriba qarorida sinaluvchi «mustaqil» aytgan so'zlar ham qayd etiladi. Bir qayta esga tushirish bosqichi davomida «ortiqcha» so'zlarni va takrorlashlarni hisobga olgan holda esga tushirilayotgan so'zning tartib raqami bo'yicha necha marta takrorlanganligini hisoblash mumkin. Navbatdagi ko'rsatishlarda sinaluvchidan oldingi aytilgan so'zlarni ham, hozirgi aytilgan so'zlarni ham qayta esga

tushirish so'raladi. Tajriba o'tkazish uchun o'rtacha 5–7 daqiqa vaqt ketadi.

7.11. Bavosita eslab qolish metodikasi

Bavosita esda olib qolish metodikasi yordamida (A.N.Leontev, 1928) faqatgina assotsiativ, mantiqiy xotirani emas, tafakkur xususiyatlarini ham aniqlash mumkin. Tadqiqotchi sinaluvchi eslab qolishi uchun beriladigan 10–15 ta so'zni (9, 10 - jadval) hamda 20–30 ta rasmlı kartochkalar to'plamini tanlaydi. Rasmlar so'zlarnı bevosita aks ettirmaydigan qilib, mustaqil tanlanishi mumkin.

9-jadval

5–7 yoshli bolalar uchun bavosita esda olib qolish metodikasida ishlatiladigan qo'zg'ovchi material

Sinaluvchi eslab qolishi uchun aytiladigan so'zlar			Har xil bevositalikni ifodalaydigan rasmlar					
Tushki ovqat	Yorug'	Qush	Non	Karovat	Pichoq	Divan	Olma	
Bog'	Kiyim	O'qish	Chana	Daraxt	Maktab	binosi	Shkaf	
Yo'l	Tun	Stul	Chiroq	Idish	Soat	Sigir	Ko'ylak	
Dala	Xato	O'rmon	Velosiped		Qalam	Mu-shuk	Avtomobil'	
Tut	Ot	Sichqon	Uycha	Divan	Samokat	Arava-cha	Xaskash	
							Qulup-nay	

Katta bog'cha yoshidagi va kichik maktab yoshidagi bolalarnı tekshirish uchun turli seriyalarda har xil so'zlar va rasmlar tanlanishi zarur: birinchi seriyada ular ancha aniq bo'lishi kerak, ikkinchi seriyada mavhumroq bo'lishi ham mumkin. Rasmlarning hajmi bir xil va bo'yalgan bo'lishi kerak.

Maktabga chiqishidan oldin bolalarning xotirasini tezda aniqlash maqsadida bu metodikaning L.N.Poperechnaya (1979) tomonidan o'zgartirilgan variantidan foydalanish mumkin. Uning

mazmuni: qo'zg'atuvchi materialni o'zgartirish, hajmini qisqartirishdan iborat. Bunda 15 ta so'z va 25–30 rasm o'rniga 5 ta so'z va 16 ta rasm beriladi. Tajribani boshlashdan oldin tadqiqotchi bola bilan birgalikda hamma rasmlarni qarab chiqadi, bolaga tushunarsiz rasmlarni izohlab beradi. Keyin bolaga quyidagi ko'rsatma beriladi:

10-jadval

8–12 yoshli bolalar uchun bavosita esda olib qolish metodikasida ishlatiladigan qo'zg'ovchi material

Sinaluvchi esda olib qolishi uchun o'qib beriladigan so'zlar	Har xil bavositalikni ifodalaydigan rasmlar
yomg'ir janjal uchrashuv	Dasturxon, ot, stul, bolta, telefon, daftar, lampochka, pat, qalam, gul, belkurak, shapka, xaskash, daraxt, samolyot
javob yong'in mehnat	
g'am o'yin majlis	
kuch ertalab qo'shni	
teatr telefon bayram	

11-jadval

Bavosita eslab qolish metodikasining o'zgartirilgan varianti uchun qo'zg'atuvchi material

Sinaluvchi esda olib qolishi uchun o'qib beriladigan so'zlar	Har xil bavositalik imkonini beradigan rasmlar
yong'in yomg'ir mehnat xato g'am	oshxona, asbob, maktab doskasi, taroq, quyosh, globus, ko'za, xo'roz, devor, bolalar ishtoni, ot, ko'cha chirog'i, botinka, soatlar, qalam, zavod trubalari, non do'koni

«Hozir sizlarga so'zlarni o'qib beraman, siz esa ularni yaxshiroq eslab qolish uchun ularga mos rasmlarni tanlaysiz. Bu rasmlar keyinchalik so'zlarni qayta esga tushirishga yordam berishi zarur». Birinchi «yong'in» so'zi beriladi. Agar bola 15 soniya davomida ishga kirishmasa, u ko'rsatmani yaxshi tushunganligini aniqlash kerak. Ko'rsatma yana takrorlanadi. Agar 20-30 soniyadan keyin bola topshiriqni bajarishga kirishmasa, tadqiqotchi tushuntira

boshlaydi: «Siz «yong‘in» so‘zini esga tushirishga yordam beradigan rasmi kartochkani tanlashingiz zarur. Qanday rasm yong‘inni, tutun chiqayotganini eslatishini qarab chiqamiz. Mana masalan, bu erda zavod trubalari, tutun yuqoriga chiqayotgani tasvirlangan. Bu rasm sizga «yong‘in» so‘zini eslab qolishga yordam beradimi?». Bola tasdiqlab boshini silkiydi va qanday eslab qolish kerakligini tushunganligini aytadi. Keyin tadqiqotchi keyingi so‘zni aytadi, sinaluvchi bo‘lsa zarur kartochkani tanlaydi. Kartochkani tanlash uchun 30 soniyagacha vaqt beriladi. Ko‘pincha bolalar tezroq tanlashadi. Har bir tanlashdan so‘ng, tadqiqotchi bolani nima uchun xuddi shu rasmni tanlaganini, u aytilgan so‘z bilan qanday bog‘langanligini so‘raydi.

Hamma so‘zlar aytilib, ularga mos rasmlar tanlanganidan keyin, eksperimentator ularni bir chetga olib qo‘yib, bolaga xotirani o‘rganish bo‘yicha boshqa topshiriq beradi, masalan kubiklardan figura yasash. 15 yoki 30 daqiqadan so‘ng, unga so‘zlarni eslab qolish uchun tanlangan rasmlar ko‘rsatiladi. Bola eslab qolgan so‘zni aytishi kerak. Bunda u yoki bu rasm xotirada qanday bog‘lanishlarni hosil qilishini aniqlash zarur.

Tadqiqot jarayonida tajriba qarori to‘ldirib boriladi (12-jadval).

12-jadval

Bavosita eslab qolish tajribasining qarori

Eslab qolish uchun berilgan so‘zlar	Rasmni tanlash vaqti (soniya)	Rasmni tanlash motivi	Qayta esga tushirish

Turli yordamchi vositalardan foydalanib to‘g‘ri qayta esga tushirilgan so‘zlar bolada eslab qolish qobiliyatining kuchli rivojlanganligidan dalolat beradi (A.N.Leontev, 1928).

7.12. Piktogramma metodi

Bevosita eslab qolish xususiyatlarini piktogramma, ya‘ni rasmiy so‘tsiatsiyalar metodi orqali ham o‘rganish mumkin. Piktogramma

eksperimental-psixologik tadqiqot usuli sifatida birinchi marta L.V.Zankov (1935) tomonidan qo'llanilgan. Sinaluvchi aniq so'zni rasmdagi tasvir orqali eslab qolishi kerak. Sinaluvchi so'z va tasvir o'rtasidagi aloqani o'ylab topishi kerak, bu esa keyinchalik so'zni qayta eslashiga imkon beradi.

Rasm va so'z o'rtasidagi assotsiativ aloqani shakllantirish jarayonida inson shunday mazmunli aloqalarni tanlaydiki, uning fikricha, bu rasmlar so'zni eslab qolish uchun yaroqli bo'ladi. (A.R.Luriya, 1967). Shuning uchun ham bu metodika orqali tadqiqot o'tkazish faqatgina assotsiativ, bevosita xotira xususiyatlarinigina emas, fikrlash faoliyati xarakteri, mantiqiy tafakkurning rivojlanish darajasi haqida ham bilish imkonini beradi. (S.V.Longinova, S.Ya.Rubinshteyn, 1972, B.G.Xersonskiy, 1988).

Metodikaning mazmuni shundan iboratki, sinaluvchi aniq bir so'zni – tushunchani eslab qolish uchun o'zi mustaqil rasm sxema chizadi. Bu chizilgan rasm sxema keyinchalik so'zni – tushunchani esga tushirishga yordam berishi kerak. Alohida harf so'zlarni yozish tavsiya etilmaydi. Tajriba o'tkazish uchun oldindan tayyorlangan toza varaq va qalam kerak bo'ladi.

Sinaluvchiga quyidagi ko'rsatma beriladi: «Men sizga so'zlarni aytaman, siz ularni eslab qolish uchun kichikroq rasm chizib oling. Rasm chizish tezligi va rasmning sifati sizni xavotirlantirmasin. Asosiysi, siz keyin rasimga qarab, eslab qolgan so'zlaringizni aytasangiz bo'ldi».

So'zlar (yoki so'z birikmalari) quyidagilar bo'lishi mumkin:

Bayram	Ko'zi ojiz bola	Taraqqiyot
Mehribon buvi	Qorong'u tun	G'amgin
Urush	Og'ir ish	Hokimiyat
Qattiqqo'l o'qituvchi	Sovqotayotgan qiz	Qo'rqinch
Qorni och odam	Bemor ayol	Do'stlik

Bola qanchalik yosh bo'lsa, topshiriqni bajarishga u shunchalik qiynaladi. Bu ularda tafakkurning aniq uslubi, mexanik xotira ustunligi, rasm chizish malakalarining etarlicha rivojlanmaganligi bilan bog'liq. Lekin bolalar 11-12 yoshdan materialning qismlari

o'rtasida bog'lanishlar (assotsiatsiya) o'rnatishda ko'rinadigan anglangan operatsiyalar asosida eslab qola boshlaydilar.

Tadqiqot mobaynida quyidagi qismlarni o'z ichiga oladigan qaror to'ldiriladi (13-jadval).

13-jadval

Piktogramma metodi bo'yicha tadqiqot qarori

t/r	So'zli qo'zg'atuvchi	Rasm	Sharhlash	Javob

Piktogramma metodikasi yordamida assotsiativ jarayonlar xususiyatlari, bolada so'zning aniq mavhum ma'nosi o'rtasidagi aloqa o'rnatish olish xususiyatlari haqida bilish mumkin.

7.13. Hikoyani qayta esga tushirish

So'z-mantiq xotira xususiyatlarini o'rganish hikoyani qayta esga tushirish metodikasi yordamida amalga oshirilishi mumkin. Bunda faqatgina matnni tushunish va eslab qolish qobiliyatigina emas, balki og'zaki va yozma nutq qobiliyatlari ham aniqlanadi. Tajriba o'tkazish uchun turli murakkablikdagi hikoyalarni tayyorlab olish kerak. Ularni alohida qog'ozlarga kompyuterda yozib olish mumkin. Kichik bolalar uchun hikoyalar qisqacha, mazmuni tushunarli bo'lishi kerak. Bunday hikoyaga misol keltiramiz:

Qadim zamonda bolalar yashagan ekan. Ularga onasi yog'och ot sovg'a qiladi. Bolalar kuchuk va mushukni otga mindirib, sayr qildira boshlaydi. Yaxshi sayr qilib yurganda, ot birdan yurmay qolibdi. Bolalar qarasa, otning oyog'i sinib qolgan ekan. Bolalar Anvar amakini chaqirishibdi va u otni tuzatib beribdi.

Har bir hikoyada sifatiy tahlildan boshqa, miqdoriy tahlil qilish imkonini beradigan ma'lum so'z birliklari sonini ajratib olish kerak.

Bunda hikoya boshqacha turga, ya'ni miqdoriy tahlil qilganda tadqiqotchi uchun kalitday holga keladi. Masalan:

Bir bola /bor edi/. Uning ismi /Abror edi/. Abror/ onasi bilan /ko'chaga/ o'ynashga chiqdi/. Abror /tez-tez chopib borayotib/, toshga /qoqilib tushdi/ va yiqildi/. Abrorning oyog'i /lat edi/. Uning oyog'i/ qattiq og'ridi/. Onasi Abrorni /doktorga olib bordi. Doktor oyog'ini/ boylab qo'ydi/ va u og'rimay qoldi/.

Kattaroq bola uchun murakkabroq hikoyalar tanlanishi mumkin. So'z birikmalarining ma'lum miqdori ajratilgan bir necha hikoyalarni keltiramiz:

1. 136-o'rta maktab/ o'quvchisi/ o'n ikki yoshli/ Sanjar/ yozgi ta'tilni/ buvisinikida/, qishloqda/ o'tkazdi. Kechki payt/ o'rmondan/, qaytayotib/, Sanjar temir yo'lining/ tuzatilmaganligini/ payqab qoldi/. Sanjar bu haqda temiryo'chilarga xabar berdi/. Halokatning/ oldi olindi/. Hushyorlik/ ko'rsatgan bola/ mukofot/ bilan taqdirlandi/.

2. Dushanba kuni kechqurun/ amerika passajir samolyoti/ «Boing»/ Kanada yaqinida/ boshqa samolyotga urildi/. 180 ta yo'lovchining barchasi, jumladan, 18 nafar ayol/ va 9 nafar bola ham/ hech narsani ko'rib bo'lmaydigan/ qorong'i/ qorongi bo'lishiga qaramasdan/, bo'ronli kunda/ qutqazildi. Hamma passajirlar/ «Rossiya» teploxodi bilan/ portga etkazildi.

Hikoyani qayta esga tushirish bo'yicha tajribani turli tartibda o'tkazish mumkin. Bog'cha yoshidagi bolalarga hikoyani eksperimentator o'qib beradi. Keyin iloji boricha matnga o'xshash qilib, eshitilgan hikoyani esga tushirish so'raladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari esa hikoyani mustaqil o'qishlari eshitishlari mumkin.

Shuni esda tutish kerakki, hikoyani idrok qilish, uni o'qib berish usuliga bog'liq. Tadqiqotchi hikoyani o'qib berishi sinaluvchiga hikoya mazmunini tushunishni osonlashtiradi, «eshitganini» idrok qilishi uchun ko'proq kuch, diqqatning barqarorligi talab etiladi (S.Ya.Rubinshteyn, 1970). Sinaluvchi mustaqil o'qiganida unda matnni bir necha marta qarab chiqish imkoniyati tug'iladi, shu bilan bir vaqtda yomon o'qilganda matnning mazmunini tushunishda qiyinchilik vujudga keladi. Hikoyani yozma ravishda esga tushirishda yanada ko'proq qiyinchiliklar vujudga keladi. Shuning

uchun ham ko'pchilik sinaluvchilar hikoya qilib berishni afzal ko'radilar.

Agar bola eshitgan hikoyasini aytib berishga qiynalsa, o'rgatuvchi dars elementlarini qo'llashi mumkin. (S.Ya.Rubinshteyn, 1962, 1970). Hikoya bir necha marta o'qib beriladi va keyin sinaluvchi bilan birga o'qilganini muhokama qilinadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1.Ko'rish xotirasini qanday metodika yordamida o'rganish mumkin?

2.Eshitish xotirasini qanday metodika yordamida o'rganish mumkin?

3. Piktogramma metodi orqali nimani o'rganish mumkin?

4. Hikoyani qayta esga tushirish metodikasining mazmunini aytib bering?

VIII. XAYOLNI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

Bola xayolini baholashda turli xil ijodiy ishlar: rasm chizish, hikoya tuzish, buyumlarni yasash bilan bog'liq jarayonlarda fantaziyaning namoyon bo'lishiga e'tibor beriladi.

8.1. «Nutqiy fantaziya» metodikasi

Bolaga biror jonli mavjudot (odam hayvonlar) haqida (bolaning xohishiga ko'ra) hikoya tuzish va uni so'zlab berish topshirig'i beriladi. Buning uchun bolaga 5 daqiqa vaqt ajratilib, shundan 1 daqiqasi hikoya ertakni o'ylab olishi uchun beriladi.

Bola hikoyani so'zlab berish jarayonida, uning fantaziyasi qay darajadaligini bilish uchun quyidagilarga e'tibor beriladi.

1. Xayol jarayonining tezligi.
2. Obrazlarning o'ziga xosligi, originalligi.
3. Fantaziya (tasavvur)ning boyligi.
4. Obrazlarning chuqur ishlanganligi.
5. Obrazlarning hissiy - ta'sirchanligi.

Yuqoridagi belgilarning hikoyada aks etganligiga qarab, har biri 0 balldan 2 ballgacha baholanad "Nutqiy fantaziya" metodikasi uchun bayonnoma

13 -jadval

№	Bola xayolining baholanayotgan belgilari	Ushbu belgilarning balldagi bahosi		
		0	1	2
1.	Xayol jarayonining tezligi			
2.	Obrazning o'ziga xosligi, originalligi			
3.	Fantaziyaning boyligi			
4.	Obrazlarning chuqur ishlanganligi			
5.	Obrazlarning hissiy ta'sirchanligi			

Bola hikoyani so'zlab berayotganida, tadqiqotchi yuqoridagi jadvalga, hikoyada mezondagi belgilarning namoyon bo'lishiga qarab, mos ballar bilan belgilab boradi.

Rivojlanish darajasi haqida xulosalar.

10 - ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – o‘rtacha

2-3 – quyi

0-1 ball – juda past

8.2. «Rasm» metodikasi

Tadqiqotni o‘tkazish uchun qog‘oz va flomaster (kamida 6 xil rangda) kerak bo‘ladi. Bolaga ana shulardan foydalanib, biror-bir rasmni o‘ylab, chizish topshirig‘i beriladi. Buning uchun 5 daqiqa vaqt belgilanadi.

Tadqiqot natijalari tahlili quyidagi jadval yordamida amalga oshiriladi.

14-jadval

№	Bola xayolining baholanayotgan belgilari	Ushbu belgilarning balldagi bahosi		
1.	Xayol jarayonining tezligi	0		2
2.	Obrazning o‘ziga xosligi, originalligi			
3.	Fantaziyaning boyligi			
4.	Obrazlarning chuqur ishlanganligi			
5	Obrazlarning hissiy ta’sirchanligi		1	

Rivojlanish darajasi haqida xulosalar

10 - ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – o‘rtacha

2-3 – quyi

0-1 ball – juda past

8.3. «Haykaltaroshlik» metodikasi

Bolaga 5 daqiqa davomida plastilindan biror -bir narsa o'ylab topib, yasash topshirig'i beriladi.

Bola fantaziyasi, topshiriqni bajarishdagi qobiliyati quyidagi ball - mezonni bo'yicha baholanadi.

0-1 ball — 5 daqiqa mobaynida bola hech narsa o'ylab topib yasay olmasa;

2-3 ball – agar bola shu vaqt ichida biror oddiyroq narsalarni, masalan: kubik, aylanalarni yasasa;

4-5 ball – agar bola faqat 3-4 qismdan iborat narsa yasasa;

5-7 ball – boy fantaziyasi bilan ajralib turadigan, g'ayrioddiy narsa yasasa;

8-9 ball – bola original narsani o'ylagan, lekin yasashida kamchiliklari bo'lsa;

10 ball – agar o'ylab topilgan narsa original va puxta, estetik did bilan yasalgan bo'lsa.

Rivojlanish darajasi haqida xulosa

10 ball – bola maktab ta'limiga tayyor.

8-9 ball – maktab ta'limiga tayyor desa bo'ladi.

6-7 ball – maktabga tayyorgarligi o'rtacha

4-5 ball – bolaning maktab ta'limiga tayyorgarligi etarli emas.

3 ball dan past - bola maktab ta'limiga umuman tayyor emas.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. "Rasm" metodikasi orqali nimalarni aniqlash mumkin?

2. "Haykaltaroshlik" metodikasining mazmunini aytib bering.

3. "Nutqiy fantaziya" metodikasi qanday o'tkaziladi?

IX. TAFAKKURNI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

9.1. «Ob'ektlarning o'xshashligi va farqini aniqlash, sababini tushuntirish, tushunchalarni ta'riflash» metodikasi

Biz tushunchani ta'riflash, sabablarini izohlash, predmetlarning o'xshashlik va farqini aniqlash kabi tafakkur jarayonlarini baholash orqali bolaning aqliy rivojlanish darajasini o'rganishimiz mumkin.

Bu tafakkur jarayonlari bolaning quyidagi savollarga to'g'ri javob berishiga qarab aniqlanadi.

1. Bu hayvonlarning qaysi biri katta? Otmi it?
2. Ertalab odamlar nonushta qiladi. Kunduzi va kechqurun ovqatlanganda-chi? (To'g'ri javob: Tushlik va kechki ovqat)
3. Kunduzi ko'chada yorug', kechqurun-chi? (To'g'ri javob – qorong'i).
4. Osmon ko'm-ko'k, o'tlar-chi? (To'g'ri javob: yashil rangda).
5. Gilos, nok, olxo'ri va olma – bu ... (To'g'ri davom ettirish – mevalar).
6. Poezd o'tayotganda nega shlagbaum tushiriladi?
7. Toshkent, Xiva, Samarqand – nima? (To'g'ri javob – shaharlar).
8. Soat necha bo'ldi? (Bolaga soatni ko'rsatib, vaqtни aytib berish so'raladi) (To'g'ri javob: soat millari ko'rsatgan vaqt).
9. Sigirning kichigini buzoq deyiladi. Kichik it va qo'yni nima deyiladi? (To'g'ri javob: kuchuk va qo'zi).
10. It ko'proq nimaga o'xshaydi? Mushukkami tovuqqa? Javob ber va tushuntirib ber, nima uchun shunday deb o'ylaysan?
11. Avtomobilga tormoz nima uchun kerak? (Kerak bo'lganda avtomobil tezligini pasaytirishni ko'rsatuvchi biror-bir javob to'g'ri deb topiladi).
12. Bolta va arra bir-biriga qay jihatdan o'xshash? (Bajariladigan ishlarni ko'rsatuvchi javob to'g'ri).
13. Olmaxon bilan mushuk orasida qanday o'xshashlik bor? (Kamida ikkita o'xshash belgilarni to'g'ri ko'rsatilgan javob to'g'ri).

Masalan, bular – hayvonlar daraxtga chiqa oladilar, qalin yung bilan qoplanganligi, dumi va to'rtta oyog'i borligidir).

14. Mix, vint, shurup bir-biridan nimasi bilan farq qiladi? (To'g'ri javob – mixning yuzasi tekis, vint va shurup burama kertikli; mix bolg'a bilan uriladi, vint va shurup buraladi; shurup konus shaklida, vint va mix yumaloqdir).

15. Futbol, uzunlikka va balandlikka sakrash, tennis, suzish nima? (To'g'ri javob – bular sport turlari, jismoniy mashqlar turi).

16. Transportning qanday turlarini bilasiz?

(transport vositasining kamida ikki turini aytishi kerak).

17. Yoshlar katta odamdan qanday farqlanadi? (Javobda keksalar bilan yoshlar o'rtasidagi kamida ikkita farq sanaladi).

18. Nima uchun odamlar jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanadi? (Quyidagi javoblar to'g'ri deb topilishi mumkin – o'zining salomatligini saqlab turish, kuchli bo'lish, qaddi-qomati kelishgan bo'lishi, chiroyli bo'lish, sportda muvaffaqiyat qozonish va musobaqalarda yutish uchun).

19. Nima uchun ishlamaslik yomon deyiladi? (To'g'ri javob variantlari – chunki hamma odamlar ishlashlari kerak, negaki, yaxshi yashab bo'lmaydi; chunki bu odam o'rniga boshqalar ishlashi kerak bo'ladi; ishlamasa, kerakli narsalarni sotib ololmaydi; oziq-ovqat, turar joy va boshqalar)

20. Nima uchun konvertga marka yopishtiriladi?

(To'g'ri javob – pochta orqali jo'natilayotgan xabarlar uchun to'lanadigan haq)

Natijalarni qayta ishlash

Har bir to'g'ri javob uchun 0,5 ball beriladi, bolaning to'plashi mumkin bo'lgan yuqori ballar 10 ga teng bo'ladi.

Izoh. Bolaning mustaqil fikr yuritib, savolning mohiyatiga mos keladigan javobi ko'rsatilgan javobda bo'lmasa ham to'g'ri hisoblanadi.

Yuqoridagi metodika maktabga kirayotgan bolaning so'z-mantiqiy fikr yuritish qobiliyatini psixologik tashxis qilish uchun qo'llaniladi. Bu metodika yuqorida aytilgan aqliy, xulosa chiqara

olish qobiliyatidan tashqari bolaning aqliy fikrlay olish faoliyati to'g'risida ham ozmi-ko'pmi xulosa qilish imkonini beradi.

Tekshiruvchida bola javobining to'g'riligiga ishonch noto'g'ri deb xulosa chiqarish uchun asos bo'lmasa, u holda bunday javobga 0,5 ball beriladi.

Bolaning javobini to'g'ri noto'g'ri deb baholashdan avval bola savolni to'g'ri tushunganligiga ishonch hosil qilmoq kerak. Masalan: hamma bolalar ham shlagbaum nimaligini bilavermaydi va bu savolning ma'nosini anglab eta olmaydilar.

Ba'zan «ishlamoq» so'zi ham qo'shimcha tushuntirish talab qiladi, chunki maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning hammasi ham buni bila olmaydilar.

Rivojlanish darajasi haqida xulosa:

10 ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – o'rtacha

2-3 ball – quyi

0-1 ball – juda past

9.2. «Tushunchaning shakllanishi»

Metodika materiali geometrik shakllar - uch xil (qizil, sariq, zangori) boshqa aralash rangdagi va uch xil o'lchamdagi uchburchak, to'rtburchak, doirachalar kabi geometrik shakllardan iborat.

Bu shakllarning belgilari:

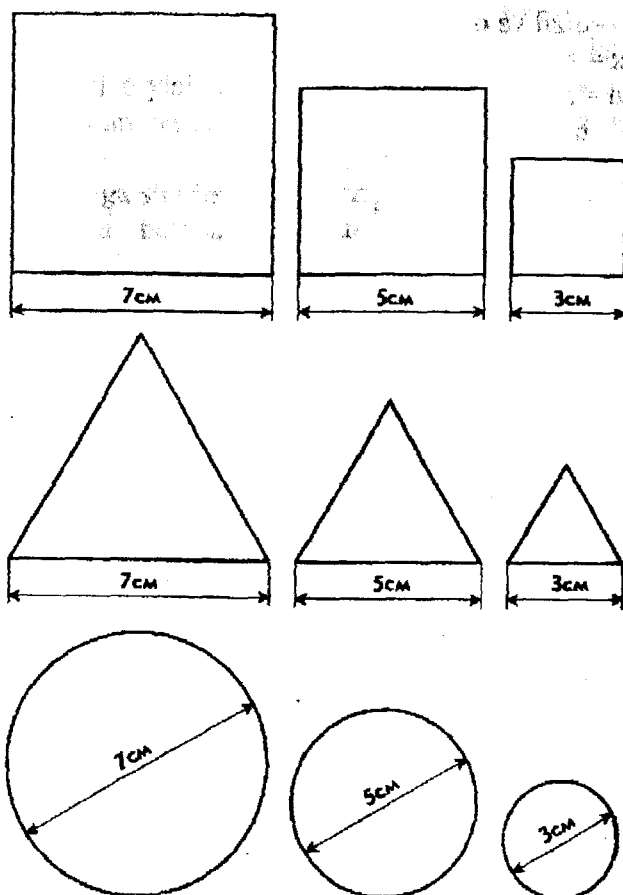
Shakli, rangi, kattaligi - uch xil harflar orqali sun'iy tushuncha hosil qilinadi, bu bolaning ona tilida hech qanday ma'noga ega emas. Bu tajribada quyidagi sun'iy tushunchalardan foydalaniladi:

Bir belgili tushuncha:

Big-yumaloq; Kab-katta; Dav-uchburchak

Bos-to'rtburchak; Div-o'rtacha; Lag-yashil;

Tum-kichkina; Nich-sariq

2-rasm. «Tushunchalarning shakllanishi» metodikasi uchun geometrik shakllar

Ikki belgili tushuncha

Dis – qizil va katta

Bud – yashil va katta

Var – sariq va kichik

Roz – sariq va katta

Vech – yashil va kichik

Qip – qizil va o‘rta o‘lchamda
Zuk – sariq va o‘rta o‘lchamda
Kud – zangor va o‘rta o‘lchamda
Sio – qizil va kichik o‘lchamda

Uch belgili tushuncha

Muk – qizil, uchburchak, kichik
Char – qizil, yumaloq, o‘rta
Bes – qizil, to‘rtburchak, katta
Nich – yashil, uchburchak, kichik
Sev – yashil, yumaloq, o‘rta
Bat – yashil, to‘rtburchak, katta
Gut – sariq, uchburchak, kichik
Gann – sariq, yumaloq, o‘rta
Sov – sariq, to‘rtburchak, katta

Yuqoridagi ro‘yxatdan ko‘rinib turibdiki, kiritilgan sun‘iy tushunchada bittadan uchtagacha belgi bor.

Shakllar mos o‘lchamda, turli rangda (jami 27 ta shakl) rangli qog‘ozlardan kesib tayyorlanadi va 8x8sm. qilib qirqilgan karton kartochkalarga yopishtiriladi.

Rangli shakllar yopishtirilgan kartochkalar bola oldiga ixtiyoriy ravishda hammasi ko‘rinib turadigan va o‘rgana oladigan qilib terib qo‘yiladi. Kartochkalar 7 donadan 3 qator va bitta 6 donali to‘la emas, qator qilib teriladi.

Tekshiriluvchi tadqiqotchi bergan vazifa bo‘yicha buyruq berilgandan so‘ng o‘ylab topilgan tushunchani izlashni boshlaydi. Kartochkalardan birini olib, uni boshqalaridan alohida qo‘yib, bu yo‘lda birinchi qadamni tashlaydi. Tajriba o‘tkazuvchi bu tanlangan kartochkada izlanayotgan belgi bor yoki yo‘qligini tasdiqlaydi, u esa izlanayotgan belgilar bor kartochkalarni topguncha izlashni davom ettiradi. Tajriba o‘tkazuvchi tasdiqlagach, tekshiriluvchi bu tushunchaga aniqlik kiritib, unda izlangan belgilarning qay biri borligini izohlab bera olishi kerak.

Tadqiqotchi tekshirish boshida bir belgili, soʻngra esa 2 ta belgili tushunchani, oxirida 3 ta belgili tushunchani oʻylab topishi kerak. Tushunchani oʻylab turib, tekshiruvchi tekshiriluvchiga uch harfdan iborat nomni va u oʻzida mujassamlashtirilgan belgilarni aytadi.

Tekshiriluvchiga shu belgilarni oʻzida aks ettirgan kartochkalar shaklini topib, bu belgilarni sanab berishini va shu orqali tushunchaga aniqlik kiritishi taklif qilinadi. Bitta belgini oʻzida jam qilgan tushuncha – rang, shakl hajmi – tekshiruvchi tomonidan yuqori roʻyxatdan ixtiyoriy tanlab olinadi; ikki belgili tushuncha, oʻrtadagi roʻyxatdan, uch belgini jam qilgan kartochka quyidagi roʻyxatdan tanlanadi.

Tekshiriluvchiga uchta vazifani echish uchun 3 daqiqa vaqt beriladi. Agar tekshiriluvchi shu vaqt ichida masalani oʻzi echa olmasa tekshiruvchi unga yordam beradi: oʻzi izlayotgan belgisi bor kartochkani oladi va deydi: «Bu kartochkada kerakli belgi bor» (Bola oʻzi shu belgini topib aytib beradi). Agar yana bir daqiqadan soʻng bola kerakli belgini topa olmasa, tekshiruvchi ikkinchi marotaba yordam beradi: izlayotgan belgi bor kartochkani koʻrsatadi. Agar navbatdagi vazifani bajarish boshlangandan soʻng 5 daqiqa oʻtib ham izlanayotgan tushunchaga soʻz bilan aniqlik kiritilmasa, unga yana xuddi oʻsha tipdagi savoldan masala beriladi. Agar bu vazifani ham uddalay olmasa, tajriba toʻxtatiladi. Agar bola birinchi vazifani oʻzi uddalay olgan taqdirda belgini izlash va aniqlash yordam bergandan keyin, unga navbatdagi undan murakkabroq vazifa beriladi. Bunda 2 xil belgini izlash va aniqlash kerak boʻladi. Koʻp belgili murakkab masalalar bolaga bundan oddiyoqlarini uddalay olgandagina beriladi.

Natijani baholash

10 ball – bola birinchi urinishdayoq har uchala vazifani ajratilgan vaqt davomida oʻzi bimalol uddaladi.

8-9 ball – bola ajratilgan vaqt ichida uchala vazifani echadi, lekin unga uch bor urinishda 9 daqiqadan ortiq vaqt ketgan va bir-ikki marta yordam berilgan.

6-7 ball — bola vazifani bajarish uchun uch marotaba urinish va bir-ikki aytib berishgandan so'ng birinchi va ikkinchi vazifani bajargan, ammo uchinchisini bir-ikki aytib berish va urinishdan so'ng ham echa olmagan.

4-5 ball – bola juda qiyinchilik bilan ikki-uch aytib berilgandan so'ng birinchi va ikkinchi vazifani echadi, uchinchisini esa echa olmaydi.

2-3 ball – bola ikki urinish va ikki marotaba aytib berishdan so'ng birinchi vazifani echadi. Ikkinchisi va uchinchisini echa olmaydi.

0-1 ball – aytib berilgandan so'ng ham masalalarni echa olmaydi.

Rivojlanish darajasi haqida xulosa:

10 ball – juda yuqori, 8-9 ball – yuqori, 4-7 ball – o'rtacha, 2-3 ball – quyi, 0-1 ball – juda past.

Bolaning rivojlanishi darajasi haqida xulosa

Bu metodika natijalari quyidagicha baholanadi:

Agar bolaning to'plagan bali 10 ga teng bo'lsa, tafakkuri juda yuqori rivojlangan hisoblanadi. Agar bolaning to'plagan bali 4,8 dan 8,0 gacha bo'lsa, tafakkuri yuqori rivojlangan bo'ladi.

Agar 1,5–3,5 ball to'plagan bo'lsa, tafakkuri o'rtacha rivojlangan bo'ladi, bolaning o'zi esa o'qishga tayyor hisoblanadi.

Agar umumiy yig'ilgan ballar 0,8 dan yuqori bo'lmasa, bolada tafakkur kam rivojlangan, bola esa maktabda o'qishga shu ko'rsatkich bo'yicha tayyor emas, deb hisoblanadi.

9.3. «Miyada hisoblay olish» metodikasi

Ushbu metodika yordami bilan bolaning arifmetik amallarni va turli xil kasr sonlar ya'ni, oddiy, o'nli, butun kasrlarni tezlik bilan ishlay olish qobiliyatini psixodagnostika qilish mumkin.

Agar bolaga sanoq maktab yoshiga qadar o'rgatilgan bo'lsa, unda berilgan metodikani maktabgacha tarbiya yoshidan boshlab

qo'llash mumkin. Asosan, bu metodika maktab yoshidagi o'quvchi bolalarning qobiliyatlarini baholashga xizmat qiladi.

Jadvalda berilgan misollar namunasini bolaga tartib bilan oddiydan murakkabga qarab o'qib eshittiriladi. Bola tezlik bilan o'qilgan misollarni miyasida ishlab, og'zaki javob berishi lozim. Jadvalning o'ng va chap tomoniga to'g'ri ishlangan arifmetik misolning ballari keltirilgan.

Jadvaldagi keltirilgan barcha namunalar guruhlariga ajratilgan. Agar berilgan guruhlardagi 3 misoldan, 2 tadan kam bo'lmagan misolni echa olmasa, unda bolaga aniq bali yozib qo'yiladi.

Jadvaldagi namunada ballar miqdoriga mos keluvchi baholar bir-biridan gorizontal yo'nalishdagi chiziqlar bilan ajratilgan. Ular orasida bolaning berilgan misollarga to'g'ri javobi uchun oladigan ballari joylashgan. Topshiriqni to'la bajarishga ketgan umumiy vaqt 5 daqiqaga teng.

Topshiriq mohiyati bola shu vaqt ichida qancha ko'p misol ishlashi bilan belgilanadi. Namunada berilgan to'g'ri javoblar faqatgina tadqiqotchiga ma'lum bo'lishi kerak, bu unga bolaning javoblarini tekshirib borishda qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

15-jadval

«Miyada hisoblay olish» metodikasiga misollar

Baholar ballda		Misollar				Baholar ballda	
0,8	0,1	1. $5+2=7$	25. $0,83+0,12=0,95$			0,7	3,2
		2. $4+5=9$	26. $0,47+0,35=0,82$				
		3. $6-2=4$	27. $0,22-0,13=0,09$				
	0,2	4. $9-6=3$	28. $0,87-0,43=0,44$			0,8	
		5. $3*2=6$	29. $0,22 \cdot 0,1=0,022$				
		6. $2*4=8$	30. $0,15*0,2=0,03$				
	0,2	7. $9/3=3$	31. $0,21:0,1=2,1$			0,8	
		8. $6/2=3$	32. $0,48:0,24=2,0$				
		9. $10+6=16$	33. $\%+1/4=1/2$				
	0,3	10. $12+4=16$	34. $1/4+2/4=3/4$			0,9	
		11. $16-4=12$	35. $3/5+1/8=29/40$				
		12. $19-7=12$	36. $9/6-5/16=1/4$				

1,6	0,3	13. $4*3=12$ 14. $6*3=18$ 15. $18/3=6$	37. $1/3*1/3=1/9$ 38. $2/8*3/8=3/32$ 39. $4/5:2/5=2,0$	0,9	2,0
	0,4	16. $15/5=3$ 17. $25+32=57$ 18. $41+23=64$	40. $5/16:3/16=5/3$ 41. $1/2+2/4=1,0$ 42. $8/32+3/4=1,0$	1,1	
	0,4	19. $43-17=26$ 20. $67-21=46$ 21. $16*5=80$	43. $9/10-2/5=1/2$ 44. $9/16-3/4=3/16$ 45. $2/6:1/2=1/6$	1,1	2,4
	0,5	22. $22*4=88$ 23. $48/12=4$ 24. $84/14=6$	46. $3/16: U_4=9/64$ 47. $4/12:2/3=1/2$ 48. $8/32:4/16=1$	1,3	

Bola tomonidan 5 daqiqa vaqt ichida to'plagan ballarning yig'indisi keyinchalik 10 ballik shkala asosida standartlashtirilgan ballarga o'tkaziladi.

Rivojlanish darajasi haqida xulosa:

7,7 ball va undap ko'p – juda yuqori; 5,7-7,6 ball – yuqori; 2,5-5,6 ball – o'rtacha; 0,9 -2,4 ball – past; 0,8 baldan kam– juda past.

Bunda 7,7 – 10.0 gacha oraliqdagi ballar yig'indisi juda yaxshi natijani ko'rsatib, bolaning matematik qobiliyati kuchli ekanligidan dalolatdir.

5,7-7,6 gacha oraliqdagi ballar ko'rsatkichi yaxshi natijani bildirib, bolaning matematik qobiliyati o'rtacha ekanligini ko'rsatadi.

2,5-5,6 gacha oraliqdagi ballar bolaning matematik qobiliyatlarini kuchsiz ekanligini ko'rsatadi.

0,9-2,4 gacha oraliqdagi ballar natijasi bolaning matematikani o'zlashtirish uchun qobiliyatsizligidan dalolat beradi.

0,8 dan oz natija ko'rsatkichi bolaning matematik tafakkuri rivojlanishdan orqada qolganini bildiradi.

9.4. «Rubik kubiklari»

Bu metod bolaning ko'rgazmali-harakat tafakkurining rivojlanish darajasini tashxis qilish uchun mo'ljallangan. Bizga

tanish bo'lgan Rubik kubiklaridan foydalanib, bolaga murakkablik darajasi har xil bo'lgan amaliy vazifalar beriladi, bu vazifalarni tig'iz vaqt sharoitida echish taklif qilinadi. Quyida shunday topshiriqlardan 9 tasi keltirilgan va so'ngida qavs ichida ballar miqdori ko'rsatilgan. Ushbu ballar bola 1 daqiqada echgan topshiriq soni bilan belgilanadi. 9 ta masalani echish uchun 9 daqiqa vaqt beriladi.

Eslatma: 1 topshiriqni echgandan so'ng ikkinchisiga o'tishda Rubik kubiklari rangi o'zgartirilib beriladi.

1-topshiriq: Bir xil rangdagi 3 ta kvadratdan xohlagan yuzasi bilan ustuncha chiziqcha shaklini yasash (0,3 b).

2-topshiriq: Bir xil rangdagi kvadratlardan xohlagan yuzasi bilan 2 ta ustuncha 2 ta chiziqcha yasash (0,5 b).

3-topshiriq: Bir xil rangdagi kvadratchalardan kubikning bir tomonini yasash (0,7 b).

4-topshiriq: Ma'lum bir rangda yuza yasash va unga 1 ta chiziqchani ustunchani 3 ta kvadratlardan yasab yondashtirish (0,9 b).

5-topshiriq: Kubikning yuzasini to'la yig'ib, unga qo'shimcha xuddi shu rangda 2 ta chiziqcha ustuncha yasab yondashtirish (1,16).

6-topshiriq: Kubikning 2 ta yuzasini bir xil rangdagi kvadratlardan yasash (1,3 b).

7-topshiriq: 2 ta yuzasi bir xil 2 ta kubik yasash va undan tashqari xuddi shu rangdagi kvadratlardan bir ustun bir chiziqcha yasash (1,5 b).

8-topshiriq: Bir xil rangdagi kvadratlardan 2 ta kubik yuzasi yasab, yoniga o'sha rangda bir xil 2 ta chiziqcha ham qo'yish (1,7 6).

9-topshiriq: Kubikning 3 ta yuzasini bir xil rangda yasash (2,0 b).

Natijani baholash

Agar to'plangan ballar 10 ga teng bo'lsa, ko'rgazmali-harakat tafakkuri juda yuqori darajada rivojlangan.

Berilgan vaqt davomida bola vazifani to'g'ri hal qilib, 4,8-8,0 ball to'plagan bo'lsa bu tafakkur turi yuqori darajada rivojlangan.

1,5-3,5 ball – bu tafakkur turining oʻrtacha rivojlanganligini bildiradi, bola maktab taʼlimiga tayyor hisoblanadi.

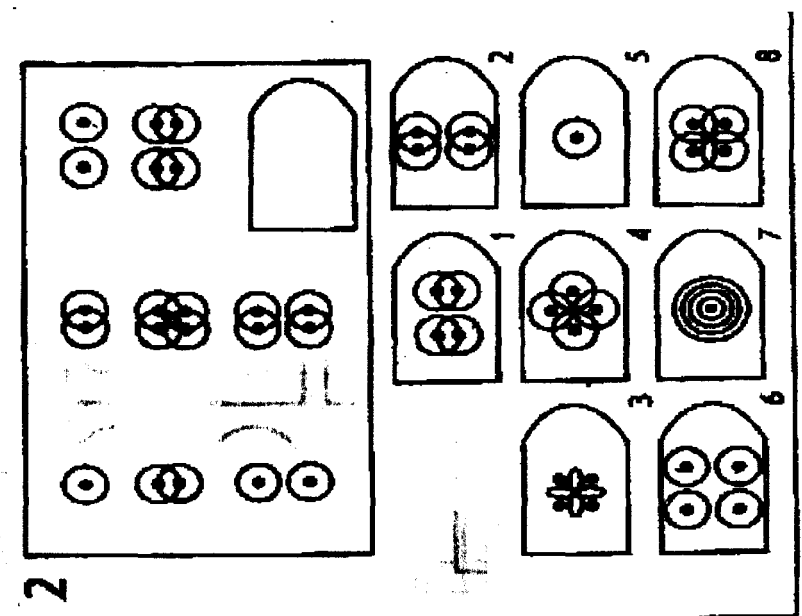
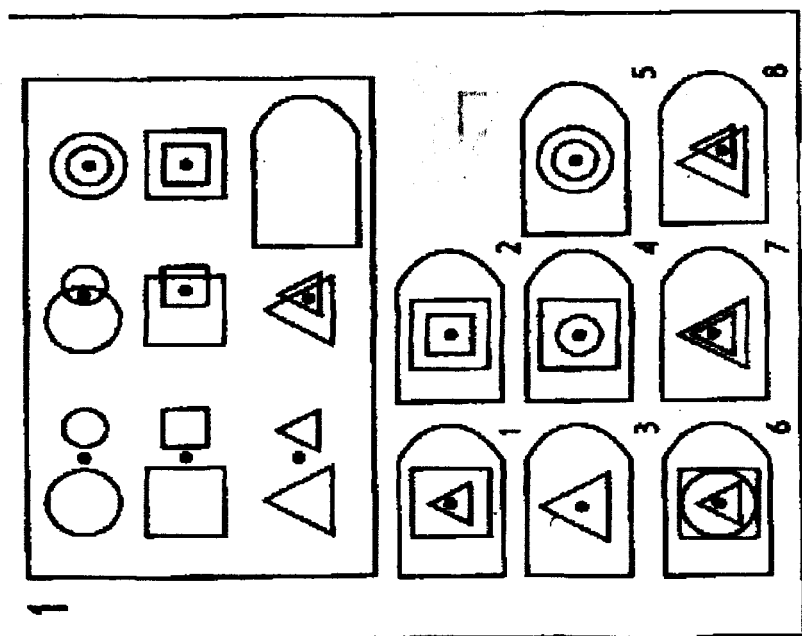
1,5 ballgacha – koʻrgazmali-harakat tafakkuri yaxshi rivojlanmagan, bola maktab taʼlimiga tayyor emas.

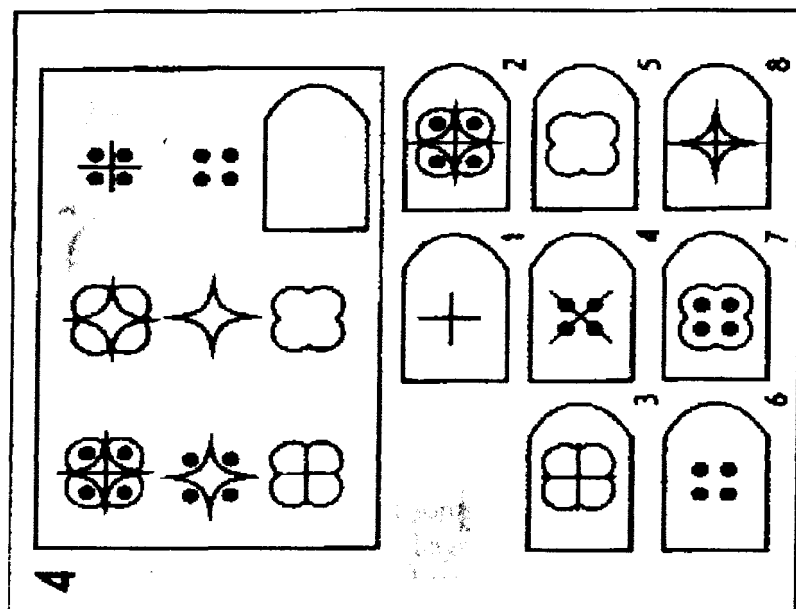
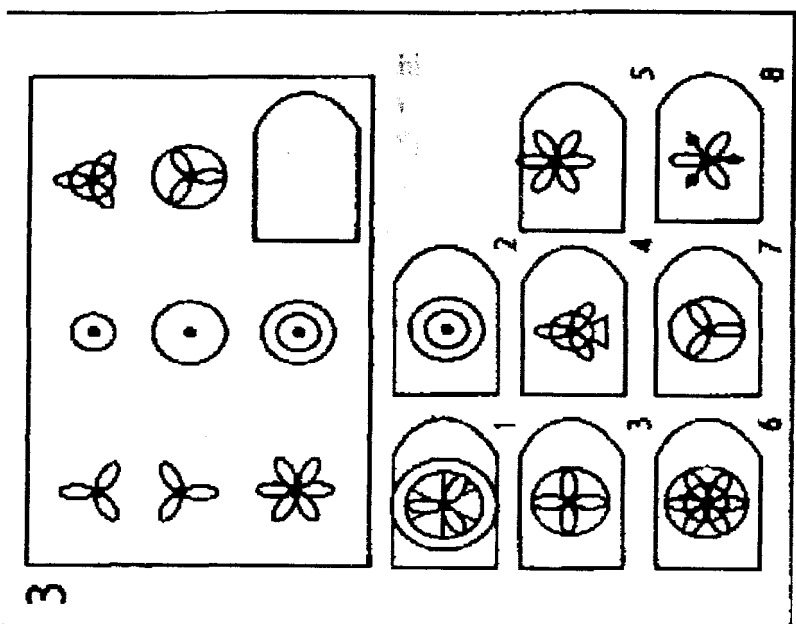
9.5. «Raven matritsasi»

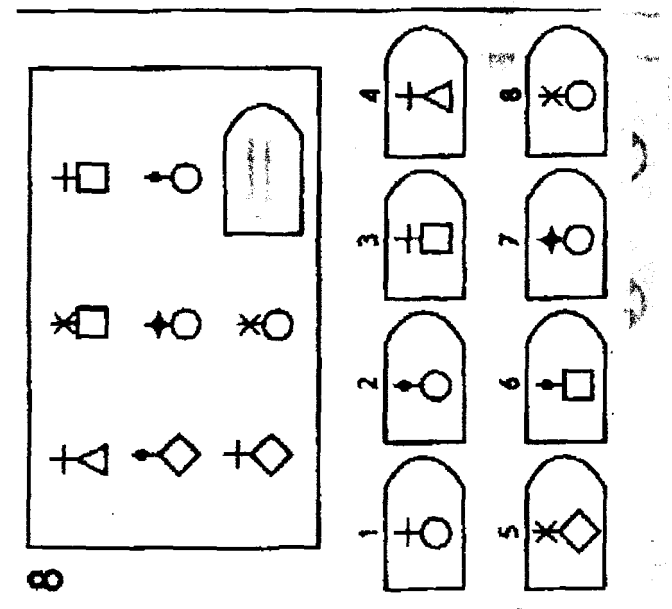
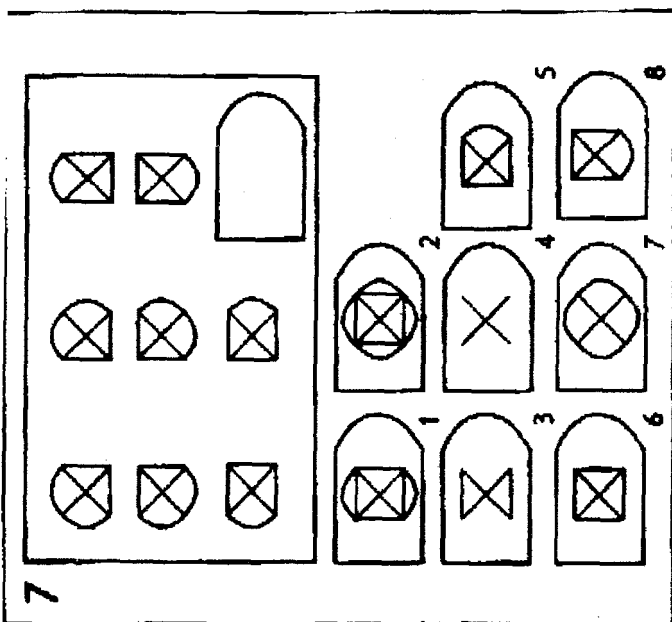
Ushbu metodika kichik maktab yoshidagi bolalarning koʻrgazmali-obrazli tafakkurini oʻrganishga moʻljallangan boʻlib, uning asosiy vazifalari mashhur Raven testidan olingan. U 10 ta asta-sekin murakkablashib boruvchi Raven matritsalaridan iborat.

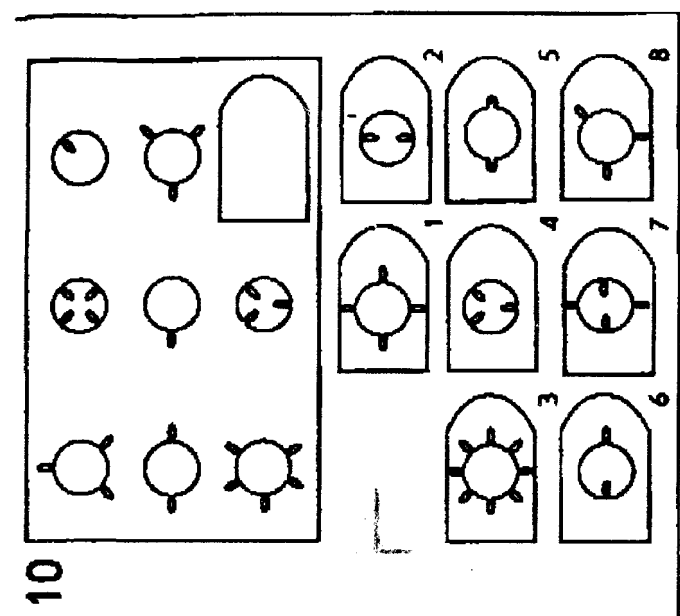
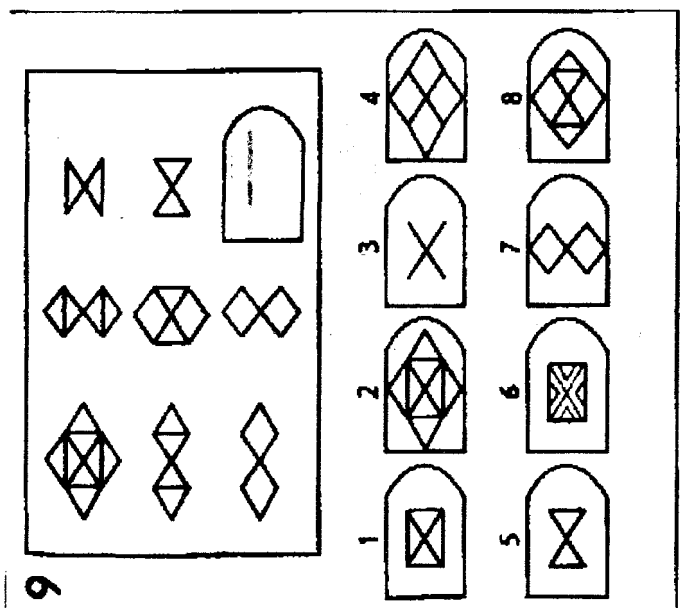
Bolaga asta-sekin murakkablashib boruvchi 10 qismdan iborat vazifa beriladi. Masalan: Matritsada boʻlaklarning joylashishidagi qonuniyatni topish va quyida berilgan 8 ta rasm ichidan shu matritsaga mos keluvchi qismlarni topish kerak. (Matritsaning shu qismi ichida har xil rasmlari bor bayroqchalar sifatida berilgan). Katta matritsa tuzilishini oʻrganib, bayroqchalar ichidan bola katta matritsaga joylashishi uchun mantiqan mos keluvchi qismni aniqlashi kerak.

Bolaning 10 ta topshiriqni bajarishi uchun 10 daqiqa vaqt beriladi. Vaqt tugagach, tadqiqotchi tajribani toʻxtatadi va toʻgʻri aniqlangan matritsalar soni hamda vazifani bajarishda toʻplangan umumiy ball hisoblanadi, har bir toʻgʻri bajarilgan matritsa uchun 1 baldan baholanadi.

Rivojlanish darajasi haqida xulosa:

10 ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – o'rtacha

2-3 ball – quyi.

0-1 ball – juda past.

9.6. Koss kubiklari

Bu metodika 1923 yilda S.C.Kohs tomonidan taklif etilgan bo'lib, fazoda ish tutish, diqqat, ziyraklik, qurish, yasash xususiyatlarini o'rganishga mo'ljallangan. Bu metodika D.Wechslerning (1939, 1955) metodikasiga aqlni tekshirish subtesti sifatida kiritilgan. Odatda uni kattalarni tekshirishda qo'llashadi, lekin bunday topshiriqlarni bolalar ham qiziqib o'ynaydilar. Bolalar berilgan namunaga ko'ra kubiklardan figuralar yasashlari kerak.

Tajriba o'tkazish uchun bir xilda bo'yalgan plastmassa yoki yog'och kubiklar kerak bo'ladi. Kubiklarning kattaligi 3x3 sm, shakli va rangi har xil figuralar chizilgan 10 ta rasm zarur. Sinaluvchi uchun ko'rsatma: «Shunday figurani to'rtta kubikdan yasab ko'r». Rasmning birinchi namunasi ko'rsatiladi va sinaluvchi taklif etilgan figurani kubiklardan yasay boshlaydi.

Kubiklarni rasmning ustiga qo'yib, topshiriqni bajarish man etiladi. Vaqt hisobga olinadi. Topshiriqni bajarishning aniqligiga va uzoqligiga bog'liq ravishda miqdoriy baho qo'yiladi.

Bog'cha yoshidagi va boshlang'ich sinfdagi bolalar topshiriqni bajarishganda ozroq yordam berish mumkin. Bola agar qiynalsa, 1-2 figurani yasab ko'rsatish kerak. Bunda eksperimentator faqatgina yasab ko'rsatmasdan, qurish printsipini ham tushuntiradi. Figurani yasab bo'lgach, eksperimentator kubiklarni buzib tashlaydi va sinaluvchiga mustaqil kubiklarni yasashni aytadi. Tadqiqot qarorida ko'rsatilgan yordam va bajarilgan vaqt yozib qo'yiladi.

9.7. Link kubi

Bu metodika diqqat barqarorligini, ziyrakligini, hissiy reaksiyani aniqlashga imkon beradi. Tajriba o'tkazish uchun 3x3 sm. kattalikda bir xil 27 kichik kubiklardan iborat kub kerak. Kichik kubchalarning tomonlari 3 xil (qizil, yashil, sariq) ranglarga bo'yalgan bo'ladi, ulardan tashqi tomonidan bir xil rangdagi katta kubik yasash mumkin bo'lsin.

Bolaga bir xil rangli kub ko'rsatiladi (masalan, qizil), so'ngra buzib tashlab, xuddi shundayini yana qurish kerakligi aytiladi. Eksperimentator qo'shimcha ravishda bolaga, agar u qizil tomonini ichkarida qoldirsa, unda qizil rang tashqari tomonda etishmasligi aytiladi. Topshiriqni bajarish vaqtida sinaluvchining ziyrakligiga, uquvchanligiga, tez bajarishiga, hissiyotiga ahamiyat beriladi. Bularni hammasi oldindan tayyorlangan tadqiqot qaroriga yozib qo'yiladi. sinaluvchi qurish usulini qanchalik tez o'zlashtirganligi ham yozib qo'yiladi, uch tomondan ham qizil kubikchani burchaklariga, bitta ham qizil tomoni yo'q kubikni o'rta joylashtirish kerak. Sinaluvchi 3-4 kubikni qo'lga olib, qurish usulini yaxshi tushunmagan bo'lsa, unga aytib yordam ko'rsatiladi. Lekin bu bolaning ziyrakligi oz rivojlanganligidan dalolat beradi.

Eksperimentator bola topshiriqni bajarayotganida uning harakatlarini, xatolarini, diqqati xususiyatlarini kuzatib, yozib boradi. Masalan, diqqatdagi xatolar quyidagicha bo'lishi mumkin:

a) bu kubikning joyini to'g'ri aniqlab, sinaluvchi uni noto'g'ri aylantirib yuboradi, shundan so'ng xatoni to'g'rilash qiyin bo'ladi;

b) o'rta ikki tomoni qizil kubik qo'yib qo'yilsa ham shunday xato bo'lishi mumkin, o'rta faqat bir tomonida qizil bor kubiklarni qo'yish kerak.

Bu xatolar diqqatning parishonligidan, barqaror emasligidan dalolat beradi. (S.YA.Rubinshteyn, 1970). Bu vazifani bajarishda bolalar ikki usulni qo'llaydilar. Birinchisi, muvafaqqiyatsizroq bo'lib, sinaluvchi navbatdagi joyni to'ldirish uchun kubik izlaydi. Ikkinchi usulda, sinaluvchi har bir kubikni qo'lga olib, uning uchun mos joyni izlaydi. Odatda topshiriqni bajarishni birinchi usul bilan

boshlaydilar, lekin birozdan so'ng ikkinchi usul bilan topshiriqni bajarishga kirishadi.

Bolalar kubiklarni qurishga turlicha munosabatda bo'ladilar. Masalan, 3-4 yoshli bolalar qo'llanmani darrov tushunmaydilar va ularning ko'pchiligi topshiriqni bajarishda tartibsiz harakat qiladilar. 6-7 yoshli bolalar bo'lsa, xatolarga yo'l qo'ysalar ham, diqqat bilan, tartibliroq harakat qiladilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ham topshiriqni bajarishda xatoga yo'l qo'yadilar. Lekin ular bu topshiriqni tezroq bajaradilar. 10-11 yoshli bolalar qo'llanmani yaxshi tushunadilar, o'z xatolarini o'zlari tuzatadilar.

9.8. Klassifikatsiya

Guruhlar bo'yicha klassifikatsiya qilish metodikasi birinchi marta K.Goldstein (1920) tomonidan taklif etilgan bo'lib, keyinchalik L.S.Vigotskiy (1934) va B.G.Zeygarnik (1958) tomonidan o'zgartirilgan. Metodika umumlashtirish va mavhumlashtirish jarayonlari darajasini o'rganish uchun qo'llaniladi. Shu bilan tajriba vaziyatida topshiriqni bajarayotganda sinaluvchi xulq-atvor xususiyatlari, uning xatolarga munosabati hamda yordam berilganda, ularni kuzatish qobiliyatlari ko'rinadi.

Tajriba o'tkazish uchun har xil predmetlarning, o'simliklarning, hayvonlarning rasmlari tasvirlangan kartinkalar kerak bo'ladi. Bunda rasmlarda B.V.Zeygarnik (1958) taklif etgan rangli bezash, turli umumlashtirish darajalari aks etgan bo'lishi kerak. Bog'cha bolalarini tekshirishda (S.YA.Rubinshteyn, 1970) kartochkalarning ba'zilaridan (o'lehash asboblari, o'quv qurollari) foydalanmaslik kerak, chunki bolalar ular haqida hech qanday tasavvurga ega emaslar. Bu metodikalarning boshqa variantida predmetlarning, o'simliklarning, hayvonlarning nomlari kartochkalarga yozilgan bo'lishi mumkin. Bu (og'zaki) variantini kattaroq bolalarni (3-4-sinf o'quvchilarini) tekshirishda qo'llash mumkin.

Shunday qilib, metodikaning birinchi varianti predmetli klassifikatsiya, ikkinchi varianti – og'zaki klassifikatsiyadir, ikkala

variant ham bolalarning umumlashtirish, yangi tushunchalarni shakllantirish qobiliyatini aniqlaydi.

Sinaluvchiga quyidagi qo'llanma beriladi: «Hozir siz turli predmetlar, o'simliklar, hayvonlar, tevarak atrofdagi barcha narsalar tasvirlangan kartochkalar to'plamini olasiz. Siz ularni qaysi narsa nimaga kirishiga qarab guruhlariga ajratasiz». Keyin tadqiqotchi bir kartochkani olib sinaluvchidan unda nima tasvirlanganini so'raydi. To'g'ri javob olgach, uni bir tomonga qo'yib qo'yadi. Keyin navbatdagi kartochkani olib, unda nima tasvirlanganini ham aniqlaydi. Bu tasvirlar bir-biriga qanchalik o'xshashligi va farq qilishi ularni bir guruhga kiritish mumkinligini aniqlaydi. Sinaluvchi ko'rsatmani tushunib, kartochkalarni mustaqil guruhlariga ajrata boshlaganidan so'ng, tadqiqotchi tomonidan ko'rsatiladigan yordam to'xtatiladi. Klassifikatsiya metodida og'zaki metodni qo'llashda ham yuqoridagi kabi ko'rsatma beriladi. Bunda tadqiqotchi sinaluvchiga predmetlarning belgilari va xususiyatlarini ko'rsatib, bir guruhga kiritish kerakligi haqida yo'l-yo'riq bermasligi kerak. Predmetli klassifikatsiya bo'yicha tajribalar 3 guruhda bajariladi. Birinchi bosqichda sinaluvchi kartochkalarni ko'rsatma bo'yicha ajratadi. «Tadqiqotchi tadqiqot qarorida sinaluvchi harakatlarini, ajratish xususiyatlari (masalan, «shkaf», «pal'to» «velosiped» va «sportchi» kartochkalarini qaysi guruhga kiritganligi)ni yozib boradi. Barcha kartochkalar guruhga ajratib bo'linganidan so'ng ikkinchi bosqichga o'tiladi. Bir turdagi belgilariga ko'ra kartochkalarni kattaroq guruhlariga birlashtirish haqida sinaluvchiga qo'llanma beriladi. Ikkinchi bosqich sinaluvchi o'z harakatlarni to'g'rilashga kirishganidan boshlanadi. Sinaluvchi ko'rsatilgan yordamni qanday qabul qilishiga, o'xshash xatolarni to'g'rilay olishiga e'tibor qaratiladi. Bu bosqich eng uzoq davom etadi, chunki bu bosqichda topshiriqni bajarish davomida nima uchun har bir kartochka u yoki bu guruhga kiritilganligi aniqlanib, barcha harakatlar batafsil yozib boriladi. Sinaluvchi u yoki bu kartochkani bir guruhga kiritilganligiga emas, sinaluvchining tushunchalarni umumlashtirish qobiliyati ham aniqlanadi. («mebel'», «uy hayvonlari», «transport» va boshqalar). Sinaluvchi uchinchi bosqichda rasmlar guruhini

birlashtirib, yanada kamroq guruhlar qolishi kerak va ularni qandaydir tushuncha bilan umumlashtirish kerak. Ba'zan qo'llanmada «o'simliklar», «hayvonlar», «jonsiz predmetlar», «odamlar» deb guruhlar soni aniq ko'rsatiladi.

Tadqiqotchi sinaluvchi topshiriqni bajarayotgan vaqtda tadqiqot qarorini to'ldirib borishi zarur (16-jadval).

16-jadval

Predmetli klassifikatsiya bo'yicha tadqiqot qarori

Tadqiqotchi harakatlari	Sinaluvchi harakatlari	Sinaluvchi tushuntirishlari

Klassifikatsiya metodikasidagi og'zaki usul qo'llanganda sinaluvchi aniq tushunchalar, so'zlarni guruhlarga ajratishi kerak. Bu erda rasmning ta'siri yo'q bo'lib, sinaluvchi so'zlarning mazmunini yaxshi tushunadi, atrofda predmet va hodisalar haqida ma'lum bilimlarga ega bo'ladi. Shu bilan bir vaqtda klassifikatsiyaning bu usulida sinaluvchi predmetlarni o'ziga ma'lum guruhlarga ajratish qobiliyati osonlik bilan aniqlanadi. Tadqiqotchi sinaluvchi bilan birga tadqiqot natijalarini muhokama qilganda uning tafakkur jarayonlari xususiyatlari haqida qo'shimcha ma'lumot oladi.

Yuqorida qayd etilgan usullardan tashqari umumlashtirish geometrik figuralarni klassifikatsiya qilish metodikasi (Yu.F.Polyakov, 1954) ham qo'llanishi mumkin. Tajriba o'tkazish uchun 3 belgisiga: rangiga, shakliga, kattaligiga ko'ra farqlanadigan geometrik figuralar tasvirlangan 2 ta to'plam (har birida 24 tadan kartochka bor) kerak bo'ladi. Geometrik figuralarning birinchi to'plami erkin jadval sifatida bo'lishi mumkin (9-ilova). Ikkinchi to'plamda xuddi shu geometrik figuralar tasvirlangan alohida kartochkalar bo'lib, bolaga belgilari bo'yicha guruhlash uchun beriladi.

Tajriba boshida sinaluvchiga namuna 30 soniya ko'rsatiladi va unga berilgan alohida kartochkalarni o'xshash belgisiga ko'ra 2 guruhga ajratish kerakligi aytiladi. Tadqiqot qarorida ajratishga ketgan vaqt, xatolar xarakteri qayd etiladi. Tajriba jarayonida

umumlashtirish qobiliyatini shakllantirish bo'yicha o'rgatuvchi dars elementlaridan foydalanish mumkin.

9.9. Ortiqchasini o'chirish

Ortiqchasini o'chirish metodikasi umumlashtirish va chalg'ish, muhim belgini ajratish kabi tafakkur jarayonlari darajasini o'rganish uchun qo'llaniladi. Bu metodikaning ham ikki turi bor: predmetli va so'zli.

Metodikaning predmetli turida qo'zg'atuvchi material alohida qog'ozlarda berilishi zarur. Har bir qog'ozda (kartochkada) 4 ta predmet tasvirlangan (10-ilova). Rasmlar oq-qora rangli bo'lishi mumkin. Sinaluvchi 4 ta predmetdan, umumiy belgi bo'yicha birlashuvchi 3 tasini tanlashi kerak. Odatda quyidagi ko'rsatma beriladi:

«Bu rasmlarga diqqat bilan qarang. Bu erda 4 ta predmet tasvirlangan, siz 3 ta predmetni birlashtirib turadigan narsani topib, unga nom berishingiz kerak, bir predmet bu guruhga kirmaganligi uchun uni o'chirish kerak». Tadqiqotchi birinchi topshiriqni sinaluvchi bilan birga bajaradi, keyin u mustaqil ishga kirishadi. Bu metodikadan bolalarni va kattalarni tekshirishda foydalanish mumkin. Metodikaning og'zaki variantini 11-12 yoshdan katta bolalar uchun qo'llash mumkin. Tajriba o'tkazish uchun so'zlar qatori yozilgan maxsus toza varaq kerak bo'ladi. Qo'llanma: «Har bir qatorda 5 ta so'z bor, 4 ta so'zni bir guruhga kiritib, bu guruhga nom bering, bir so'z ortiqcha bo'lib, uni o'chirish kerak».

Stol, stul, karovat, pol, shkaf.

Sut, qaymoq, qatiq, suzma, go'sht.

Botinka, etik, bog'ich, tufli, shippak.

Bolg'a, arra, mix, bolta, randa.

Shirin, issiq, achchiq, nordon, sho'r.

Terak, tol, daraxt, archa, shaftoli.

Samolyot, arava, odam, kema, velosiped

Abror, Murod, Aziz, Asqarov, Nabi.

Santimetr, metr, kilogramm, kilometr, millimetr.

Pal'to,plash', ko'ylak, tugma, shim.
Uy, orzu, mashina, sigir, daraxt.

Tajriba natijalari tadqiqot qarorida qayd etiladi (17-jadval).

17-jadval

Ortiqchasini o'chirish metodikasi bo'yicha topshiriqlarni bajarish
qarori sxemasi

Kartochka №	O'chirilgan predmet	Ajratilgan guruh (umumlashtiruvchi so'z)

To'g'ri va noto'g'ri echimlar bilan birga sinaluvchi qo'llanmani qanday tushunganligi, o'rgatuvchi darslardan so'ng o'z xatolarini to'g'rilanganligi haqida ham qayd etiladi. Sinaluvchining topshiriqni echishda o'z usulini tushuntirishiga ham e'tibor berish zarur.

9.10. Muhim belgini ajratish

Bu metodika tafakkur xususiyatlarini, predmetlarning muhim belgilarini ajratish qobiliyatini tekshirishda foydalaniladi. Ajratiladigan belgilarni xarakteriga ko'ra, tafakkur uslubi, ya'ni aniq va mavhum tafakkurning ustunligi haqida bilish mumkin. Bu metodikani 3–4-sinf o'quvchilarini tekshirishda qo'llash mumkin.

Tajriba o'tkazish uchun maxsus toza varaqqa yozilgan so'zlar kerak bo'ladi. Ko'rsatma: «Har bir qatorda bir asosiy so'z va 5 ta unga tegishli so'z qavs ichida beriladi. Bu so'zlardan qavs oldida turgan so'zga ko'proq aloqador bo'lgan ikki so'zning tagiga chizish kerak».

1. Bog' /daraxt, bog'bon, qo'rg'on. er/
2. Daryo /sohil, baliq, baliqchi, suv, suv o'tlari/
3. Shahar /avtomobil', bino, velosiped, ko'cha, olomon/
4. Omborxona /pichanxona, ot, tom, mol, devorlar/
5. Kitob /rasmlar, urush, qog'oz, sevgi, matn/

6. O'yin /shaxmat, o'yinchilar, jarimalar, jazo, qoida/
7. Musiqa /ovozi, san'at, jarang, olqishlar, kuy/
8. O'qish /ko'z, asar, kitob, rasm, so'z/
9. Kubik /burchaklar, chizma, tomonlar, tosh, daraxt/
10. Kasalxona /xona, bog', vrach, radio, bemorlar/
11. Bo'lish /sinf, bo'linuvchi, qalam, bo'luvchi, qog'oz/
12. Sport /medal', orkestr, musobaqa, g'alaba, stadion/

Topshiriqni bajarishda sinaluvchining ko'rsatmani tushunganligi, yo'l qo'ygan xatolariga e'tibor qilinadi. Agar sinaluvchi topshiriqni bajarish shartlarini tushunmagan bo'lsa, tadqiqotchi dastlabki ikki misolda topshiriqni qanday bajarish zarurligini ko'rsatib beradi. Barcha hollarda sinaluvchining topshiriqni qanday bajarganligini muhokama qilish zarur. Ba'zi muhokama jarayonida sinaluvchi qo'shimcha fikrlar bildiradi, xatolarni to'ldiradi. Sinaluvchining xatolari aniq-vaziyatli tafakkur xususiyatlarini aks ettirishi bilan, shoshmashosharlik natijasi bo'lishi mumkin.

9.11. Sun'iy tushunchalarni shakllantirish

Bolalarda tushunchali tafakkur xususiyatlarini o'rganish uchun L.S.Vigotskiy va L.S.Saxarov (1930) metodikasining o'zgartirilgan usulini (L.V.Govorkova) qo'llash mumkin. Bu metodika yordamida bolaning maqsadga yo'naltirilgan va ketma-ket harakatlarini bajara olish qobiliyati, bir necha yo'nalishda tahlil qila olish qobiliyati aniqlanadi.

Metodika uchun qog'zatuvchi materialni tayyorlash unchalik qiyin emas (11-ilova). Karton qog'ozdan shakli (2 xil), rangli (qizil va yashil) va kattaligi (4 variant) bo'yicha farqlanuvchi 16 ta figura qirqib olinadi. Figuralarning orqasiga shartli belgilar, masalan «oks», «tik» va boshqalar yoziladi.

Tajriba quyidagicha o'tkaziladi: sinaluvchiga bir figurani berib, shunday figuralarni yig'ish kerakligi aytiladi. Sinaluvchi har bir olgan figuraning orqasini o'girib, to'g'ri yoki noto'g'ri tanlan-

ganligiga ishonch hosil qiladi. Tadqiqot natijalari haqida sun'iy tushunchani shakllantirish uchun zarur tanlash soni bo'yicha hamda «o'rgatish xarakteri, ularni sinaluvchining idrok qilish, topshiriqni to'g'ri va noto'g'ri bajarish reaksiyasi bo'yicha fikr yuritish mumkin. Sinaluvchiga quyidagi ko'rsatma beriladi: "Har bir figura o'z belgisiga ega. Masalan, birinchi figura "oks" deb ataladi. Siz barcha figuralarni navbat bilan qarab chiqib, ular "oks" guruhiga kirish kirmasligini aniqlashingiz zarur. Shundan so'ng tadqiqotchi sinaluvchi bilan birga bir necha tanlov sinovlarini bajaradi. Sinaluvchida sun'iy tushuncha shakllanishi uchun, shunday sinovlardan nechitasi kerak bo'lganligiga, tajriba jarayonida qanday xatolarga yo'l qo'yaniga e'tibor berish zarur.

9.12. Sun'iy tushunchalarni shakllantirish qobiliyatini o'rganishda ta'limiy darslardan foydalanish

Ta'limiy darslarni qo'llash yangi bilimlarni egallashda bolaning yashirin imkoniyatlari haqida to'g'ri ma'lumot olish imkonini beradi. Metodning mazmuni geometrik figuralarni klassifikatsiya qilishdan iborat (A.YA.Ivanova, 1965). Asosiy topshiriqda geometrik figuralar tasvirlangan 24 kartochkadan foydalaniladi (9-ilova). Nazorat tajribalarida 12 ta kartochka ishlatiladi. Geometrik figuralar rangi (yashil, sariq, qizil), shakli (kvadrat, uchburchak, aylana, romb), kattaligi (katta, kichik) bo'yicha bir-biridan farq qiladi.

Bolaga kartochkalar ko'rsatilib, ularni 3 yoki 4 guruhga ajratish taklif qilinadi. Topshiriq guruhlashning mumkin bo'lgan 3 variantiga mos ravishda 3 qismdan iborat: rangi, shakli va kattaligi bo'yicha guruhlash. Agar bola 30 soniya davomida mustaqil topshiriqni bajarishga kirishmasa, unga yordam ko'rsatiladi. Bunda o'rgatuvchi tajriba qarorida topshiriqning birinchi qismini bajarish uchun ketgan vaqt, xatolar soni qayd etiladi. Topshiriqning 2- va 3 - qismida bolaga kartochkalarni boshqa mumkin bo'lgan variantida, lekin o'xshash belgisi bo'yicha guruhlash taklif etiladi. Agar sinaluvchi kartochkalarni yana topshiriqning birinchi qismidagiday guruhlasa, uning harakatlari sustligidan, diqqat ko'chishining sustligidan dalolat

beradi. Agar bola 30 soniya davomida topshiriqni bajarishga kirishmasa, tadqiqotchi unga yana shakl va kattalik belgilarini o'rgatuvchi dars tushuntiradi. Topshiriqning har bir qismini bajarib bo'lgandan so'ng, boladan nima uchun bunday guruhlariga ajratganini og'zaki so'raladi. Bolaga bunday topshiriqlarni bajarish uchun geometrik figuralar tasvirlangan 12 ta kartochkalar to'plami beriladi: ularni rangi (olovrang, jigarrang, siyohrang), shakli (oval, trapetsiya), kattaligi (katta, kichik). Natijada o'xshash topshiriqlarni bajarishda to'plangan tajribani ko'chirishda belgilar soni qayd etiladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Klassifikatsiya metodikasining mohiyati?
2. Ortiqchasini o'chirish metodikasi orqali nimalarni o'rganish mumkin?
3. Muhim belgini ajratish qanday metodika?
4. Sun'iy tushunchalarni ajratish metodikasi qanday o'tkaziladi?
5. Bola tafakkurini yana qanday metodikalar orqali o'rganish mumkin?

X. BOLALAR NUTQINI O'RGANISH METODLARI

10.1. «Tushunchalarni ta'riflash» metodikasi

Ushbu metodikani o'tkazish uchun bolaga quyidagi so'zlar to'plami beriladi:

1. Velosiped, mix, gazeta, soyabon, mo'yna, qahramon, uchmoq, birlashtirmoq, tishlamoq.
2. Samolyot, tugma, kitob, ilon, do'st, harakatlanmoq, tutashtirmoq, urmoq, ahmoq.
3. Avtomobil, havo, jurnal, etik, tanga, qo'rqmoq, qochmoq, bog'lamoq, pichirlamoq, tikanli.
4. Avtobus, qistirgich, xat, shlyapa, par, chaqimchi, aylanmoq, yig'lamoq, joylamoq, turtmoq.
5. Mototsikl, qisqich, e'lon, botinka, teri, dushman, qoqilmoq, yig'moq, urmoq, dag'al.

Bolaga quyidagicha ko'rsatma beriladi:

«Oldinda har xil so'zlar to'plami turibdi. Tasavvur qil, sen ushbu so'zlarning birortasini har qanday ma'noni anglatishini bilmaydigan kishi bilan uchrashib qolding. Sen bu kishiga har qaysi so'z nimani anglatishini tushuntirishing lozim, masalan «velosiped» so'zini olaylik. Sen shu so'zni qanday izohlar eding ?

Shu tarzda bolaga quyidagi misoldagi 5 ta to'plamdan olingan so'zlarga ketma-ketlikda aniqlik kiritishi aytiladi. Masalan: avtomobil, mix, gazeta, tanga, kahramon, bog'lanmoq, aylanmoq.

Har bir berilgan to'g'ri javob uchun bola 1 baldan qo'lga kiritadi. Har bir so'zni ta'riflash uchun 30 soniyadan vaqt beriladi. Agar bu vaqt ichida bola berilgan so'zni ta'riflay olsa, tadqiqotchi bu so'zni qoldirib, tartib bilan yana yangi so'zni o'qib beradi.

ESLATMA:

1. Agar bola o'qishni bilsa va bu unga qiyinchilik tug'dirmasa, so'zlarni o'zi o'qib izohlashi mumkin. Boshqa hollarda tadqiqotchi so'zlarni bolaga o'zi o'qib beradi.

2. Bola har bir soʻzni izohlashdan avval u shu soʻzning nima ekanligi va maʼnosiga tushunadimi-yoʻqmi ishonch hosil qilishi lozim. Buni quyidagi savollarni berish orqali aniqlash mumkin: Bu soʻzni bilasanmi? Sen bu soʻzning maʼnosiga tushunasanmi va boshqalar. Bola tomonidan tasdiq javob olingandagina tadqiqotchi bolaga soʻzni mustaqil ravishda maʼnosini izohlashni taklif qiladi va oʻzi vaqtini belgilab beradi.

3. Agar bola tomonidan berilgan javobda soʻzlarni izohi toʻliq boʻlmasa, unda bolaga oʻrtacha 0,5 ball, umuman toʻgʻri izohlay olmasa, 0 ball qoʻyiladi.

Natijalarni baholash

Bola topshiriqni bajarishda qoʻlga kiritilgan ballar yigʻindisining eng yuqorisi – 10 ballga, quyisi – 0 ballga teng boʻladi.

Tajriba soʻngida jami ballar hisoblanadi. Shu bolani qayta psixodiagnostika qilish zarur boʻlsa, yangi soʻzlar toʻplamidan foydalanish tavsiya qilinadi.

Ravojlanish darajasi haqida xulosa:

10 ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – oʻrta

2-3 ball – quyi

0-1 ball – juda past

10.2 . «Passiv soʻz boyligini aniqlash»

Bu metodika bolaga qoʻzgʻatuvchi material sifatida yuqoridagi metodikadagi kabi har biri 10 ta soʻzdan iborat 5 ta toʻplam tavsiya qilinadi.

Mazkur metodika quyidagi tarzda olib boriladi. Bolaga birinchi toʻplamdan birinchi soʻzni, yaʼni vertolyot soʻzini oʻqib eshittiriladi va qolgan toʻplamlardan bir guruhga mansub maʼno jihatidan mos keluvchi soʻzni topish soʻraladi. Qolgan toʻplamlardagi soʻzlarning

har birini 1 soniya vaqt oralig'ida sekin-astalik bilan o'qib beriladi. O'qib eshittirilayotgan vaqt davomida bola ma'no jihatidan mos keluvchi so'zni to'plamdagi qatorlardan topib ko'rsatishi lozim.

Masalan: agar oldinroq «velosiped» so'zini eshitgan bo'lsa, keyingi to'plamdan transport turiga kiruvchi «samolyot» so'zini topishi kerak.

Mashg'ulot shu tarzda davom etib, bola keyingi to'plamlardan «avtomobil», «avtobus», «mototsikl» so'zlarini topishi lozim.

Agarda bola to'plamdagi so'zlarni bir bor o'qib eshittirganda topa olmasa, so'zlar tezlik bilan yana bir bor o'qib eshittiriladi. Agar birinchi o'qilganda bola so'zni topsa-yu, bu noto'g'ri bo'lsa, tadqiqotchi xatoni belgilab qo'yadi hamda keyingi qatorni o'qiydi.

Bolaga kerakli so'zni topishi uchun 4 ta qatordagi barcha so'zlarni o'qib eshittirgach, tadqiqotchi to'plamdagi ikkinchi so'zni o'qishni boshlaydi va bu bola birinchi to'plamdagi so'zlarni barcha qolgan to'plamlardan to'g'ri topgunga qadar davom ettiriladi.

Eslatma: *tadqiqotchi ikkinchi va qolgan qatordagi so'zlarni o'qib eshittirishdan oldin, bolaga har bir topilgan so'zning ma'nosini esdan chiqarib qo'ymasligi uchun uni eslatib turishi lozim.*

Masalan: agar bola birinchi to'plamdagi «velosiped» so'ziga mos keluvchi «samolyot» va «avtomobil» so'zlarini, 2 va 3-qatordan topib ulgurgan tadqiqotchi 4-qatorni o'qib berishdan oldin unga quyidagi so'zlarni aytishi kerak: «Demak biz sen bilan ma'no jihatidan bir guruhga kiruvchi «velosiped», «samolyot», «avtomobil» so'zlarini topishga ulgurdik. Sen buni yodingda saqlab tur, men quyidagi qatordagi so'zlarni o'qiganimda, yuqoridagi so'zlarga mos keluvchi so'zni eshitish bilan menga aytasan»

Natijalarni baholash

10 ball – agar bola 40-50 tagacha so'zning ma'nosini to'g'ri topsa;

8-9 ball – so'zlarning ma'nosini tushuntira olsa;

6-7 ball – agar bola 20-30 tagacha bir guruhga kiruvchi so'zlarni to'g'ri topsa;

4-5 ball – agar bola 10-20 tagacha soʻzlarning maʼnosini toʻgʻri topsa;

1-3 ball – agar bola tomonidan 10 tadan oz soʻz maʼno jihatidan birlashtirishga erishilsa.

Rivojlanish darajasi haqida xulosa

10 ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – oʻrtacha

0-3 – past

10.3. «Faol soʻz boyligini aniqlash» metodikasi

Bolaga insonlar va har xil predmetlar tasvirlangan rasm koʻrsatiladi. 5 daqiqa davomida bola ana shu rasmda nima tasvirlanganini iloji boricha batafsil soʻzlab berishi kerak.

Bolaning nutqi alohida bayonnomada qayd etiladi va tahlil qilinadi.

Kichik maktab yoshidagi bolaning faol soʻz boyligi koʻrsatkichlarini aniqlash metodikasi bayonnomasi

No	Qayd etilayotgan nutq belgilari	Soʻzlardan foydalanish tezligi
1.	Ot	
2.	Feʼl	
3.	Sifat	
4.	Sifatdosh	
5.	Sifatlarning boshlangʻich shakli	
6.	Sifatlarning nisbiy darajasi	
7.	Sifatlarning orttirma darajasi	
8.	Bogʻlovchi gap	
9.	Old qoʻshimcha	
10.	Yuklamalar	
11.	Gapning bosh boʻlaklari	
12.	“Chunki”, “lekin”, “yaʼni”, va boshqa koʻrinishdagi bogʻlovchi qoʻshimchalar	
13.	“Chunki”, “shuning uchun” soʻzlari ishtirok etgan qoʻshma gaplar	
14.	«Birinchidan», «menimcha», «menga shunday tuyuladi» kabi turli soʻzlar	

Bu bayonnomada bolada soʻzlardan foydalanishning tezligi belgilanadi, nutqining rivojlanishi darajasi aniqlanadi.

Psixodiagnostik sinovdagi mana shu barcha belgilar bayonnomaning oʻng tomonida aks etadi.

Natijani baholash

10-ball – bolaning nutqida yuqoridagi belgilardan kamida 10 tasi uchrashi lozim;

8-9 ball – kamida 8-9 tasi uchrashi lozim;

6-7 ball – kamida 6-7 tasi uchrashi lozim;

4-5 ball – kamida 4-5 tasi uchrashi lozim;

2-3 ball – kamida 2-3 tasi uchrashi lozim;

0 ball – bola soʻzlab bera olmadi, 2 ta belgi mavjud.

Rivojlanish darajasi haqida xulosalar:

10 ball – juda yuqori

8-9 ball – yuqori

4-7 ball – oʻrtacha

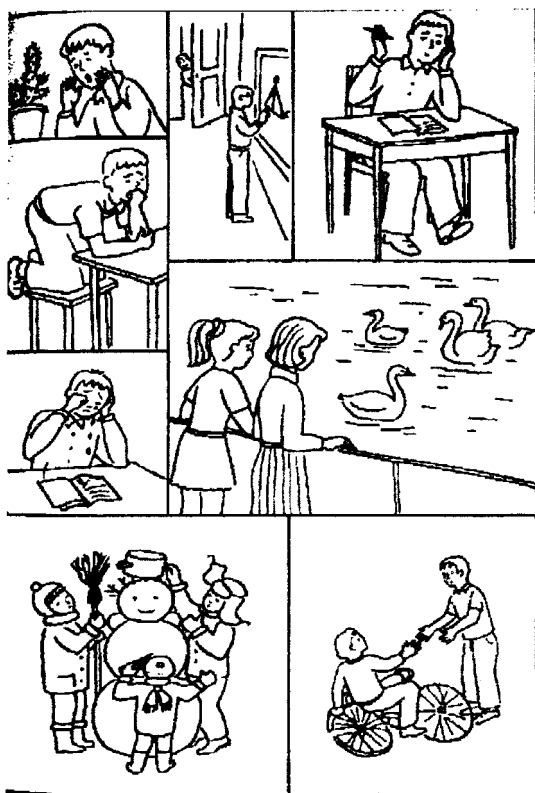
2-3 ball – quyi

0-1 ball – juda past

Inson aqliy faoliyati xarakteri koʻp omillarga – bilim va koʻnikmalar darajasiga, assotsiativ aloqalar hosil boʻlish tezligiga, tafakkur tezligiga, umumlashtirish va mavhumlashtirish jarayonlarining rivojlanganligiga bogʻliq. Bu xususiyatlarni oʻrganish uchun assotsiatsiyani tadqiq qilishga moʻljallangan metodika mahsuldor hisoblanadi. Bu metodika yordamida olingan maʼlumotlardan sinaluvchida nutqning rivojlanish xususiyatlari haqida ham bilib olish imkonini beradi. Assotsiatsiyalarni sodda usul bilan oʻrganish mumkin. Sinaluvchiga «soʻz oʻyini» oʻynash taklif etiladi, bunda masalan, iloji boricha tezroq 60 ta ixtiyoriy soʻzni aytish mumkin. Tadqiqotchi bunda barcha soʻzlarni va tanaffuslarni qarorda qayd etib boradi. /Toʻxtab qolishlar, nuqtalar sifatida qayd etiladi/, 1 nuqta shartli ravishda 1 soniyaga toʻgʻri keladi/. Agar sinaluvchi atrofda predmetlarni ayta boshlasa, koʻrsatma yana bir marta tushuntiriladi: «Koʻz oldingizda turgan narsalarni aytmalikka harakat qiling. Davom eting». Agar sinaluvchi bir butun gapni

alohida soʻzlardan iborat qilib ayta boshlasa ham uni toʻxtatib, koʻrsatma takroran tushuntiriladi.

Odatda maktab yoshidagi bolalarda bu topshiriq qiyinchilik tugʻdirmaydi. Qoidaga koʻra, ular 4-7 soʻzni qandaydir sohadan aytadilar. Masalan, ...ruchka, qalam, daftar, ...televizor, radio, ...qoʻl, oyoq, quloq burun, koʻz, bosh, ...sigir, mushuk, kuchuk, xoʻroz, ot, ...arava, traktor, mashina, poezd, samolyot, raketa va boshqalar.

10.4. Assotsiativ jarayonlar kechishining xususiyatlari va tezligini oʻrganish

Bu tadqiqot bolani atrof-muhitni idrok qilish, soʻz boyligi haqida tasavvur paydo qiladi. Assotsiatsiyalarning hosil boʻlish

xususiyatlari va tezligini o'rganishda assotsiativ eksperiment so'zga javob reaksiyalari metodi ham qo'llaniladi. (A.G.Ivanov-Smolinskiy, 1928).

Tajriba o'tkazish uchun oldindan o'zaro bog'liq bo'lmagan so'zlar qo'zg'atuvchilar to'plami tayyorlab olinadi.

So'zli assotsiativ eksperiment uchun qo'zg'atuvchi material

So'z	Soniya	Javob	So'z	Soniya	Javob
Olma			Mushuk		
Soat			Tarvuz		
Aka			Arava		
Kitob			Cho'ntak		
Olov			Qish		
Qo'g'irchoq			Vilka		
Ish			Quloq		
Lampochka			Kunduz		
Divan			Bayram		
Gul			Maktab		

Sinaluvchiga quyidagi qo'llanma beriladi: «Men sizga so'zlarni aytaman, siz mening har bir so'zimga miyangizga kelgan birinchi so'z bilan javob bering». Tadqiqotchi tajriba vaqtida bolaning javob reaksiyalarini yozib oladi. Javob reaksiyalari uchun vaqt normasi 1-1,5 soniya. Lekin javob reaksiyalarining yashirin vaqti turlicha bo'lishi mumkin, bu ko'proq so'z qo'zg'atuvchi xarakteriga, uning bola uchun qanday ahamiyat kasb etishiga bog'liq bo'ladi. So'z qo'zg'atuvchilar o'ziga xos shartli signal hisoblanadi, javoblar esa bu signallar bilan bog'liq nutq reaksiyalaridir, qoidaga ko'ra, ular shakllangan shartli reflekslar majmuini o'zida aks ettiradi. Shuning uchun ham ba'zi so'z qo'zg'atuvchilar bola uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi, ularga bola tezda javob topadi. Bolaning tajribasi bilan bog'liq bo'lmagan boshqa so'zlarga javob topishda ko'proq vaqt talab qilinadi. Ba'zi hollarda bola u yoki bu so'zga alohida iboralar bilan xonada joylashgan predmetlarning nomini aytish bilan javob qaytaradi. Bunday hollarda bolaga qo'llanmani yana bir marta eslatib, tushuntirish, so'z o'yinini mustaqil davom ettirish zarurligini uqtirish kerak.

Olingan natijalarni qayta ishlashda javob reaksiyalarning hosil bo'lish tezligi, aniqligi, so'z-qo'zg'atuvchiga mosligiga e'tibor beriladi. Sinaluvchi javoblarining sifatiiy tahlili uning javoblarini sinalayotgan tengdoshlar guruhining javoblari bilan solishtirish orqali amalga oshiriladi.

Assotsiativ eksperiment yordamida olingan natijalar faqatgina bolalarda nutqning rivojlanishi, tafakkur faoliyati xususiyatlari haqida tasavvur hosil qilib qolmay, balki ularning tajribasi, so'z boyligi, boshidan kechirayotgan affektiv hissiyotlar haqida ham bilib olish imkonini beradi. Bular bilan bog'liq ravishda ushbu metodikadan shaxsni o'rganishning proektiv metodikasi sifatida foydalanilishi mumkin.

10.5. Hikoyada tushirib qoldirilgan so'zlarni to'ldirish

Bu metodika H.Ebinghaus /1891/ tomonidan taklif etilgan bo'lib, nutq rivojlanish xususiyatlarini, 10 yoshdan katta bolalarda assotsiativ jarayonlarni o'rganishda qo'llaniladi. Sinalayotgan bolalar yaxshi o'qiy olishlari va o'qitilgan matnning mazmuniga tushunadigan bo'lishlari kerak.

Tajriba o'tkazish uchun unchalik murakkab bo'lmagan hikoyalarning bir necha variantini tayyorlab olish kerak. Bu hikoyalarda ixtiyoriy tartibda ba'zi so'zlar tushirib qoldirilgan bo'ladi. Hikoyalar alohida qog'ozlarga yozilgan holda beriladi.

Ko'rsatma: «Quyidagi hikoyada umumiy mazmundan kelib chiqib, tushirib qoldirilgan so'zlarni o'rniga qo'ying»;

1-variant

Derazamning oldida bir tup _____ o'sgan. U oq o'rik. Judayam _____. Har yili erta _____ oppoq bo'lib _____, birinchi bo'lib gullaydi. Shu _____ gullaganda _____ jonimni hovuchlab turaman: «Oh, _____ yog'masaydi, _____ bo'lmasaydi, tezroq tugib olsaydi...». Lekin bari-bir _____ boshlanib ketadi, ba'zan _____ aylanib ketadi. Mana yana qor aralash yomg'ir _____. O'rik bechora _____, issiq gullarini qaerga yashirishni bilmay munkayib turibdi.

Ba'zi bolalar birinchi gapni o'qiganlaridan so'ng, hikoyaning umumiy mazmunini tushunmasdan topshiriqni bajarishga kirishadilar. Shuning uchun ham ko'pincha sinaluvchi har bir gapni alohida-alohida idrok etadi, javoblar /o'rniga qo'yilgan so'zlar/ ham mantiqiy aloqani aks ettirmaydi. Ishni baholashda assotsiativ aloqalarning hosil bo'lish tezligi, matnning murakkab joylaridagi qiyinchiliklar hisobga olinadi. To'g'rilanganligiga, grammatik xatolariga e'tibor beriladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. "Tushunchalarni ta'riflash" metodikasining mazmuni?
2. "Passiv so'z boyligi" qanday aniqlanadi?
3. "Faol so'z boyligi"ni qanday aniqlash mumkin?
4. Assotsiativ jarayonlarning paydo bo'lishini qanday aniqlash mumkin

XI. INTELLEKTNi PSIXOMETRIK TEKSHIRISH

Psixometrikaga asoslangan testlar qo'llaniladigan aniq metodikalardan farq qiladi. Bu testlarni ishlab chiqishda asosan bolaning psixik taraqqiyoti darajasini aks ettiruvchi, o'rnatilgan me'yordan chetga chiqishlar, tengdoshlar guruhini taqqoslovchi miqdoriy ko'rsatkichlarga e'tibor beriladi. (V.M.Bleyxer, L.F.Burlachuk, 1978). Ularning murakkabligi bir xil yoshdagi sinaluvchilarning katta guruhlarida amalga oshiriladi (V.V.Stolin, A.G.Shmelev, 1984).

Bolalarni tekshirishga mo'ljallangan xorijiy testlar asosan Bine-Simon Stenford-Binering aqliy taraqqiyot shkalalari tipi bo'yicha tuzilgan.

11.1. Aqlni o'lchashning Veksler shkalasi

Intellektni tekshirishning eng keng tarqalgan metodlaridan biri amerikalik psixolog va psixiatr D.Wechsler /1949/ tomonidan ishlab chiqilgan bolalar intellektini o'lchash shkalasidir /Wechsler Intelligence Scale for children WISC/. Bu metodikaga 1974 yilda so'nggi marta 5 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni tekshirish uchun o'zgartirishlar kiritildi. /WPPSI/

Rossiyada birinchi bo'lib Veksler shkalasi V.M.Bexterev nomli Leningrad psixonevrologik ilmiy tadqiqot institutida moslashtirilgan. Metodika B.G.Anan'ev (1969) maktabi psixologlari tomonidan intellekt taraqqiyotini uzoq yillar o'rganishda, jumladan bolalarda psixik taraqqiyotdan chetga chiqishlar va orqada qolishlarni differentsial-dagnostika qilishda keng qo'llanilgan.

WISC moslashtirilgan variantining subtestlarini keltiramiz. (A.YU.Panasyuk, 1973). Tadqiqot o'tkazishda maxsus qarordan foydalanish zarur.

D.Veksler metodi bo'yicha tadqiqot qarori (bolalar varianti)

Familiyasi, ismi _____

Tug'ilgan yili _____ tug'ilish tartibi _____

Jinsi _____ Onasi _____ ma'lumoti _____

Yoshi _____ oy _____
Tadqiqot o'tkazilgan kun _____
Tadqiqot natijalari _____

Subtestlar	Verbal						Noverbal					
Dastlabki baholar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Shkala baholari												
Intellektual ko'rsatkichlari /IK/	VIK=						NIK=					
	UIK=											

Verbal shkala

1. Umumiy bilimdonlik subtesti. Nisbatan sodda ma'lumotlar va bilimlardan xabardorlikni tekshiradi. 30 ta savol beriladi, har bir to'g'ri javob 1 ball bilan baholanadi.

Masalan: haftada necha kun bor?... Yilning to'rt faslini ayting?... Oshqozon nima uchun kerak?...

2. Umumiy ziyraklik subtesti. Iboralarning mazmunini to'liq tushunishni, fikrlash qobiliyatini, ijtimoiy me'yorlarni anglashni baholaydi. Sinaluvchidan tasvirlangan vaziyatda mumkin bo'lgan echimlar haqida javob berish talab qilinadi. 14 ta savol beriladi, javobning aniqligiga qarab baho qo'yiladi: 0, 1, 2.

Masalan, barmog'ingizni kesib olsangiz nima qilasiz? Do'konga non olish uchun kelsangiz, u erda non yo'q ekan, nima qilasiz? Nima uchun jinoyatchilarni qamoqqa qamaydilar?

3. Arifmetik subtest. Sinaluvchi diqqatining to'planishini, sonli ifodalarni tez echishini tekshiradi. Sinaluvchidan arifmetik masalalar seriyasini og'zaki echish talab qilinadi. Javobning aniqligiga, ketgan vaqtga bog'liq ravishda baho qo'yiladi.

Masalan, Sizda 8 ta koptok bor edi, yana 6 ta sotib olib berishdi, koptoklaringiz nechta bo'ldi?

4. O'xshashlikni topish subtesti. Tushunchalarning shakllanganligi, klassifikatsiya, taqqoslash, mavhumlashtirish qobiliyatlari tekshiriladi. 16 juft tushuncha beriladi. Sinaluvchidan tushunchalar

jufti o'rtasidagi umumiylikni topish talab etiladi. Umumlashtirish darajasiga bog'liq ravishda 0 dan 2 ballgacha baho qo'yiladi.

Masalan, «Kuchuk-mushuk» tushunchalari o'rtasidagi umumiylikni topishda javoblar quyidagicha baholanishi mumkin: Tez chopadi, chaqqon /0 ball/; 4 ta oyog'i, juni, quloqlari bor / 1 ball/; Hayvonlar, tirik mavjudot, sut emizuvchilar /2 ball/.

5. So'zlar subtesti. Og'zaki tajribani o'rganishga mo'ljallangan /so'zning ma'nosini aniqlash va tushunish/. 40 ta so'z ma'nosini tushuntirish uchun beriladi. 0 dan 2 ballgacha baho qo'yiladi.

6. Sonlar qatorini takrorlash subtesti. Qisqa muddatli xotira va diqqatni o'rganishga mo'ljallangan, ikki qismdan iborat: sonlarni to'g'ri va teskari tartibda eslab qolish va takrorlash. O'ng va teskari takrorlashlarni baholash qatordagi to'g'ri esga tushirilgan raqamlar soniga teng. Subtestning umumiy bahosi o'ng va teskari takrorlashning umumiy bahosiga teng.

Noverbal shkala

Noverbal shkalaning qo'zg'atuvchi materiali 12- ilovada keltiriladi.

7. Etishmaydigan qismni topish subtesti. Ko'rish idroki xususiyatlarini, kuzatuvchanlikni, muhim qismlarni farqlay olish qobiliyatini o'rganishga mo'ljallangan. Sinaluvchiga 20 ta rasm ko'rsatiladi, ularning har birida etishmaydigan qismni yoki mos emaslikni topish zarur. To'g'ri javob 1 ball bilan baholanadi /15 soniyadan kam vaqtda/.

8. Rasmlar ketma-ketligi subtesti. Parchalarni mantiqiy bir butun qilib birlashtirish, vaziyatni tushunish, hodisalarni oldindan bilish qobiliyatlarini tekshirishga mo'ljallangan. Rasmlarning 2 seriyasi beriladi. Har bir seriyada rasmlar syujet bilan birlashtirilgan bo'lib, sinaluvchi syujetga mos ravishda ularni ma'lum ketma-ketlikda joylashtirishi kerak. Topshiriq vaqtga va to'g'ri bajarilishiga bog'liq ravishda baholanadi.

9. Koss kubiklari testi. Metod qismlardan butunni birlashtirish qobiliyatini, sensomotor koordinatsiyani tekshirishga qaratilgan. Sinaluvchi berilgan namunaga qarab har xil rangli kubiklardan shunday figuralar yasash kerak. 10 figura beriladi. Har bir topshiriq

bo'yicha vaqt chegaralangan bo'ladi. Baholar aniqlikka va ketgan vaqtga bog'liq bo'ladi.

10. Figuralar yasash subtesti. Yo'nalishiga ko'ra 9-subtestga o'xshaydi. Sinaluvchiga ma'lum ketma-ketlikda 4 ta figuraning qismlari beriladi. /«maneken», «ot», «odam boshi», «mashina»/. Sinaluvchiga bu qismlardan nima yasash kerakligi aytilmaydi. Topshiriqni to'g'ri bajarish va ketgan vaqtga bog'liq holda sinaluvchiga baho qo'yiladi.

11. Raqamlarni shifrlash subtesti. Ko'rish-harakat malakalarini o'zlashtirganlik darajasini aniqlashga mo'ljallangan. Topshiriq har bir raqamning tagida katakchaga ularga mos belgini yozishdan iborat. Bajarish vaqti 120 soniya. To'g'ri shifrlangan raqamlar soni – sinaluvchining bahosiga teng bo'ladi. Dastlab «A» shakl, so'ngra «V» shakl ko'rsatiladi.

12. Labirintlar subtesti. Bu yo'nalishiga ko'ra II subtestga o'xshaydi. 9 ta labirintni o'z ichiga oladi, «chiqish» vaqti hisobga olinadi.

WISC metodikasida qo'shimcha subtestlar /«raqamlarni eslab qolish» va «labirintlar»/ topshiriqning asosiy guruhlar bilan birga o'tkazilishi mumkin. Bu holda intellekt koeffitsienti/IQ/ni aniqlashda ularning ko'rsatkichlari hisobga olinadi.

Test natijalarini qayta ishlashda verbal va noverbal subtestlarning har biri bo'yicha olingan ballar yig'indisi topiladi. «Olingan» ballni shkala ballariga aylantirish jadvaliga muvofiq har bir subtestni bajarish natijalarining standart baholarini olish mumkin. «Olingan» ballar yig'indisi /testning alohida verbal va noverbal qismlari bo'yicha/ va jadvaldagi natijalar bo'yicha IQ-verbal shkala baholari, IQ-noverbal shkala baholari va umumiy IQ ko'rsatkichlari aniqlanadi. Veksler testi bo'yicha IQ ko'rsatkichlari talqini yosh me'yorlarini hisobga olgan holda o'tkaziladi. 1963 yilda 4–6,5 yoshli bolalarning intellektini tekshirish uchun shkala ishlab chiqildi. /Wechsler Preschool and Primary Scale of intelligence, WPPSI/. Intellekt shkalasining bu varianti bizning mamlakatimizga moslashtirilmagan.

WPPSI shkalasi subtestlarining tarkibi quyidagicha:

Verbal subtestlar:

1. Bilimdonlik.
3. Soʻz boyligi.
5. Arifmetika.
7. Oʻxshashini topish.
9. Tushunish.
11. Gaplar (oʻxshash).

Noverbal subtestlar

2. Hayvon uyi.
4. Rasmlarni tugatish.
6. Labirintlar.
8. Geometrik sxemalar.
10. Koss kubiklari.

«Hayvon uyi» subtesti raqamlarni shifrlash subtestiga oʻxshaydi. Bu topshiriqni bajarishda bolaga kuchuk, joʻja, baliq va mushuk tasvirlangan karta koʻrsatiladi. Kartaning yuqori qismida turli rangdagi tsilindr rasmcha – kalit /hayvon uyi/ joylashtiriladi. Bola rasmlarga mos hayvon uylarini qoʻyib chiqishi kerak. Bolaga topshiriqni toʻgʻri bajarganiga va ketgan vaqtga bogʻliq ravishda baho qoʻyiladi.

«Geometrik sxemalar» subtestida rangli qalamlar yordamida 10 ta soddta tasvirni chizish kerak.

«Gaplar» subtesti sonlar qatorini takrorlash subtestiga oʻxshaydi. Sinaluvchi eksperimentator aytgan gaplarni takrorlashi kerak.

WISC, WPPSI shkalasi subtestlari birgalikda intellekt funksiyalari xususiyatlari haqida, turli omillar taʼsirida ularning rivojlanish xususiyatlari toʻgʻrisida bilib olish imkonini beradi (18-jadval).

18-jadval

Veksler shkalasi subtestlari yordamida aniqlanadigan intellektual funktsiyalar

Subtest	Oʻrganilayotgan funktsiya	Natijaga taʼsir etadigan omil
Bilimdonlik	Xotirada materialni uzoq vaqt saqlash. Tajribaning mavjudligi va assotsiatsiyalari	Madaniy muhit, qiziqishlar
Ziyraklik	Mavhum tafakkur. Bilimlarning mavjudligi, tushunchalarning	Madaniyatli muloqot qilish qonuniyati. Real vaziyatlarga munosabat.

	shakllanganligi	Diqqat hajmi
Arifmetika	Xotirada arifmetik amallarni saqlash	Asosiy arifmetik amallarni egallash mumkinligi
O'xshashini topish	Aloqalar, o'zaro bog'lanishlar tahlili, verbal tushunchalarning shakllanganligi	Madaniyatli muloqot qilish
So'z boyligi	Nutqning rivojlanganligi, tushunchalarning shakllanganligi	Madaniyatga aralashish imkoniyati
Sonli qatorlar	Tez qayta esga tushirish, eshitish obrazlari	Diqqat hajmi
Rasmlar ketma-ketligi	Munosabatlarni ko'rib idrok etish	Madaniyatga aralashish imkoniyati
Etishmayotgan qismlar	Ko'rish idroki, analiz. Ko'rish obrazlari	Atrof-muhitni idrok qilish tajribasi
Figuralar yasash	Ko'rish idroki, sintez. Ko'ruv harakat tahlili	Harakat faolligi va aniqligi
Koss kublari	Shaklni idrok qilish, ko'rish idroki, analiz	Harakat faolligi darajasi. Rangli ko'rish darajasi
Shifrlash	Tez idrok qilish, ko'rish obrazlari	Harakat faolligi darajasi

Sinaluvchining aqliy taraqqiyot darajasini aniqlashda IQning oxirgi natijasi emas, balki har bir subtest bo'yicha olingan natijalarni ham tahlil qilish katta ahamiyatga ega. Shu bilan bir vaqtda umumiy xulosa tuzishda, alohida subtestlar bo'yicha olingan natijalarnigina emas, boshqa metodikalardan olingan natijalarni ham hisobga olish zarur.

11.2. Umumiy ziyraklik subtesti

1. Biz nima uchun kiyimlarni yuvamiz?
2. Nima uchun poezdning motori /harakatlantirgichi/ bor?
3. Agar siz ko'chada manzili yozilgan, marka yopishtirilgan, yopiq, elimlangan xatjild/konvert/ni topib olsangiz, nima qilardingiz?
4. Insonlar nima uchun yomon ulfatlardan qochishga harakat qiladi?

5. Kino teatrda o'tirganingizda, yong'inni sezib qoldingiz, siz nima qilasiz?
6. Rejalashtirish nima uchun kerak?
7. Quyidagi ifoda nimani anglatadi: «Temirni issig'ida bos»?
8. Nima uchun O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida o'smirlarning ish kuni qisqartirilgan?
9. Agar siz kunduzi o'rmonda adashib qolsangiz, o'rmondan chiqib olish uchun qanday yo'l tutardingiz?
10. Nima uchun garang bo'lib tug'ilgan bolalar odatda gapira olmaydilar?
11. Nega qishloqqa nisbatan shaharda havo yomon?
12. Nima uchun davlat 17 yoshgacha nikohdan o'tish uchun ruxsat bermaydi?
13. Quyidagi ifoda nimani bildiradi: «Jo'jani kuzda sanaydilar»?
14. Quyidagi ifoda nimani bildiradi: «Bitta qaldipg'och kelgani bilan bahor bo'lmaydi»?

11.3. So'z boyligi subtesti

Ko'rsatma: «Ba'zi so'zlarning mazmunini tushuntirib bering. Bu so'z qanday ma'noni bildiradi?». Bu usulni hamma so'zlar uchun qo'llang. To'rtinchi so'zdan boshlang. /qish/, agar sinaluvchi javob berishga qiynalsa, birinchi so'z – karovatdan boshlang. Agar 4-8 so'zlar har biri 0 ball bilan baholansa, zudlik bilan 1,2,3-so'zlarni tekshiring. Keyin 8,9-so'zlarni o'qib eshittiring. Bu ishni 5 ta ketma-ket urinishlar bajapilmaguncha davom ettiring.

Tez ilg'ab oladigan intellektual sinaluvchilarga 3 yoki 4-so'zdan keyin rasmiy savol ko'rsatmani aytmaslik ham mumkin, faqat so'zlarni bir xil aniq aytish kerak. Ba'zan sinaluvchi tushunmagan holda tadqiqotchi bunday deyishi mumkin: «Bu haqida menga to'liqroq gapirib bering» «to'liqroq tushuntirib bering». Tadqiqot ketma-ket 5 ta muvaffaqiyatsizlikdan keyin, javoblar 0 ball bilan baholangandan so'ng to'xtatiladi. 1 – 2-savollarning har biri 2

va 0 ballar bilan baholanadi. 1-3 savollar berilmagan sinaluvchilarga 3 ball qo'yiladi. Maksimal baho – 80.

Baholash mezonlari va to'g'ri javoblarning mezonlari. Umuman so'zning har bir to'g'ri ma'nosi qabul qilinadi, bunda ta'rif go'zal bo'lishiga unchalik e'tibor berilmaydi. Lekin unchalik to'g'ri bo'lmagan ta'rif bahoni tushiradi.

ESINGIZDA TUTING !!! Keltirilgan misollar javoblarning barcha variantlarini qamrab olmaydi va ba'zi hollarda original, o'ziga xos javobga duch kelganda shaxsiy qaror qabul qilishga to'g'ri keladi. Sinaluvchining javoblarida so'z boyligining kamligi uning javobini baholashga ta'sir etmasligi kerak !

So'zlar testini baholashning umumiy tamoyillari quyidagilar: 2 ball

1. Yaxshi sinonim.
2. So'zdan to'g'ri foydalanish.
3. So'zning asosiy bir necha xususiyatlariga ta'rif berish.
4. So'z mansub bo'lgan turkumni umumiy tasniflash.
5. Bir necha to'g'ri tavsifiy xususiyatlarni bayon etish, ularning majmui so'zning ma'nosini tushuntirishga yordam beradi.

1 ball – to'g'ri javoblar, lekin ma'nosiga ko'ra sodda.

1. Tushunarsiz aniq bo'lmagan sinonim.
2. So'zning tilda kamdan-kam ishlatilishi.
3. So'zning tilda ishlatilishi mumkin bo'lgan misoli.

0 ball – noto'g'ri javoblar, savollarni aniq tushunmaslik, hatto tadqiqotchi takrorlagandan so'ng ham.

Misollar:

1. Karovat.
2. – Odamlar uxlaydigan dam oladigan mebel' qismi. 0 – temir narsa,... yog'ochdan ham bo'ladi... oyoqlari bo'ladi...

3. Kema.

2- suvda havoda odamlarni yuklarni tashiydigan qurilma /texnik moslama/ paroxod, kema, transport turi...

0 – odamlar unga o'tiradi... u narsalarni tashiydi...

3. Pul.

1- umumiy ekvivalent... unga hamma narsa sotib olsa bo'ladi...

0- qog'ozdan... katta, turli rangda...

4. Qish.

2- yilning sovuq fasli ... mavsum... yilning kuz va bahor oralig'idagi fasli.

1- sovuq havo mavsumi: yil fasli... sovuq.

0- iqlim... havo o'zgaradi yozning teskarisi.

5. Tuzatish.

2- yasash ... yangilash ... qayta tiklash ... dastlabki holatiga keltirish ...singanni to'g'rilash...

1- qandaydir aniq narsani to'g'rilash: stulni tuzatish... nimadir sinib qolganda to'g'rilashingiz kerak.

0- qaytadan qilish. ...joyiga qo'yish..

6. Nonushta.

2- birinchi taomni eyish... ertalab eyiladigan taom... ertalabki taom.

1- ovqatlanish ...taom... eyish... biz eydigan narsa.

0- taomning aniq turi: tuxum sut ...choy... kofe.

7. Fabrika.

2- engil sanoat korxonasi ...zavod... tashkilot... moddiy boyliklar yaratiladigan tashkilot.

1- odamlar gazlama chiqaradigan joy... u erda mahsilot ishlab chiqariladi. ...u erda odamlar ishlaydi.

0- hammaga kerak... ertalab u erga borishadi.

8. Detal'.

2- butunning qismi... qandaydip tuzilmaning qismi... nimaningdir qismi... dastgohda ishlov beriladigan mahsilot...

1- dastgohning /mexanizmning/ qismi... qismi... yarim mahsulot.

0- narsalarga kerak bo'ladi... ..bajarilgan narsa. ..nimanidir ishlab chiqish

9. Majlis.

2- miting... anjuman... ma'lum sistemaga mos ravishda tashkiliy uchrashuv ...kengash... ko'pchilik odamlarning maslahatlashishi... qandaydip muammolarni hal qilish uchun odamlarning uyushgan yig'ilishi.

1- o'quvchilarning uyushgan uchrashuvi... nima haqidap bahclashishadi va nimanidir muhokama qilishadi... odamlar nimanidir hal qilishga yig'ilishadi.

0- halqning ma'lum qismi ... juda ko'p odamlar... insonlar...

10. Yashirmoq.

2- bekitmoq... sir saqlamoq... hech kimga aytmaslik ... yashirin saqlamoq... panaga olmoq.

1- nimanidir yashirishga yrinmoq... o'zi bilgan narsalarni boshqalap bilishiga yo'l qo'ymaslik, niqoblamok... ko'rsatmaslik...

0- nimanidir... kimdandir... hech kim bilmasin... haqiqatni aytish mumkin emas.

11. Ulkan.

2- juda katta... bahaybat ...

1- katta ... katta... hajmdagi...

0- kichik bo'lmagan... uy...

12. Shoshilmoq.

2- oshiqmoq... tez bajarmoq... harakatni, ishni, tezlatmoq... tez qilmoq.

1- tez - ... yaqin ... chopmoq ... tez ishlamoq ...

0- kechikmoq ... kechikayotganda, doimo shoshiladi.

13. Hukm.

2- so'nggi qaror ... sud hukmi ... xulosa ... huquqiy akt.

1- jazolash ... jazoladi ... mahkum.

0- qamoq ...

14. Bajarmoq.

2- rahbarlik qilmoq ... tashkil qilmoq... tuzatmoq ... tartib o'rnatmoq ... mos qilmoq.

1- ishni, mashinani boshqarmoq ... harakatni boshqarmoq ... o'rnatmoq ... joyini almashtirmoq...

0- lavozimiga ko'ra nimanidir buyurmoq ... yo'l ko'rsatmoq... yo'naltirmoq.

15- Boshlamoq.

2- kirishmoq ... ishga kirishmoq ... nimanidir boshidan qilmoq...

1- qandaydir ishni qilmoq ... qabul qilinmoq...

0- darslarning boshlanishi ... harakatning boshlanishi.

9 16. O'ylamoq.

2- fikrlamoq ... har tomonlama tahlil qilmoq ... o'ylash, ... mulohaza qilmoq 1- reja tuzish ... rejalashtirish, ... o'rganmoq, ... nimaningdir ustida ishlamoq.

0- sekin fikrlamoq ... savol ... intilmoq ... xavotirlanmoq...

17. G'or.

2- Tabiatdagi tabiiy chuqurlik ... erdagi tabiiy chuqurlik ... tog' ichidagi teshik ... qadimgi odamlarning yashash joyi.

1- Teshik ... qandaydir chuqurlik ... erdagi xona ... tog'dagi teshik ... tog'dagi bo'sh joy.

0- toshlardan qurilgan qurilma ... sovuqdan saqlanish mumkin bo'lgan joy ... tog'dagi joy.

18. Belgilamoq.

2- shartli belgilar bilan belgilamoq... nimanidir aniqlash uchun belgi kiritmoq ... nimanidir belgilar bilan belgilamoq... belgilar bilan aniqlamoq ... ahamiyat bermoq.

1- aytmoq ... qandaydir tasvirlamoq ... harflar bilan ko'rsatmoq nimanidir rejada belgilamoq ... nom bermoq ...

0- bezamoq ... nima qaerdaligini bilib olmoq...

19. Uyniki.

2- uyga tegishli narsalar ... xonaki o'rgatilgan ... uy sharoitida tarbiyalangan ... qo'lda yasalgan.

1- shinam ... uy hayvoni ... o'ziniki...

0- o'zi qilgan ... uydagi ish ...

20. Sarflamoq.

2- Ketkazmoq... foydalanmoq ... ishlamoq ... iste'mol qilmoq

1- yo'qotmoq... kamaymoq.

0- pul ... nimanidir sotmoq...

21. Tugatmoq.

2- oxiri, tamomlamoq, ... oxiriga kelmoq... to'xtamoq ... ishni oxiriga etkazmoq... tugallamoq.

1- davom ettirmaslik ... oxirida tugatish.

0- ishni ... ishni tashlamoq.

22. To'sqinlik qilmoq.

2- xalaqit bermoq... yo'lini to'smoq... to'siq... to'smoq,
nimagadir qarshi bormoq.

1- yo'l bermaslik ... o'tishga qo'ymaslik... ushlab qolmoq.

0- teskarisini qilmoq, ... taqiqlamoq.

23. Afsuslanish.

2- ishining noto'g'riligini anglamoq... xatosini tan olmoq...
aybini tan olmoq... vijdoni qiynalmoq.

1- tan olish ... inson ishidan afsuslandi ...

0- xato qilmoq – xatoni tan olmoq

24. Muqaddas joy.

2- machit... Xudoga iltijo qiladigan joy ...

1- muqaddas joy.

0- bino ... uy ... qadimiy haykal... xona ...

25. Tengi yo'q.

2- hech kim bilan taqqoslab bo'lmaydigan ... o'xshashi yo'q...
bebaho ... hech kimga o'xshamaydigan.

1- hammadan yaxshi... eng a'lo ... betakror... sifati bo'yicha...
kim bilandir solishtirish qiyin.

0- chegarasi yo'q... buyuk ... chiroyli ... o'ziga xos.

26. Rozi emas.

2- berilmaydigan... hech narsa bilan kelishmaydigan ... o'z
huquqini talab qiladigan... qarshilik ko'rsatadigan...

1- o'zini xafa qilmaydigan... to'sqinlik qiluvchi ... nimadir
qilishga xalaqit beruvchi...

0- o'zidan soqit qilmoq ... urishishda suhbatda ... g'alaba
qiluvchi...

27. Kulfat.

2- baxtsizlik... halokat... baxtsiz hodisa.

1- halokatga uchragan odam... ochlik ... qurg'oqchilik...

0- tabiiy ofat... urilish...

28. Barqaror.

2- mustahkam ... tirishqoqlik... xarakterning irodaviy xislati...
xarakter kuchi ... o'z fikrida qat'iy turadigan... inson xulq-atvori....

1- Mardlik... epcillik... o'z fikrida qolmoq...

0- botirlik... qat'iylik.

29. Bino.
 2-uy ... qurilma ... arxitektura qurilmasi ... qurilish.
 1- qurilmaning maxsus tipi... maxsus tipdagi qurilish...
 boshpana...
 0- uyga o'xshash muassasa.
30. Achinmoq.
 2- boshqaga hamdardlik... hamdardlik... o'zganing baxtsizligiga munosabat bildirmoq... o'zganing baxtsizligini tushunish.
 1- o'zgani tushunish, tinchlantirmoq... hissiyot.
 0- kim haqidadir g'amxo'rlik qilmoq... insonga achinmoq... insonni ruhiy tushunmoq.
31. Sezilarli.
 2- bilinarli ... barmoqlar bilan his qilmoq.
 1- ushlasa bo'ladigan, sezsa bo'ladigan.
 0- sovuq... taqqoslanadigan.
32. Kuchli.
 2- botir, ... qo'rqmas... hech narsadan qo'rqmaydigan.
 1- qat'iy, g'alabaga ishonadigan.
 0- urishadigan... qo'rqinchli.
33. Perimetr.
 2- uchburchakning barcha tomonlari yig'indisi ... tashqi tushuncha.
 1- geometrik tushuncha.
 0- radius.
34. Vahimali.
 2- yomonlikdan /kulfat, baxtsizliklardan/ xabar bermoq... yomonlikdan xabardor qilmoq...
 1- qo'rqinchli... dahshatli... nimadir qo'rqinchli...
 0- juda jahldor... yaxshi emas... qasoskor... yomonlikni eslab qolish...
35. Balandparvoz gaplar.
 2- uzun nutq – uzun ibora... chuqur ma'noli ibora... katta ibora...
 1- so'zning ko'pligi... nutq... so'zlar qatori...
 0- tsitata. ...nutqdan ko'chirma. ...
36. Tiqishtirmoq.

2- majbur qilmoq... kerakmas narsalar bilan to'ldirmoq... yo'lga to'kib qo'ymoq...

1- yo'lni to'smoq... narsalarni to'kmoq...

0- joyni egallamoq. ...devor bilan to'smoq. ...

37. Ko'chirmachilik /plagiat/.

2- ma'naviy qadriyatlar dunyosida o'g'rilik... o'zgalarning asarlarini o'ziniki qilib olish... boshqalarning mehnatidan /g'oyalaridan/ foydalanish... kimningdir ismidan foydalanish... uni o'ziniki qilib olish...

1- o'zlashtirilgan so'z... o'g'rilash... kimningdir g'oyasidan, ishidan foydalanish...

0- o'g'ri...

38. Sanchmoq.

2- teshik qilmoq... suqmoq... orasidan o'tmoq... tuynuk qilmoq...

1- o'tkir narsani kirgizmoq... pichoq bilan /tez/ urish...

0- harakatlanmoq.

39. Parodiya /o'xshatish/.

2- adabiy janr... kuldırish... maqsadida hajviy taqlid...

1- nimanidir kulgili narsa qilish... hazil... taqlid...

0- ashula.

40. Xotirjam.

2- muvozanatli... tinch... og'ir.

1- kam hayajonlanadigan kishi... o'ziga ishonadigan... xarakter xislati...

0- o'z sog'lig'ini saqlaydigan... yaxshi odam... baqirmaydi...

11.4. Ayzenk verbal testi

Ko'rsatma: «Topshiqni bajarish uchun sizga 30 daqiqa vaqt beriladi: bir topshiq ustida yzoq o'ylanmang. Topshiqni bajara olmasangiz, yaxshisi keyingisiga o'ting. Lekin darrov taslim bo'lmang, ozroq urinib ko'rsangiz, ko'pchilik topshiriqlarni bajarishingiz mumkin. Topshiriq haqida o'ylash yoki urinishdan voz kechib, keyingisiga o'tishni o'zingiz hal qiling. Esingizda tutingki, topshiriqlarning keyingi seriyalari umuman qiyinlashib boradi. Har

bir odam berilgan topshiriqlarning bir qismini bajarishi mumkin. Lekin 30 daqiqada hech kim hammasini bajara olmaydi.

Topshiriqlarning javobi bir son, harf soʻz boʻlishi mumkin. Baʼzan boʻlishi mumkin boʻlgan imkoniyatlardan tanlashga toʻgʻri keladi, baʼzan javobni oʻzingiz oʻylab topishingiz kerak. Javobni koʻrsatilgan joyga yozing. Agar siz topshiriqni bajara olmasangiz, uni tavakkal qilib yozmang. Sizda biror fikr tugʻilib, toʻgʻriligiga ishonmasangiz javobni yozib koʻring. Testda chigal topshiriqlar yoʻq, lekin har gal bir nechta javobni qapab chiqishra toʻgʻri keladi. Topshiriqni echishga kirishishdan oldin, sizdan nima talab qilinayotganligini tushunib oling. Topshiriqni toʻgʻri tushunmasdan uni bajarishga kirishsangiz, vaqtingizni bekorga oʻtkazgan boʻlasiz».

1. Qavsdan tashqaridari soʻzlarga maʼnosi jihatidan bir xil soʻzni toping:

KOʻRKAM/. . . . /CHIROYLI

2. Nuqtalar oʻrniga shunday soʻz topingki, u birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻlsin.

DI/. . . /NA

3. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

ARUCHK

LAAQM

TUGURG

TOKIB

4. Quyidagi barcha soʻzlar **uchun umumiy** qoʻshimcha toping:

E

TE

SE

ER/. . . /

SO

BE

5. Qavsdan tashqaridari soʻzlarga maʼnosi jihatdan qarama-qarshi soʻzni toping:

XAYOLI/. /IBOLI

6. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

KOP/.../3OR

7. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

NASJAR

RASDOR

RMASIA

RASVRA

8. Quyidagi soʻzlar bilan boshlanadigan umumiylikni toping:

LI

/...../ KOR

ZOR

9. Qavsdan tashqaridagi soʻzlarga maʼnosi jihatdan qarama-qarshi soʻzni toping:

BADBASHARA /...../ XUNUK

10. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

QA /.../ POCHKA

11. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

URTUBG

LUBUBL

UQTOV

UTXUM

12. Quyidagi soʻzlar bilan boshlanadigan umumiylikni toping:

SAPSAR

ZOR

LI

/.../ JAHON

MIRA

13. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan umumiylikni toping:

BOL /.../ ROQ

14. Qavsdan tashqaridagi soʻzlarga maʼnosi jihatidan qarama-qarshi soʻzlarni toping:

DOVDIR /...../ ANQOV

15. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

NRIADMNA

RAON
PALENIS
SYOQIT
UMXRO

16. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

SUD /.../ OZ

17. Quyidagi soʻzlar uchun umumiy qoʻshimchani toping:

D
S
Q
J
N /.../
X
K
ES
OM

18. Ortiqcha soʻzni oʻchiring:

IBSHAFAN
DIRGʻOQACHL
MUCHQUCH
NAZGʻZIOGʻ
AIMUSCH

19. Barcha soʻzlar uchun umumiy qoʻshimchani toping:

D
Q
S
T
X /.../
N
J
B
Z
F

20. Qavsdan tashqaridagi soʻzlarga maʼnosi jihatidan bir xil boʻlgan soʻzni toping:

YURT / / DIYOR

21. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

QOSH /... / BOL

22. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

XORUBO

DASAQAMNR

ANTILL

GʻAROFAN

23. Qavsdan tashqaridagi soʻzlarga maʼnosi jihatidan bir xil soʻzni toping:

ANGLAMOQ / / UQMOQ

24. Barcha soʻzlar uchun umumiy qoʻshimchani toping:

DU

QA /... /

MO

SEK

25. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

KOS /... / KVA

26. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

ALYAL/

ODSHAZX

MARBAY

ONDANMA

SRA

27. Qavsdan tashqaridagi soʻzlarga maʼnosi jihatidan bir xil soʻzni toping:

SOZANDA / / MUSIQACHI

28. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

H /... / CHA

29. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

MEKSI
VSHIRA
CHIANQIVOL
ALQAM

30. Quyidagi so'zlar uchun umumiy qo'shimchani toping:

M
Q
T /.../
B
SH

31. Quyidagi so'zlar uchun umumiy qo'shimchani toping:

BAT
KAR
OIY
/.../ RO'Z
QIRON
BAHOR

32. Qavsdan tashqaridagi so'zlarga ma'nosi jihatidan bir xil so'zni toping:

EHTIYOT QILMOQ /...../ ARDOQLAMOQ

33. Birinchi so'zning oxiri, ikkinchi so'zning boshi bo'ladigan qo'shimchani toping:

FAR /.../ SORA

34. Anagrammani echib, ortiqcha so'zni o'chiring:

KERTYUMOP'
KYLO'AK
EVTOZELIR
DVIEONAGMIFONTO

35. Quyidagi so'zlar uchun umumiy qo'shimchani toping:

DIN
SHA
(.) NA
MOMO
QIZ

36. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

HO /.../ APCA

37. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

NYEBURI

YOROIFB

BOBOXOUEVNO

VYASASYI

VIYANO

38. Qavsdan tashqaridagi soʻzlar uchun umumiylikni toping:

KIEV /...../ DUSHANBE

39. Quyidagi soʻzlar uchun umumiy qoʻshimchani toping:

JOT

ZIR

MAT

SIB

/.../ FAS

HOR

VBAT

BIRA

40. Qavsdan tashqaridagi soʻzlarga maʼnosi jihatidan qarama-qarshi soʻzni toping:

BEZOVTA BOʻLDI /...../ KOʻZI TOʻRT BOʻLDI

41. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

E /.../ IYA

42. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

ZPILYA

NORAYH

FUGLSARAS

TIJOZOʻROX

FABANISH

LUGOʻQONQ

TRIGLUA

43. Qavsdan tashqaridagi soʻzlar uchun umumiylikni toping:

GAZ / / SUYUQLIK

44. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

EL / / A

45. Barcha soʻzlar uchun umumiy qoʻshimchani toping:

SAR

NAR

/.../ROQ

TAR

TMAS

46. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

FNILED

UKALA

TKI

YLAKAL

47. Barcha soʻzlar uchun umumiy qoʻshimchani toping:

N

B

L

K /.../

T

X

48. Birinchi soʻzning oxiri, ikkinchi soʻzning boshi boʻladigan qoʻshimchani toping:

LO /.../ NI

49. Quyidagi soʻzlar uchun umumiylikni toping:

Q

N

S

50. Anagrammani echib, ortiqcha soʻzni oʻchiring:

KAMIA

LXOA

G'ATO

LAKIT

MAAM

KALIT

1. Go'zal.
2. Van.
3. Gugurt /qolgan so'zlar o'quv qurollari: ruchka, qalam, kitob/.
4. Kin.
5. Uyatsiz.
6. Tok.
7. Samira /qolganlari o'g'il bolalarning ismlari: Sanjar, Sardor, Sarvar/.
8. Paxta.
9. Chiroyli.
10. Lam.
11. Tuxum /qolgan so'zlar: burgut, bulbul, tovuq/.
12. Gul.
13. Ta.
14. Ziyrak.
15. Yostiqliq /qolgan so'zlar mevalar: mandarin, apel'sin, anor, xurmo/.
16. Xo'r.
17. On.
18. Binafsha /qolgan so'zlar qushlar: qaldirg'och, chumchuq, zag'izg'on, musicha/.
19. Il.
20. Vatan.
21. Iq.
22. Tallin /boshqa so'zlar O'zbekiston shaharlari: Buxoro, Samarqand, Farg'ona/.
23. Tushunmoq.
24. Tor.
25. Mos.
26. Madonna /qolgan so'zlar guruhlar, Yalla, Shahzod, Bayram, Asr/.
27. Mashshoq.
28. Ayvon.

29. Qalam /qolgan soʻzlar: **qalam** boʻlaklari: kesim, ravish, aniqlovchi, hol/.
30. Osh.
31. Nav.
32. Saqlamoq.
33. Rux.
34. Koʻylak /qolgan soʻzlar: komp'yuter, televizor, videomagnitofon/.
35. Oy.
36. Zir.
37. Oxunboboev /qolgan soʻzlar: **mutafakkirlarni** bildiradi: Beruniy, Forobiy, Yassaviy, **Navoiy**/.
38. Poytaxt.
39. Na.
40. Kutmadi.
41. Son.
42. Yalpiz /qolgan soʻzlar: **maydon, gullafsar, tojixona, binafsha, qoʻqongul, atirgul**/.
43. Jismlarning holati.
44. Sevar.
45. Qay.
46. Laylak /qolganlari suvda yuradi: del'fin, akula, kit/.
47. Ola.
48. Chin.
49. Odir.
50. Kalit /qolgan soʻzlar: amaki, xola, tog'a, amma/.

11.5. Maktab aqliy taraqqiyoti testi /Matt/

Bu metodika M.K.Akimova, E.M.Borisova, V.T.Kozlova, G.P.Loginova tomonidan ishlab chiqilgan boʻlib, oʻsmirlarning intellektual darajasini aniqlashga moʻljallangan.

I TOPSHIRIQLAR TOʻPLAMINING TAVSIFI VA MISOLLARI

Topshiriq savol xarakteridagi gaplardan tuzilgan. Ularning har birida bir soʻz etishmaydi. Siz keltirilgan 5 ta soʻzdan berilgan gapga

to'g'ri keladigan so'zning tagiga chizishingiz kerak. Faqat bir so'zning tagiga chizishingiz mumkin.

Misol:

Biografiya va so'zlari ma'nosi jihatidan bir xil hisoblanadi.

a) tasodif, b) qahramonlik, v) tarjimai hol, g) yurish, d) yozuvchi.

«Tarjimai hol» so'zi to'g'ri keladi, shuning uchun uning tagiga chizilgan.

Keyingi misol:

Salbiy so'ziga so'zi qarama-qarshi bo'ladi.

a) muvaffaqiyatsiz, b) janjalli, v) muhim, g) tasodifiy, d) ijobiy.

Bu holda to'g'ri javob «ijobiy» so'zi bo'ladi, uning tagiga chizilgan.

I TOPSHIRIQLAR TO'PLAMI

1. Ism va otasining ismi bosh harflari deb ataladi?

a) tug'ro/ ism va familiya bosh harflarini birlashtirib ishlangan bezak/, b) initsial, v) avtograf, g) indeks, d) anagramma.

2. Insonparvar – bu

a) ijtimoiy, b) odamiy, v) kasbiy, g) bosqinchi, d) mensimaslik.

3. Tabiatga va jamiyatga qarashlar sistemasi?

a) orzu, b) baho, v) dunyoqarash, g) ong-bilim darajasi, d) xomxayol.

4. Demokratiya va so'zlari ma'nosiga ko'ra bir xildir.

a) hokimiyatsizlik, b) yakka hokimiyatchilik, v) xalq hokimiyati, g) avlod, d) sinflar.

4. O'simlik navlarini va hayvonlarning eng yaxshi zotlarini bilish haqidagi fan deb ataladi.

a) bionika, b) ximiya, v) selektsiya, g) botanika, d) fiziologiya.

5. Kitob, doklad, lektsiyaning mazmunini qisqartirib yozib olish bu . . . dir.

a) satr boshi, b) tsitata, v) bo'lim, g) pochta, d) konspekt.

6. Ko'p o'qiganlik chuqur va keng bilim bu – dir.

a) ziyolilik, b) tajribalilik, g) talant, d) o'zini hammadan yuqori qo'yish.

7. Atrofga faol ishtirokning va qiziqishning yo'qligi bu dir.

a) aqlga muvofiqlik, b) sustlik, v) sezgirlik, g) qarama-qarshilik, d) rahmsizlik.

8. Inson hayot va faoliyatining qandaydir sohasiga tegishli qonunlarning to'plami deb ataladi?

a) rezolyutsiya, b) qaror, v) an'ana, g) kodeks, d) loyiha.

9. Ikkiyuzlamachi (munofiq) tushunchasining qarama -qarshisi tushunchasi bo'ladi.

a) sofdil, b) zid, v) qalbaki, g) xushmuomala, d) dovyurak.

10. Agar bahs o'zaro yon berish bilan tugasa, u holda haqida gapiriladi.

a) murosa, b) muloqot, v) birlashish, g) muzokara, d) qarama-qarshilik.

11. Etika – bu haqidagi ta'limotdir.

a) psixika, b) axloq, v) tabiat, g) jamiyat, d) san'at.

12. Bir xil tushunchasiga tushunchasi qarama-qarshi bo'ladi.

a) aynan o'xshash, b) yagona, v) haybatli, g) har xil, d) alohida.

13. Tobelikdan, xurofotdan xalos bo'lish, huquqlarda teng bo'lish – bu dir

a) qonun, b) muhojirlik, v) nuqtai nazar, g) harakat, d) ozodlik.

14. Oppozitsiya – bu dir.

a) qarshi harakat, b) rozilik, v) fikr, g) siyosat, d) echim.

15. Tsivilizatsiya – bu dir.

a) formatsiya, b) uzoq o'tmish, v) ishlab chiqarish, g) madaniyat,

d) muloqot.

16. Ustunlik va so'zlari ma'nosiga ko'ra bir xildir.

a) kashfiyot, b) g'oya, v) saylov, g) birinchilik, d) rahbarlik.

16. Ittifoq – bu dir.

a) raqobat, b) siyosat, v) dushmanlik, g) uzilish, d) birlashish.

17. Al'truizm va so'zlari ma'nosiga ko'ra bir xildir.

a) insonparvarlik, b) o'zaro munosabat, v) xushmuomalalik, g) egoizm,

d) odoblilik.

18. Taraqqiyotga ishonchsizlik bilan qaraydigan odam hisoblanadi.

a) demokrat, b) radikal, v) konservator, g) liberal, d) anarxist.

II TOPSHIRIQLAR TO'PLAMINI TAVSIFLASH VA MISOLLARI

Qog'ozning chap qismiga yozilgan so'zlar berilgan 4 so'zdan ma'nosiga ko'ra to'g'ri keladigan so'zni, ya'ni sinonimni tanlash kerak.

Misol:

Asr – a) yuz yil, v) hodisa, g) taraqqiyot. To'g'ri javob «yuz yil», shuning uchun tagiga chizilgan.

Keyingi misol:

Prognoz – a) ob-havo, b) xabar, v) oldindan aytish, g) sabab.

Bu erda to'g'ri javob «oldindan aytish», uning tagiga chizilgan.

II TOPSHIRIQLAR TO'PLAMI

1. Ilg'or – a) zakovatli, b) oldingi, v) epchil, g) qoloq.
2. Bekor qilish – a) imzo chekish, b) yo'q qilish, v) xabar, g) keyinga qoldirish.

3. Oliy maqsad – a) xayol, b) kelajak, v) donishmandlik, g) barqarorlik.

4. Dalil – a) isbot, b) moslashuv, v) bahs, g) ibora.

5. Afsona – a) qadimiy, b) ijod, v) rivoj, g) fan.

6. Axloqsizlik – a) barqarorlik, b) qiyin, v) rivoyat, g) beaxloq.

7. Analiz – a) faktlar, b) tahlil, v) tanqid, g) malaka.

8. Etalon – a) nusxa, b) shakl, v) asos, g) namuna.

9. Dumaloq – a) cho'zinchoq, b) sharsimon, v) bo'sh, g) hajmi.

10. Sotsial – a) odat tusiga kirgan, b) ozod, v) rivojlantirilgan, g) ijtimoiy.

11. Gravitatsiya – a) tortishish, b) itarish, v) vaznsizlik, g) ko'tarish.

12. Tez ta'sirlanadigan – a) she'riy, b) sezgir, v) quvnoq, g) ajoyib.

13. Eksport – a) sotish, b) tovarlar, v) chetga mol chiqarish, g) savdo.

14. Samarali – a) zarur, b) ta'sirli, v) dovyurak, g) o'tkir.

15. Axloq – a) etika, b) taraqqiyot, v) qobiliyat, g) xulq.

16. O'zgartirmoq – a) ishlamoq, b) kuzatmoq, v) o'rganmoq, g) turlamoq.

17. Radikal – a) keskin chora-tadbirlar ko'rish tarafdori, - b) tub, v) javob, g) oxirgi, d) qoloq.

18. Salbiy – a) muvaffaqiyatsiz, b) yolg'on, v) manfiy, g) ehtiyotsiz.

19. Agrar – a) mahalliy, b) xo'jalik, v) er, g) dehqon.

III TOPSHIRIQLAR TO'PLAMINI TAVSIFLASH VA MISOLLARI

Sizga uchta so'z beriladi. Birinchi va ikkinchi so'z o'rtasida aniq bog'liqlik bor. Uchinchi va besh so'zdan biri bilan ana shunday bog'liqlik bor. Siz ana shu so'zning tagiga chizishingiz kerak.

Misol:

Qo'shiq: kompozitor = samolyot:?

a) aeroport, b) uchuvchi, v) konstruktor, yoqil'g'i, d) qiruvchi.

To'g'ri javob, «konstruktor», shuning uchun uning tagiga chizilgan.

Keyingi misol:

Yaxshi: yomon = kun:?

a) quyosh, b) tun, hafta, g) chorshanba, d) bir-kecha kunduz.

Bu erda to'g'ri javob «tun», shuning uchun uning tagiga chizilgan.

III TOPSHIRIQLAR TO'PLAMI

1. Fe'l: tuslamoq = ega:?

a) o'zgartirmoq, b) yaratmoq, v) foydalanmoq, g) turlamoq, d) yozmoq

2. Sovuq: issiq = harakat:?

a) inertiya, b) tinch holat, v) molekula, g) havo, d) o'zaro harakat

3. Kolumb: sayohatchi = zilzila:?

a) birinchi bo'lib kashf etgan, b) tog' hosil bo'lish, otilish, g) qurbonlik, d) tabiiy hodisa

4. Qo'shiluvchi: yig'indi = ko'paytuvchi:?

a) ayirma, b) bo'luvchi, v) ko'paytma, g) ko'paytirish, d) son.

5. Quldorlik: burjuaziya = qullar:?

a) quldorlik tuzumi, b) burjuaziya, v) quldorlar, g) yollanma ishchilar, d) asirlar.

6. Qirqquloqlar – sporalar = qarag'ay:?

a) g'udda (shishka), b) nina, g) o'simlik, d) urug', d) qora qarag'ay.

7. She'r: poeziya = hikoya:?

a) kitob, b) yozuvchi, v) povest', g) gap, d) proza

8. Tog'lar: balandlik = iqlim:?

a) rel'ef, b) harorat, v) tabiat, g) geografik kenglik, d) o'simliklar.

9. O'simlik: poya = hujayra:?

a) yadro (o'zak), b) xromosoma, v) oqsil, g) ferment, d) bo'linish.

10. Boylik: kambag'allik = krepostnoy qaramlik:?

a) Krepostnoy dehqonlar, b) shaxsiy erkinlik, v) tengsizlik, g) shaxsiy mulk,

d) feodal tuzum.

11. Start: finish = muqaddima:?

a) sarlavha, b) kirish, v) eng yuqori nuqtasi, g) harakat, d) xotima.

12. Chaqmoq: yorug'lik = tortishish hodisasi:?

a) tosh, b) harakat, v) og'irlik kuchi, g) mezon, d) er.

13. Ibtidoiy jamoa tuzumi: quldorlik tuzumi = quldorlik tuzumi:?

a) sotsializm, b) kapitalizm, v) quldorlik, g) davlat, d) feodalizm.

14. Roman: bob = she'r:?

a) poema, b) qofiya, v) band, g) vazn, d) janr

15. Issiq: organizm faoliyati = kislorod:?
a) gaz, b) suv, v) o'simlik, g) taraqqiyot, d) nafas olish.
16. Figura: uchburchak = jismlarning holati:?
a) suyuqlik, b) harakat, v) harorat, g) suv, d) molekula.
17. Atirgul: gul = kapitalistlar:?
a) ekspluatatsiya, b) ishchilar, v) kapitalizm, g) sinf, d) fabrika.
18. Atmosfera bosimining pasayishi: yog'in-sochin = antitsiklon:?
a) ochiq havo, b) tsiklon, v) iqlim, g) namgarchilik, d) metereologiya xizmati
19. To'g'ri burchak: tekislik = kub:?
a) fazo, b) qirra, v) balandlik, g) uchburchak, d) tomoni.
20. Urush: o'lim = xususiy mulk:?
a) feodallar, b) kapitalizm, v) tengsizlik, g) qullar, d) krepostnoy dehqonlar.
21. Son: sanoq = fe'l:?
a) barmoq, b) harakat, v) sinfdosh, g) gap bo'lagi, d) tuslamoq.
22. Shimol: janub = yog'in-sochin:?
a) cho'l, b) qutb, v) yomg'ir, g) qurg'oqchilik, d) iqlim.
23. Diametr: radius = aylana:?
a) yoy, b) segment, v) kesma, g) chiziq d) doira.
24. Eiteliy: to'qima = aorta:?
a) yurak, b) ichki organ, v) arteriya, g) vena, d) qon.
25. Bolg'a: qoqmoq = generator:?
a) birlashtirmoq, b) ishlab chiqarish, v) ulamoq, g) o'zgartirmoq, d) isitmoq.

IV TOPSHIRIQLAR TO'PLAMINI TAVSIFLASH VA MISOLLARI

Sizga beshta so'z beriladi. Ularning to'rttasi umumiy belgi bilan birlashtirilgan. Beshinchi so'z ularga to'g'ri kelmaydi. Uni topib tagiga chizish kerak. Faqat bir so'z ortiqcha bo'lishi mumkin.

Misol:

A) tarelka, b) piyola, v) stol, g) kastyulka, d) choynak.

Birinchi, ikkinchi, to'rtinchi, beshinchi so'zlar idishni bildiradi. Uchinchi so'z mebel', shuning uchun uning tagiga chizilgan.

Keyingi misol:

A) bormoq, b) sakramoq, v) o'ynamoq, g) o'tirmoq, d) qochmoq.

To'rtta so'z harakat holatini bildiradi. «O'tirmoq» so'zi esa tinch holatni bildiradi, shuning uchun tagiga chizilgan.

IV TOPSHIRIQLAR TO'PLAMI

1. a) qo'shimcha, b) bahona, v) so'z yasovchi qo'shimcha, g) tugallanma, d) o'zak.
2. a) to'g'ri chiziq, b) romb, v) to'g'ri to'rtburchak, g) kvadrat, d) uchburchak.
3. a) barometr, b) flyuger, v) termometr, g) kompas, d) azimut.
4. a) quldor, b) qul, v) dehqon, g) ishchi, d) hunarmand.
5. a) maqol, b) poema, v) she'r, d) povest'.
6. a) tsitoplaza, b) oziqlanish, v) o'sish, g) ta'sirlanish, d) ko'payish.
7. a) yomg'ir, b) qor, v) cho'kindi, g) qirov, d) do'l.
8. a) uchburchak, b) kesma, v) uzunlik, g) kvadrat, d) doira.
9. a) manzara, b) mozaika, v) but, g) devorga ishlangan suratlar, d) rassomlik san'ati.
10. a) ocherk, b) roman, v) hikoya, g) syujet, d) povest'.
11. a) parallel, b) xarita, v) meridian, g) ekvator, d) qutb.
12. a) adabiyot, b) san'at, v) rassomlik, g) me'morlik, d) badiiy hunar.
13. a) uzunlik, b) metr, v) massa, g) hajm, d) tezlik.
14. a) karbonat angidrid gazi, b) yorug'lik, v) suv, g) kraxmal, d) xlorofill.
15. a) muqaddima, b) kul'minatsiya, v) informatsiya, g) echim, d) xotima.
16. a) tezlik, b) tebranish, v) kuch, g) og'irlik, d) zichlik.
17. a) Kuba, b) Yaponiya, v) V'etnam, g) Buyuk Britaniya, d) Islandiya.

18. a) tovar, b) shahar, v) yarmarka, g) tabiiy xo'jalik, d) pul
19. a) tavsiflash, b) taqqoslash, v) xarakteristika, g) ertak, d) doston.
20. a) aorta, b) vena, v) yurak, g) arteriya, d) kapillyar.

V TOPSHIRIQLAR TO'PLAMINI TAVSIFLASH VA MISOLLARI

Sizga ikki so'z beriladi. Ular o'rtasida umumiylikni topish kerak. Har bir holatda muhimroq umumiy belgini umumiy so'z bilan ifodalashga intiling. Javobingizni juft so'zlar yoniga yozing.

Misol:

Qora qarag'ay - qarag'ay.

To'g'ri javob «ignabargli daraxt» bo'ladi. Bu so'zni berilgan ikki so'zning yoniga yozish kerak.

Keyingi misol: yomg'ir - do'l.

To'g'ri javob «yog'in-sochin» bo'ladi. Bu so'zni yozish kerak.

V TOPSHIRIQLAR TO'PLAMI

1. Osiyo – Afrika.
2. Botanika – zoologiya.
3. Feodalizm – kapitalizm.
4. Ertak – doston.
5. Gaz – suyuqlik.
6. Yurak – arteriya.
7. Tallin–Baku.
8. Atom – molekula.
9. Yog'lar – oqsillar.
10. Fan – san'at.
11. Barqarorlik – mardlik.
12. Amper – vol't.
13. Kanal – to'g'on.
14. Mozaika – but (ikona).
15. Bulutli – yog'in-sochin.
16. Yig'indi – ko'paytma.
17. Kinoya – tavsiflash.

18. Klassitsizm – realizm.

19. Sunami – bo‘ron.

VI TOPSHIRIQLAR TO‘PLAMINI TAVSIFLASH VA MISOLLARI

Sizga ma’lum qoida bo‘yicha joylashgan sonlar qatori beriladi. Sizning vazifangiz qatorning davomini bildiradigan sonni topish va uni yozishdan iborat. Har bir qator o‘ziga xos qoidaga asosan tuzilgan. Ayrim topshiriqlardan qatorning tuzilish qoidasini topish uchun ko‘paytirish, bo‘lish va boshqa amallardan foydalanishingizga to‘g‘ri keladi.

Misol:

2 4 6 8 10 ...

Bu qatorda har bir keyingi son oldingisidan ikkita ortiq. Shuning uchun keyingi son 12 bo‘ladi. Uni yozish kerak.

Navbatdagi misol:

9 7 10 8 11 9 12 ...

Bu qatorda navbat bilan 2 ayrilib, 3 qo‘shilyapti, keyingi son 10, uni yozish kerak.

6-TOPSHIRIQLAR TO‘PLAMI

1.	6	9	12	15	18	21	...
2.	9	1	7	1	5	1	...
3.	2	3	5	6	8	9	...
4.	10	12	9	11	8	10	...
5.	1	3	6	8	16	18	...
6.	3	4	6	9	13	18	...
7.	15	13	16	12	17	11	...
8.	1	2	4	8	16	32	...
9.	1	2	5	10	17	26	...
10.	1	4	9	16	25	36	...
11.	1	2	6	16	31	56	...
12.	31	24	18	13	9	6	...
13.	147	171	57	54	18	15	...
14.	54	19	18	14	6	9	...

Bu testning oltita topshirig'ini bajarish uchun 40-45 daqiqa vaqt kerak bo'ladi.

- 1-topshiriq – 7-8 daqiqa.
 2-topshiriq – 5-6 daqiqa.
 3-topshiriq – 11-12 daqiqa.
 4-topshiriq – 5 daqiqa.
 5-topshiriq – 5-6 daqiqa.
 6-topshiriq – 7-8 daqiqa.

Har bir o'quvchi qo'liga alohida savolnoma va to'g'ri javoblarning harfini belgilash uchun karta beriladi. Biz quyida har bir berilgan savolga to'g'ri javoblar kalitini keltiramiz.

Kalit

F.I.O.

Sinf

1-t	2-t	3-t	4-t	5-t	6-t
1.b	1.b	1.g	1.b	1. Dunyo qismlari	1.24
2.b	2.b	2.b	2.a	2. Jonli tabiat haqida fan, biologiya	2.3
3.v	3.g	3.d	3.d	3. Ijtimoiy tuzum	3.11
4.v	4.a	4.v	4.A	4. Xalq og'zaki ijodi	4.7
5.v	5.v	5.g	5.a	5. Jismlarning holati	5.36
6.d	6.g	6.g	6.a	6. Qon aylanish organlari	6.24
7.v	7.b	7.d	7.v	7. Poytaxtlar	7.18
8.b	8.g	8.b	8.v	8. Qismlar	8.64
9.g	9.b	9.a	9.d	9. Organik jismlar	9.37
10.a	10.b	10.b	10.t	10. Madaniyat, faoliyat	10.49
11.a	11.a	11.d	11.b	11. Xarakterning ijobiy xislatlari	11.92
12.b	12.b	12.v	12.b	12. Elektrni o'lchash birliklari	12.4
13.g	13.v	13.d	13.b	13. Sun'iy suv inshootlari	13.5
14.d	14.b	14.v	14.g	14. Tasviriy san'at	14.2
15.a	15.a	15.d	15.v	15. Atmosfera hodisalari	15.4
16.g	16.g	16.a	16.b	16. Matematik amallar natijasi	16.01
17.g	17.a	17.g	17.v	17. Adabiy uslublar	17.11
18.d	18.v	18.a	18.g	18. San'atdagi yo'nalish	18.31
19.a	19.v	19.a	19.g	19. Tabiiy ofat	19.11
20.v	20.v	20.v	20.v		20.11

- 21.b
- 22.g
- 23.a
- 24.v
- 25.b

OLINGAN NATIJALARNI QAYTA ISHLASH

1-subtest bo'yicha har bir to'g'ri javob – 1 ball, sinaluvchi eng ko'pi bilan – 20 ball yig'ishi mumkin.

2-subtest bo'yicha har bir to'g'ri javob – 1 ball, o'quvchilar yig'ishi mumkin bo'lgan eng ko'p ball – 20.

3-subtest bo'yicha har bir to'g'ri javob – 1 ball, eng ko'p ball – 25.

4-subtest bo'yicha har bir to'g'ri javob – 1 ball, bolalar eng ko'pi bilan 20 ball olishlari mumkin.

5-subtest bo'yicha juda aniq javob – 2 ball, to'liqmas javoblar – 1 ball, eng ko'pi bilan 38 ball olishlari mumkin.

6-subtest bo'yicha har bir to'g'ri javob – 1 ball, 15 ball yig'ishi mumkin. MATT bo'yicha eng ko'p ball – 138 ga teng.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Vekslarning verbal subtestlari haqida nimalarni bilasiz?
2. Vekslarning noverbal subtestlari haqida nimalarni bilasiz?
3. Ayzenk metodikasining mohiyati?
4. MATTning har bir topshirig'i haqida gapirib bering?

XII. SHAXS XUSUSIYATLARINI O'RGANISH METODIKALARI

Shaxsni o'rganishda turli maxsus metodikalardan foydalanish bilan birga shaxsning qiziqishlariga, ehtiyojlariga, uning atrofdagi odamlar bilan munosabatiga tegishli va boshqa savolnomalar ham keng qo'llaniladi. Savolnomalar yordamida tadqiqot o'tkazish eksperimental psixodiagnostik tekshiruv o'rnini bosmaydi, ularni to'ldiradi, chuqurlashtirishi mumkin.

Bolalarni tekshirishda savolnomalardan foydalanish o'z xususiyatlariga ega. Masalan, bola mustaqil ravishda savolnoma qog'ozini to'ldirishi mumkin emas, chunki savolni noto'g'ri tushunib, noto'g'ri javob berishi mumkin. Tadqiqotchi bolani savol bilan tanishtirishda, uning ma'nosini tushuntiradi, shundan so'ng javobni maxsus qog'ozga belgilab qo'yadi.

12.1. R.Kettell testining bolalar varianti

Bu metodika avvalgi metodikalardan farqli o'laroq, bog'cha bolalari va boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun maxsus mo'ljallangan bo'lib, Kettellning kattalar uchun mo'ljallangan 16-omilli shaxsni o'rganish testining moslashtirilgan variantidir.

Testning tuzilishi. Test bola shaxsining asosiy xususiyatlarini ifodalovchi shkalani o'z ichiga oladi. Har bir xususiyatning ijobiy va salbiy tomonlari mavjud. Masalan, aqliy rivojlanganlik – aqliy rivojlanmaganlik. Shkalaning eng minimal va eng maksimal nuqtalari oralig'i 10 ballni tashkil etadi. O'rtachasi esa 5,5 ball. Quyida 11 ta shaxs xususiyatlari tavsifi berilgan. Metodika bo'yicha shaxs xususiyatlarining 3 xil rivojlanish darajasi bor: quyi (1-3 ball), o'rtacha (4-7 ball), yuqori (8-10 ball).

Har turli shaxs xususiyatlarining rivojlanishini aniqlashda ikki oxirgi qutb hisobga olinadi va quyi miqdori qabul qilingan shkala bo'yicha ularga mos miqdoriy baholar va qisqacha ta'riflar beriladi.

I. Ekstraversiya

Bu shkala bo'yicha yuqori ball 8-10 ball bo'lib, bolaga – ochiq ko'ngil, ko'ngilchan, kirishuvchan, hamma narsada qatnashuvchan na odamlarga e'tiborli deb ta'rif beriladi.

Bu shkala bo'yicha past ballar 1 dan 3 gacha. Bunday bolalar esa kamgap, «ichimdagini top», birovga ishonmaydigan, atrofda qilarga beparvo bolalardir. Mazkur shkala bo'yicha yuqori ball to'plagan bola ijobiy his-tuyg'ularga ega, quvnoq, kirishimli, tez til topishadigan, deb tavsiflanadi.

Xuddi shu shkala bo'yicha past balli bola birovga ishonmaydigan, arazchi, ichki his-tuyg'ularini yashira olmaydigan va atrofda qilalar bilan til topisha olmaydigan, deb hisoblanadi. Ular ko'pincha qaysar va xudbindirlar.

II. O'z-o'ziga ishonch.

Bu shkala bo'yicha yuqori ball (8–10 ball) to'plagan bola past xavotirlikka ega.

Bu shkala bo'yicha past balli (1–3 ball) bola o'ziga ishonadi va tez xafa bo'ladi, arazlaydi.

Bunday shaxs xususiyatining pastligi aniqlangan bolalar o'z muvaffaqiyatsizliklariga qattiq e'tibor beradi, boshqalarga nisbatan o'zini kam qobiliyatli, kuchsiz deb hisoblaydi, o'z his-tuyg'ularini yomon nazorat qiladi, yangi muhit va turmush sharoitlariga moslashishi qiyin kechadi.

Bu shkala bo'yicha yuqori natijaga ega bo'lganlar – yaxshi ijtimoiy moslashuvchan bolalardir.

III. Hissiy barqarorlik.

Bu shkala bo'yicha yuqori ball (8–10 ball) to'plagan bola – chidamli, sabr-toqatli, tez qo'zg'aluvchan va ta'sirchandir.

Past balli bolalar esa (1–3 ball) ko'pincha xotirjam, bosiq, kam kuzatuvchan va flegmatiklardir.

Kuchli ta'sirlanadigan bolalarning diqqat-e'tibori bir joyda turmaydi, tez harakat qilib turadi.

Bu sifat bo'yicha past baholanganlar esa bosiqlik va muvozanatlilik bilan ajralib turadilar.

IV. Mustaqillik.

Bu shkala bo'yicha yuqori natijaga ega bola (8–10 ball)—mustaqil, hech kimga tobe bo'lmaydigan, o'z aytganida turadigan, atrofdagilardan ustun bo'lishga harakat qiladigan bolalardir.

Past ko'rsatkichli bola esa (1–3 ball)—ko'proq tavakkal qiladi va loqayddir.

V. Fahm-farosat.

Bu ko'rsatkich bo'yicha yuqori natija egalari (8–10 ball)—jiddiy, ehtiyotkor, aqlli-zakovatli, turli xulosa chiqara oladigan bolalardir.

Past ko'rsatkichlilar (1–3 ball) esa — tavakkal qiluvchilar, loqaydlar. Ular mas'uliyatsiz, avantyurist, o'ziga yuqori baho beruvchilardir.

Yuqori ball to'plagan bolalar esa o'zlarini yaxshi tutishadi, xavf-xatardan yiroq yurishga harakat qilishadi.

VI. Vijdonlilik.

Bu shkala bo'yicha yuqori baholi (8–10 ball) bolalar — vijdonli, samimiy, buyurilgan ishni vaqtida bajaradigan, ma'suliyatlidirlar.

Past ko'rsatkich egalari esa —vijdonsiz, ma'suliyatsiz bolalardir.

Shaxsning bu xususiyati insonlarning yurish-turish qoidalari normalarini bola qanday qabul qilayotganini aks ettiradi. Odatda bu shkala bo'yicha past ko'rsatkichga ega bo'lganlar ishonch qozona olmaydigan, o'qituvchi va ota-onalar bilan tez-tez urishib turadigan bolalar hisoblanadi. Yuqori ballilar esa tartib-intizomli, ma'suliyatni chuqur his qiluvchilardir.

VII. Dadillik.

8–10 ball yuqori ko'rsatkich — jasur, qat'iyatli, tez qarorga keladiganlarga xos, 1–3 balli past ko'rsatkich egalari — uyatchan, o'z ish va harakatlarida ikkilanadiganlardir.

VIII. Uddaburonlik.

Bu shkala bo'yicha yuqori ballilar (8–10 ball) — xayolparast, uquvsiz, «haqiqatdan yiroqda» yuruvchilardir.

Bu shkala bo'yicha past ballilar (1–3 ball) — aksincha, realist, uddaburon, o'ziga ishonadiganlardir. Bunday bola ko'pincha o'zini mustaqil tutadi, birovdan yordam kutmaydi, aksincha, yuqori ballilar

esa ishonuvchan, laqma, birovlarining qo'llab-quvvatlashiga muhtoj, muhit ta'sirlariga beriluvchandir.

IX. Optimizm.

Yuqori baholi (8–10 ball) bola ko'pincha past kayfiyatda yuradi, qalb xotirjamligidan tez chiqadi.

Past baholi (1–3 ball) bola esa, odatda, xotirjam va tushkunlikka kam beriladi.

X. O'z-o'zini nazorat.

Yuqori balli (8–10 ball) bolalar o'z xulq-atvorini yaxshi nazorat qiladi, ijtimoiy jihatdan moslashuvchandir.

Shaxsning bu xususiyati bo'yicha past ballar (1–3 ball) o'z xulq-atvorini idora qila olmaslikdan dalolat beradi.

XI. Xotirjamlik.

Bu shkala bo'yicha yuqori ko'rsatkichli (8–10 ball) bola yuqori darajadagi asab tarangligi bilan ajralib turadi.

Past balli bola esa (1–3 ball), odatda, xotirjam va kam qo'zg'aluvchandir.

Kettel testining bolalar varianti savolnomasi 110 savoldan iborat bo'lib, ular bolaning boshqa odamlar bilan munosabati va hayotining turli tomonlariga aloqadordir. Unda bevosita va bilvosita savollar bor, bu savollar sinaluvchining shaxsiyatiga, boshqa sifatlariga ham tegishli.

Har bir test savoliga ikkitadan javob berilgan, ularning bittasini tanlash kerak bo'ladi.

Savolnoma 55 savoldan iborat bo'lib, 2 qismga bo'lingan. Undagi barcha 11 ta shkala 10 tadan fikr(har birida 5 tadan)ni o'z ichiga olgan va har bir javob 1 ball bilan baholanadi. Har bir shkala bo'yicha olingan ballar yig'indisi jadval yordamida 10 ballik baho shkalasiga o'tkaziladi.

1 va 10 ballar amaliyotda kam uchraydi, chunki ular favqulodda uchraydigan xususiyatdir.

Bu metodika bo'yicha psixologik tashxisni yakka va guruh holatida o'tkazish mumkin. Guruhda psixologik tashxis o'tkazish uchun har bir bolaga alohida savollar ro'yxati beriladi. Ular o'g'il

bola va qiz bolalar uchun alohida bo‘ladi. Javoblar uchun ham blankalar tarqatiladi.

Dastlab sinaluvchilarga quyidagi ko‘rsatma beriladi. “Hurmatli bolalar!. Biz bu metodika yordamida Sizning xarakteringizni o‘rganamiz, shuning uchun bir qator savollarga javob bershingizni so‘raymiz. Ular oldingizda turibdi yoki Sizga o‘qib eshittiriladi. Bu savollarga «to‘g‘ri» va «noto‘g‘ri» javoblar yo‘q, ular ahamiyati jihatidan bir xil. Har biringiz o‘zingizga ko‘proq mos keladigan javobni tanlashingiz kerak. Hamma savollar ikki qismdan iborat bo‘lib, ular bir-biridan yoki so‘zi bilan ajralib turadi. Savol bilan tanishib, o‘zingizga ko‘proq mos keladigan javobni tanlashingiz kerak. So‘rov varaqasida har bir nomer ro‘parasida 2 ta kvadrat bor. Siz javobingizning o‘ng yoki chap tomonda joylashganligi bo‘yicha mos keladigan kvadratga plyus ishorasini qo‘ying. Agar savolga mos javobingiz bo‘lmasa, o‘ylab, ikki javobdan o‘zingizga yaqinrog‘ini tanlang. Savolni tashlab ketish berilgan 2 ta javobdan birini tanlamaslikka ruxsat etilmaydi”.

Kettel shaxs so‘rovnomasining o‘g‘il bolalar varianti savollari

1.	Sen uy vazifasini tez bajarasan.	yoki	Sen uy vazifasini uzoq bajarasan.
2.	Agar senga hazil qilishsa jahling chiqadi.	yoki	Agar senga hazil qilishsa sen ham hazil bilan kulasan.
3.	Sen deyarli hamma narsani o‘zing to‘g‘ri hal qilishingga ishonasan.	yoki	Ba‘zi topshiriqlarni o‘zing bajara olasan.
4.	Sen ko‘p xato qilasan.	yoki	Hech qachon xato qilmaysan.
5.	Sening do‘stlaring ko‘p.	yoki	Do‘stlaring unchalik ko‘p emas.
6.	Boshqa bolalar sendan ko‘ra ko‘proq	yoki	Sen boshqa bolalar qancha ishni bajara olsa, shuncha ishni

	ishlarni bajara oladilar.		bajara olasan.
7.	Sen odamlar ismini yaxshi eslab qolasan.	yoki	Odamlar ismini esdan chiqarib qo'lasan.
8.	Sen ko'p o'qiysan.	yoki	Bolalar senga ko'ra ko'proq o'qishadi.
9.	Sen bajarmoqchi bo'lgan vazifani o'qituvchi boshqa bolaga bersa xafa bo'lasan.	yoki	Sen bajarmoqchi bo'lgan vazifani o'qituvchi boshqa bolaga bersa, buni tez esdan chiqarasan.
10.	Taklif etgan g'oyalarining, o'ylagan narsalarningning hammasini to'g'ri deb hisoblaysan.	yoki	O'ylagan narsalarningning hammasi yaxshi ekanligiga ishonching komil emas.
11.	Sen odatda kam gapirasan.	yoki	Sen odatda ko'p gapirasan.
12.	Agar onang sendan xafa bo'lsa, bu uning xatosi hisoblanadi.	yoki	Agar onang sendan xafa bo'lsa, sen biror narsada xato qildim, deb o'ylaysan.
13.	Senga kutubxonada kitoblar bilan ishlash yoqadi.	yoki	Senga uzoq masofalarga suzish bo'yicha kapitan bo'lish yoqadi.
14.	Sen kechqurun uzoq vaqt jim o'tira olasan.	yoki	Kechqurun uzoq vaqt jim o'tira olmayсан.
15.	Agar bolalar sen yaxshi bilgan joy haqida suhbatlashayotgan bo'lsa, darrov suhbatga qo'shilib gapira boshlaysan.	yoki	Agar bolalar sen yaxshi bilgan joy haqida suhbatlashayotgan bo'lsa, darrov suhbatga qo'shila olmay, ularning gapi tugashini kutib turasan.
16.	Sen kosmonavt bo'lishing mumkinmi?	yoki	Sen kosmonavt bo'lish juda qiyin deb o'ylaysan.
17.	Onangning fikricha, sen juda tinib-tinchimas va ta'sirchansan.	yoki	Onang seni muloyim va yuvosh deydi.

18.	Bolalarning gapini jon deb eshitasan	yoki	Senga eshitish emas, gapirish yoqadi
19.	Bo'sh vaqtingda, yaxshisi, kitob o'qiganing ma'qul.	yoki	Bo'sh vaqtingda, yaxshisi, koptok o'ynaganing ma'qul.
20.	Sen doimo ehtiyotkorlik bilan harakat qilasan.	yoki	Shunday bo'ladiki, yugurayotib, odamlarni va narsalarni turtib ketasan
21.	Seni jazolashlari mumkinligidan xavotirlanasan.	yoki	Seni jazolashlari bezovta qilmaydi.
22.	Katta bo'lganingda uylar qurish ko'proq yoqadi.	yoki	Katta bo'lsang quruvchi bo'lish ko'proq yoqadi
23.	O'qituvchi darsda senga tez-tez tanbeh beradi.	yoki	O'qituvchi darsda seni o'zini yaxshi tutadi deb hisoblaydi.
24.	Do'stlaring bahslashganda sen ham bahsga qo'shilasan.	yoki	Do'stlaring bahslashganda sen odatda sukut saqlaysan.
25.	Sinfdozlarning nimagadir kulayotganda ham sen xotirjam dars tayyorlashing mumkin.	yoki	Sen shug'ullanayotganda atrofda sukunat darkor.
26.	Sen «Yangiliklar» ko'rsatuvini tez-tez ko'rib turasan.	yoki	Televizorda «Yangiliklar» ko'rsatuvi boshlansa, zerikib boshqa narsa bilan shug'ullanib ketasan
27.	Seni kattalar xafa qilishadi.	yoki	Seni kattalar yaxshi tushunishadi.
28.	Transport ko'p joyda ko'chani bemalol kesib o'tasan.	yoki	Transport ko'p joyda ko'chani kesib o'tayotganda biroz xavotirlanasan.
29.	Sen bilan ko'pincha katta ko'ngilsizliklar bo'lib turadi.	yoki	Sen bilan ko'pincha kichik ko'ngilsizliklar bo'lib turadi.
30.	Darsda savolga javobni bilsang, qo'lingni darrov ko'tarasan	yoki	Darsda savolga javobni bilsang, qo'lingni ko'tarmaysan, sendan so'rashlarini kutib

			turasan.
31.	Sinfga yangi bola kelsa, u bilan boshqalar qatori tez tanishib olasan.	yoki	Sinfga yangi bola kelsa, sen uni kuzatasan va darrov tanishmaysan.
32.	Sen biror (avtobus, taksi) transport haydovchisi bo'lishni orzu qilasan.	yoki	Shifokor bo'lishni orzu qilasan.
33.	O'ylagan narsang amalga oshmasa xafa bo'lasan.	yoki	O'ylagan narsang bo'lmasa kamdan-kam xafa bo'lasan.
34.	Agar sinfda yozma ish vaqtida yordam so'rasa o'rtog'ingga «o'zing ech» deb aytasan.	yoki	Agar sinfda yozma ish vaqtida yordam so'rasa o'rtog'ingga o'qituvchi ko'rmasa yordam berasan.
35.	Kattalar o'zaro gaplashib turishganda senga e'tibor berishmaydi.	yoki	Kattalar seni ko'rib o'zaro suhbatni to'xtatishadi va senga e'tibor berishadi.
36.	Agar g'amgin voqeani eshitsang, ko'zingda yosh paydo bo'ladi.	yoki	Agar g'amgin voqeani eshitsang, u senga ta'sir qilmaydi.
37.	Ko'p rejalarini amalga oshirasan.	yoki	Ko'p rejalarini amalga oshirmay qoladi
38.	O'ynayotganingda onang chaqirsa, darrov kelmay, biroq o'yinni davom ettirasan.	yoki	O'ynayotganingda onang chaqirsa, o'yinni to'xtatib darhol uni ilg'oldiga kelasan.
39.	Sinfga erkin turib nimanidir gapira olasan.	yoki	Agar biror gapni aytish kerak bo'lsa, sen uyalasan.
40.	Uyda yosh bolalar bilan qolish senga yoqadi.	yoki	Uyda yosh bolalar bilan qolish senga yoqmaydi
41.	O'zingni ba'zan yolg'iz va g'amgin his qilasan.	yoki	O'zingni yolg'iz va g'amgin his qilmaysan.
42.	Uy vazifalarini har xil vaqtda bajarasan	yoki	Uy ishlarini doimo bir vaqtda bajarasan.

43.	Sen yaxshi yashayapsan.	yoki	Sen unchalik yaxshi yashamayapsan.
44.	Sen jon deb shahar tashqarisiga sayrga borasan	yoki	Jon deb zamonaviy mashinalar ko'rgazmasiga borasan.
45.	Agar seni urishishsa, tanbeh berishsa, xotirjam turib yaxshi kayfiyatingni buzmayсан.	yoki	Agar seni urishishsa, tanbeh berishsa qattiq xafa bo'lasan.
46.	Senga ko'proq qandolat fabrikasida ishlash yoqadi	yoki	Senga ko'proq uchuvchi bo'lish yoqadi.
47.	Sinfda bolalar to'polon qilishsa sen jim o'tirasan	yoki	Sinfda bolalar to'polon qilishsa, sen ham ular bilan birga bo'lasan.
48.	Agar seni avtobusda turtib yuborishsa, buni jiddiy narsa deb qabul qilmaysan va e'tibor bermaysan.	yoki	Agar seni avtobusda turtib yuborishsa, bundan jahling chiqadi.
49.	Sen bajarishing kerak bo'lmagan ishni qilishga to'g'ri kelgan	yoki	Senda bunday hol bo'lmagan.
50.	Sho'x, chopib yuruvchi do'stlarni yoqtirasan.	yoki	Jiddiy do'stlarni yoqtirasan.
51.	Biror narsaning boshlanishini jim o'tirib kutganingda jahling chiqadi.	yoki	Kutganingda hech qanday o'zgarish bo'lmaydi.
52.	Maktabga jon deb borasan.	yoki	Hozir jon deb avtomobilda sayr qilgani borasan.
53.	Ba'zida hammadan xafa bo'lasan.	yoki	Har doim hammadan xursandsan.
54.	Senga, yumshoq, ko'ngilchan o'qituvchi ko'proq yoqadi.	yoki	Senga ko'proq qattiqqo'l o'qituvchi yoqadi.
55.	Senga uyda berilgan hamma ovqatni eysan.	yoki	Senga yoqmagan ovqatni berishsa, norozilik bildirasan.

2-QISM

1.	Hamma senga yaxshi munosabatda bo'ladi	yoki	Faqat ba'zilarгина senga yaxshi munosabatda bo'ladi
2.	Ertalab o'zingni lanj va uyqusiragan kati his qilasan	yoki	Ertalab o'zingni tetik va quvnoq his qilasan.
3.	O'z ishingni boshcalarga qaraganda tezroq bajarasan.	yoki	Senga o'z ishingni bajarishing uchun ko'proq vaqt kerak.
4.	Ba'zan o'zingga ishonmaysan.	yoki	Doimo o'zingga ishonasan.
5.	Maktabdoshlaringni ko'rganingda doimo xursand bo'lasan.	yoki	Ba'zan hech kimni ko'rging kelmaydi.
6.	Onang senga sekin harakat qilishingni aytgan.	yoki	Har doim hamma narsani tez bajarasan.
7.	Sen taklif qilgan narsa boshqa bolalarga yoqadi.	yoki	Sen taklif qilgan narsa boshqa bolalarga doim ham yoqavermaydi.
8.	Sen maktabda qanday talab qilishsa, shunday bajarasan.	yoki	Sinfdoshlaring talab qilingan narsani sendan yaxshiroq bajarishadi.
9.	Boshqalar meni aldamoqchi bo'lishadi, deb o'ylaysan.	yoki	Ular menga do'stona munosabatda bo'lishadi deb o'ylaysan.
10.	Doimo hamina narsani yaxshi bajarasan.	yoki	Ba'zi kunlarda hech narsa ko'ngildagidek bo'lmaydi.
11.	Ba'zan onangga e'tiroz bildirasan.	yoki	Onangdan qo'rqasan.
12.	Senga bog' va o'rmonda chang'ida uchish yoqadi.	yoki	Senga tog'da chang'ida uchish yoqadi.
13.	O'zingni xushmuomalaman deb hisoblaysan.	yoki	Ba'zan qo'pollik qilasan.
14.	Sen bilan biror narsani kelishib olish qiyin deyishadi. (O'z fikringdan qaytmaysan).	yoki	Sen bilan kelishish oson.
15.	Bolalar bilan biror buyum (ruchka, qalam)	yoki	Hech qachon o'rtoqlaring bilan narsa

	almashganmisan?		alma shmagansan.
16.	Ba'zan quloqsiz bo'lishni xohlaganmisan?	yoki	Bunday istak hech qachon paydo bo'lmagan.
17.	Onang hamma narsani senga nisbatan yaxshi bajaradi.	yoki	Ba'zi narsalarni onangdan yaxshiroq bajarasan.
18.	Agar hayvon bo'lishga to'g'ri kelsa, tez chopar ot bo'larding.	yoki	Sher yoki yo'lbars bo'laiding.
19.	Senga xushxabar aytishsa biroz quvonasan.	yoki	Senga xushxabar aytishsa suyunchaningdan sakraging keladi.
20.	Kimdir senga yaxshi munosabatda bo'lmasa, uni kechirasan.	yoki	Kimdir senga yaxshi munosabatda bo'lmasa, sen ham shunday munosabatda bo'lasan.
21.	Senga basseynda suzish ko'proq yoqadi.	yoki	Senga ko'proq basseynga sakrash yoqadi.
22.	O'qituvchi senga e'tiborsiz va daftarda ko'pxato qilishingni aytadi.	yoki	O'qituvchi bu haqda hech qachon gapirmagan.
23.	Tortishuvlar bo'lsa o'z fikringni isbotlashga harakat qilasan.	yoki	Tortishuvlarda xotirjam yon berishing mumkin.
24.	Urush haqidagi tarixni eshitish yoqadi.	yoki	Hayvonlar haqida eshitishni yoqtirasan.
25.	Sinfga kelgan yangi o'quvchilarga yordam berasan.	yoki	Odatda uni boshqalar qilishadi.
26.	Boshdan kechirgan ko'ngilsizliklarni uzoq vaqt eslab yurasan.	yoki	Ko'ngilsizliklarni tez esdan chiqarasan.
27.	O'yinda samolyot haydovchisini bajonidil tavsiflab berasan.	yoki	O'yinda mashhur yozuvchini tavsiflab berasan.
28.	Onang koyiganda ma'yus bo'lib qolasan.	yoki	Onang koyiganda kayfiyating buzilmaydi.
29.	Doimo portfelingni tayyorlab qo'yasan.	yoki	Ba'zan portfelingni ertalab yig'ishtirasan.

30.	Seni o'qituvchi ko'pincha maqtaydi.	yoki	Seni o'qituvchi ba'zan maqtaydi.
31.	O'rgimchakni ushlay olasan.	yoki	O'rgimchakni ushlay olmaysan.
32.	Tez-tez xafa bo'lib turasan.	yoki	Ba'zan xafa bo'lasan.
33.	Ota-onang «uxla» desa darrov uxlagani ketasan.	yoki	Ota-onang «uxla» desa o'ynashni davom ettirasan.
34.	Begona kishi bilan gaplashganingda xijolat bo'lasan.	yoki	Begona kishi bilan gaplashganingda xijolat bo'lmaysan.
35.	Rassom bo'lishni orzu qilasan.	yoki	Ovchi bo'lishni orzu qilasan.
36.	Sen omadlisan.	yoki	Sen omadsizsan.
37.	Agar masala shartini tushunmasang, o'rtog'ingga murojaat qilasan.	yoki	Agar sen masala shartini tushunmasang, o'qituvchingga murojaat qilasan.
38.	Kulgili voqea aytib hammani kuldira olasan.	yoki	Hamma kuladigan qilib kulgili voqea aytib berolmaysan.
39.	Darsdan so'ng biroz vaqt o'qituvchining yonida bo'lgining keladi.	yoki	Darhol koridorga chiqib sayr qilging keladi.
40.	Ba'zan hech narsa qilmay o'tirganingda o'zingni yomon his qilasan.	yoki	Sen bilan bunaqasi hech qachon bo'lmagan.
41.	Maktabdan keta turib biroz o'ynaysan.	yoki	Darsdan so'ng darhol uyga qaytib kelasan.
42.	Senga ota-onalaring doimo quloq solishadi.	yoki	Senga ota-onalaring hech qachon quloq solishmaydi.
43.	Uydan chiqa olmasang xafa bo'lasan.	yoki	Bu senga ta'sir qilmaydi.
44.	Sen kam qiynalasan.	yoki	Ko'p qiynalasan.
45.	Bo'sh vaqtingda jon deb kinoga borasan.	yoki	Bo'sh vaqting bo'lsa hovliga ko'chat ekasan.
46.	Onangga maktabdagi voqealar haqida bajonidil gapirib berasan.	yoki	Jon deb sayohat haqida gapirasan.

47.	Agar do'sting narsangni so'ramay olsa, bunga e'tibor qilmaysan.	yoki	Agar do'sting narsangni so'ramay olsa, undan xafa bo'lasan.
48.	Kutilmagan tovushdan cho'chib ketasan.	yoki	Xotirjam u yoq, bu yoqqa qarab nima bo'lganini aniqlaysan.
49.	Bolalar bilan bir-biringizga nimanidir berish ko'proq yoqadi.	yoki	Senga o'rtoqlaring bilan o'ynash yoqadi.
50.	Hayajonlanganda qattiq gapirasana.	yoki	Hech qachon suhbatlashayotganda ovozingni baland qilmaysan.
51.	Darsga jon deb borasan.	yoki	Jon deb televizorda futbol o'yinini ko'rasan.
52.	Radio eshitayotganda televizor ko'rayotganda senga boshqa ovozlari xalaqit beradi.	yoki	Radio eshitayotganda televizor ko'rayotganda senga boshqa ovozlari xalaqit bermaydi
53.	Maktabda senga qiyin bo'ladi.	yoki	Maktabda senga qiyin bo'lmaydi.
54.	Agar uyda nimadandir jahling chiqsa sekingina xonadan chiqib ketasan.	yoki	Xonadan chiqib ketayotib eshikni qattiq yopasan

QIZ BOLALAR UCHUN KETTELL TESTNING SO'ROVNOMASI MATNI

1-qism

1.	Uy vazifasini tezda bajarasan.	Uy vazifasini uzoq vaqtda bajarasan.
2.	Agar sening ustingdan hazil qilishsa, birozgina jahling chiqadi.	Agar sening ustingdan hazil qilishsa, buni kulgu bilan qabul qilasan va birgalashib kulishasan.
3.	Sen barcha narsani me'yorida qila olishingga ishonasan.	Sen ba'zi bir narsalarni qila olishingga ishonasan.
4.	Tez-tez xato qilasan.	Deyarli xato qilmaysan.
5.	Do'stlaring ko'p.	Do'stlaring oz.
6.	Boshqa qizlar senga nisbatan	Boshqa qizlar ham sen

	ko'p ishlarni bajara oladi.		qiladigan ishlarni bajara oladilar.
7.	Har doim insonlar ismini esda yaxshi saqlab qolasan.		Shunday hollar bo'ladiki, insonlar ismini esda saqlay olmayсан.
8.	Ko'p o'qiysan.		Qizlarning ko'pchiligi sendan ko'ra ko'p o'qishadi.
9.	Sen bajarishni xoxlaydigan ish uchun o'qituvchi boshqa qizni tanlasa xafa bo'lasan.		Sen bajarishni xoxlaydigan ish uchun o'qituvchi boshqa qizni tanlasa, bu haqida tez esdan chiqarasan va xafa bo'lmaysan.
10.	O'z takliflaring, g'oyalaring, fikrlaringni doimo to'g'ri va ma'qul deb hisoblaysan.		O'z takliflaring, g'oyalaring, fikrlaringni doimo to'g'ri emas deb hisoblaysan.
11.	Odatda kam gapirasan		Sen odatda ko'p gapirasan.
12.	Agar onang sendan xafa bo'lsa u nohaq bo'ladi.		Agar onang sendan xafa bo'lsa, biror narsada xato qildim deb o'ylaysan.
13.	Senga kutubxonada kitoblar bilan ishlash yoqadi.		Senga uzoq dengiz safarlarida kapitan bo'lish yoqadi.
14.	Kechqurun uzoq vaqt tinch o'tira olasan.		Kechqurun uzoq vaqt tinch o'tira olmayсан va betoqat bo'lasan.
15.	Agar qiz bolalar sen yaxshi bilgan joy haqida suhbatlashayotgan bo'lsa, suhbatga kirishib ketasan.		Agar qiz bolalar sen yaxshi bilgan joy haqida suhbatlashayotgan bo'lsa, ularning gapini bo'lmaysan, tugatishini kutib turasan.
16.	Fazogir bo'la olarding.		Fazogir bo'la olmas eding.
17.	Onang seni uyda betoqat va tartibsiz deb ta'kidlaydi.		Sening sabrlliliging va kamgapliging haqida onang gapirib turadi.
18.	Boshqalar gapirayotganda ishtiyoq bilan tinglaysan.		Senga ko'proq gapirish yoqadi.
19.	Bo'sh vaqtingda kitob o'qishni ma'qul ko'rasan.		Bo'sh vaqtingda koptok o'ynashni ma'qul ko'rasan.

20.	Sen ehtiyotkorlik bilan harakat kilasan	Ba'zan yugura turib, boshqa odamlar va narsalarga tegib ketasan.
21.	Seni jazolashlaridan qo'rqasan.	Seni jazolashlari to'g'risida o'ylamaysan.
22.	Ulg'ayganingda senga uylar qurish ko'proq yoqqan bo'lardi.	Ulg'ayganingda uchuvchi yoki styuardessa bo'lishni xohlar eding.
23.	O'qituvchi darsda ko'pincha senga tanbeh berar edi.	O'qituvchi ba'zan senga tanbeh beradi.
24.	Agar do'stlaring biron-bir narsa haqida tortishayotgan bo'lishsa, sen ham ularning bahsiga aralashasan.	Agar do'stlaring biron-bir narsa haqida tortishayotgan bo'lishsa, sen odatda aralashmaysan.
25.	Boshqalar sinfda gaplashayotgan yoki kulayotgan bo'lsa ham sen shug'ullanishning mumkin.	Boshqalar sinfda gaplashayotgan yoki kulayotgan bo'lsa ham sen shug'ullana olmaysan.
26.	Sen «Yangiliklar»ni televizor orqali eshitishni yoqtirasan.	“Yangiliklar” eshittirilayotganda sen televizor ko'rmaysan va boshqa narsa bilan shug'ullanishni afzal ko'rasan.
27.	Seni kattalar xafa qilishadi.	Seni kattalar yaxshi tushunishadi.
28.	Transport qatnovi ko'p bo'lgan ko'chadan xotirjam o'tasan.	Transport qatnovi ko'p bo'lgan ko'chadan o'tishga biroz qo'rqasan.
29.	Sen bilan ko'pincha katta ko'ngilsizliklar bo'lib turadi.	Sen bilan ba'zan katta ko'ngilsizliklar bo'lib turadi.
30.	Agar sen javobni bilsang, qo'lingni darhol ko'tarasan.	Agar sen javobni bilsang qo'lingni darhol ko'tarmaysan, so'raganda javob berasan.
31.	Sinfga yangi o'quvchi kelsa, boshqalar singari u bilan tanishasan.	Sinfga yangi o'quvchi kelsa, tanishishga shoshilmaysan.
32.	Sen jon deb qandaydir transport vositasining (avtobus, trolleybus, taksi) haydovchisi bo'lar eding.	Sen jon deb shifokor bo'lar eding.
33.	Ko'p hollarda biron narsa amalga oshmasa, xafa bo'lasan.	Biron narsa amalga oshmasa xafa bo'lasan.

34.	Bolalardan birontasi yozma ishda yordam berishni so'rasa, o'zi hammasini bajarishi kerakligini aytasan.	821	O'rtoqlariningdan biri yozma ish vaqtida yordam berishni so'rasa, agar o'qituvchi ko'rmayotgan bo'lsa yordam berasan.
35.	Kattalar senga e'tibor bermay sening oldingda ham suhbatlashishadi.		Kattalar sen borligingga e'tibor berib, sen bilan suhbatlasha boshlaydilar.
36.	Agar g'amgin hikoyani eshitsang, ko'zlaringga yosh keladi.		Agar g'amgin hikoyani eshitsang, bu senga ta'sir qilmaydi.
37.	Rejalaringning ko'pini amalga oshirishga muvaffaq bo'lasan.		Rejalaringning ko'pi sen xohlaganingdek amalga oshmaydi.
38.	Ko'chada o'ynayotganingda onang chaqirsa darhol kelmay, o'ynashni davom ettirasan.		Ko'chada o'ynayotganingda onang chaqirsa, darhol kelasan.
39.	Hech kimdan uyalmay sinfda o'ringdan turib hamma bolalar oldida qandaydir hikoyani aytib bera olasan.		Butun bir sinf oldida turib biron-bir narsa haqida gapirib berish kerak bo'lsa, har doim uyalasan va xijolat bo'lasan.
40.	Senga uyda kichkina bolalar bilan qolish yoqadi.		Senga kichkina bolalar bilan qolish yoqmaydi.
41.	Ba'zan o'zingni yolg'iz va xafa qilinganday sezasan.		O'zingni hech qachon yolg'iz va xafa qilinganday sezmayasan.
42.	Uy vazifalarini har doim turli vaqtlarda bajarasan.		Uy vazifalarini har doim bir xil vaqtda bajarasan.
43.	Sen yaxshi yashayapsan.		Yomon yashayapsan.
44.	Bajonidil shahar tashqarisiga tabiatni tomosha qilishga borar eding.		Bajonidil yangi tovarlar ko'rgazmasiga borar eding.
45.	Agar senga tanbeh berishsa, jazolashsa, xafa bo'lmaysan, yaxshi kayfiyat va xotirjamlikni saqlaysan.		Agar senga tanbeh berishsa, jazolashsa, xafa bo'lasan.
46.	Senga ko'proq qandolat fabrikasida ishlash yoqadi.		Senga ko'proq uchuvchi bo'lish yoqadi.

47.	Sinfda bolalar to'polon qilishsa, sen jim o'tirasan.	Sinfda bolalar to'polon qilishsa, sen ham ular bilan birga bo'lasan.
48.	Agar seni avtobusda turtib yuborishsa bunga e'tibor bermaysan va hech narsa bo'lmagan deb hisoblaysan.	Agar seni avtobusda turtib yuborishsa bundan jahling chiqadi.
49.	Sen bajarishing kerak bo'lmagan narsani qilishga to'g'ri kelgan.	Sen bajarishing kerak bo'lmagan narsani bajarmaysan.
50.	Sho'xlik qilish, yugurish, hazillashishni afzal ko'rasan.	O'zlarini jiddiy tutadigan do'stlarni afzal ko'rasan.
51.	Biror narsa boshlanishidan oldin jim kutishga to'g'ri kelsa, besabrlilik, asabiylikni his etasan.	Biron narsani uzoq vaqt kutish senda hech qanday noxushlik uyg'otmaydi.
52.	Hozir bajonidil maktabga borar eding.	Hozir bajonidil avtomobilda sayohatga borgan bo'lar eding.
53.	Shunday bo'ladiki, sen hammadan xafa bo'lasan.	Har doim va hamma narsadan qoniqasan.
54.	Senga ko'proq bosiq, muloyim o'qituvchi yoqadi.	Senga ko'proq talabchan o'qituvchi yoqadi.
55.	Uyda senga taklif qilishayotgan hamma taomni eysan.	Uyda sen faqat o'zing yoqtirgan ovqatnigina iste'mol qilasan.

2-QISM

1.	Senga hamma yaxshi munosabatda bo'ladi.	Senga ba'zi odamlargina yaxshi munosabatda bo'lishadi.
2.	Ertalab uyg'onganida o'zingni lanj va uyqusiragandek his qilasan.	Ertalab uyg'onganida o'zingni tetik va quvnoq his qilasan.
3.	Odatda ishingni boshqalarga nisbatan tez bajarasan.	Odatda ishlaringni boshqalar bajarib bo'lgandan so'ng tugatasan.
4.	Ba'zida o'zingga ishonmaysan.	Doimo o'zingga ishonasan.
5.	Maktabdagi do'stlaringni ko'rganda har doim quvonasan.	Ba'zida hech kimni ko'rishni xohlamaysan.

6.	Onang seni o'ta sustkash deb ta'kidlaydi.		Onang seni xamma narsani tez bajaradi deb ta'riflaydi.
7.	Boshqa bolalarga sen taklif qilayotgan fikrlar ma'qul bo'ladi.		Boshqa bolalarga sen taklif qilayotgan fikrlar har doim ham yoqavermaydi.
8.	Maktabda hamma narsani talab darajasida bajarasan.		Maktabda sinfdoshlarningning ko'pi talab qilingan narsani sendan yaxshi bajarishadi.
9.	Hamma bolalar seni aldashga harakat qilishadi, deb o'ylaysan.		Hamma bolalar seni aldashga harakat qilishmaydi va senga do'stona munosabatda bo'lishadi, deb o'ylaysan.
10.	Har doim hamma narsani yaxshi bajarasan.		Ba'zan qo'lingdan hech narsa kelmaydi.
11.	Dars paytida jim o'tirasan.		Dars paytida qimirlab o'tirishni yoqtirasan.
12.	Ba'zida onangga e'tiroz bildirasan.		Har doim onang bilan kelishasan, chunki ko'rqasan.
13.	Senga parkda sayr qilish yoqadi.		Senga tog'dan chang'ida tushish ko'proq yoqadi.
14.	Har doim muloyimman deb o'ylaysan.		Ba'zan etarlicha muloyim bo'lmayman, deb hisoblaysan.
15.	Sen bilan kelishish qiyin, o'z fikringda qat'iy turasan, deb o'ylashadi.		Sen bilan ishlash oson, hamma narsaga rozi bo'lasan, tushunasan.
16.	Buyumlaringni boshqa bolalar bilan almashtirgansan.		Hech qachon o'rtoqlaring bilan narsa almashmagansan.
17.	Ba'zan quloqsiz bo'lishni xohlaganmisan?		Sen buni hech qachon qilmagansan.
18.	Onang hamma narsani sendan ko'ra yaxshi bajaradi.		Ba'zi sening takliflaring onangnikidan ko'ra yaxshi bo'ladi.
19.	Agar sen yovvoyi hayvon bo'lganingda chopqir ot bo'lishni xohlar eding.		Agar sen yovvoyi hayvon bo'lganingda yo'lbars bo'lishni xohlar eding.
20.	Senga xushxabarni etkazishsa, xursand bo'lasan.		Senga xushxabar etkazishsa, xursandligingdan sakraging keladi.
21.	Agar senga kimdir yaxshi munosabatda bo'lmasa, sen xafa bo'lmayсан va uni		Agar senga kimdir yaxshi munosabatda bo'lmasa, shunga yarasha javob qaytarasan.

	kechirasan.		
22.	Senga basseynda cho'milish ko'proq yoqqan bo'lar edi.		Senga basseynga balandlikdan sakrash ko'proq yoqqan bo'lar edi.
23.	O'qituvchi sening etarlicha e'tiborsizligingni va daftaringda ko'p xato qilishingni ta'kidlaydi.		O'qituvchi sen har doim e'tiborliligingni va daftaringda ko'p xato qilmasligingni ta'kidlaydi.
24.	Bahslarda nima qilib bo'lsa ham o'zingning haqligingni isbotlashga harakat qilasan.		Bahslarda o'zingning haqligingni isbotlashga harakat qilmaysan va ularga yon berasan.
25.	Urush haqidagi qandaydir hikoyani eshitgan bo'lar eding.		Hayvonlar haqidagi hikoyani eshitgan bo'lar eding.
26.	Sinfingga kelgan yangi o'quvchilarga har doim yordam berasan.		Odatda sinfingizdagi yangi o'quvchilarga sen emas, balki boshqalar yordam beradi.
27.	Ko'ngilsizliklarni uzoq vaqt esingdan chiqara olmaysan.		Ko'ngilsizliklarni tezda esdan chiqarasan.
28.	Senga kiyimlar tikish ko'proq yoqqan bo'lar edi.		Senga balet raqqosasi bo'lish ko'proq yoqqan bo'lar edi.
29.	Agar onang seni koyisa xafa bo'lib qolasan.		Agar onang seni koyigan bo'lsa hech qachon kayfiyating buzilmaydi
30.	Har doim sumkangni kechqurun tayyorlaysan.		Sumkangni ertalab maktabga ketishdan oldin tayyorlaysan.
31.	Seni o'qituvchi doimo maqtaydi.		Seni o'qituvchi onda-sonda maqtaydi
32.	O'rgimchakni bimalol ushlashing mumkin.		O'rgimchakni yoqtirmaysan, uni ushlay olmaysan.
33.	Ko'p xafa bo'lasan.		Biron-bir kishidan kamdan-kam xafa bo'lasan
34.	Ota-onang uxlashing kerakligini aytishsa, darhol uxlashga ketasan.		Ota-onang uxlashing kerakligini aytishsa, darhol uxlangani ketmaysan va o'ynashni davom ettirasan.
35.	Notanish insonlar bilan gaplashishga to'g'ri kelsa, har doim uyalasan.		Notanish insonlar bilan gaplashishga to'g'ri kelsa, hech qachon uyalmayсан.

36.	Rassom bo'lishni ko'proq xohlaysan.		Ko'proq yaxshi sartarosh bo'lishni afzal ko'rasan.
37.	Hamma narsalarni muvaffaqiyatli bajarasan.		Senda omadsizliklar ham bo'lib turadi.
38.	Agar sen masala shartini tushunmagan bo'lsang, bolalardan birontasiga murojaat qilasan.		Agar masala shartini tushunmasang, o'qituvchingga murojaat qilasan.
39.	Sen kulgili hikoyalarni hamma kuladigan qilib gapirib bera olasan.		Sen kulgili hikoyalarni hamma kuladigan qilib gapirib bera olmasan.
40.	Darsdan so'ng ma'lum bir vaqt davomida o'qituvchi oldida bo'lishni xohlaysan.		Darsdan so'ng har doim sinfdan chiqib ketishni, koridorda yurishni xush ko'rasan.
41.	Ba'zan bekorch bo'lib o'tirganingda o'zingni noxush sezasan.		Sen bilan bunday holat hech qachon bo'lmagan.
42.	Maktabdan uyga ketayotib o'ynash uchun to'xtaysan.		Maktabdan so'ng darhol uyga borasan.
43.	Ota-onang har doim seni tinglashadi.		Ota-onang o'ta band va seni tinglashmaydi.
44.	Uydan chiqa olmaganingda qattiq xafa bo'lasan.		Uydan chiqa olmaganingda bu sening kayfiyatini tushirib yubormaydi.
45.	Hayotingda qiyinchiliklar kam.		Sening hayotingda qiyinchiliklar ko'p.
46.	Bo'sh vaqtingda sen yaxshisi kinoga borgan bo'lar eding		Bo'sh vaqtingda, yaxshisi, hovlida gullar va daraxtlar ekan bo'lar eding.
47.	Onangga bajonidil maktabdagi voqealar haqida gapirib berasan.		Onangga bajonidil sayr, ekskursiya haqida gapirib berasan.
48.	Agar do'stlaring so'roqsiz buyumlaringni olishsa, sen buni hech qanday hayratlanadigan joyi yo'q deb hisoblaysan.		Agar do'stlaring so'roqsiz buyumlaringni olishsa, jahling chiqadi.
49.	Odatda kutilmagan tovushdan seskanib ketasan.		Kutilmagan tovushga oddiygina qarab qo'lasan.
50.	Qizlar bilan bir-biringizga biron narsa aytib berish senga		Senga qizlar bilan biron-bir o'yin o'ynash ko'proq yoqadi.

	yoqadi.		
51.	Hayajonlanganida ovozingni ko'tarasan.		Har doim xotirjam gapirasan.
52.	Bajonidil darsga borgan bo'lar eding.		Bajonidil figurali uchish chiqishlarini ko'rgan bo'lar eding.
53.	Agar radio eshitayotgan yoki televizor ko'rayotgan bo'lsang senga tashqaridagi ovozlari xalaqit beradi.		Agar radio eshitayotgan yoki televizor ko'rayotgan bo'lsang, tashqaridagi ovozlarni eshitmaysan.
54.	Maktabda senga qiyin bo'ladi.		Maktabda senga har doim oson bo'ladi.
55.	Agar uyda jahlingni chiqarishsa, sekingina xonadan chiqib ketasan.		Agar jahlingni chiqarishsa, eshikni qattiq yopib ketasan.

Test natijalarini qayta ishlash bo'yicha ko'rsatmalar

Bolalar to'plagan ballar miqdorini aniqlashda standart kalit (jadval) ko'llaniladi. Bu standart kalit so'rovnomaga javoblar varag'i ustiga qo'yiladi. Kalit shunday qolipki, uning yordamida kerakli ballar tezda topiladi va hisoblanadi. Qolipda shaxsning har bir xususiyati raqamlar bilan ifodalangan va qolip bilan mos kelayotgan javoblar 1 ball bilan hisoblanadi. So'ngra so'rovnomaning 1- va 2-qismi bo'yicha olingan hamma ballar har bir shaxs xususiyatlari uchun alohida hisoblanadi. Olingan ballar yig'indisi shaxs xususiyatining dastlabki bahosi bo'lib, u maxsus jadvalga yoziladi.

19-jadval

Kettell testi so'rovnomasi bo'yicha tekshiriluvchining javoblar varag'i.

A

Familyasi, ismi _____ **vaqti** _____

1- qism

№ 2010-2210/02-84

1 □ □	2 □ □	3 □ □	4 □ □	5 □ □	6 □ □	7 □ □	8 □ □	9 □ □
10 □ □	11 □ □	12 □ □	13 □ □	14 □ □	15 □ □	16 □ □	17 □ □	18 □ □
19 □ □	20 □ □	21 □ □	22 □ □	23 □ □	24 □ □	25 □ □	26 □ □	27 □ □
28 □ □	29 □ □	30 □ □	31 □ □	32 □ □	33 □ □	34 □ □	35 □ □	36 □ □
37 □ □	38 □ □	39 □ □	40 □ □	41 □ □	42 □ □	43 □ □	44 □ □	45 □ □
46 □ □	47 □ □	48 □ □	49 □ □	50 □ □	51 □ □	52 □ □	53 □ □	54 □ □
55 □ □								

20-jadval

2-qism

1 □ □	2 □ □	3 □ □	4 □ □	5 □ □	6 □ □	7 □ □	8 □ □	9 □ □
10 □ □	11 □ □	12 □ □	13 □ □	14 □ □	15 □ □	16 □ □	17 □ □	18 □ □
19 □ □	20 □ □	21 □ □	22 □ □	23 □ □	24 □ □	25 □ □	26 □ □	27 □ □
28 □ □	29 □ □	30 □ □	31 □ □	32 □ □	33 □ □	34 □ □	35 □ □	36 □ □
37 □ □	38 □ □	39 □ □	40 □ □	41 □ □	42 □ □	43 □ □	44 □ □	45 □ □
46 □ □	47 □ □	48 □ □	49 □ □	50 □ □	51 □ □	52 □ □	53 □ □	54 □ □
55 □ □								

Izoh: Kalit tekshiriluvchilar javob varag'i formatiga mos holda tayyorlanadi va 1 va 2-qismlarni ketma-ket qo'yish orqali qo'llaniladi. Kalitdagi qora kvadratchalar mavjud joylarda teshikchalar bo'lishi kerak. So'ngra har bir shunga o'xshash baho standart 10 balli jadvalga o'tkaziladi. Tekshirilayotganlarning jinsi

va yoshiga mos holda jadvalda har bir shaxs xususiyati uchun oʻrtacha topiladi. Bu interval dastlabki baholarni oʻz ichiga oladi va ular jadvalning birinchi qatorida belgilangan meʼyorlar qiymati bilan almashtiriladi. Ularning har biri yakuniy oʻn balli shkalaning birliklarida ifodalangan baho hisoblanadi.

21-jadval.

Kettell testining yosh bolalar varianti boʻyicha meʼyoriy maʼlumotlar.

8–10 yoshdagi oʻgʻil bolalar uchun meʼyorlar										
Shaxs xususiyati	10 balli shkaladagi ballar									
	1.	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	0	1-2	3	4	5	6	7; 8		9	10
II	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
III	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
IV	0		1	2	3	4	6	6	7-8	9-10
V	0-1	2	3	4	5	6	7		8	1-10
VI	0	1	2	3-4	5	6	7	8	9	10
VII	0-2	3	4	5	6	7	8	-	9	10
VIII		0	1	2	3	4	5	6	7	7-10
IX		0	1	2	3	4-5	6-7	7	8	1-10
X	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
XI	0	1	2	3	4	5]	6	7	8	1-10
8–10 yoshdagi qiz bolalar uchun meʼyorlar										
Shaxs xususiyati	10 balli shkaladagi ballar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	0-1	2-3	4	5	6	7	8	9		10
II	0	1	2	3-4	5	6	5	8	9	10
III		0	1	2	3	4	5-6	7-8	9	10
IV		0	1	2	3	4	5	7	8	8-10
V	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9-10
VI	0-1	2	3-4	5	6	7	8		9	10
VII	0-1	2-3	4	5	6	7	8	-	9	10
VIII	0-1	2	3-4	5	6	7	8	9	-	10
IX		0	1	2	3	4	5	6	7	8-10
X	0-1	2	3-4	5	6	7	8	9		10
XI	-	0	1	2	3	4	0	6-7	8	9-10

11-12 yoshdagi o'g'il bolalar uchun me'yorlar										
	10 balli shkaladagi ball									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	-	1	2	3	4-5	7	8	9		10
II	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
III	0	1	2-3	4	5	6	7	8		10
IV	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
V	0-1	2-3	4	5	6	7	8	9	-	10
VI	0	1	.	2	3	4	5	6-7	8	9-10
VII	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
VIII	0	.	1	2	3	4	5	6	7	8-10
IX	-	0	1	2	3	4	5-6	7	8	9-10
X	-	0	1	2	3	4	5	7	8	8-10
XI	0	1	2	3-4	5	6	7	8	9	10

11-12 yoshdagi qiz bolalar uchun me'yorlar										
Shaxs xususiyati	10 balli shkaladagi ballar									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I	0-2	3	4	5	6	7	8	9	9	10
II	0	1	2	3	4-5	6	7	8	9	10
III	0	1	2	3-4	5	7	8	9	10	10
IV	0-1	2	3	4	5	6	8	9	10	10
V	0-1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
VI	0	1	2	3	4	5	6-7	8	9	10
VII	0-2	2	3	4	5-6	7	8	9	10	
VIII	0-2	3		4	5	6	7	8	9	10

IX	Po	1	2	3	4	5	6-7	8	9	10
X	0	1	2	3	4	5	6-7	8	9	10
XI	0	1	2-3	4	5	6	7	8	9	10

12.2. Ota-ona, tarbiyachi va o'qituvchilar uchun so'rovnoma

Bolalarning muloqotchanlik sifatlarining ekspertlar tomonidan baholanishini o'rganishga xizmat qiluvchi ushbu metodika ota-ona, o'qituvchi va tarbiyachilarga mo'ljallangan. So'rovnoma bilan yaxshiroq tanishish maqsadida alohida jadval tayyorlangan bo'lib, uning chap tomonidan shaxs sifatleri, o'ng tomonidan esa savolning tartib raqami o'rin oladi.

Shaxsning baholanayotgan sifati	So'rovnomaning mos keluvchi savollari tartib raqami
Muloqotchanlik	2,3,4
Tashkilotchilik qobiliyati	5
Boshqa bolalar bilan o'zaro munosabatlari	6
Al'truizm (boshqalarga yordam berish)	7
Empatiya (hamdard bo'la olish)	8
Tajovuzkorlik	9
Yordamga muhtojlik	10
Tez xafa bo'lish	11
Rostgo'ylik	13
Adolatparvarlik	12
Xushmuomalalik	14
Itoatkorlik	16
Mustaqillik	17
Qat'iyatlilik	18
Mehnatsevarlik	19
O'ziga ishonch	20

SO'ROVNOMA MATNI

1. Bolaning ismi va familiyasi, tug'ilgan yili.

2. Farzandingiz kattalar bilan tez muloqotga kirishadimi?

- a) juda
- b) unchalik emas
- v) umuman muloqotchan emas.

3. Farzandingiz bolalar bilan yaxshi muloqotga kirishadimi?

- a) juda muloqotga kirishuvchan, ko'p hollarda yolg'iz emas, ular bilan o'ynashni afzal ko'radi.
- b) unchalik emas, ko'p hollarda yolg'iz o'ynashni afzal ko'radi.
- v) ba'zan bolalar bilan, ba'zan yolg'iz o'ynaydi.

4. Agar farzandingiz muloqotchan bo'lsa,

- a) o'zidan katta bolalar bilan
- b) tengdoshlari bilan
- v) o'zidan kichiklar bilan o'ynashni xush ko'radi.

5. O'yinda farzandingiz o'zini qanday tutadi?

- a) turli o'yinlar tashkil qiladi, boshqa o'yinlarda o'z rolini oladi, etakchi va ikkinchi darajali rollarga birday qaraydi.
- v) ko'pincha ikkinchi darajali rollarni bajaradi.

6. Farzandingiz boshqa bolalar bilan qanday munosabatda bo'ladi?

- a) tez do'stlasha oladi va janjallashmay o'ynaydi
- b) tez-tez janjallashib turadi.

7. Farzandingiz o'yinchoqlarini boshqa bolalarga o'ynashga beradimi?

- a) bajonidil beradi.
- b) ba'zan beradi, ba'zan esa yo'q.
- v) bermaydi.

8. Farzandingiz boshqalarga hamdard bo'ladimi?

- a) boshqalarga hamdardlik bildiradi, biror narsadan xafa bo'lganlarni ovutishga harakat qiladi.
- b) ba'zan.
- v) deyarli hech qachon hamdard bo'lmaydi.

9. Boshqa bolalarni xafa qiladimi?

- a) ko'p hollarda. b) ba'zan v) hech qachon.

10. Kattalardan tez-tez xafa bo'lib turadimi?

- a) ko'p hollarda.
- b) ba'zan.
- v) hech qachon.

11. Bolangiz tez xafa bo'ladimi?

- a) juda arazchi
- b) ba'zan
- v) arazchi emas.

12. Farzandingiz har doim ham adolatparvarmi?

- a) har doim
- b) ba'zan
- v) ko'p hollarda adolatparvar emas.

13. Farzandingiz har doim rost so'zlaydimi?

- a) har doim
- b) ba'zan
- v) ko'pincha yolg'on gapiradi, aldaydi.

14. Farzandingiz doimo xushmuomalami?

- a) har doim
- b) ba'zan
- v) hech qachon.

15. Farzandingiz har doim itoatkormi?

- a) har doim
- b) ba'zan
- v) hech qachon.

16. Farzandingiz mustaqilmi?

- a) to'la mustaqil, hamma narsani o'zi qilishni ho'xlaydi.
- b) ba'zan.
- v) mustaqil emas, ko'p hollarda uning uchun boshqalar qilishini ho'xlaydi.?

17. Farzandingiz qat'iyatlimi ?

- a) Har doim boshlagan ishini oxiriga etkazadi, qat'iyatli.
- b) Ba'zan.
- v) Yuq, odatda boshlagan ishini oxiriga etkazmaydi.

18. Farzandingiz mehnatsevarmi?

- a) juda mehnatsevar, unga topshirilgan ishni o'z vaqtida bajaradi.

- b) ba'zan.
- v) ko'p hollarda dangasalik qiladi.

19. Farzandingiz o'ziga ishonadimi?

- a) O'ziga ishonadi.
- b) To'la ishonadi
- v) O'ziga ishonmaydi.

Kichik maktab yoshidagi bolaga baho beruvchi sifatida faqat ota-ona emas, balki boshqalar ham ishtirok etishi mumkin.

Ota-onalardan so'rovnoma o'tkazmasdan avval suhbat orqali bolaning xususiyatlari haqidagi fikrini bilib olish kerak. Chunki ularning bahosi ko'pincha sub'ektiv tabiatga ega bo'ladi.

NATIJANI BAHOLASH

So'rovnomaning javoblaridagi «a» qismi – 10 ball, «b» qismi – 5 ball, «v» qismi – 1 ball bilan baholanadi. To'plangan ballar yig'indisi 18 ga bo'linadi. Natijaga ko'ra boladagi mazkur sifatning rivojlanish darajasi haqida xulosa chiqariladi.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLA RUHIY TARAQQIYOTI DARAJASI HAQIDA XULOSA TAYYORLASH

Kichik maktab yoshidagi bola ruhiy taraqqiyoti darajasi haqida xulosa chiqarish uchun bilish jarayonlari, shaxs sifatleri va shaxslararo munosabatlarni o'rganish natijalarini tahlil qilish na umumlashtirish kerak. Tadqiqot natijalari maxsus individual kartaga to'ldirib boriladi. Mana shu kartadagi ma'lumotlarga asoslanib psixolog bolaning maktabga tayyor yoki tayyor emasligini, maktab ta'limiga qay darajada tayyorligini aniqlashi mumkin.

Maktab ta'limiga bilish jarayonlari – idrok, xotira, tafakkur, diqqat, xayol va nutq rivojlanishi bo'yicha 5 balldan kam bo'lmagan natijaga ega bolalar tayyor hisoblanadi. Undan kam ball to'plaganlar maktab ta'limiga tayyor emas.

PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XULOSA VA AMALIY TAVSIYALAR

Bolaning ismi va familiyasi. To'ldirish vaqti

Bola ni tekshir-gan vaqti	Eng yaxshi rivojlangan xususiyatlar		Kam rivojlangan xususiyatlar		Boshqa xususiyatlar	Umumiy Psixolo- gik-pedago- gik tavsiya-	Maxsus psixolo-gik- pedago-gik	Kimga va qachon bu tavsiyalar berilgan, uning
	Nomi	Ko'rsat kichi	Nomi	Ko'rsat kichi				
	1	2	3	4	5	6	7	8

12.3.Kettell savolnomasining bolalar varianti

Bola shaxsi taraqqiyotini baholash bo'yicha xorijiy tadqiqotlarda savolnomalar (16 PF, HSPQ, CPQ va boshqalar) keng qo'llaniladi. R.Kettell rahbarligida amerikalik psixologlar guruhi tomonidan o'tkazilgan shaxsni dasturli tekshirishning bosqichlaridan biri shaxs savolnomalarini yaratish hisoblangan. Lekin bizning sharoitimizda chet el metodikalaridan foydalanish ularni mentalitetimizga jiddiy moslashtirishni va puxta tekshirishni talab qiladi. Bu tadbirlar R.Cattel (1963) shaxs savolnomasining bolalar varianti-CPQni moslashtirishda hisobga olinadi. /E.M.Aleksandrovs-kaya, I.N.Gil'yasheva, 1978, 1985/.

R.Kettell bolalar savolnomasi – CPQ 8–12 yoshdagi bolalarni tekshirishga mo'ljallangan bo'lib, faktorli analitik tadqiqot yo'li bilan ajratilgan 14 shkaladan iborat. Savolnomaning ikki shakli /A va B/ bo'lib, ularning har biri 140 savolni o'z ichiga oladi. Ular o'zaro

teng hisoblanib, alohida va birgalikda qo'llanilishi mumkin. Test savollariga o'zgartirishlar kiritilganidan so'ng 8–12 yoshli 440 o'quvchida sinab ko'riladi. /E.M.Aleksandrovskeya, 1978/. Muallif 280 savoldan 150 tasini tanlab olgan. Savolnomani moslashtirilgan 12 omil bo'yicha standartlashtirish 579 o'quvchida /8-12 yoshli/ o'tkazildi. /E.M.Aleksandrovskeya va Gil'yasheva, 1985. 20-jadval/.

22-jadval

Salbiy /1–3 qator/ va ijobiy /8–10 qatorlar/ belgilar bo'yicha shaxs xislatlari omillari

Omilning salbiy belgilari	Omil	Omilning ijobiy belgilari
Odamlarga aralashmaydigan, ishonmaydigan, yolg'iz, beparvo	– A +	Ochiq ko'ngil, xayrixoh, kirishimli, rahmdil
Aqliy funktsiyalarning oz darajada shakllanganligi. Tafakkurning ko'rgazmali shakllari ustunligi, bilimlar hajmi unchalik ko'p emas	– V +	Aqliy funktsiyalarning yuqori darajada shakllanganligi. Tafakkurning mavhum shakllari etarlicha rivojlanganligi, bilimlar hajmi ko'p.
O'ziga ishonmaydigan, tez xafa bo'ladigan, betayin	– S +	O'ziga ishonadigan, yuvosh, turg'un
Shoshmaydigan, vazmin, beparvo	– D +	Besabr, tashqi ta'sirlarga tez javob qaytaruvchi, tez ta'sirlanadigan
Itoatkor, tobe, ko'ngilchan	– E +	Hukmron, bo'ysunmaydigan, serg'ayrat
Aqli, mulohazali, ehtiyotkor, jiddiy	– F +	Tavakkalchi, beparvo, botir, quvnoq
Vijdonsiz, majburiyatlarga beparvo, mas'uliyatsiz	– G +	Vijdonlilik, tirishqoq, mas'uliyatli
Tortinchoq, uyatchan, do'q-po'pisadan qo'rqish	– H +	Ijtimoiy botir, erkin, dadil
Haqqoniy, amaliy, o'ziga ishonadigan	– I +	Sezgir, xushmuomala, boshqalarga bo'ysunadigan
Osoyishta, beozor, har narsaga ishonch bilan qaraydigan	– O +	Vahimali, tashvishli, ma'yus
O'zini nazorat qila olmaydigan, ijtimoiy belgilangan normativlarni yomon tushunish	– Q ₃ +	O'zini tuta bilish, ijtimoiy belgilangan normativlarni yaxshi tushunish
Ojiz, yuvosh, vazmin	– Q ₄ +	Jiddiy, achchig'i tezligi, maqsadga erishmaganda tez kayfiyati tushib ketishi.

Har bir shaxs omili ma'lum xislatlarning to'plami sifatida qaraladi /u savolnomada minimal belgi – 1, maksimal belgi – 10 va o'rtacha belgi – 5,5 ball bilan o'lchanadi/. Bu to'plamning chetki belgilari bo'yicha qarama-qarshi mazmunga mos omilni bildiruvchi harf to'g'risiga «--» «+» belgi qo'yiladi.

«A» omil /faktor/. Yuqori baho bolani kirishimli, quvnoq, istarasi issiq sifatida xarakterlaydi. Bu omil bo'yicha quyi baho olgan bola birovga ishonmaydigan, salga xafa bo'ladigan, shaxslararo munosabatda sezgirlik etishmaydigan boladir, u xulq-atvorida salbiy xatti-harakatlar, injiqlik, xudbinlik bilan ajralib turadi. «A» omil bo'yicha yuqori baholi bolalar ijtimoiy tez moslashadilar, qizlar o'g'il bolalarga qaraganda o'rtacha yuqoriroq ko'rsatkichlarga ega bo'ladi.

«V» omil. Bu omil bo'yicha yuqori baho intellektning yaxshi darajada rivojlanganligi, uni umumlashtirish, umumiydan juz'iyini ajratish, mantiqiy va matematik operatsiyalarni egallaganlik, yangi bilimlarni osonlik bilan o'zlashtirishni bildiradi. Past baholi bolalar taklif etilgan topshiriqlarni aniq vaziyatli belgilardan foydalanib bajaradilar, o'z muammolarini hal qilishga yuzaki yondashadilar. Ko'pincha bunday bolalarda parishonxotirlik, charchash kuzatiladi. Bu omil bo'yicha o'zlashtiruvchi va o'zlashtirmovchi o'quvchilar o'rtasida aniq farqlar ko'zga tashlanadi. 12 yoshli bolalar yuqori baho oladilar.

«S» omil. Yuqori baho o'ziga ishonish, xotirjamlik, vazminlik. maktab talablarini yaxshi bajarishga tayyorlikni bildiradi. Quyi baho olgan bolalar o'z tengdoshlariga nisbatan o'zlarini qobiliyatsiz deb hisoblashadi, kayfiyatlari turg'un emas, o'z hissiyotlarini boshqara olishmaydi, yangi sharoitga moslashishda qiyinchilikni boshdan kechirishadi. Qarama-qarshi qutbda ulgura olmaydigan bolalar guruhlanadi.

«D» omil. Bu omil bo'yicha yuqori baholi bolalarda yuqori qo'zg'aluvchanlik kuzatiladi yoki ular kuchsiz qo'zg'atuvchiga kuchli faollik bilan javob qaytaradilar, yuqori faollik ba'zan ularda o'ziga bino qo'yish bilan birikib ketadi. Ularga harakatdan xavotirlanish, chalg'ish, diqqatni bir joyga to'play olmaslik xos.

Bunday xislatlarning shakllanishi temperament xususiyatlari va tarbiya sharoitlari bilan chambarchas bog'liq. Bu omil bo'yicha quyi baho vazminlik, his-tuyg'ularning tiyilganligi bilan xarakterlanadi. O'g'il bolalar o'rtacha qiz bolalarga qaraganda yuqori baho oladilar.

«E» omil. O'zini namoyon qilishga, o'zini bolalarga ham, kattalarga ham qarama-qarshi qo'yishga, peshqadamlikka intiluvchi shaxslarda yuqori baholar kuzatiladi. Bolalarda bu xususiyatlarning ko'rinishlari xulq-atvor muammolari, tajovuzkorlik mavjudligi bilan birga qo'shilib ketadi, chunki peshqadamlikka intilish ko'pincha amalga oshmaydi; u ijtimoiy o'zaro ta'sirning ko'p shakllarini o'rganishi kerak bo'ladi. Bolalarda bu omilning ko'rinishlari sergaplikda namoyon bo'ladi. Quyi baholarda bola kattalarga va boshqa bolalarga tobelik, ularga osonlik bilan bo'ysunishni namoyon qiladilar. 12 yoshli bolalarda bu omilning baholari, 8 yoshlilarga qaraganda yuqoriroqdir.

«F» omil. Bu omil bo'yicha yuqori baho olgan bolalar serg'ayrat, xavfli vaziyatlardan qo'rqmaslik bilan ajralib turadilar. Qoidaga ko'ra, ularga o'z imkoniyatlarini yuqori baholash kelajakka umid bilan qarash xosdir. «F» omil belgilari turli yosh davrida bir xil bo'ladi, lekin o'g'il bolalarga qaraganda qizlar yuqoriroq baholarga ega bo'ladilar.

«G» omil. Bu shkala kattalar tomonidan qo'yilgan xulq-atvor me'yorlari va talablarni qanday idrok etishi va bajarilishini aks ettiradi. Ota-onalar va o'quvchilar bilan ko'proq janjallashuvchi, ishonch qozonmagan, o'z majburiyatlarini bajarmaydigan bolalar quyi baho oladilar. Ularda betayinlik, diqqatini bir joyga to'play olmaslik, mustahkam motivatsiya kuzatiladi. Yuqori baholar javobgarlik yaxshi rivojlangan, maqsadga intiluvchi, vijdonli, tartibli bolalarga xos. Bu omil bo'yicha yuqori baholarni 8 yoshli bolalar olishadi, qizlarning baholari o'g'il bolalarnikidan yuqori.

«H» omil. Bu omil bolalarning kattalar (ota-onalari, tarbiyachilari, o'qituvchilari) bilan munosabatini aks ettiradi. «H» omil bo'yicha yuqori baho olgan bolalar kattalar bilan tez muloqotga kirishib ketadi, bu omil bo'yicha quyi baho olgan bolalar tortinchoq va uyatchan bo'ladilar.

«I» omil. Yuqori balli bolalar ko'p xayol surishni estetik moyillikni, «ayollardek» yumshoqlik va tobelikni aks ettiradi, quyi baholar – muammolarni hal qilishda haqqoniy yondashuvni, ishchanlikni, erkaklardek mustaqillikni aks ettiradi. Bu omil bo'yicha yuqori baho olgan bolalar yumshoq, ko'ngli bo'sh, ishonuvchan, qo'llab-quvvatlashga muhtoj, ko'proq tashqi muhit ta'siriga berilgan bolalar bo'ladilar. Bu omil bo'yicha qizlarning baholari o'g'il bolalarnikidan yuqoriroqdir.

«0» omil. Bu omil bo'yicha yuqori baho olgan bolalar muvaffaqiyatsizlikni oldindan sezishadi, tez jahlini chiqarish mumkin, ko'pincha kayfiyatlari yomon bo'ladi. Quyi baho olgan bolalar og'ir, jahli kam chiqadi. Yuqori baho vaziyatga bog'liq ravishda og'ir ruhiy kayfiyat xavotirlanish ko'rsatkichi bo'lishi mumkin, u nevroz vujudga kelishining asosi hisoblanadi.

«Q₃» omil. Bu omil bo'yicha olingan yuqori baholar yaxshi ijtimoiy moslashganlik, atrof muhit normalarini yaxshi egallaganlik ko'rsatkichi bo'lishi mumkin. Quyi baholar o'z xulq-avorini ijtimoiy me'yorlarga mos ravishda nazorat qila olmaslikdan, bolaning o'quv va boshqa tadbirlarda o'zini yaxshi tutmaslikdan dalolat beradi.

«Q₄» omil. Bu omil bo'yicha faoliyat jarayonida amalga oshirilmaydigan keragidan ortiqcha xohishlar bilan ajralib turadi. Xulq-atvorida ko'pincha nerv zo'riqishi ustun turadi. Quyi baho olgan bolalar og'ir va vazminlar.

Quyida keltiriladigan shaxs savolnomasi 120 savoldan iborat bo'lib, bola hayotining turli sohalariga tegishlidir: sinfdoshlar bilan, oila a'zolari bilan o'zaro munosabat, ko'chadagi, darsdagi, o'z-o'zini baholashi va boshqalar. Har bir savolga tanlash uchun ikkitadan javob beriladi. Tekshiruv natijalari to'g'ri chiqishi uchun, o'zini erkin his etadigan sharoit yaratish kerak.

Tekshiruvni boshlashdan oldin bolaga quyidagi qo'llanma beriladi: «Bu anketa o'quvchilar xarakterini o'rganishga mo'ljallangan. Bu erda to'g'ri va noto'g'ri javoblar bo'lishi mumkin emas. Har bir inson o'ziga ko'proq yoqadigan javobni tanlashi kerak. Javoblar ikki qismdan iborat bo'lib, «yoki» so'zi bilan bir-biridan ajratilgandir. Javoblar uchun varaqda (21-jadval) har bir savol

nomeri to'g'risida ikkitadan kvadratchalar bo'lib, ular javoblarning chap va o'ng qismlariga to'g'ri keladi. Siz tanlagan javobga mos keladigan kvadratcha ichiga "+" belgi qo'yilgan. Ba'zi savollarda sizning javobingizga mos kelmaydigan ifodalar bo'lishi mumkin. Shunda ham sizga sal ma'qulrog'ini tanlashingiz kerak. Agar savolni tushunmay qolsangiz, tadqiqot o'tkazuvchiga murojaat qiling. Bir savol ustida uzoq vaqt o'ylanib o'tirmaslik kerak. Tezda birini belgilab keyingi savolga o'ting. Ba'zi savollarning "11, 15, 19, 23, 27" uchtdan javobi bor. Barcha variantlarni qarab chiqib, ulardan birini tanlang. Savollarni o'tkazib yubormang, har bir savolga bittagina javob bering».

Sinaluvchiga hammasi tushunarli bo'lganiga ishonganingizdan so'ng ishga kirishish mumkin. Javob qog'ozini to'ldirishda tadqiqotchi bola savolni yaxshi tushunganligiga ishonch hosil qilishi kerak. 8 yoshli bolalarning har birini alohida, individual tekshirish zarur. 12 yoshli bolalar esa individual va guruh usuli bilan tekshirilishi mumkin.

1-qism

1. Siz uy vazifangizni tez bajarib qo'yasiz	siz ularni uzoq vaqt bajarasiz
2. Agar sizga hazillashishsa, sizning ozroq jahlingiz chiqadi	kulasiz
3. Siz deyarli hamma narsani, qanday bajarish kerak bo'lsa, shunday qila olaman, deb o'ylaysiz	siz ba'zi topshiriqlarni bajara olishingiz mumkin
4. Siz ko'pincha xato qilasiz	siz hech qachon xato qilmaysiz
5. Sizning do'stlaringiz ko'p	unchalik ko'p emas
6. Boshqa bolalar (qizlar) sizga qaraganda ko'proq ishlarni bajara oladi.	ular qancha narsani bajara olsa, siz ham bu ishlarni bajara olasiz
7. Siz har doim odamlarning ismini yaxshi eslab qolasiz	ba'zan ularning ismini esingizdan chiqarib qo'yasiz
8. Siz ko'p o'qiysiz	ko'pchilik bolalar ko'p o'qiydilar
9. Siz bajarmoqchi bo'lgan ish uchun o'qituvchi boshqa bolalarni tanlasa, siz xafa bo'lasiz	shunday ham bo'ladiki, siz ularni esdan chiqarib yuborasiz

10. Siz taklif etgan g'oyalar, o'ylab topgan narsalaringiz eng yaxshi va to'g'ri deb hisoblaysiz siz bunga ishonmaysiz
11. «Yig'moq» so'ziga mazmunan qarama-qarshi so'z qaysi? «Tarqatmoq» yoki «to'plamoq» yoki «ehtiyot qilmoq»
12. Siz odatda indamay turasiz ko'p gapirasiz
13. Agar onangiz sizdan xafa bo'lsa, bu ba'zan uning xatosi bo'ladi siz nimanidir xato qildim deb o'ylaysiz
14. Sizga kutubxonada kitoblar bilan ishlash ko'proq yoqadi uzoqqa suzish bo'yicha kapitan bo'lish ko'proq yoqadi
15. Quyidagi xarflarning qaysi biri boshqa ikkitasidan farq qiladi?
S T U
16. Siz kechqurun uzoq vaqt jim o'tirasiz tipirchilay boshlaysiz
17. Agar bolalar (qizlar) siz yaxshi biladigan narsa haqida gaplashsa, siz ham nimanidir aytib berasiz tipirchilay boshlaysiz, ularning tugatishini kutasiz
18. Siz kosmonavt bo'la olishingiz mumkinmi? bu juda murakkab ish deb o'ylaysizmi,
19. Sonlar qatori berilgan: 2, 4, 8, 10 yoki 12 yoki 16 Bu qatorda keyingi son necha?
20. Onangizning aytishicha, siz ta'sirchan va tinib-tinchimangansiz yuvosh va muloyimsiz
21. Bolalarning hikoyalarini jon deb eshitasiz O'zingiz aytib berganingiz ko'proq yoqadi
22. Bo'sh vaqtingizda kitob o'qiganingiz yaxshi koptok o'ynashingiz yaxshi
23. So'zlar guruhi berilgan: «sovuq», «issiq», «ho'l», «iliq». Bir so'z mazmuniga ko'ra boshqalariga mos tushmaydi. Bu qaysi so'z? «Ho'l» yoki «sovuq» yoki «iliq»
24. Siz har doim ehtiyotkorona harakatlar qilasiz ba'zan chopayotganingizda narsalarga qoqilib ketasiz
25. Sizni jazolashlari mumkin deb xavotirlanasiz buni siz hech qachon o'ylamangansiz
26. Katta bo'lganingizda uy qurish ko'proq yoqadi uchuvchi bo'lish (uchish, styuardessa bo'lish)
27. Olim, hozir Farangiz necha yoshda bo'lsa, shuncha yosh bo'lganida Samira undan katta edi. Kim hammadan kichik? Olimmi yoki Samirami yoki Farangizmi?
28. Ko'pincha o'qituvchi darsda sizga tanbeh beradi? siz o'zingizni yaxshi tutasiz, deb hisoblaydi
29. Do'stlaringiz nima haqidadir bahslashayotganlarida, siz ularga indamay turasiz

	aralashasiz	
30.	Boshqalar sinfda gaplashib, kulib o'tirishsa, siz dars tayyorlayverishingiz mumkin.	siz dars tayyorlayotganingizda jimlik darkor
31.	Televizordan «yangiliklar»ni ko'rasiz	«yangiliklar» boshlanganida o'ynashga ketasiz
32.	Sizni kattalar xafa qilishadi.	ular sizni yaxshi tushunishadi.
33.	Transport ko'p o'tayotgan ko'chadan xotirjam o'tib ketasiz	siz ozroq hayajonlanasiz
34.	Sizda ko'pincha katta ko'ngilsizliklar bo'lib turadi	kichik, arzimas ko'ngilsizliklar bo'lib turadi
35.	Agar siz savolni bilsangiz, darrov qo'lingizni ko'tarasiz	qo'lingizni ko'tarmasdan, sizni chaqirishlarini kutib turasiz
36.	Agar sinfga yangi o'quvchi kelsa, boshqa bolalar kabi siz ham u bilan darrov tanishib olasiz	sizga ko'proq vaqt kerak
37.	Qandaydir transportning (avtobus, trolleybus, taksi)ning haydovchisi bo'lishni orzu qilasiz	vrach bo'lishni orzu qilasiz
38.	Nimadir amalga oshmasa, siz xafa bo'lasiz	kamdan-kam xafa bo'lasiz
39.	Bolalardan kimdir nazorat ishida yordamlashishni iltimos qilsa, «o'zing ech» deysiz	o'qituvchi ko'rmasa, (sezmasa) yordamlashasiz
40.	Kattalar sizning oldingizda o'zicha gaplashishadi	ular qisman sizni ham tinglashadi
41.	Qayg'uli narsalarni eshitayotganingizda, ko'zingizdan yosh chiqib ketadi	bunday bo'lmaydi
42.	Ko'p rejalarangizni amalga oshirasiz	darrov uyga kirasiz
43.	Onangiz uyga chaqirganidan so'ng ham ozroq o'ynaysiz	darrov uyga kirasiz
44.	Sinfda erkin turib nimadir aytib bera olasiz	tortinasiz, uyalasiz
45.	Kichik bolalar bilan qolish sizga yoqadimi	ular bilan qolish sizga yoqmaydi
46.	Siz ba'zan yolg'iz va xafa bo'lasiz	sizda unday bo'lmaydi
47.	Uy vazifalarini har xil vaqtda bajarasiz	har kuni bir vaqtda bajarasiz
48.	Siz yaxshi yashaysiz	unchalik yaxshi yashamaysiz
49.	Shahardan tashqariga go'zal tabiatni tomosha qilishga jon deb	zamonaviy mashinalar (yangi tovarlar) ko'rgazmasiga jon deb

- borasiz
50. Agar sizni urishishsa, tanbeh berishsa, xotirjam turib, yaxshi kayfiyatingizni buzmay siz
 51. Konditer fabrikasida ishlash ko'proq yoqadi
 52. Sinfda bolalar to'polon qilishayotganda siz jim o'tirasiz
 53. Agar sizni avtobusdan itarib yuborishsa hech narsa bo'lmadi, deb hisoblaysiz
 54. Siz bajarishingiz kerak bo'lmagan ishni bajarishga to'g'ri kelgan
 55. Sho'x, erka, chopib yuruvchi do'stlarni yoqtirasiz
 56. Nimadir boshlanguncha jim o'tirib kutishdan jahlingiz chiqadi
 57. Maktabga jon deb borasiz
 58. Ba'zan siz hammadan xafa bo'lasiz
 59. Qanday o'qituvchi sizga ko'proq yoqadi yumshoq, ko'ngilchan
 60. Uyda siz berilgan hamma ovqatni eysiz

- borasiz
- qattiq xafa bo'lasiz
- o'qituvchi bo'lish
- siz ular bilan birga to'polon qilasiz
- bundan jahlingiz chiqadi.
- sizda bunday hol bo'lmagan.
- jiddiy do'stlarni yoqtirasiz
- ko'p kutganingizdan hech qanday o'zgarish bo'lmaydi.
- avtomobilga sayr qilish yoqadi
- har doim hammadan xursand bo'lasiz
- qattiqqo'l
- sizga yoqmaydigan taomni berishganda norozilik bildirasiz

2-qism

1. Sizga hamma yaxshi munosabatda bo'ladi
2. Ertalab uyg'onganingizda uyqungiz kelib, lanj bo'lib turasiz
3. O'z ishingizni boshqalarga qaraganda tezroq bajarasiz
4. Siz ba'zan o'zingizga ishonmaysiz
5. Har dom maktabdagi do'stlaringizni ko'rganda xursand bo'lib ketasiz
6. Onangiz sizga sekin harakat qilishingiz haqida aytgan
7. Siz taklif qilgan narsalar boshqa bolalarga yoqadi
8. Siz maktabda hamma narsani qanday talab qilishsa, shunday

- faqat ba'zi kishilar
- Shu zahoti o'ynagingiz keladi
- sizga ko'proq vaqt kerak
- siz o'zingizga ishonasiz
- ba'zan hech kimni ko'rgingiz kelmaydi
- siz hamma narsani tez bajarasiz
- ularga bu har doim ham yoqmaydi
- sindoshlaringiz o'qituvchining aytganlarini aniqroq bajarishadi

- qilib bajarasiz
9. Bolalar sizga nisbatan makkorlik qilayapti deb o'ylayapsizmi ular sizga do'stona munosabatda bo'lishadi
 10. Siz har doim hamma narsani yaxshi bajarasiz ba'zi kunlari hech narsa ko'ngildagidek bo'lmaydi
 11. «Muz», «bug'», «qor» so'zlari ko'proq qaysi so'z bilan umumiylikka ega: «suv» yoki «bo'ron» yoki «qish»
 12. Siz dars vaqtida jim o'tirasiz qimirlab o'tirishni yoqtirasiz
 13. Ba'zan siz onangizga e'tiroz bildirasiz siz undan qo'rqasiz
 14. O'rmonda, parkda, chang'ida sayr qilish ko'proq yoqadi baland tog'larda chang'ida sayr qilish ko'proq yoqadi
 15. «Yurmoq» so'zi «chopmoq» so'ziga qanday munosabatda bo'lsa, «sekin» so'zi quyidagi so'zlardan biriga shunday munosabatda bo'ladi: «ohista» yoki «emaklab» yoki «tez»
 16. O'zingizni doim xushmuomala deb hisoblaysiz ba'zan qo'pollik qilasiz
 17. Siz bilan kelishish qiyin (o'z fikringizdan qaytmaysiz) siz bilan osonlikcha kelishish mumkin
 18. Bolalardan kim bilandir narsalaringizni (qalam, ruchka, lineykangiz) almashganmisiz hech qachon bunday qilmagansiz
 19. Sonlar qatori berilgan: 7, 5, 3 ... Bu qatorda keyingi son necha? 1 yoki 9
 20. Ba'zan quloq solmaydigan bola bo'lginiz keladi bunday istak sizda hech qachon bo'lmagan
 21. Onangiz hamma narsani sizga qaraganda yaxshi bajaradi ko'pincha sizning taklifingiz inobatga olinadi
 22. Agar sizga hayvon bo'lishga to'g'ri kelsa, bajonidil ot bo'lardingiz arslon bo'lardingiz
 23. So'zlar guruhi berilgan: «ba'zilari», «hamma», «ko'pincha», «hech kim». Bir so'z boshqalariga to'g'ri kelmaydi. Bu qaysi so'z? «ko'pincha» yoki «hech kim» yoki «hamma»
 24. Siz xushxabar aytishganda sal xursand bo'lasiz siz xursandlikdan sakragingiz keladi
 25. Agar sizga kim yaxshi munosabatda bo'lsa, siz uni kechirasiz siz ham xuddi shunday munosabatda bo'lasiz
 26. Basseynda sizga ko'proq nima yoqadi: suzish minoradan sakrash
 27. Samira Farangizdan kichik, Farangiz Feruzadan kichik. Kim eng katta? Samira yoki Farangiz yoki Feruza

28. Ba'zan o'qituvchi etarlicha e'tiborli emasligingizni, daftarga ko'p o'chirib yozishingizni aytadi	u bu haqda hech qachon gapirmagan
29. Bahslarda nima bo'lganda ham o'zingiz istagan narsani isbotlashga harakat qilasiz	xotirjam yon berishingiz mumkin
30. Urush haqida eshitish siz uchun qiziq	hayvonlar hayoti haqida
31. Siz har doim sinfingizga kelgan o'quvchilarga yordam berasiz	odatda buni boshqalar qilishadi
32. Boshingizdan kechirgan ko'ngilsiz voqealar haqida uzoq vaqt eslab yurasiz	ularni tez unutib yuborasiz
33. O'yinda tovushdan tez uchadigan samolyot uchuvchisini bajonidil tasvirlab berasiz	mashhur yozuvchi (balerina) rolini tasvirlab berasiz
34. Onangiz koyiganda ma'yus bo'lib qolasiz	deyarli kayfiyatingiz buzilmaydi
35. Siz har doim sumkangizni kechqurun tayyorlab qo'yasiz	ba'zan buni ertalab qilasiz
36. O'qituvchi sizni maqtaydimi?	u siz haqingizda kam gapiradimi?
37. O'rgimchakni qo'lingiz bilan ushlay olasizmi?	o'rgimchak sizga yoqmaydimi?
38. Ko'pincha xafa bo'lasizmi	bu kamdan-kam ro'y beradimi?
39. Ota-onangiz uxlash vaqti bo'ldi deganda, darrov uxlaysizmi?	yana ozroq o'z ishingiz bilan shug'ullanasiz
40. Notanish kishi bilan gaplashishga to'g'ri kelsa uyalasizmi?	hech tortinmaysiz
41. Siz rassom bo'lishni orzu qilasizmi	ovchi (yaxshi sartarosh) bo'lishni
42. Qilgan ishlaringizning barchasi muvaffaqiyatli chiqadimi?	muvaffaqiyatsizliklar bo'lib turadi
43. Agar masala shartini tushunmasangiz, o'rtog'ingizga murojaat qilasizmi?	o'qituvchiga murojaat qilasizmi
44. Bo'lib o'tgan kulgili voqealarni hamma kuladigan qilib aytib berasizmi?	bunday qilish oson emas deb o'ylaysizmi?
45. Darsdan so'ng bir oz o'qituvchining oldida qolgingiz keladimi?	darrov koridorga chiqib o'ynagingiz keladimi?
46. Ba'zan hech narsa qilmay	sizda bunday bo'lmaydi

- o'tirganingizda o'zingizni yomon his etasizmi?
47. Maktabdan qaytayotganingizda biroz o'ynaysizmi? darslardan so'ng darrov uyga qaytasiz
48. Har doim ota-onangiz gaplaringizni eshitadilarmi? ular ko'pincha bandlarmi?
49. Uydan chiqa olmaganingizda xafa bo'lasizmi? bu sizga ta'sir qilmaydi
50. Siz kam qiynalasizmi? ko'p qiynalasiz
51. Bo'sh vaqtingizda jon deb kinoga borasizmi? hovliga daraxtlar, gullar ekasiz
52. Onangizga maktabda bo'lib o'tgan voqealar haqida bajonidil gapirib berasizmi? sayrlar, sayohatlar haqida gapirasiz
53. Do'stlaringiz narsalaringizni so'roqsiz olishsa, hech nima bo'lmadi deb hisoblaysizmi? siz ulardan xafa bo'lasiz
54. Kutilmagan tovushdan cho'chib ketasizmi? siz atrofga nazar solasiz
55. Bolalar (qizlar) bilan bir-biringizga biron narsa hikoya qilib berish ko'proq yoqadimi? o'ynash ko'proq yoqadi
56. Hayajonlanganingizdan qattiq gapirasizmi? siz har doim xotirjam gapirasiz
57. Darsga jon deb borasiz televizorda futbol tomosha qilasizmi? siz ularni sezmaydiz
58. Radioni eshitayotganingizda, televizor ko'rayotganingizda boshqa tovushlar sizga xalaqit beradi
59. Maktabda sizga qiyin bo'ladimi
60. Agar uyda nimadandir jahlingiz chiqsa, sekingina xonadan chiqib ketasiz xonadan chiqib ketayotib, eshikni qattiq yopasiz

Shunday qilib, savolnoma bir-biriga o'xshash ikki qismdan iborat bo'lib, har bir qismda 60 tadan savol bor. Hammasi bo'lib, 12 ta shkala mavjud bo'lib, ularning har birida 5 tadan savol bor. Har bir savolga muhim ahamiyatli javob 1 ball bilan baholanadi. Har bir shkala bo'yicha ballarning yig'indisi maxsus jadvallar yordamida baholash devorlariga aylantiriladi.

KETTELL SAVOLNOMASINING KALITI

Faktor nomi	Javoblarning ahamiyatli bo'linmasi				
A	1ch	2o'	5ch	7ch	9o'
V	11ch	5ch	9s	23ch	27o'
S	3ch	4o'	6o'	8ch	10ch
D	12o'	16o'	20ch	24o'	28ch
E	1o'	17ch	21o'	25o'	29ch
F	14o'	18o'	22o'	26o'	30ch
G	31o'	35o'	39o'	43o'	47o'
H	32o'	36ch	40o'	44ch	48ch
I	33o'	37o'	41ch	45ch	49ch
0	34ch	38ch	42o'	56ch	50o'
Q ₃	51o'	52ch	55o'	57ch	59o'
Q ₄	53o'	54ch	56ch	58ch	60o'

Izoh: ch – javob varag'ida chap tomon

s – javob varag'ida o'rta tomon

o' – javob varag'ida o'ng tomon

23-jadval

KETTELL SAVOLNOMASIDA BELGILASH VARAG'I

Familiyasi	Yoshi	Sana
1	21	41
2	22	42
3	23	43
4	24	44
5	25	45
6	26	46
7	27	47
8	28	48
9	29	49
10	30	50
11	31	51
12	32	52
13	33	53
14	34	54
15	35	55
16	36	56

17	37	57
18	38	58
19	39	59
20	40	60

12.4. Ayzenk testi (Bolalar varianti)

Ayzenk shaxs savolnomasi /Eysanck Personality inventori EPI/ insonning individual-psixologik xususiyatlarini, shuningdek, uning asosiy shaxsiy xislatlari ekstravertlik, intravertlik va turg'unlikni o'rganishga mo'ljallangan. /H/Eysinek, 1963/. Kattalarga mo'ljallangan ikki /"A" va "V"/variantlari va bitta bolalar varianti mavjud. 60 savoldan iborat bo'lib, 24 savol ekstra va intravertlikni aniqlashga va 24 savol neyrotizmni aniqlashga mo'ljallangan, shuningdek, 9 ta savol "yolg'onchilik" shkalasidan iborat bo'lib, sinaluvchining qay darajada haqqoniy javob berayotganini aniqlash mumkin. "Kalit" bilan mos tushgan javoblar 1 ball bilan baholanadi ("ha" "yo'q" javoblari). 12 balldan ortiq ko'rsatkich intravertlikdan dalolat beradi. Neyrotizm (turg'unlik) shkalasi bo'yicha 12 balldan ortiq ko'rsatkich hissiy noturg'unlikni aks ettiradi. Yolg'onchilik shkalasi bo'yicha 4-5 ball tanqidiy ko'rsatkich bo'lib, sinaluvchining savollariga faqat "yaxshi" javob berishga moyilligidan dalolat beradi. Bu esa neyrotizm, ekstra va intraversiya shkalalari bo'yicha ko'rsatkichlarning ishonchligiga ta'sir qiladi.

Qoidaga ko'ra, sinaluvchi savollarga javob berganda, unda aks etgan xulq-atvor modelini yoki tasdiqlaydi yoki inkor etadi. Maxsus kalit jadval yordamida ekstraversiya, introversiya, turg'unlik omillarini aks ettiruvchi xarakterli xususiyatlar aniqlanadi.

Kalit

Shkala	Savol raqamlari											
	"Ha" - javoblari								"Yo'q" - javoblari			
Ekstra-intro versiya	1	3	9	113	14	17	19	22	6	33	51	53 59
	25	22	30	5	38	41	43					
	46	49	53	57		15						
Turg'unlik	2	5	7	10	13	34	18	21				
	23	26		26	31	52	37	39				
	42	45		47	50		54	56				

	58	60							
Samimiy emaslikka moyillik (yolg'onchi likka)	8	16	24	28	44	4	12	20	32 36
						40	46		

Tipik ekstravert – boshqa odamlarga tez kirishib ketadigan inson, boshqa odamlar bilan muloqat qilishga, yangi ta'assurotlarga doimo intiluvchi odam. U ulfatlarni yoqtiradi, ko'p do'stlari va tanishlari bor, beparvo, umid-ishonch bilan to'lgan, kulishni yoqtiradigan odam. Tajavuzkor, serjahl, ta'sirchan inson bo'lib, ko'pincha daqiqa ta'sirida harakat qiladi. His-tuyg'ularini qattiq nazorat qila olmaydi, tanishish uchun odatda yaqinlashish uchun birinchi so'z boshlaydi. Yolg'iz ishlashni va shug'ullanishni yoqfirmaydi.

Tipik-intravert – qiyinchilik bilan muloqotga kirishuvchi, uyatchan, og'ir, o'z ichki dunyosiga ko'milgan, o'z-o'zini kuzatadigan, tuyuq odam. Yaqin odamlaridan boshqa hammadan ajralgan inson. U o'z harakatlarini oldindan rejalashtirib oladi, kutilmagan natijalarga ishonmaydi. U qo'zg'alishni, tartibni yoqtiradi, hayotda jiddiy. U his-tuyg'ularini qattiq nazorat ostiga olgan, kamdan-kam jahli chiqadi, qizishib ketmaydi, muloqotdagi va janjallardagi kelishmovchiliklarni jim turib to'xtatishga intiladi. U diqqatni kuchli bir joyga to'playdigan va kam harakat talab qiladigan faoliyat turlarini yoqtiradi.

Tipik ekstravert va introvert qolgan boshqa ko'pchilik odamlar joylashadigan qutblar hisoblanadi.

Ayzenk savolnomasi bo'yicha tipik nevrotik qisman Freyd g'oyalari asosida ishlangan bo'lib, onglilik va ongsizlik o'rtasida yorqin nizolar xarakterlaydi, shuning uchun xam salbiy his-tuyg'ularni yomon boshqaradi. Hissiy noturg'unlik odatda insonning gap ko'tara olmasligi bilan bog'langan bo'lib, u o'ziga ishonmaydi, boshqa odamlarning yordamiga qo'llab quvvatlashiga doimo muhtoj, uning kayfiyati o'zgaruvchan. U ko'pincha boshqa jiddiy asos bo'lmasa-da, o'zini baxtsiz, boshqalardan yomon his qiladi,

ba'zan o'zini aybdor hisoblaydi. U orzu qilingan har narsadan shubhalanishni yoqtiradi, jizzaki bo'lib turadi. Nevrotik odatda boshidan kechirgan ko'ngilsizlikni uzoq vaqt eslab yuradi, muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqadi. Unga qaror qabul qilish qiyin, vaziyat shuni talab etsa-da, o'z niyatlaridan voz kechishi ham qiyin. Nevrotik uchun tashqi psixik funktsiyalarni to'liq saqlash xos.

Hissiy turg'un inson o'z hissiy holatini boshqara oladi, odamlar bilan bir xil muloqatga kirishadi, uni muvozanatdan chiqarish qiyin. U boshqalar tomonidan doimiy qo'llab quvvatlashga muhtoj emas, jizzaki emas.

"Yolg'onchilik" shkalasi bo'yicha samimiy emaslik – bu o'ziga xos da'vogarlik bo'lib, o'z ijobiy xislatlarini ortiqcha baholash, o'zini yaxshi ko'rsatishga intilishdir. Ko'pincha anglanmasdan sodir bo'ladi.

Noturg'unlik

Tez xafa bo'ladigan
Tashvishli
Ko'p o'ylaydigan
Umidsizlangan
Muloyim
Odamga qo'shilmaydigan
Yuvosh

Sezgir
Notinch
Jahli tez
Ta'sirchan
O'zgaruvchan
Umid-ishonch bilan to'lgan
Tashqi ta'sirlarga beriluvchan

Melonxolik
Intravertlik _____
Flegmatik

xolerik
_____ Ekstravertlik
sangvinik

Sust
Ehtiyotkor
Aqlli
Xayrixoh
Tinchlikni istovchi
O'zini nazorat qiluvchi
Ishonuvchan, boshqaruvchi
Umid qiluvchi, bosiq
Turg'unlik

Muloqatga kirishuvchan
Aloqa qiluvchi
Ko'p gapiruvchi
Ko'ngilchan
Erkin
Quvnoq
Xavotirlanmaydigan
Peshqadamlikka intiluvchi

Yuqorida qayd etilgan shaxs xulq-atvori stereotiplari faqatgina tug'ma xislatlar natijasi emas, balki muhit ta'sirining ham natijasidir.

AYZENK SHAXS SAVOLNOMASI (Bolalar varianti)

1. Atrofingizda shovqin va betartib harakatlarini yoqtirasizmi?
2. Sizni qo'llab-quvvatlaydigan do'stlarga ko'pincha muhtoj bo'lasizmi?
3. Darsda nima haqidadir so'rashsa, doim tez javob topa olasizmi?
4. Ba'zan jahlingiz chiqib, qo'zg'aluvchan bo'lganmisiz?
5. Kayfiyatingiz ko'pincha o'zgarib turadimi?
6. Boshqa bolalar bilan uchrashgandan ko'ra, yolg'iz o'zingiz bo'lganingiz ko'proq yoqadimi?
7. Ba'zan turli fikrlar sizga uxlashga xalaqit beradimi?
8. Har doim sizga aytilgan narsani darrov bajarasizmi?
9. Hazillashishni yoqtirasizmi?
10. Buning uchun sabab bo'lmasa-da, siz o'zingizni baxtsiz his qilgansizmi?
11. Siz quvnoq odammisiz?
12. Siz qachondir maktabdagi tartibni buzganmisiz?
13. Sizga ko'p narsa ta'sir qiladimi?
14. Sizga hamma narsani tez bajaradigan ish ko'proq yoqadimi?
15. Haqiqatda ro'y bermasdan, oxiri yaxshilik bilan tugasa-da, har qanday qo'rqinchli hodisalardan hayajonlanasizmi?
16. Sizga har qanday sirni ishonib aytish mumkinmi?
17. Zerikib o'tirgan bolalarni kuldira olasizmi?
18. Ba'zan hech qanday sababsiz yuragingiz tez urib ketadimi?
19. Kim bilandir do'stlashish uchun birinchi harakat qilasizmi?
20. Qachondir yolg'on gapirasizmi?
21. Siz bajargan ishdan odamlar kamchilik topishsa, qattik xafa bo'lasizmi?
22. Do'stlaringiz bilan hazillashishni, kulgili voqealar aytib berishni yoqtirasizmi?
23. Ko'pincha hech qanday sababsiz o'zingizni charchaganday his qilasizmi?
24. Siz avval darslaringizni tayyorlab olib, keyin o'ynaysizmi?

- 25.Odatda siz quvnoq va hammadan xursandsiz?
- 26.Siz tez xafa bo'lasiz?
- 27.Boshqa bolalar bilan o'ynashni va gaplashishni yoqtirasizmi?
- 28.Yaqinlaringizning uy ishlariga yordamlashish haqidagi iltimoslarini har doim bajarasizmi?
- 29.Ba'zan boshingiz qattiq aylanadimi?
- 30.Kimningdir ustidan kulishni, qiyin ahvolga solib qo'yishni yoqtirasizmi?
- 31.Ko'pincha siz o'zingizni nimadir joningizga tekkandek his qilasizmi?
- 32.Ba'zan siz maqtanishni yaxshi ko'rasiz?
- 33.Boshqa odamlar orasida ko'pincha jim turasiz?
- 34.Ba'zan siz kuchli hayajonlanganingizdan joyingizda o'tira olmaysiz?
- 35.Nimanidir hal qilishga tez kirishasiz?
- 36.Ba'zan o'qituvchi sinfda bo'lmaganida to'polon qilasiz?
- 37.Ko'pincha qo'rqinchli tushlar ko'rasiz?
- 38.Do'stlaringiz, tanishlaringiz, dugonalariniz orasida hamma narsani unutib chin yurakdan kula olasiz.
- 39.Sizni nima bilandir osonlikcha xafa qilish mumkin.
- 40.Kim haqidadir yomon gapirishga to'g'ri kelganmi?
- 41.O'zingizni beparvo, beg'am insonman deya olasizmi?
- 42.Yomon ahvolga tushib qolganingizdan, ko'pincha hayajonlanib yurasizmi?
- 43.Shovqinli, quvnoq o'yinlarni yoqtirasizmi?
- 44.Sizga berilgan hamma narsani eysizmi?
- 45.Nima haqidadir iltimos qilishsa, yo'q deya olmaysiz.
- 46.Tez-tez mehmonga borishni yoqtirasiz.
- 47.Shunday daqiqalar bo'ladiki, yashagingiz kelmaydi.
- 48.Qachondir ota-onangizga qo'pol gapirganmisiz?
- 49.Sizni quvnoq bola deb hisoblashadi.
- 50.Dars tayyorlayotganingizda ko'pincha chalg'iysiz?
- 51.Umumiy xursandchilikda ishtirok etishdan ko'ra, chetda o'tirib tomosha qilishni yoqtirasiz.
- 52.Har xil fikrlardan odatda uyqungiz kelmaydi?

53. Odatda sizga topshirilgan ishni yaxshi bajara olishingizga ishonasiz?
54. Ko'pincha o'zingizni yolg'iz his qilasiz?
55. Notanish kishiga birinchi bo'lib gap boshlashga uyalasiz?
56. Ko'pincha kech bo'lganda nimanidir bajarishga kirishasiz?
57. Qachondir bolalar sizga baqirishsa, siz ham ularga javob baqirasiz.
58. Ba'zan hech qanday sababsiz o'zingizni juda xursand yoki xafa sezasiz?
59. Mehmonda, archa bayramda chin dildan xursand bo'lish mumkin emas, deb hisoblaysizmi?
60. Ko'pincha sizga nimanidir o'ylamasdan bajarganingiz uchun xavotirlanishga to'g'ri keladi?

12.5. "Bilimlarni egallashga intilish" metodikasi

Metodika E.P.II'in va N.A.Kurdyukovalar tomonidan tavsiya qilingan.

Ko'rsatma: berilgan savollar qatoriga juft javoblar ko'rsatilgan. Ikki javobdan savolning holatiga ko'ra keraklisini tanlab olib "a" "b" harfi bilan belgilaysiz. Javoblar ichidan o'zingizga muvofiq keladiganini tanlashingiz shart.

1. Darsda yomon baho olganimdan so'ng uyga kelib:

a) tezda dars qilishga o'tiraman, javob bera olmagan materialni takrorlayman;

b) bu fandan dars berilmaganini bilganim holda televizor ko'raman, komp'yuter o'ynayman.

2. Yaxshi baho olganimdan so'ng:

a) dars tayyorlashni ich-ichimdan xohlagan holda davom ettiraman;

b) diqqat bilan tayyorlayman, chunki bilganim bilan mendan so'ramasligini bilaman.

3. Sizda bahodan emas, javobingizdan qoniqmaslik holati bo'lganmi?

- a) ha ; b) yo‘q.
4. Sizning tasavvuringizda o‘qish:
- a) yangiliklarni bilish
b) birozgina qiyin mashg‘ulot.
5. Darsga puxta tayyorgarlik sizning bahoingizga ta’sir etadimi?
- a) ha; b) yo‘q.
6. Siz past baho olganingizdan so‘ng buni noto‘g‘ri qildim, deb o‘zingizni tahlil qilasizmi?
- a) ha ; b) yo‘q.
7. Sizning uy vazifalarini bajarishga bo‘lgan intilishingiz unga baho qo‘yilishiga bog‘liqmi?
- a) ha; b) yo‘q.
8. Siz o‘qituvchi kasal bo‘lmasligini xohlaysizmi?
- a) ha; b) yo‘q.
9. Sizga kanikuldan so‘ng o‘qishga kelish oson kechadimi?
- a) ha ; b) yo‘q.
10. Siz sinfdan-sinfga o‘tganda yangi kitoblar sotib oldingiz, ularda nimalar haqida yozilgani bilan qiziqasizmi?
- a) ha ; b) yo‘q.
11. Sizningcha, kasal bo‘lish yaxshimi yoki o‘qish?
- a) o‘qish b) kasal bo‘lish.
12. Siz uchun qaysi biri muhim: baho yoki bilim?
- a) baho b) bilim.

Natijalar tahlili

Har bir kalitga mos tushgan javobga 1 ball beriladi.

So‘rovnoma kaliti

Bilimlarni egallash motivatsiyasini aniqlash 1 – 6, 8 – 11 savollarning “a” javoblariga 7 – 12-savollarning “b” javoblariga e’tibor beriladi.

Xulosa

To‘plangan ballar 10 dan 12 gacha bo‘lsa, bilimlarni egallash motivatsiyasi yuqori darajadaliigidan dalolat beradi.

12.6. “Bahoga intilish” metodikasi

Metodika E.P.Il'in va N.A.Kurdyukovalar tomonidan tavsiya qilingan.

Ko'rsatma: berilgan savollar qatoridan mos javoblarning har biriga “ha” yoki “yo‘q” belgisini qo‘ying.

So‘rovnoma matni

1. Siz hayotingizda birinchi marta olgan “2” bahoingizni eslaysizmi?
2. Sizning bahoingiz sinfdagi boshqa o‘quvchilarga nisbatan yomonroq, bu narsa sizni tashvishlantiradimi?
3. Yozma ishdan oldin yuragingizning urishi tezlashgandek bo‘ladimi?
4. Yomon baho olganingizni e‘lon qilishsa, qizarib ketasizmi?
5. Agar hafta oxirida yomon baho olsangiz, dam olish kunlarini noxush kayfiyatda o‘tkazasizmi?
6. Agar sizdan uzoq vaqt so‘rashmasa, bu sizni tashvishlantiradimi?
7. Olgan bahoingizga o‘rtoqlaringizning munosabati sizni hayajonga soladimi?
8. Siz yaxshi baho olganingizdan so‘ng navbatdagi darsda so‘ramasligini bilsangiz ham astoydil tayyorgarlik ko‘rasizmi?
9. Sizdan o‘tilgan mavzu so‘ralishi hayajonlantiradimi?
10. O‘qishda baho olinmasa, siz uchun qiziqarli bo‘ladimi?
11. Baho berilgan javobga qo‘yilmasligini bilsangiz, sizdan o‘tilgan mavzuni so‘rashlarini xohlarmidingiz?
12. Darsda a‘lo baho olganingizdan so‘ng ham faol ishlashni davom ettirasizmi?

1 – 9 savollariga “ha” javoblar uchun, 10 – 12 savollardagi “yo‘q” javoblar uchun bir balldan qo‘yiladi. Umumiy ballar hisoblab chiqiladi. Agar to‘plangan ballar qanchalik ko‘p bo‘lsa, o‘quvchida shunchalik bahoga intilish kuchli bo‘ladi. “Bilimlarni egallashga intilish” metodikasidan yig‘ilgan ballarni taqqoslab, bilim olish bahoga intilish kuchlilikini aniqlash mumkin.

XIII. KATTALAR SHAXSINI O'RGANISH METODIKALARI

13.1. KETTELL testi «A» shakli

HURMATLI O'RTOQ

Bu tadqiqot ilmiy maqsadlapda o'tkazilib, turli xil holatlapda insonlarning xulq-atvori xususiyatlarini o'rganish bilan bog'liq. Sizlarga savollar qatori va hap bir savolga uch xil javob varianti taklif etiladi («a», «b», «v»).

Quyidagicha javob berish lozim:

- Avval savolni va unga beriladigan javoblarni o'qing.
- So'ngra sizning fikringizni aks ettiradigan javob variantlaridan birini tanlang.

Javob berayotganingizda, o'ylashga ko'p vaqt ketkazmang. Chin dildan javob bering. Javoblaringiz bilan yaxshi taassurot qoldirishga intilmang, javoblaringiz haqiqatga yaqin bo'lishi kerak. Tadqiqotda ishtirok etganingiz uchun sizga tashakkur bildiramiz.

1. Men bu savolnomadagi qo'llanmani yaxshi tushundim.

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yo'q

2. Men savollarga chin dildan javob berishga tayyorman.

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yo'q

3. Men dala hovlim bo'lishini istardim.

- a) gavjum dala hovlilapi joylashgan qishloqda
- b) o'rtachasini afzal ko'raman
- v) chekka o'rmonda

4. Hayotdagi qiyinchiliklarni engishga o'zimda kuch topa olaman.

- a) hap doim.
- b) odatda
- v) kamdan-kam

5. Yovvoyi hayvonlarni ko'rganimda, ular qafasda bo'lsalar-da, o'zimni yo'qotib qo'yaman.

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yo'q

6. Men odamlarning tanqididan va qarashlapidan betaraf emasman.

- a) ha
- b) ba'zan
- v) yo'q

7. Agar insonlar shunga loyiq bo'lsa, ularni qattiq tanqid qilaman.

- a) odatda
- b) ba'zan
- v) hech qachon

8. Zamonaviy-ommaviy ohanglardan ko'ra klassik musiqalarni yoqtiraman.

- a) to'g'ri
- b) ishonchim komil emas
- v) noto'g'ri

9. Ikki qo'shni bolalarning urishayotganini ko'rsam.

- a) munosabatlarini o'zlari hal qilishiga imkon berardim
- b) nima qilishni bilmayman
- v) ularning janjalini tushunishga harakat qilardim

10. Majlislarda va ulfatlarda.

- a) men osonlik bilan oldinga chiqaman
- b) o'rtacha
- v) chetda turishni afzal ko'raman

11. Menimcha, qiziqarli.

- a) muxandis-konstruktor bo'lish
- b) nimani tanlashni bilmayman
- v) dramaturg bo'lish

12. Ko'chada men janjaldan ko'ra, rassomning qanday ishlashini kuzatish uchun to'xtayman.

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yo'q

13. Odatda, men o'ziga, bino qo'ygan kishilarning maqtashlarini xotirjam turib eshitaman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

14. Agar inson aldayotgan bo'lsa, men bunga yuzidan bilaman:

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

15. Eng zerikarli kundalik ishni ham, bunga zarurat bo'lmasa-da, oxiriga etkazish mumkin, deb hisoblayman.

a) roziman

b) ishonchim komil emas

v) rozi emasman

16. Shunday ishni yoqtiraman.

a) ish haqi doimiy bo'lmasa-da, ko'proq pul to'laydigan ishlarni

b) bilmayman

v) doimiy, lekin nisbatan ko'p bo'lmagan ish haqi to'laydigan

17. Hissiyotlarim haqida men gapiraman.

a) faqat zarurat tug'ilganda

b) o'rtacha

v) bajonidil, imkoniyat tug'ilganda

18. Ba'zan men to'satdan qo'rqish sababsiz xavotirlanish hisslarini boshimdan kechiraman, nimaga shundayligini o'zim bilmayman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

19. Aybdor bo'lmasam-da, lekin noto'g'ri tanqid qilishsa.

a) hech qanday aybdorlik hissi vujudga kelmaydi

b) o'rtacha

v) o'zimni ozroq aybdor deb his qilaman

20. Ishda shunday odamlar bilan ishlash qiyinchilik tug'diradi.

a) zamonaviy metoddan foydalanishdan bosh tortadiganlar

b) nimani tanlashni bilmayman

v) o'zi yaxshi ketayotgan ishda doimo nimanidir o'zgartirishga intiladiganlar

21. Qapop qabyl qilganimda men quloq tutaman.

a) qalbimga

b) qalbm va aqlimga birday

v) aqlimga

22. Insonlar o'z do'stlari davrasida ko'p vaqtlarini o'tkazsalar, baxtli bo'lardilar.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

23. Kelajak uchun reja tuzganimda men ko'pincha muvaffaqiyatga ishonaman.

a) ha

b) javob berishga qiynalaman

v) yo'q.

24. Gapi-rayotganimda men:

a) fikr miyamga kelishi bilan aytaman

b) o'rtacha

v) fikrlarimni yaxshilab o'ylab ko'raman

25. Nimadandir qattiq jahlim chiqqanida ham, darrov xotirjam bo'lib, qolaman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

26. Ish vaqti va ish haqi bir xil bo'lganda, men uchun qiziq.

a) duradgor yoki oshpaz bo'lib ishlash

b) nimani tanlashni bilmayman

v) yaxshi restoranda ofitsiant bo'lib ishlash

27. Meni saylashgan.

a) juda kam lavozimlarga saylashgan

b) bir necha

v) ko'p lavozimlarga saylashgan

28. «Belkurak» soʻzi «Kovlash» soʻziga qanday munosabatda boʻlsa, «pichoq» soʻzi quyidagi soʻzlarning biriga xuddi shunday munosabatda boʻladi:

- a) «oʻtkir»
- b) «kesmoq»
- v) «oʻtkirlamoq»

29. Baʼzan qandaydir fikr meni ~~ux~~lashga qoʻymaydi.

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yoʻq

30. Hayotda men asosan oʻz oldimga qoʻygan maqsadlarga erishaman.

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yoʻq

31. Eskirgan qoida oʻzgartirilishi kerak.

- a) faqat yaxshilab muhokama qilingandan keyin
- b) oʻrtacha
- v) tezda

32. Boshqalarga taʼsir qiladigan, mendan tez harakatlanishni talab qiladigan ishlarda oʻzimni yoʻqotib qoʻyaman.

- a) ha
- b) oʻrtacha
- v) yoʻq

33. Koʻpchilik tanishlarim meni quvnoq suhbatdosh deb hisoblashadi.

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yoʻq

34. Kir, isqirt odamlarni koʻrganimda.

- a) menga taʼsir qilmaydi
- b) oʻrtacha
- v) xush kelmaslik va nafratlanish hissi paydo boʻladi

35. Kutilmaganda hammaning eʼtibori menda boʻlganda oʻzimni yoʻqotib qoʻyaman.

- a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
36. Men har doim katta ulfatlarga, masalan, kechqurun do'stlarim bilan uchrashish, o'ynash uchun borishga qiziqarli jamiyat tadbirida ishtirok etish uchun qo'shilganimdan xursandman.
- a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
37. Maktabda men yoqtirardim.
- a) musiqa (ashula) darslarini
b) aytishga qiynalaman
v) mehnat darslarini, ustaxonada ishlash
38. Meni nima uchundir javobgar etib tayinlashsa, buyruqlarimni qat'iy bajarishni talab qilaman, aks holda topshiriqdan bosh tortaman.
- a) ha
b) ba'zan
v) yo'q
39. Ota-ona uchun muhim.
- a) farzandlarida hissiyotlarni rivojlantirish uchun sharoit yaratish
b) o'rtacha
v) bolalarga o'z hissiyotlarini boshqarishni o'rgatishlari
40. Jamoa ishida ishtirok etganimda men afzal ko'rardim.
- a) ishni tashkil etishni yaxshilash uchun urinib ko'rardim
b) o'rtacha
v) qoidalarga rioya qilganliklarini kuzatish va yozuvlar olib borish
41. Ba'zan ancha jismoniy zo'riqishni talab etadigan ishlar bilan shug'ullanishga ehtiyoj sezaman.
- a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
42. Qo'pol va to'g'riso'z odamlardan ko'ra xushmuomala va muloyim odamlar bilan muloqotda bo'lishni yoqtiraman.

- a) ha
 - b) o'rtacha
 - v) yo'q
43. Odamlar oldida **meni tanqid qilishca xafa bo'laman.**
- a) ha
 - b) ba'zan
 - v) yo'q
44. Boshliq meni oldiga **chaqirca.**
- a) bu daqiqadan o'zimga kerakli narsani so'rab olishda foydalanaman
 - b) o'rtacha
 - v) nimanidir noto'g'ri qildim deb xavotirlanaman
45. Odamlar o'tgan asrlar tajribasidan voz kechishdan oldin **jiddiy o'ylanib ko'rishlari zarur, deb hisoblayman.**
- a) ha
 - b) ishonchim komil emas
 - v) yo'q
46. Nimanidir o'qiganimda men har doim muallifning yashirin niyatini yaxshi anglayman.
- a) ha
 - b) ishonchim komil emas
 - v) yo'q
47. 7 – 10-sinflarda o'qiganimda **maktabning sport musobaqalarida ishtirok etganman.**
- a) ko'pincha
 - b) ba'zan
 - v) juda kam
48. Uyimni doim yig'ishtiraman, **har doim nimaning qaerdaligini yaxshi bilaman.**
- a) ha
 - b) o'rtacha
 - v) yo'q
49. Kun davomida nima ro'y berganini o'ylaganimdan **ba'zan xavotirlanaman.**
- a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

50. Ba'zan men bilan suhbatlashayotgan odamlar men gapirayotgan narsaga qiziqishlaridan shubhalanaman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

51. Tanlashga to'g'ri kelsa, men afzal ko'rardim:

a) o'rmonchi bo'lishni

b) tanlash qiyin

v) yuqori sinf o'qituvchisi bo'lish

52. Tug'ilgan kunga, bayramlarga:

a) sovg'alar qilishni yoqtiraman

b) javob berishga qiynalaman

v) sovg'alar sotib olish birmuncha yoqimsiz majburiyat deb hisoblayman

53. «Charchash» so'zi «ish» so'ziga qanday munosabatda bo'lsa «faxrlanish» so'zi quyidari so'zlardan biriga xuddi shunday munosabatda bo'ladi:

a) «kulgu»

b) «muvaqqiyat»

v) «baxtli»

54. Berilgan so'zlarning qaysi biri qolgan ikkitasiga to'g'ri kelmaydi?

a) «sham»

b) «oy»

v) «chiroq»

55. Do'stlarim:

a) menga pand bermagan

b) kamdan-kam

v) ko'pincha pand berishgan

56. Menda shunday xislatlar borki, ma'lum ma'noda boshqalardan ustunman.

a) ha

b) ishonchim komil emas

- v) yo'q
57. Xafa bo'lganimda, o'zgalardan hislarimni iloji boricha yashirishga harakat qilaman.
- a) ha
 - b) o'rtacha,
 - v) yo'q,
58. Turli ko'ngil ochish mumkin bo'lgan joylarga, kinoga borishni xohlayman:
- a) haftada bir martadan ko'p
 - b) haftada bir marta
 - v) haftada bir martadan kam
59. Xulq atvordagi shaxsiy erkinlik axloq qoidalariga va normalariga rioya qilishdan muhim.
- a) ha
 - b) ishonchim komil emas
 - v) yo'q
60. Menga qaraganda kattaroq (yoshi u'ug', tajribasi ko'proq, martabasi baland) odamlar oldida o'zimni kamtar tutaman.
- a) ha
 - b) o'rtacha
 - v) yo'q
61. Ko'p odamlarga **katta** auditoriyada nima nidir aytilish men uchun qiyin
- a) ha
 - b) o'rtacha
 - v) yo'q.
62. Notanish joyda osonlik bilan mo'ljall olaman; shimol, sharq, g'arb, janub qayoqdaligini osonlik bilan aytib bera olaman.
- a) ha
 - b) a va v o'rtasidagi
 - v) yo'q
63. Kimdir mendan xafa bo'lsa:
- a) uni tinchlantirishga harakat qilaman
 - b) nima qilishni bilmayman.
 - v) jahlim chiqib ketadi.

64. Hoto'g'ri yozilgan maqolani o'qiganimda, muallifga javob yozishdan ko'ra, uni unutishni afzal ko'raman:

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

65. Muhim bo'lmagan mayda-chuydalar, mevalar, ko'chalar, do'konlar nomlari xotiramdan ko'tariladi:

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

66. Hayvonlarni da'volaydigan va operatsiya qiladigan veterinariya kasbi menga yoqadi:

- a) ha,
- b) aytish qiyin,
- v) yo'q.

67. Lazzatlanib ovqatlanaman va har doim ham boshqa odamlardek o'z xulq-atvorim haqida qayg'urmayman:

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yo'q

68. Ba'zan hech kim bilan uchrashgim kelmaydi:

- a) juda kam
- b) o'rtacha
- v) ko'pincha

69. Ba'zan menga hayajonlanganimni tashqi ko'rinishimdan va ovozimdan bilishlarini aytishgan.

- a) ha
- b) a va v o'rtasidagi
- v) yo'q

70. O'smirligimda ota-onam bilan fikrim bir xil chiqmaganida:

- a) o'z fikrimda qolganman
- b) a va b o'rtasidagi
- v) ularning obro'larini e'tiborga olib, yon berardim

71. Hamkasblarimdan alohida xonada ishlashni yoqtiraman:

- a) ha

b) ishonchim komil emas

v) yo'q

72. Muvaffaqiyatlarim bilan hammani hayron qoldirishdan ko'ra o'zimga yoqqandek tinch yashashni afzal ko'raman:

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

73. Ko'p hollarda o'zimni etuk inson deb hisoblayman.

a) bu to'g'ri

b) ishonchim komil emas

v) bu noto'g'ri

74. Ko'pchilikning mantiq usuli, menga yordamlashishdan ko'ra jahlimni chiqaradi.

a) ko'pincha;

b) kamdan-kam;

v) hech qachon

75. His-tuyg'ylarimni doimo nazorat qila olaman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

76. Foydali ixtiro yaratganimda, afzal ko'rardim:

a) laboratoriyada ixtirom ustida yana ishlashni davom ettirardim.

b) tanlash qiyin

v) ixtiromdan amalda foydalanish haqida o'ylab ko'rardim.

77. «Hayron qolish» so'zi «g'ayrioddiy» so'ziga qanday munosabatda bo'lsa, «qo'rqish» so'zi quyidagi so'zlardan biriga xuddi shunday munosabatda bo'ladi.

a) «botir»,

b) «tashvishli»,

v) «qo'rqinchli»

78. Quyidagi kasrlardan qay biri qolgan ikkitasiga mos kelmaydi.

a) $\frac{3}{7}$

b) $\frac{3}{9}$

v) $\frac{3}{11}$

79. Ba'zi odamlar meni payqamayotgandek mendan qochayotgandek tuyuladi, men nima uchunligini bilmayman.

- a) to'g'ri
- b) ishonchim komil emas
- v) noto'g'ri

80. Odamlar menga xayrixohlik bilan munosabatda bo'ladilar.

- a) juda ko'p
- b) ba'zan
- v) hech qachon

81. Ta'qiqlangan iboralarni ishlatishni yoqtirmayman (hatto qarama-qarshi jinsdagi shaxslar bo'lmasa-da).

- a) ha
- b) a va v o'rtasidagi
- v) yo'q

82. Boshqalarga qaraganda, mening do'stlarim oz.

- a) ha
- b) a va v o'rtasidagi
- v) yo'q

83. Hech kim bilan gaplashish mumkin bo'lmagan joyda bo'lishni yoqtirmayman:

- a) to'g'ri
- b) ishonchim komil emas
- v) noto'g'ri

84. Ba'zan odamlar meni yoqimtoy deb hisoblasalar-da, engiltak deb aytishadi.

- a) ha
- b) a va v o'rtasidagi
- v) yo'q

85. Ko'pchilik oldida ba'zi hollarda men inson sahnaga chiqishdan oldin hayajonlanganidek hayajonlanaman.

- a) ko'pincha
- b) kamdan-kam
- v) ba'zan

86. Unchalik katta bo'lmagan odamlar guruhi orasida chetda turtaman va ko'proq boshqalarga gapirishga imkon beraman.

70. a) ha
b) o'rtacha
71. v) yo'q
87. Menga ko'proq o'qish yoqadi:
a) hapbiy va siyosiy nizolarni realistik tasvirlagan asarlarni
b) nimani tanlashni bilmayman
v) xayol va his-tuyg'uga undaydigan romanni
88. Menga buyruq berishsa, ataylab barini teskarisini qilaman:
a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
89. Boshliq yoki oila a'zolarim meni ish uchun ayblamaydi.
a) to'g'ri
b) a va v o'rtasidagi
v) noto'g'ri
90. Ba'zi kishilarning ko'chada do'konda biror odamga tikilib qarashi yoqmaydi.
a) to'g'ri
b) o'rtacha
v) noto'g'ri
91. Uzoq sayohat vaqtida afzal ko'raman:
a) murakkab, lekin qiziqarli narsa o'qishni
b) nimani tanlashni bilmayman
v) sherigim bilan suhbatlashib ketishni
92. O'lim haqidagi hazillarda hech qanday nojo'yalik yo'q:
a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
93. Tanishlarim men bilan yomon munosabatda bo'lsalar va xush ko'rmasliklarini yashirmasalar:
a) bu meni ranjitmaydi
b) o'rtacha
v) kayfiyatim tushib ketadi
94. Menga xushomad qilishgan va maqtashganda o'zimni yo'qotib qo'yaman:

- a) to'g'ri
b) o'rtacha
v) noto'g'ri
95. Shunday ishlarni yoqtiraman:
a) aniq va doimiy ish haqi beradigan
b) o'rtacha
v) mening zo'r berib ishlashimga bog'liq bo'lgan, ko'p ish haqi beradigan.
96. Qiyin muammoni echish men uchun oson:
a) men buni boshqalar bilan birga muhokama qilsam
b) o'rtacha
v) yolg'iz o'zim o'ylab ko'rsam
97. Jamoat ishlarida, turli komissiyalar ishida bajonidil ishtirok etaman.
a) to'g'ri
b) a va v o'rtasidagi
v) noto'g'ri
98. Qandaydir ishni bajarayotganimda, muhim bo'lmagan kichik qismlar ham e'tiborga olinmaguncha, tinchlanmayman.
a) to'g'ri
b) a va v o'rtasidagi
v) noto'g'ri
99. Ba'zan kichik to'siqlar ham jahlimni chiqaradi:
a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
100. Uxlaganimda hech qachon gapirmay qotib uxlayman:
a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
101. Xo'jalik sohasida ishlaganimda, men uchun qiziq:
a) buyurtmachilar, mijozlar bilan syhbatlashish
b) o'rtacha
v) hisob va hujjatlarni olib borish

102. «O'Icham» so'zi «uzunlik» so'ziga qanday munosabatda bo'lsa, «baxtsiz» so'zi quyidagi so'zlarning biriga xuddi shunday munosabatda bo'ladi:

- a) «qamoq»
- b) «gunohkor»
- v) «o'g'irlagan»

103. «AB» va «GV» qanday munosabatda bo'lsa, «SR» quyidagilardan biriga xuddi shunday munosabatda bo'ladi.

- a) «PO»,
- b) «OP»,
- v) «TU».

104. Odamlar o'ylamay va mulohaza qilmay harakat qilganlarida:

- a) xotirjam munosabatda bo'laman
- b) o'rtacha
- v) nafratlanish hissini boshimdan kechiraman

105. Mysiqa tinglayotganimda, oldimda qattiq gaplashishsa:

a) bu menga xalaqit bermaydi, men diqqatimni bir joyga to'plashim mumkin.

- b) o'rtacha
- v) dam olishimga xalaqit beradi va jahlimni chiqaradi

106. Men haqimda aytish to'g'riroq bo'lur edi, deb o'ylayman:

- a) xushmuomalali va yuvosh
- b) o'rtacha
- v) sepg'ayrat va tirishqoq

107. Men shunday deb o'ylayman:

- a) «Har ishning o'z vaqti bor» tamoyili bo'yicha yashash kerak
- b) a va v o'rtasidagi
- v) ertangi kun haqida qayg'urmasdan, quvnoq yashash kerak

108. Muvaffaqiyatni oldindan sezib, zavqlangandan ko'ra, ehtiyot bo'lgan yaxshi.

- a) roziman
- b) ishonchim komil
- v) rozi emasman

109. Ishimdagi bo'lishi **mumkin** bo'lgan qiyinchiliklarni o'ylaganimda:

a) ularni qanday uddalash haqida oldindan reja tuzishga infilaman

b) o'rtacha

v) ular paydo bo'lganda, uddalay olaman, deb o'ylayman

110. Men har qanday jamoaga osonlik bilan qo'shilib ketaman, deb o'ylayman.

a) ha

b) ishonchim komil emas

v) yo'q

111. Odamlarni nimagadir ishontirish zarur bo'lganda, odatda menga murojat qilishadi:

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

112. Men uchun qiziq:

a) yoshlarga kasb tanlashlarida yordamlashish, maslahatlar berish

b) javob berishga qiynalaman

v) myhandic-iqtisodchi bo'lib ishlash

113. Agar insonning nohaq va xudbinlarcha ish tutayotganiga aniq ishonsam, menga ba'zi noxushliklar xavfi tug'ilsa-da, unga bu haqda aytaman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

114. Ba'zan men hazillashib insonlarni hayron qoldirish, ular bunga nima deyishlarini bilish uchun ahmoqona tanbeh beraman:

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

115. Men gazetada teatr va kontsert sharhlovchisi bo'lib bajonidil ishlardim.

a) ha

b) ishonchim komil emas

v) yo'q

116. Majlisda qimirlamay va gaplashmay yzoq o'tirishga to'g'ri kelsa, chizish yoki stulda tipirchilash ehtiyojini sezmayman:

- a) roziman
- b) ishonchim komil emas
- v) rozi emasman

117. Menga ma'lum narsa haqida kimdir haqiqatga mos kelmaydiganday gapirsa, u holda o'ylayman:

- a) «u– yolg'onchi»
- b) o'rtacha
- v) «unga noto'g'ri ma'lumot berishgan»

118. Hech qanday yomon ish qilmagan bo'lsam-da, meni jazo kutayotganligini his qilaman.

- a) ko'pincha
- b) ba'zan
- v) hech qachon

119. Kasalliklar nafaqat jismoniy sabablar, balki ruhiy sabablarga ko'ra ham paydo bo'ladi, degan fikr biroz oshirib yuborilgan.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

120. Har qanday muhim davlat tantanalarida tantanavorlik, yorqinlik albatta bo'lishi muhim.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

121. Odamlar meni o'zini tuta olmaydigan va xulq-atvor qoidalariga rioya qilmaydigan inson deb hisoblashlari menga yoqmaydi.

- a) juda
- b) kamroq
- v) hech ta'sir qilmaydi

122. Qandaydir ishni bajarishni yoqtiraman.

- a) jamoada
- b) bilmadim
- v) mustaqil

123. O'zimga achingan vaqtlarim bo'lgan.

a) ko'pincha

b) ba'zan

v) hech qachon

124. Odamlar ba'zan **mening** jahlimni **chiqarib** yuboradilar.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

125. Men har doim eski odatlarimdan **osonlik** bilan **voz** **kechaman** va ularga boshqa qaytmayman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

126. Bir xil ish haqi to'lashsa, afzal ko'rar edim:

a) advokat bo'lib ishlashni

b) javob berishga qiynalaman

v) uchuvchi shturman bo'lib ishlashni

127. «Yaxshi» so'zi «eng yomon» so'ziga qanday munosabatda bo'lsa, «sekin» so'zi quyidagi so'zlardan biriga xuddi shunday munosabatda bo'ladi.

a) «tez»

b) «eng yaxshi»

v) «eng tez»

128. Quyidagi belgilar birikmasidan qay biri bu qatorning davomi bo'ladi.

X0000XX000XXX.

a) 0XXX

b) 00XX

v) X000

129. Oldindan rejalashtirilgan va kutgan ishni bajarish vaqti kelganda, ba'zan men buni bajara olmaydigandek o'z **zinni** his qilaman.

a) roziman

b) o'rtacha

v) rozi emasman

130. Odatda men atrofdagi shovqin-suronga ahamiyat bermay, ishlashim mumkin.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

131. Notanish kishilar bilan men muhim deb hisoblagan narsalar haqida, mendan so'rashmasa-da, gaplashgan vaqtlarim bo'lgan.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

132. Ko'p bo'sh vaqtimni qachondir birgalikda o'tkazgan yoqimli hodisalar haqida do'stlarim bilan suhbatlashib o'tkazaman.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

133. Faqat vaqtichog'lik uchun xavfli harakatlarni bajarish menga yoqadi.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

134. Yig'ishtirilmagan xona jahlimni chiqaradi.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

135. O'zimni juda kirishimli inson deb hisoblayman.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

136. Odamlar bilan muloqotda:

- a) "Hic-tuyg'ylarimni yashirmayman"
- b) o'rtacha
- v) "His-tuyg'ylarimni yashiraman"

137. Shunday musiqalar menga yoqadi:

- a) engil ta'sirchan
- b) o'rtacha

- v) hissiy ta'sir qiladigan
138. Qurolning mukammalligi va chiroyliligidan ko'ra, **she'rning** chiroyliligi ko'proq zavqlantiradi.
- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yo'q
139. Yaxshi fikrimni payqashmasa:
- a) fikrimni takrorlamayman
- b) aytish qiyin
- v) fikrimni yana takrorlayman
140. Voyaga etmagan qonunbyzarlar **orasi**da ish olib borishni xohlayman.
- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q
141. Men uchun muhim:
- a) odamlar bilan yaxshi munosabatlarni saqlash
- b) o'rtacha
- v) his-tuyg'ylarimni erkin ifoda etish
142. Turistik sayohatda o'zim rejalashtirgandan ko'ra mutaxassislar tomonidan tuzilgan dasturga amal qilishni afzal ko'raman.
- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yo'q
143. Men haqimda mehnatsevar, lekin muvaffaqiyatlarga kamdankam erishadi, deb to'g'ri o'ylaydilar.
- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) yo'q
144. Agar odamlar mening ularga bo'lgan ixlosimni su'iiste'mol qilishsa, xafa bo'lmayman, darrov unutib yuboraman.
- a) roziman
- b) ishonchim komil emas
- v) rozi emasman
145. Guruhda qizg'in bahs boshlanib ketsa:

- 1 a) kim yutib chiqishini bilish men uchun qiziq
 b) o'rtacha
 v) hammasi tinchlik bilan tugashini istardim
146. Boshqalarning maslahatisiz va aralashuvisiz ishlarimni **o'zim** rejalashtirishni xohlayman.
 a) ha
 b) o'rtacha
 v) yo'q
147. Ba'zan havas **hissi mening** harakatlarimga ta'sir qiladi.
 a) ha
 b) o'rtacha
 v) yo'q
148. Boshliq doim haq bo'lmasa-da, o'z fikrini o'tkazish **huquqiga** egaligiga qat'iy ishonaman.
 a) ha
 b) ishonchim komil emas
 v) yo'q
149. Meni kutayotgan barcha **narsalar** haqida o'ylaganimda asabiylasha boshlayman.
 a) ha
 b) ba'zan
 v) yo'q
150. Qandaydir o'yinda ishtirok etayotganimda, atrofdagilar ovoz chiqarib o'z fikrlarini bildirsalar, bu menga ta'sir qilmaydi.
 a) roziman
 b) ishonchim komil emas
 v) rozi emasman
151. Menimcha qiziqarli:
 a) rassom bo'lish
 b) nimani tanlashni bilmayman
 v) teatr kinostudiya direktori bo'lish
152. Quyidagi so'zlardan qaysi biri qolgan **ikkitasiga mos kelmaydi**:
 a) «qandaydip»
 b) «bir necha»
 v) «ko'pchilik qismi»

153. «Yong'in» so'zi «issiq» so'ziga qanday munosabatda bo'lsa, «gul» so'zi quyidagi so'zlardan biriga xuddi shunday munosabatda bo'ladi:

- a) «tikan»
- b) «qizil»
- v) «hid»

154. Hayajonli tushlardan ba'zan uyg'onib ketaman:

- a) ko'pincha
- b) kamdan-kam
- v) hech qachon

155. Yangi ishning muvaffaqiyatiga ko'pchilik qarshi bo'lsa-da, urinib ko'rish kerak, deb hisoblayman.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

156. Jamoaning nima qilishini yaxshi bilganim uchun, kutilmaganda rahbarlik rovida bo'lib qoladigan vaziyatlar menga yoqadi.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

157. Ko'zga tashlanadigan va original kiyimdan ko'ra, oddiy kiyinishni afzal ko'raman.

- a) roziman
- b) ishonchim komil emas
- v) rozi emasman

158. Gavjum kechadan ko'ra, sevimli mashg'ulotim bilan shug'ullanib o'tkazgan kecha menga ko'proq yoqadi.

- a) roziman
- b) ishonchim komil emas
- v) rozi emasman

159. Bunday qilish kerak emasligini bilsam-da, yaxshi maslahatlarim bilan odamlarga iltifotsizlik ko'rsataman.

- a) kamdan-kam
- b) qachondir bir marta
- v) hech qachon

160. Qaror qabyl qilayotganimda «nima yaxshi-yu, nima yomon» degan xulq-atvorning asosiy me'yorlarini hisobga olish zarur, deb hisoblayman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

161. Ishlayotganimda odamlarning qapab turishini yoqtirmayman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

162. Har doim ham asta-sekinlik, o'rtacha usul bilan nimanidir amalga oshirish mumkin emas, ba'zan kuch ishlatish zarur.

a) roziman

b) o'rtacha

v) rozi emasman

163. Maktabda shunday fanlarni yoqtirardim:

a) ona tili

b) aytish qiyin

v) matematika

164. Ba'zan odamlarning men haqimda hech qanday asossiz yomon gapirganlaridan xafa bo'lganman.

a) ha

b) aytish qiyin

v) yo'q

165. O'zlarining odatlari bilan bog'liq o'rtacha odamlar bilan gaplashish:

a) ko'pincha qiziqapli va muhimli bo'ladi

b) o'rtacha

v) suhbat arzimagan narsalar haqida bo'lganligi jahlimni chiqaradi

166. Ba'zi narsalar shunday jahlimni chiqaradiki, ular haqida gapirmaslikni afzal ko'raman.

a) ha

b) o'rtacha

v) yo'q

167. Tarbiyada muhim:

- a) bolaga g'amxo'rlik va muhabbat namoyon qilish
- b) o'rtacha
- v) bolada istagan ko'nikma va qarashlarni shakllantirish

168. Meni har qanday sharoitda ham vazmin, xotirjam qoladigan inson deb hisoblashadi.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

169. Jamiyatimizda maqsadni ko'zlab yangi urf-odatlarini yaratish eski an'analarni bir chetga surib qo'yish kerak, deb o'ylayman.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

170. Menda o'yga cho'mganimda e'tiborsiz bo'lib qolgan yoqimsiz hodisalar bo'lgan.

- a) qachondir bir marta
- b) o'rtacha
- v) bir necha marta

171. Men materialni yaxshi o'zlashtiraman.

- a) yaxshi yozilgan kitobni o'qiganimda
- b) o'rtacha
- v) jamoada muhokamada ishtirok etganimda

172. Hamma tomonidan tan olingan qoidalarga amal qilgandan ko'ra, mustaqil harakat qilaman.

- a) roziman
- b) ishonchim komil emas
- v) rozi emasman

173. Fikrimni aytishdan oldin, o'zimning haqligimga to'liq ishongunimcha to'xtab turaman.

- a) har doim
- b) odatda
- v) faqat agar bu amalda mumkin bo'lsa

174. Ba'zan mayda-chuydalar arzimasi bo'lsa-da, asabga yomon ta'sir qiladi.

- a) ha
- b) ba'zan
- v) yo'q

175. Ba'zan asabiylashganimda shunday so'zlarni aytib yuboramanki, keyinroq bundan afsuslanaman.

- a) ha
- b) ishonchim komil emas
- v) bunday bo'lmagan

176. Agar mendan yubiley tantanalarini tashkil etishda ishtirok etishni yoki kimgadir sovg'a qilish uchun pul yig'ishni iltimos qilishsa:

- a) rozi bo'lar edim
- b) nima qilishni bilmayman
- v) baxtga qarshi juda bandman, der edim

177. Qo'yidagi so'zlardan qay biri qolgan ikkitasiga mos kelmaydi?

- a) «keng»
- b) «egri-bygri»
- v) «to'g'ri»

178. «Tez» so'zi «hech qachon» so'ziga qanday munosabatda bo'lsa, «yaqin» so'zi quyidagi so'zlardan biriga xuddi shunday munosabatda bo'ladi:

- a) «hech qaerda»
- b) «uzoq»
- v) «nari»

179. Jamiyatda qandaydir xato ish qilsam, bu haqda darrov unutib yuboraman.

- a) ha
- b) ba'zan
- v) yo'q

180. Mendan har xil fikrlar chiqishi va muammoning qandaydir echimini har doim taklif qilishim mumkinligi atrofda qilarga ma'lum.

- a) ha
- b) o'rtacha
- v) yo'q

181. Menga quyidagilar xos:

- a) kutilmagan qiyinchiliklarga uchraganda asabiylashish
b) nimani tanlashni bilmayman
v) boshqalarning istaklariga (talablariga) chidash
182. Meni zavqli odam deb hisoblashadi.
a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
183. Biroz xavfli bo'lsa-da, ko'proq o'zgarishlar va safarlar bilan bog'liq ish menga yoqadi.
a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
184. Barcha ishlarining aniq bajarilishini talab qiladigan puxta insonman.
a) roziman
b) o'rtacha
v) rozi emasman
185. Mahorat va halollik talab qilinadigan ishlar menga yoqadi.
a) ha
b) o'rtacha
v) yo'q
186. Har doim nima bilandir mashg'ul bo'ladigan serg'ayrat kishilar qatoriga kiraman.
a) ha
b) ishonchim komil emas
v) yo'q
187. Hamma savollarga chin ko'ngildan javob berdim va hech birini qoldirib ketmadim.
a) ha
b) ishonchim komil emas
v) yo'q

id KETTELL A shaklining kaliti

A-3a	S-4a	G'-8v
26-v	5-v	33-a
27-v	29-v	58-a
51-v	30-a	82-v
52-a	55-a	83-a
76-v	79-v	107-v
101-a	80-v	108-v
126-a	104-a	132-a
151-v	105-a	133-a
176-a	129-v	157-v
	130-a	158-v
	154-v	182-a
	179-a	183-a
V	E	G
26-b	6-v	9-v
53-b	7-a	34-v
54-b	31-v	59-v
77-v	32-v	84-v
78-b	56-a	109-a
102-b	57-v	134-a
103-b	81-v	159-v
127-v	106-v	160-a
152-a	131-a	184-a
153-v	155-a	185-a
177-a	156-a	
178-a	180-a	
128-b	181-a	
H	I	N
10-a	13-v	16-v
35-v	38-a	17-a
36-a	63-v	41-v
60-v	64-v	42-a
61-v	88-a	66-v
85-v	89-v	67-v
86-v	113-a	92-v
110-a	114-a	117-a
111-a	139-v	142-a
135-a	164-a	167-a
136-a		
161-v		

186-a		
I	M	O
11-v	14-v	18-a
12-a	15-v	19-v
37-a	39-a	43-a
62-v	40-a	44-v
87-v	65-v	68-v
112-a	90-v	69-a
137-v	92-a	93-v
138-a	115-a	94-a
162-v	116-a	118-a
163-a	140-a	119-a
	141-v	143-a
	165-v	144-v
	166-v	168-v
Q1	Q2	Q3
20-a	22-v	23-v
21-v	47-a	24-v
45-v	71-a	48-a
46-a	72-a	73-a
70-a	96-v	98-a
95-v	97-v	123-v
120-v	121-v	147-v
145-a	122-v	148-a
169-a	146-a	172-v
170-v	171-a	173-a
Q4		
25-v		
49-a		
50-a		
74-a		
75-v		
99-a		
100-v		
124-a		
125-v		
149-a		
150-v		
174-a		
175-v		

13.2. KETTELL testi «S» shakli

1. Oldingiga qapaganda hozir xotiram yaxshi deb o'ylayman:

- a) ha
- v) aytish qiyin
- s) yo'q

2. Men odamlardan uzoqda yolg'iz yashay olaman:

- a) ha
- v) ba'zan
- s) yo'q

3. Osmonni pastda deb, qishda issiq bo'ladi deb faraz qilsak, men jinoyatchini ... deya olaman:

- a) bosqinchi
- v) begunoh
- s) bulut

4. Men:

- a) tez uxlayman
- v) har dom har xil
- s) zo'rg'a uxlayman

5. Ko'p avtomobillar yurayotgan ko'chada mashina haydab ketayotgan bo'lsam, shunday qilardim:

- a) ko'pchilik mashinalarni oldinga o'tkazib yuboraman
- v) bilmayman
- s) oldinda ketayotgan hamma mashinalarni quvib etaman

6. Men ulfatlarga boshqalarga hazillashish va turli voqealarni aytib berish uchun imkon beraman:

- a) ha
- v) ba'zan
- s) yo'q

7. Men uchun tevarak atrofda tartibsizlik bo'lmasligi muhim:

- a) to'g'ri
- v) aytish qiyin
- s) noto'g'ri

8. Ulfatchilikda birga bo'ladigan ko'pchilik kishilar meni ko'rganlaridan xursand bo'lishadi:

- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
9. Menga ko'proq yoqadi:
- a) figurali uchish va balet
 - v) aytish qiyin
 - s) kurash va regbi
10. Odamlarning gapi bilan ishi mos **emas**ligi meni ajablantiradi.
- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
11. Men qandaydir voqea **haqida** o'qiyotib, barcha tafsilotlariga qiziqaman.
- a) har doim
 - v) ba'zan
 - s) kamdan-kam
12. Do'stlarim mening ustimdan kulishganda, **hamma** bilan birga kulaman, xafa bo'lmayman.
- a) to'g'ri
 - v) bilmadim
 - s) noto'g'ri
13. Agar menga kimdir qo'pollik qilsa, bu haqda tez unutib yuboraman.
- a) to'g'ri
 - v) bilmadim
 - s) noto'g'ri
14. Qandaydir ishni bajarayotganda, sinalgan usul bilan ishlashdan ko'ra, yangi usulni o'ylab topish menga ko'proq yoqadi:
- a) to'g'ri
 - v) ba'zan
 - s) yo'q.
15. Kimningdir yordamisiz, mustaqil nimanidir rejalashtirishni yoqtiraman:
- a) to'g'ri
 - v) ba'zan

s) yo'q

16. Boshqa odamlarga qaraganda, o'zimni unchalik sezgir va ta'sirchan emas deb o'ylayman:

a) to'g'ri

v) ba'zan

s) noto'g'ri

17. Tez qaror qabul qila olmaydigan kishilar mening jahlimni chiqaradi.

a) to'g'ri

v) ba'zan

s) noto'g'ri

18. Ba'zan menda ota-onamga nisbatan vaqtinchalik bo'lsa ham achchiqlanish hissi paydo bo'lgan.

a) ha

v) ba'zan

s) yo'q

19. O'zimning yurakdagi sirlarimni yozar edim.

a) yaxshi do'stlarimga

v) bilmadim

s) kundaligimga yozar edim

20. Menimcha, «noaniq» so'ziga mazmunan quyidagi so'z qarama-qarshisining qarama-qarshisi bo'ladi:

a) «beparvo»

v) «puxta»

s) «taxminiy»

21. Ko'pincha menga kuch zarur bo'lganda, u menga etadi:

a) ha

v) ba'zan

s) yo'q

22. Bunday odamlar jahlimni chiqaradi:

a) o'zlarining qo'pol hazillari bilan odamni noqulay ahvolga solib qo'yadiganlar

v) javob berishga qiynalaman

s) men bilan oldindan kelishilgan uchrashuvga kechgacha qolib, noqulaylik yaratadiganlar

23. Menga mehmonlarni chaqirish va ularni zeriktirmaslik yoqadi:
- a) to'g'ri
 - v) har doim har xil
 - s) noto'g'ri
24. Men o'ylaymanki...
- a) hamma narsani bir xil puxta bajarmaslik mumkin
 - v) javob berishga qiynalaman
 - s) hamma ishni bir xilda puxta bajarish kerak
25. Odatda menga uyalishni engishga to'g'pi keladi
- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
26. Do'stlarim ko'pincha:
- a) men bilan maslahatlashishadi
 - v) bunday ham, boshqacha ham qilishadi
 - s) menga maslahat berishadi
27. Agar tanishim meni arzimasa narsa uchun aldasa, buni uyaldirishdan ko'ra, buni sezmaslikka olaman.
- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
28. Bunday do'stlarni yoqtiraman:
- a) amaliy va ish bo'yicha qiziqishlarga ega
 - v) bilmadim
 - s) hayotga falsafiy qarash bilan ajralib turadigan
29. Men qattiq ishongan g'oyaga qarama-qarshi fikrlarni bildirayotgan boshqa odamlarni jim turib eshita olmayman.
- a) to'g'ri
 - v) aytish qiyin
 - s) noto'g'ri
30. Ilgarigi xatolarim va harakatlarimdan uyalam.
- a) ha
 - v) bilmadim
 - s) yo'q

31. Agar men har ikkalasini birday o'ynashni bilganimda, men afzal ko'rardim:
- a) shaxmat o'ynashni
 - v) javob berish qiyin
 - s) shahar qurish o'yini
32. Menga odamshavanda, kirishib ketuvchi kishilar yoqadi:
- a) ha
 - v) aytish qiyin
 - s) yo'q
33. Mening shunchalik ehtiyotkorligimdan, boshqa odamlarga nisbatan yoqimsiz tasodiflar men bilan kam ro'y beradi.
- a) ha
 - v) aytish qiyin
 - s) yo'q
34. Zarur bo'lsa, o'zimning burch va majburiyatlarimni esdan chiqarib yuboraman:
- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
35. O'zimning nohaq ekanligimni tan olish men uchun qiyin
- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
36. Ishxonada men uchun qiziq:
- a) mashina va mexanizmlar bilan ishlash va asosiy ishlab chiqarishda ishtirok etish
 - v) aytish qiyin
 - s) jamoat ishlari bilan shug'ullanib, odamlar bilan suhbatlashish
37. Qaysi so'z qolgan ikkitasi bilan bog'lanmagan:
- a) «mushuk»
 - v) «yaqin»
 - s) «quyosh»
38. Ozgina diqqatimni chalg'itadigan narsalar:
- a) jahlimni chiqaradi
 - v) o'rtacha

- s) mutlaqo ta'sir qilmaydi
39. Pulim ko'p bo'lganda men:
- a) o'zimni hech narsadan **kam** qilmay yashar edim
 - v) bilmadim
 - s) o'zimga havas uyg'otmaslikka intilar edim
40. Men uchun eng yomon jazo:
- a) og'ir ish
 - v) bilmadim
 - s) yolg'iz bir xonada qolish
41. Odamlar hozirgidan ham ko'proq axloq normallariga amal qilishlari kerak.
- a) ha
 - v) bilmadim
 - s) yo'q
42. Bolaligimda men haqimda aytishgan:
- a) yuvosh bola bo'lib, yolg'iz qolishni istashimni
 - v) aytish qiyin
 - s) harakatchan va yolg'iz qoldirish mumkin bo'lmaganligini aytishgan.
43. Men asboblarni bilan ishlashni yoqtiraman.
- a) ha
 - v) bilmadim
 - s) yo'q
44. Menimcha, ko'pchilik guvohlar sudda bu ular uchun oson bo'lmasa-da, haqiqatni gapirishadi:
- a) ha
 - v) aytish qiyin
 - s) yo'q
45. Ba'zan men o'z g'oyalarimni hayotga tatbiq qilaman, chunki ular menga amalga oshirib bo'lmaydiganday tuyuladi.
- a) to'g'ri
 - v) aytish qiyin
 - s) yo'q
46. Hazillarda boshqa odamlarga qaraganda sekinroq kulishga harakat qilaman:

31. a) to'g'ri
v) bilmadim
s) noto'g'ri.
47. O'zining baxtsizligidan hech qachon yig'lagim kelmagan.
a) to'g'ri
v) bilmadim
s) noto'g'ri
48. Menga ko'proq yoqadi:
a) karnay-surnay navolari
v) bilmadim
s) dutorda chalinadigan musiqa
49. Ta'tilni o'tkazishni yoqtiraman:
a) bir-ikki do'stlarim bilan qishloqda
v) aytish qiyin
s) turistik lagerda guruhni boshqarish
50. Reja tuzishga sarflangan kuch:
a) ba'zan ortiqcha emas
v) aytish qiyin
s) bunga arzimaydi
51. Tanishlarimning menga nisbatan o'ylamay aytgan gaplaridan va harakatlaridan xafa bo'lmayman va jahlim chiqmaydi:
a) to'g'ri
v) ba'zan
s) kamdan-kam
52. Bajarayotgan ishlarim muvaffaqiyatli chiqayotganda, ular menga osondek tuyuladi:
a) har doim
v) ba'zan
s) kamdan-kam
53. Men shunday ishlashni yoqtiraman:
a) tashkilotda menga odamlarni boshqarish va har doim ular orasida bo'lish yoqadi
v) javob berishga qiynalaman
s) yolg'iz ishlashni, masalan, o'z loyihamni ishlab chiqadigan arxitektor bo'lib ishlashni yoqtiraman

54. «Uy» soʻzi «xona» soʻziga qanday munosabatda boʻlsa, «daraxt» soʻzi quyidagi soʻzlardan biriga xuddi shunday munosabatda boʻladi:

- a) oʻrmon
- v) oʻsimlik
- s) barg

55. Men bajarayotgan ishlar yaxshi chiqmaydi.

- a) kamdan-kam
- v) vaqti-vaqti bilan
- s) koʻpincha

56. Men koʻp ishlarda:

- a) tavakkal qilishni yoqtiraman
- v) hap doim hap xil
- s) yanglishmay harakat qilishni yoqtiraman

57. Ehtimol, baʼzi kishilar meni juda koʻp gapiradi, deb hisoblashadi.

- a) shunday boʻlsa kerak
- v) bilmadim
- s) bunday emas deb oʻylayman

58. Menga shunday odamlar yoqadi:

- a) doimiy va ishonchli boʻlmasa-da, aqli koʻp kishilar
- v) aytish qiyin
- s) barcha qiyinchiliklarga qarshi tura oladigan oʻrtacha

qobiliyatli kishilar yoqadi.

59. Men qaror qabyl qilaman:

- a) koʻpchilik odamlarga qaraganda tez
- v) bilmadim
- s) koʻpchilik odamlarga qaraganda sekin

60. Menda koʻp taassurot qoldiradi:

- a) mahopat va nafosat
- v) aytish qiyin
- s) kuch va quvvat

61. Oʻzimni xamkorlikka moyil inson deb hisoblayman:

- a) ha
- v) oʻrtacha
- s) yoʻq

62. Ochiq va to'g'ri so'z odamlarga qaraganda **go'zal va nazokatli** odamlar bilan gaplashish menga ko'proq yoqadi.

- a) ha
- v) bilmadim
- s) yo'q

63. Men shunday qilishni yoqtiraman:

- a) menga tegishli ishlarni o'zim hal qilishni **yoqtiraman**
- v) javob berishga qiynalaman
- s) do'stlarim bilan maslahatlashishni

64. Agar kimdir mening so'zlarimga javob **qaytarmasa**, qandaydir yomon gap aytib qo'ydim, deb o'ylayman.

- a) to'g'ri
- v) bilmadim
- s) noto'g'ri

65. O'quvchilik yillarimda men ko'proq bilim olganman:

- a) darslarda
- v) bilmadim
- s) kitoblardan

66. Men jamoat ishlaridan va ular bilan bog'liq javobgarlikdan o'zimni olib qochaman.

- a) to'g'ri
- v) ba'zan
- s) noto'g'ri

67. Agar qiyin savolga javob topishga juda qiynalsam:

- a) boshqa masala bilan shyg'yllanaman,
- v) javob berishga qiynalaman,
- s) yana bir marta bu masalani echishga harakat qilib ko'raman.

68. Menda aniq bir sabablarsiz kuchli hissiyotlar: qo'rqinch, g'azab, qattiq kulish va boshqalar paydo bo'ladi:

- a) ha
- v) ba'zan
- s) yo'q

69. Ba'zan men odatdagidan yomon fikrlayman:

- a) to'g'ri
- v) ba'zan

s) yo'q

70. Menga ozroq noqulay bo'lsa-da, boshqa kishi uchun qulay vaqtda uchrashuv belgilab, unga yaxshilik qilish menga yoqadi.

a) ha

v) ba'zan

s) yo'q

71. Sonlar qatorining davomi bo'ladigan son: 1,2,4,0,5

a) 10

v) 5

s) 7

72. Ba'zan hech qanday sabablarsiz ozroq ko'nglim aynib va boshim aylanib turadi.

a) ha

v) juda kam

s) hech qachon

73. Ofitsiantga ortiqcha ish bo'lmasligi uchun o'z buyurtmamdanda voz kechishni afzal ko'raman.

a) ha

v) ba'zan

s) hech qachon

74. Boshqa odamlarga qaraganda, ko'proq bugungi kun bilan yashayman.

a) to'g'ri

v) aytish qiyin

s) noto'g'ri

75. Kechada menga yoqadi:

a) ish bo'yicha qiziqarli suhbatda ishtirok etish

v) javob berishga qiynalaman

s) barcha bilan birga dam olish

76. Meni tinglashayotganiga bog'liq bo'lmagan holda, o'z fikrimni bayon etaman.

a) ha

v) ba'zan

s) yo'q

77. Agar o'tmishga qaytish imkoni bo'lganda, men uchrashishni istardim:

- a) Al-Xorazmiy bilan
- v) bilmadim
- s) Navoiy bilan

78. Boshqalarning ishlariga to'sqinlik qilmaslik uchun o'zimni tutishga majburman.

- a) ha
- v) ba'zan
- s) yo'q

79. Do'konda ishlaganda men yoqtiraman:

- a) vitrinalarni bezashni
- v) bilmadim
- s) kassir bo'lishni

80. Agar odamlar men haqimda yomon fikrga borishsa, ularni fikridan qaytarishga intilmasdan, nimani zarur topsam, shunday harakat qilishni davom ettiraman.

- a) ha
- v) aytish qiyin
- s) yo'q

81. Qadrdon do'stim, mendan qochayotganini va menga sovuq munosabatda bo'layotganini sezsam, odatda:

- a) uning kayfiyati yomon deb o'ylayman
- v) bilmadim
- s) nimani xato qildim deb o'ylayman

82. Barcha baxtsizliklar shunday odamlar tufayli sodir bo'ladi:

a) hamma narsaga o'zgartirish kiritishga intiluvchi odamlar tufayli

- v) bilmadim
- s) ko'p narsalar va'da qiluvchi odamlar tufayli

83. Yangiliklarni aytib berishdan zavqlanaman:

- a) ha
- v) ba'zan odatdagidan yanam ko'proq
- s) yo'q

84. Tartibli, talabchan odamlar men bilan chiqishmaydi:

- a) to'g'ri
v) ba'zan
s) noto'g'ri
85. Boshqa odamlarga nisbatan bilim kam chiqadi.
a) to'g'ri
v) ba'zan
s) hech qachon
86. Boshqa odamlar men bilan hisoblashganlaridan ko'ra, men ular bilan hisoblashim oson.
a) to'g'ri
v) ba'zan
s) hech qachon
87. Ertalablari hech kim bilan gaplashgim kelmaydi.
a) ko'pincha
v) ba'zan
s) hech qachon
88. Agar soat strelkalari to'g'ri soatda o'lcanganiga qaraganda hap bir 65 daqiqadan so'ng ustma-ust tushsa, bu soat:
a) qolib ketgan
v) to'g'ri yurgan
s) oldinda ketayotgan bo'ladi
89. Men zerikaman:
a) ko'pincha
v) ba'zan
s) kamdan-kam
90. Odamlar menga hamma narsani o'zimga xos uslubim bilan bajarishim yoqishini aytishgan:
a) to'g'ri
v) ba'zan
s) noto'g'ri
91. Charchamaslik uchun ortiqcha hayajonlanishdan qochish kerak, deb hisoblayman.
a) ha
v) ba'zan
s) yo'q

92. Bo'sh vaqtimda uyda men:
- a) barcha ishlarni yig'ishtirib qo'yib, dam olaman
 - v) aytish qiyin
 - s) meni qiziqtirgan narsalar bilan shug'yllanaman
93. Yangi odamlar bilan do'stona munosabatda bo'lishda ehtiyoj bo'laman:
- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
94. Odamlar she'r bilan aytgan narsani so'z bilan aytish mumkin, deb hisoblayman.
- a) ha
 - v) aytish qiyin
 - s) yo'q
95. Men do'stona munosabatda bo'lgan odamlar orqamdan meni yomonlaydigandek tuyuladi:
- a) ha,
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
96. Eng fojiali hodisalarni ham bir yildan keyin umuman unutib yuboraman, deb o'ylayman.
- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
97. Men uchun qiziqarli, deb o'ylayman:
- a) o'simliklar bilan ishlash
 - v) bilmadim
 - s) sug'urta xodimi
98. Ba'zi narsalardan, masalan: ba'zi hayvonlardan, joylardan, sanalardan sababsiz qo'rqish kabi irimlarga ishonaman.
- a) ha
 - v) ba'zan
 - s) yo'q
99. Dunyoni qanday qilib yaxshilash mumkinligi haqida o'ylashni yoqtiraman.

a) ha

v) aytish qiyin

s) yo'q

100. Bunday o'yinlarni afzal ko'raman:

a) komanda bo'lib, sherik bo'lib o'ynaladigan o'yinlarni

v) bilmayman

s) har kim o'zi uchun o'ynaydigan o'yinlarni

101. Kechasi men sarguzasht va yomon tushlar ko'raman.

a) ha

v) ba'zan

s) yo'q

102. Uyda bir o'zim qolsam, birozdan so'ng qo'rqa va xavotirlana boshlayman.

a) ha

v) ba'zan

s) yo'q

103. Menga yoqmaydigan odamlar bilan ham do'stona munosabatda bo'la olaman:

a) ha

v) ba'zan

s) yo'q

104. Qaysi so'z ikkitasidan farqlanadi:

a) «o'ylamoq»

v) «ko'rmoq»

s) «eshitmoq»

105. Agar Ma'muraning onasi Dilmurodning otasining singlisi bo'lsa, Dilmurod Ma'muraning otasiga kim bo'ladi?

a) tog'a

v) jiyan

s) amaki

KETTELL SHAXS SAVOLNOMASI KALITI «S» SHAKL

MD=1A=2b 1V=1b 18V=1b 18S=2b 35S=1b 52A=2b 69S=2b 86V=1b 86S=2b	A=2V=1b 2S=2b 19A=2b 19V=1b 36V=1b 36S=2b 53A=2b 53V=1b 70A=2b 70V=1b 87S=2b 103V=1b 103S=2b	B=3V=1b 20S=2b 37V=1b 54S=2b 71A=2b 88S=2b 104A=1b 105V=1b	S=4A=2B 4V=1b 24A=2b 24V=1b 38V=1b 38S=2b 55A=2b 55V=1b 72V=1b 72S=2b 89V=1b 89S=2b	
E=5V=1b 5S=2b 22V=1b 22S=2b 39A=2b 39V=1b 73V=1b 56V=1b 73V=1b 73S=2b 90V=1b 90S=2b	F=6V=1b 6S=2b 23A=2b 23V=1b 40V=1b 40S=2b 57A=2b 57V=1b 74A=2b 74V=1b 91V=1b 91S=2b	G=7A=2b 7V=1b 24V=1b 24S=2b 41A=2b 14V=1b 58V=1b 58S=2b 75A=2b 75V=1b 92V=1b 92S=2b	H=8A=2b 8V=1b 25V=1b 25S=2b 42V=1b 42S=2b 59A=2b 59A=2b 59V=1b 76A=2b 76V=1b 93V=1b 93S=2b	
9A=2b 9V=1b 26A=2b 26V=1b 43V=1b 43V=2b 60A=2b 60V=1b 77V=1b 77S=2b 94S=2b	L=10A=2b 10V=1b 27V=1b 27S=2b 44V=1b 44S=2b 61V=1b 61S=1b 78A=2b 78V=1b 95A=2b 95V=1b	M=11V=1b 11S=2b 28V=1b 28S=2b 45A=2b 45V=1b 62A=2b 62V=1b 79A=2b 79V=1b 96V=1b 96A=2b	N=12B=1b 12S=2b 29A=2b 29V=1b 46A=2b 46V=1b 63A=2b 63V=1b 80V=1b 80S=2b 97V=1b 97S=2b	
13/0	14/Q ₁	15/Q ₂	16/Q ₃	Q ₄

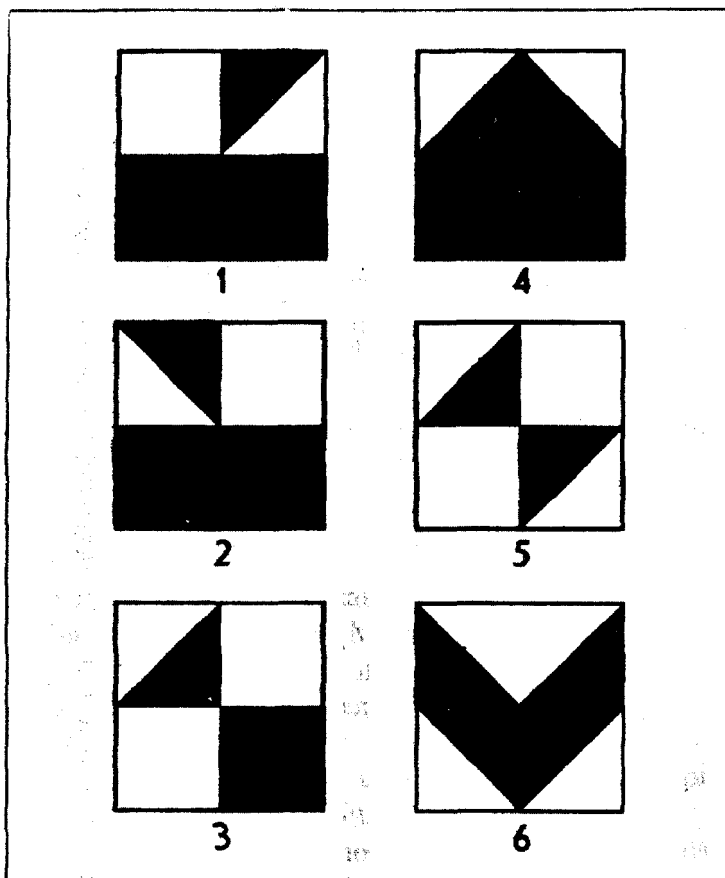
13V=1b	14A=1b	15A=2b	16A=2b	17A=2
13S=2b	14V=1b	15V=1b	16V=1b	17V=1b
30A=2b	31A=2b	32V=1b	33A=2b	34V=1b
30V=1b	31V=1b	32S=2b	33V=1b	34S=2b
47V=1b	48V=1b	49A=2b	50A=2b	51V=1b
47S=2b	48S=2b	49V=1b	50V=1b	51S=2b
64A=2b	65V=1b	66A=2b	67V=1b	68A=2b
64V=1b	65S=2b	66V=1b	67S=2b	68V=1b
81V=1b	82V=1b	83V=1b	84V=1b	85V=1b
81S=2b	82S=2b	83S=2b	84S=2b	85S=2b
98A=2b	99A=2b	100V=1b	101V=1b	102A=2b
98V=1b	99V=1b	100S=2b	101S=2b	102V=1b

TAVSIYA QILINGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Анацази А. Психологическое тестирование: В. 2 кн Пер. с англ. / Под ред. К.М.Гуревича, В.И.Лубовского. - М.: Педагогика, 1982
2. Борулава Г.А. Психодиагностика умственного развития учащихся: учебное пособие. Новосибирск. 1990.
3. Блейхер Б.М. Клиническая психология. - Ташкент: Медитсина, 1976, 326 с
4. Bleyxer V.M., Burlachuk L.F. Psixologicheskaya diagnostika intellekta i lichnosti. - K.: Visha shk., 1978 - 142 s
5. Burlachuk L.F. Pixodiagnostika lichnosti. - K: Zdorov'ya. 1989. 168 s
6. Гил'яшева И.Н. Вопросы как исследования личности // Методы психологической диагностики и коррекции в клинике. - Л.: Медитсина, 1983. - С. 62-81
7. Графические методы в психологической диагностике/ Соц. Е.С.Романова, О.Ф.Потемкина. М.,1992.-256 с.
8. Диагностика психического развития /Пер с чешск. - Прага: Авитсенум, 1978. -388 с.
9. Иванова А.Я. Обучаемоц' как принцип отсенки умственного развития детей. - М.: Изд-во Моск. Ун-та. 1976 - 98 с
- 10.Корнилов К.Н. Методика исследования ребенка раннего возраста: Руководство для педагогов и врачей. - М.:Госиздат. 1921. 78 б
- 11.Metodiki psixodiagnostiki v uchebno-vospitatel'nom protsesse /Sost. V.V.Grishin, P.V.Mushin. M., 1990.-64s.
- 12.Merlin V.S. Ocherk integral'nogo issledovaniya individual'nosti. - M.: Pedagogika. 1996. - 254 s
- 13.Nemov R.S. Psixologiya . kniga 3.M. Vlados.2004.-631 s.
- 14.Общая psixodiagnostika. - М.: Izd-vo Mos-va. Un-ta, 1987, - 305 b
- 15.Panasyuk A.Yu. Adaptirovanny variant metodiki D.Vekslera. - М.: In-tut gigieny detey i podrostkov, 1973. - 79 s
- 16.Практикум по психодиагностике. Дифференциальная

- психометрика /Под. ред. В.В.Столина, А.Г.Сщмелева - М.: Изд-во Мос-ва. Ун-та, 1984. -154 б
17. Психодиагностическая работа в начальной школе. Ч.И. Определение готовности к обучению в школе. СПб.1994.--78 с.
 18. Психодиагностика: теория и практика /Пер с нем. - М.: Progress, 1986. - 207 с
 19. Психологическая диагностика: Проблемы и исследования /Под ред. К.М.Гуревича. - М.: Педагогика, 1981. - 232 б
 20. Тепенитсина Т.Н. Анализ ошибок при исследовании внимания методом корректурной пробы // Вопр. психологии. - 1959. - 145-153 с
 21. Филимоненко Ю., Тимофеев В. Руководство к методике исследования интеллекта у детей Д.Векслера. Адаптированный вариант. СПб.,1993.-57 с.
 22. Худик В.А. Психологическая диагностика детского развития: Методы исследования. - К:Оцива. 1992 -220 с
 23. Сщиварев Н.А. Методика "Доски Сегена" // Вопросы патопсихологии. - М.: НИИ психиатрии МЗ РСФСР. 1970. 235-237 с

9-Subtest. KOSS KUBIKLARI

sayayildirilgan. 3. M. 17. Moscow, Dec 10, 1987.

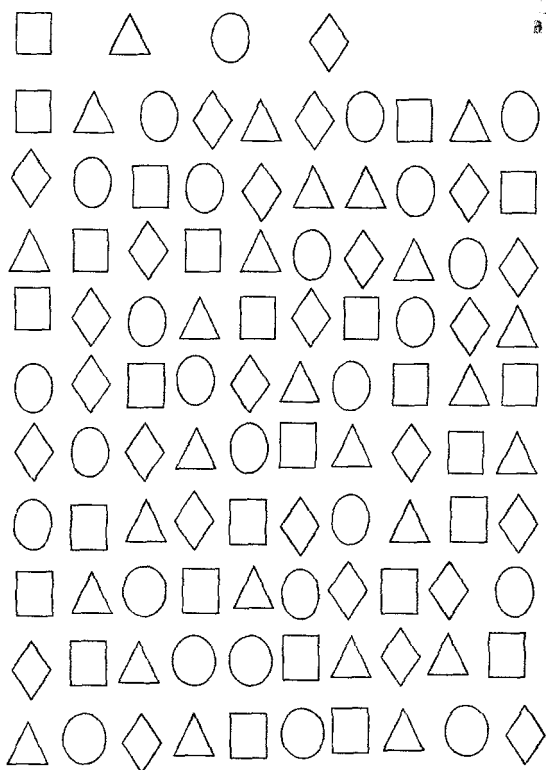
3. b

sayayildirilgan. 3. M. 17. Moscow, Dec 10, 1987.

sayayildirilgan. 3. M. 17. Moscow, Dec 10, 1987.

2-ilova

PE'RON-RUZER METODIKASIDA QOZG'ATUVCHI MATERIAL

3-ilova.

SHUL'T JADVALLARI

6	15	17	3	18
19	4	8	25	13
24	2	22	10	5
9	14	11	23	16

9	5	11	23	20
14	25	17	19	13
3	21	7	6	1
18	2	6	24	4
8	15	10	2	22

14	18	7	24	21
22	21	10	9	6
16	5	8	20	11
23	2	25	3	15
19	13	17	12	4

22	25	7	21	11
6	2	10	3	23
17	12	16	5	18
1	15	20	9	24
19	13	4	14	8

KREPELIN JADVALI

Sinaluvchi ismi, familiyasi _____

Yoshi _____ Sinfi _____ Sana _____

4-ilova.

3	8	5	9	3	8	4	2	6	7	9	3
9	5	4	7	5	4	8	9	8	4	8	4
9	4	5	5	2	6	7	3	7	6	3	2
2	9	8	7	2	4	8	4	4	5	4	4
3	8	5	9	3	8	4	2	6	7	9	3
9	4	5	5	2	6	7	3	7	6	3	2
7	3	7	6	3	2	9	4	5	5	2	6
5	2	6	7	3	7	9	8	7	2	4	3
5	2	6	7	5	9	3	8	4	3	8	5

5410va.

BURDON JADVALI

Sinaluvchi ismi, familiyasi _____

Yoshi _____ Sinfi _____ Sana _____

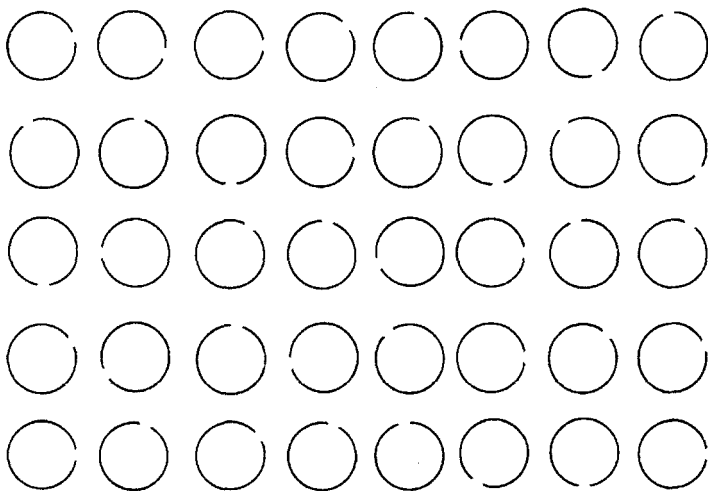
AMKZ

GXBPKShXZPYuVRBXPAETJDJSGRVXSYuGIKRGMAITK
OBEMFOIYuShLEJVPPEPChNVSJULZXShYuRXYaOSVCh
EXTESPMNNOJXShNAEChYuPJVLyuFOVPAKKChZShAJ
KYaDXISVPBYuRJPVUYuShATXSGKMRATDRGRLVRGA
MKETNChZOUVXFPLJShYaTSYuDYuXVTUPYaTXNLUTH

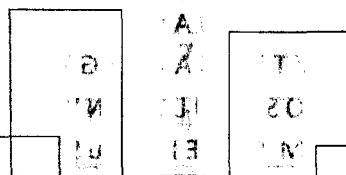
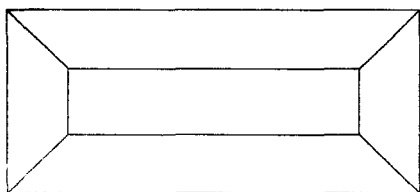
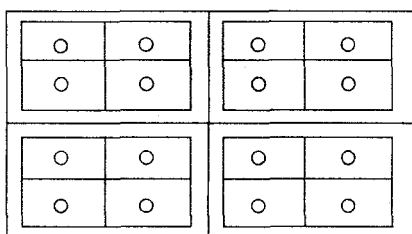
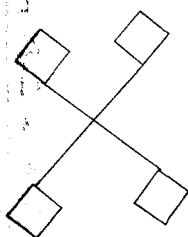
Tajriba

YuTLEFGJYuUPShSRDEATLBZKINFYaVPChMOZAGNBV
IOMShSYaSNLChOJVMFEYuZUXDRTKGVIANDKXUGZ
ShIYaNVXYuAVChYuFDPZSIXPChJGOBShJSVUARLB DK
OMVZSYuXNGYaJVSYuIMPETRShUXKPLJIUCheZNAGA
RXMFPUYuNKEYaGShVICH AJLSOEDTVITIDLOUUIJAGZ
DVYuYaIFMSXUKShLPTEBRJNChOGPRChZSIXGXLYaZ
DEJOFOFNGUSHTYuGMAPIBRVENPAK RAMOChRPDXI
YuPJChGVFSZSBOYaJXLYuVEBDKDLEPSVUTNVSOYuM
YuPJEShJNVRTXSKLPAXIJD M TRGJMJUZXDLPAEKVR
NYuIChBFYaOGTShSADKOIBFSEPSMFYuONYaChXSRE
AUDEJTGShVIGPLNPVZAURGOLKYuXUShYuMNVPSYa
SXEZNPChOJFAZJNTBIRChZEKMXTYuJChBRVSShVGS
BJPIYuUDPXAMETNJMPDJUShSEMPTONYuAVKBICH R
LXYaUDFZKGOANLRBZYaYuBOJXMUFDTPACHGSZKEV
RNLIJIVTFXGAJMPGKTPOURIDNVChYuLSYaEXFZZA
ShJMDKOS ChNLLXBNYaOChJLFXMSZAEVPGJTKIDYuR
BUYuRIMDTFEKIGYuSXVYaGSJDJDEPXBRVYuPZShAK

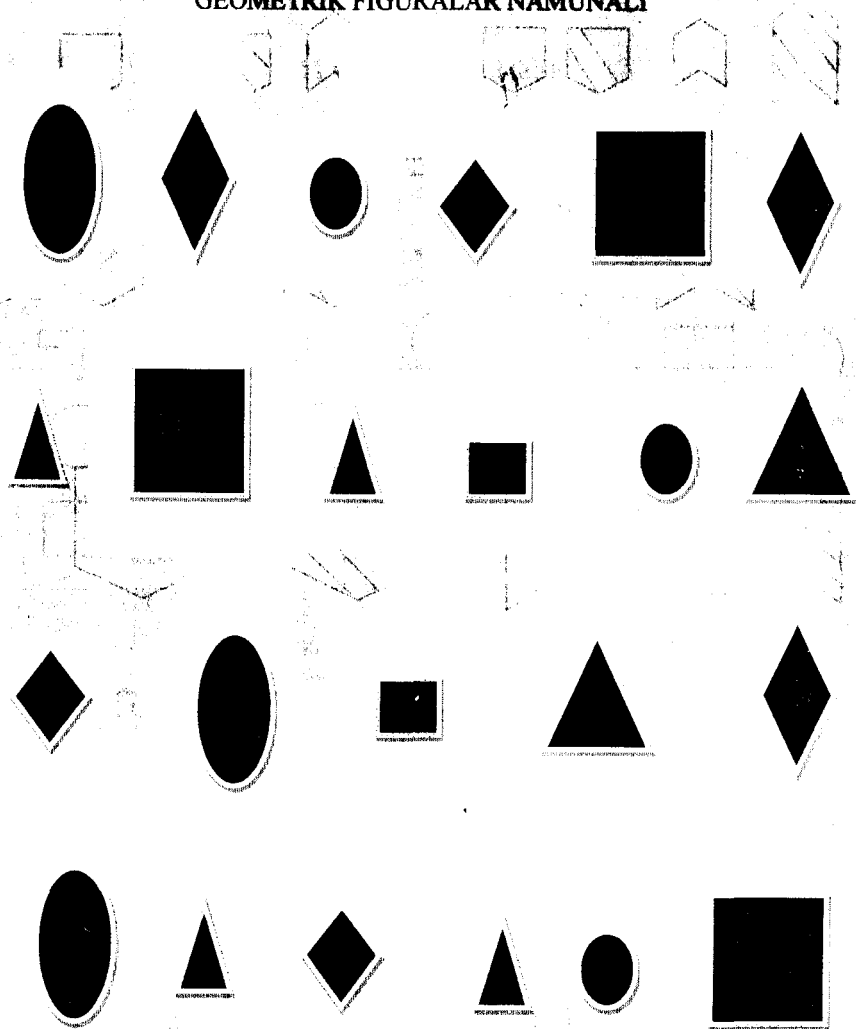
LANDOLT UZUKLARI METODIKASIDA QOG'OZ NAMUNASI

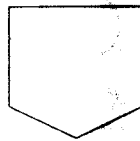
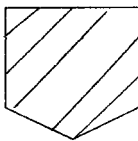
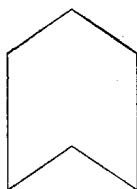
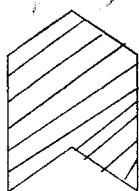
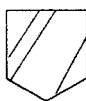
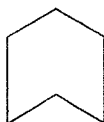
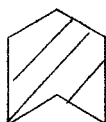
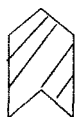

KO'RIB ESDA OLIB QOLINGAN NARSALARNI QAYTA TIKLASH

GEOMETRIK FIGURALAR NAMUNALI

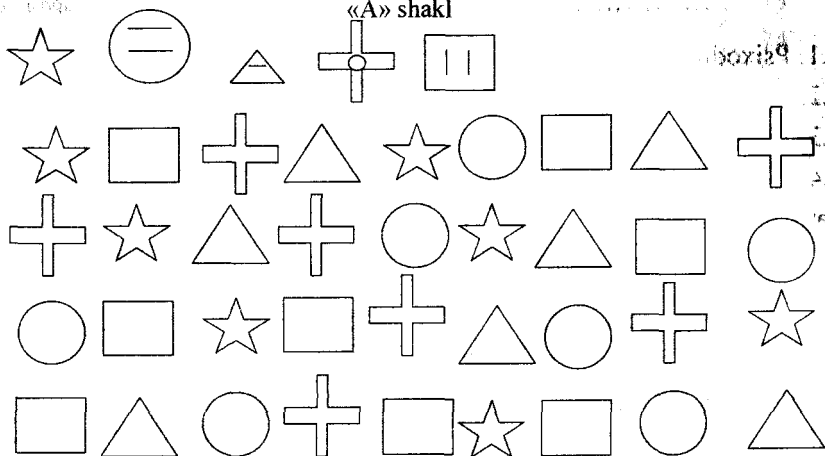

VEKSLAR INTELLEKT SHKALASI SUBTESTLARI UCHUN QO'ZG'ATUVCHI

MATERIAL

11 subtest – kodlashtirish

«A» shakl

B-Shakl

1	2	3	4	5	6	7	8	9
---	---	---	---	---	---	---	---	---

2	1	4	6	3	5	2	1	5	4	2	1	3	1	2	3	1	4	2	6	3	1	2	5	1
3	1	5	4	2	7	4	6	9	2	5	8	4	7	6	8	7	5	4	8	6	9	4	1	3
1	5	2	9	7	6	2	5	4	7	3	6	8	5	9	4	1	6	8	9	3	7	5	1	4
9	1	5	9	7	6	9	7	8	2	4	8	3	5	6	7	1	9	4	3	6	2	7	9	3

MUNDARIJA

I. PSIXODIAGNOSTIKA PREDMETI, MAQSADI, VAZIFALARI

1.1. Psixodiagnostik tadqiqotlarning vazifalari va xususiyatlari....	4
1.2. Psixodiagnostika tarixi.....	6
1.3. Psixologik tadqiqotlar metodlarini tanlashni asoslash.....	10
1.4. Eksperimental psixologik tadqiqotlarni o'tkazish, olingan natijalarni talqin qilish va xulosa chiqarish.....	13
1.5. Psixodiagnostika haqida umumiy tushuncha.....	19

II. PSIXODIAGNOSTIKANING KASBIY-AXLOQIY JIHATLARI

2.1. Eksperimentator shaxsiga qo'yiladigan talablar.....	33
2.2. Testlarning klassifikatsiyasi.....	35
2.3. Metodikalarga qo'yiladigan talablar.....	42

III. BOLALAR TAFAKKURI VA UNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI

3.1. «Mantiqsiz tasvirlar» metodikasi.....	49
3.2. «Yil fasllari» metodikasi.....	51
3.3. «Bu erda nima ortiqcha?» metodikasi.....	53
3.4. «Rasmlarga qanday predmet etishmaydi» metodikasi.....	55
3.5. «Guruhlarga bo'lib ko'r-chi» metodikasi.....	56
3.6. «Konturlarni birlashtirish» metodikasi.....	58
3.7. «Labirintdan chiqish, yo'lini top» metodikasi.....	60
3.8. «Figuralarni qirqib chiq» metodikasi.....	61
3.9. «Tasvirlarni ko'chirish» metodikasi.....	63
3.10. Bolalarning bilish faoliyatini o'rganish uchun o'yinchoqlardan foydalanish.....	64
3.11. «Qismlardan rasm hosil qilish» metodikasi.....	66

IV. MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLA SHAXSI VA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNI O'RGANISH

4.1. «Eslab qol va rasmlarni qayta chiz» metodikasi.....	68
4.2. «Kerakli chehrani tanla» metodikasi.....	72
4.3. «Men kimman» metodikasi.....	73
4.4. Shaxslararo munosabatlarni o'rganish metodlari.....	74
4.5. «Harakatdagi tanlov» metodikasi.....	76
4.6. Bilish faoliyatini diagnostika qilish metodlari.....	77
4.7. Sensomotor ta'sirlanish va diqqatni o'rganish uchun metodikalar.....	78

V. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR PSIXODIAGNOSTIKASINING O'ZIGA XOSLIGI

5.1. Bolaning maktab ta'limiga tayyorgarligi va bilish jarayonlari rivojlanish darajasini aniqlash metodlari.....	85
5.2. «Bolaning maktab ta'limiga munosabati» metodikasi.....	90

VI. DIQQATNI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

6.1. «Diqqatning bo'linishini baholash».....	93
6.2. «Diqqatning ko'chishini baholash»	93
6.3. «Diqqat hajmini aniqlash».....	94
6.4. P'eron- Ruzer metodikasi.....	95
6.5. Shult jadvali bo'yicha sonlarni izlash.....	96
6.6. Krepelin bo'yicha sanash va hisoblash.....	97
6.7. Burdon korrektur sinovi.....	98

VII. XOTIRANI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

7.1. «Qisqa muddatli ko'rish xotirasi hajmini aniqlash».....	101
7.2. «Tezkor ko'rish xotirasini baholash».....	102
7.3. «Eshitish xotirasini baholash».....	107
7.4. «Bevosita xotirani diagnostika qilish».....	108
7.5. «Esda qoldirish jarayonining dinamik xususiyatlari».....	109
7.6. Meyli testi yordamida ko'rish va eshitish xotirasini	

o'rganish.....	111
7.7. Ko'rib esda olib qolingani qayta tiklash.....	113
7.8. Bentonning ko'rish xotirasini o'rganish testi	114
7.9. Tovushlarni eslab qolish uchun o'tkaziladigan sinovlar.....	114
7.10. Eslab qolish uchun sinov	116
7.11. Bavosita eslab qolish metodikasi.....	118
7.12. Piktogramma metodi.....	120
7.13. Hikoyani qayta esga tushirish.....	122

VIII. XAYOLNI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

8.1. «Nutqiy fantaziya» metodikasi.....	125
8.2. «Rasm» metodikasi.....	126
8.3. «Haykaltaroshlik» metodikasi.....	127

IX. TAFAKKURNI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

9.1. «Ob'ektlarning o'xshashligi va farqini aniqlash, sababini tushuntirish, tushunchalarni ta'riflash» metodikasi.....	128
9.2. «Tushunchaning shakllanishi»	130
9.3. «Miyada hisoblay olish» metodikasi.....	134
9.4. «Rubik kubiklari».....	136
9.5. «Raven matritsasi».....	138
9.6. Koss kubiklari.....	143
9.7. Link kubi.....	144
9.8. Klassifikatsiya.....	145
9.9. Ortiqchasini o'chirish.....	148
9.10. Muhim belgini ajratish.....	149
9.11. Sun'iy tushunchalarni shakllantirish.....	150
9.12. Sun'iy tushunchalarni shakllantirish qobiliyatini o'rganishda ta'limiy darslardan foydalanish.....	151

X. BOLALAR NUTQINI O'RGANISH METODLARI

10.1. «Tushunchalarni ta'riflash» metodikasi.....	153
---	-----

10.2 . «Passiv soʻz boʻyligini aniqlash».....	154
10.3. «Faol soʻz boʻyligini aniqlash» metodikasi.....	156
10.4. Assotsiativ jarayonlar kechishining xususiyatlari va tezligini oʻrganish.....	158
10.5. Hikoyada tushirib qoldirilgan soʻzlarni toʻldirish.....	160

XI. INTELLEKTNII PSIXOMETRIK TEKSHIRISH

11.1. Aqlni oʻlchashning Veksler shkalasi.....	162
11.2. Umumiy ziyraklik subtesti.....	167
11.3. Soʻz boʻyligi subtesti.....	168
11.4. Ayzenk verbal testi.....	175
11.5. Maktab aqliy taraqqiyoti testi /Matt/.....	184

XII. SHAXS XUSUSIYATLARINI OʻRGANISH METODIKALARI

12.1. R.Kettell testining bolalar varianti.....	196
12.2. Ota-ona, tarbiyachi va oʻqituvchilar uchun soʻrovnomalar.....	220
12.3.Kettell savolnomasining bolalar varianti.....	225
12.4. Ayzenk testi (Bolalar varianti).....	238
12.5. “Bilimlarni egallashga intilish” metodikasi.....	243
12.6. “Bahoga intilish” metodikasi.....	245

XIII. KATTALAR SHAXSINI OʻRGANISH METODIKALARI

13.1. Kettell testi, «A» shakli.....	246
13.2. Kettell testi, «S» shakli.....	274
TAVSIYA QILINGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI.....	290
Ilovalar.....	292

Z. NISHANOVA, Z.QURBONOVA, S.ABDIEV

**PSIXODIAGNOSTIKA VA
EKSPERIMENTAL PSIXOLOGIYA**

Bosh muharrir: **M.Saparov**

Muharrir: **B.Eshpo'latov**

Musahhih: **F.Safaraliev**

Rassom: **D.O'rinova**

«TAFAKKUR-BO'STON» nashriyoti

Toshkent sh. Yunusobod 9-13.

Bosishga ruxsat etildi: 15.07.2011 y. Bichimi 60x84¹/₁₆.

“Times New Roman” garniturası. Shartli bosma tabog'i 19

Adadi 500 dona. Buyurtma № 02.

«TAFAKKUR» NASHRIYOTI bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent sh. Chilonzor ko'chasi 1.